

Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)

Kaya Bayraktar*

Öz

Makedonya sorunu Avrupalı büyük güçler tarafından Şark meselesinin parçası addedilmiştir. Muhtelif din, dil ve kültür mozaiğinin hayat sürdüğü Makedonya coğrafyası on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarından itibaren, Sanayi Devrimi sonrası Avrupa'daki ihtilal hareketleri, uluslaşma, kentleşme, Avrupa tarzı modern eğitim vb. yeni durumlardan etkilenmiş, bir taraftan da dinler arası veya aynı dinin farklı yorumlarının kavgası, karşılıklı acımasız kıyımlar ve hüznü göçler, sosyal ve ekonomik az gelişmişliğin tezahürleriyle de yüzleşmiştir. Bulgarların Makedonya'yı Bulgaristan'la birleştirme emeli dahilinde başlayıp farklı unsurların oluşturdukları ulusal çeteler ve örgütler arasında kavgaya dönüşen Makedonya meselesi tam bir kaos ortamı yaratmıştır. Uygun zemin ve şartlarda Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için hazır bekleyen birbirlerine kah raki kah ittifak halindeki Avrupa devletleri aktif olarak Makedonya meselesine müdahil olacaklar, çetelere ve Balkan devletlerine silah satarak ve onları uluslararası sermayenin çıkarları dahilinde borçlandırarak iktisadi menfaat sağlayacaklardır. Osmanlı yönetimi ise hem bizzat kendisinin de duyduğu ihtiyaç gereği hem de Avrupa'nın müdahalesini engellemek üzere askeri, mali, idari reformlarla Balkan coğrafyasında elde kalan son topraklarını korumaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler

Makedonya, Osmanlı, Reform, Bulgaristan, Vilâyet-ı Selâse

---

* Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİB Fakültesi – Yalova / Türkiye
kayabayr@gmail.com

Giriş

Bu çalışma literatürde ‘Makedonya Sorunu’ olarak geçen ve üzerinde hayli kalem oynatılmış bir konuyu değerlendirmeye çalışacaktır. Araştırmamızda daha önce öne çıkmamış veya sınırlı bahsedilmiş kaynaklardan, örneğin Fransa Devleti yetkilileri arasındaki Makedonya sorunuyla ilgili resmi yazışmaları içeren ‘*Livre Jaune*’den (Sarı Kitap), literatürde bilinmeyen, XX. yüzyılın başlarında basılmış özgün Fransızca eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nden yeni belgelere ulaşılmıştır. Makedonya sorununa bölgenin Sanayi Devrimi sonrası geçirdiği sosyo-ekonomik değişim ve Osmanlı Devleti’nin Makedonya’da karşılaştığı mali problemlerin penceresinden bakmak da çalışmamızı ayrıcalıklı kılan bir başka husustur. Bu çerçevede bölgeyle ilgili birinci el arşiv belgelerine dayalı nicel veriler derlenmesi yoluna gidilerek sunulan bakış açısı desteklenmiştir.

Avrupa devletleri ve Balkan ülkelerinin Makedonya dediği coğrafya, Osmanlı resmi belgelerinde genelde *Vilâyet-i Selâse* adıyla yer almıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan bazı belgelerden Osmanlı bürokrasisinin resmi yazışmalarda Makedonya tabirini kullanmayı uygun bulmadığını öğreniyoruz. Örneğin Ekim 1899 tarihli bir belgede nüfus sayımı sırasında *mahall-i vilâyet yazan yerde Makedonya yazıldığı* (BOA, DH.MKT 2255/144), yine Mayıs 1902 tarihli bir belgede nüfus tahrirlerinde Selanik’te doğan birisi için doğduğu kaza ismi yazıldıktan sonra Makedonyalı tabirinin yazıldığı ve bundan kesinlikle kaçınılması gerektiği ifade edilmiş (BOA, İ.HUS 96/1320.S.046), yaklaşık bir sene sonra yine aynı sorunla ilgili Rumeli’deki müfettişliğe ve valilere bu konuyla ilgili tbligatta bulunulmuştur (BOA, DH.MKT 685/3).

Coğrafi Sınır ve Nüfus

Makedonya tabiri on dokuzuncu yüzyılda uluslararası tartışmalarda coğrafi olmaktan ziyade siyasi tartışmalara malzeme olmuştur. Diğer taraftan coğrafi olarak bölge ilgili taraflarca farklı şekilde tanımlanmıştır. Örneğin Osmanlı idaresi esas Makedonya coğrafyasına batı ve kuzey kısımda kalan bazı kazaları ekleyerek Vilâyet-i Selâse’yi oluşturmuştur (Ek: Harita). Osmanlı Devleti’nin elinde Berlin Andlaşması’ndan sonra Rumeli’de Edirne, Yanya, İşkodra, Selanik, Manastır ve Kosova olmak üzere altı vilayet kalmıştı. Coğrafi bir alanı ifade eden Makedonya ise Osmanlı döneminde ayrı bir idari birim olarak adlandırılmamıştır. 1878 ve sonrasında kaybedilen topraklardan dolayı Balkanlar’da yeniden yapılması ihtiyacı duyulan idari organizasyonla, Osmanlı tebasının önemli bir kısmını barındıran Makedonya, Selanik, Manastır ve Kosova eyaletleri arasında taksim edilmiştir. Ancak bu tarihten sonra Vilâyet-i Selâse’ye bağlı kazaların bu vilayetler ve onlara bağlı kazalar arasındaki dağılımı birçok defa değişikliğe uğramıştır (Panzac 1992:

114 ve 120). Osmanlı Devleti'nin idari birimleri içinde orta büyüklükte olan bu üç vilayetten, Selanik Vilayeti, Selanik Merkez, Drama ve Siroz olmak üzere 3 sancak ve 23 kazadan, Kosova vilayeti Üsküp, Priştine, Seniçe (Yeni Pazar), Prizren, İpek ve Taşlıca olmak üzere 6 sancak 24 kaza ve Manastır Vilayeti, Manastır Merkez, İlbasan, Debre, Görice ve Serfice olmak üzere 5 sancak 17 kazadan müteşekkildi (Tablo 1).

Tablo 1. *Vilâyât-ı Selâse Kazaları*

	Selanik		Manastır		Kosova	
	Sancak	Kaza	Sancak	Kaza	Sancak	Kaza
1	Selanik	Kesendire	Manastır	Perlepe	Üsküb	Palanka
2		Yenice		Ohri		İştib
3		Lankaza		Filorina		Kumanova
4		Karaferiye		Kırçova		Köprülü
5		Vodine	İlbasan	Gramiş		Radvişte
6		Gevgili		Pekliye		Osmaniye
7		Avrathisar	Debre	Debre-i Zir		Koçana
8		Toyran		Rikalar		Kretova
9		Usturumca		Mat		Orhaniye
10		Tikveş	Görice	Kesriye	Priştine	Mitroviçe
11		Katerini		İstarova		Vulçitrin
12		Eyneroz		Kolonya		Preşova
13	Drama	Kavala	Serfice	Kozana		Gilan
14		Sarışaban		Cum'a-Kayalar-	Yeni Pazar	Yeni Pazar
15		Rubçoz		Nasliç		Akova
16		Pravişte		Grebene		Yeni Varoş
17	Siroz	Razluk		Alasonya		Kolaşin-i Zir
18		Petriç			Prizren	Kalkandelen
19		Timürhisar				Lume
20		Cuma-i Bala			İpek	Yakova
21		Nevrekop				Berane
22		Menlik				Tergovişte
23		Zihne				Gosniye
24					Taşlıca	Prepol

Kaynak: BOA, *TFR.I.M 1/31 ve Selanik Vilayet Salnamesi H. 1318/M. 1900-1: 75-76 ve H. 1320/M. 1902-3: 87-88.*

Vilâyât-ı Selâse'nin nüfusu üzerine araştırmacıların verdikleri rakamlar büyük oranda birbirini tutmamaktadır. Araştırmacının milliyeti veya Batılı ise vatandaş olduğu devlet hangi millete politik olarak yakın duruyorsa o unsurun nüfusu abartılmaktadır. Karpat, Osmanlı idaresinin yaptığı sayımların mevcutlar içinde eksikleriyle beraber en güvenilir demografik verileri ihtiva ettiğini söyler (2010: 14). Bu çerçevede 1902 tarihli Osmanlı resmi rakamlarına göre (Tablo 2) böl-

gede çoğunluğu (%53.7) Müslüman olmak üzere yaklaşık 3,5 milyona yakın kişi yaşamaktadır. Müslüman nüfus içinde Arnavutlar yaklaşık %55, Hıristiyanlar içinde ise Bulgarlar %40 oranında ağırlığa sahiptirler. Diğer yandan Müslüman ve Hıristiyan Arnavutlar genel nüfusun %38'ni teşkil ederlerken, bölgedeki asayişsizliğin kaynağı olan Bulgarlar %17,5 civarında bir ağırlığa sahiptirler.

Bunun yanında, Adanır, yabancı araştırmacılar içinde kendisine güvenilebilecek bir isim olarak zikrettiği Bulgar etnograf V. Kınçov'a dayanarak bu tarihlerde yaklaşık 2,3 milyon olan nüfusun 1,2 milyonunu farklı bir ifadeyle %52'sini Müslüman Bulgarlar ve Slav kökenli Sırp'lar da dahil Bulgarların (Müslüman Bulgarlar-Pomaklar- hariç %45), 500 binini veya %22'sini ise Türklerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Yine Makedonya nüfusunun toplamda %60'ını Hıristiyanlar, yaklaşık %36'sını ise Müslümanlar oluşturmaktadırlar. Mevcut diğer nüfus verilerine göre de Slavların (Bulgar ve Sırp) nüfusun %40-50'sini oluşturduğu, ikinci sırada ise Türkçe konuşan halkın geldiği (%25-30) söylenebilir. Buna karşılık Adanır'a göre, kendisini Osmanlı Devleti'ne bağlı ve Müslüman kabul edilen halk, Makedonya nüfusunun ekseriyetini oluşturmaktadır (Adanır 2001: 7-8). Yine 1904 tarihli bir başka istatistiğe göre toplam 2.782.000 nüfusun 1.100.000'ini Müslümanlar, 792.000'ini Bulgar Eksarhlığı'na bağlı Hıristiyanlar, 810.000'ini Rum Patrikhanesi'ne bağlı Hıristiyanlar oluşturmuyordu (Exintaris 1913: 31). Buna göre nüfusun yaklaşık %40'ı Müslümandır. Nüfus verilerine ilişkin muhtelif kaynaklar karşılaştırıldığında hepsinde ortak olan Müslüman ve Türk nüfusun azımsanmayacak bir yoğunluğu teşkil ettiği gözden kaçmamaktadır.

Tablo 2. Vilâyet-i Selâse Nüfusu, 1902-03 (bin kişi)

	Selanik	Kosova	Manastr	Toplam	%		
Müslüman	Türk	505	95	115	715		
	Boşnak	-	100	-	100	1815	53,7
	Arnavut	400	310	290	1000		
Hıristiyan	Arnavut	120	80	97	297		
	Rum	325	-	100	425		
	Bulgar	260	148	185	593	1486	44
	Ulah	-	-	56	56		
	Sırp	3	105	7	115		
	Yahudi	65	-	5	70	70	2
Çingene	1	2	1	4	4	0,1	
Diğer	6	-	1	7	7	0,2	
Toplam	1685	840	857	3382	3382	100	

Kaynak: BOA. Y.PRK.MK 12/92

Makedonya Sorunu

Makedonya jeo-stratejik ve ekonomik öneme haiz bir bölge olarak, Balkan yarımadasını aşan halkların tarihi gelişiminde önemli bir iz bırakmıştır. Bu sorun, hem Balkan devletlerince hem de Yakın Doğu'ya ilişkin hesapların da Avrupa devletlerince, diplomatik, ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşmada esaslı bir araç olarak kullanılmıştır.

Daha 1821 yılında Rum isyanının başlamasından sonra Makedonya toprak talep edenlerin, dini referans alanların, ticari çıkar peşinde koşanların kavga sahası olmuştur (Gounaris 1993: 1). Yaklaşık otuz yıl sonra ise 1848 Avrupa Devrimlerinin etkisiyle Balkanlarda halk ayaklanmaları baş göstermiştir. Bu gelişmenin itmesiyle 1850'li yıllardan itibaren ise Bulgar milliyetçiliğinin yükselişi ile Makedonya özellikle Yunanlar ve Bulgarlar arasındaki rekabetin tatbikat sahası olacaktır. Makedonya'nın beynelmilel bir meseleye dönüşmesiyle 1878 tarihli Ayastefanos Anlaşması'ndan sonra Rusya'nın Osmanlı karşısında elde ettiği kazanımlardan endişe eden Avrupa diplomasisi sayesinde olacaktır (AE, CPC, NS 1897-1914, no. 410: Mémoire de l'Organisation Intérieure: p. V). Daha önce Aralık 1876'da Avusturya, Rusya ve İngiltere Balkanlar'da iki ayrı yarı-otonom vilayet oluşturulmasını talep etmişler, batıda kalan bölge Makedonya'nın büyük bir kısmını içine alırken güney sınırı Edirne'den Manastır'a uzanıyordu ve yönetimi de Bulgaristan'a bırakılacaktı. Ancak Abdülhamit'in 23 Aralık'ta anayasal yönetime geçildiğini duyurması bu girişimleri akim bırakmıştır (Gounaris 1993: 5). Akabinde birkaç yıl sonra imzalanan ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na (93 Harbi) son veren Ayastefanos (Yeşilköy) Anlaşması ile (3 Mart 1878) Vilâyet-ı Selâse'yi de içine alacak şekilde Büyük Bulgaristan kurulacaktır. Ancak Bulgaristan sınırının Karadeniz ile Ege Denizi'ne uzanması ve Rusya'nın siyasi emelleri lehine, buna karşılık özellikle İngiltere'nin aleyhine siyasi sonuç doğurması yeni bir konferansı zorunlu kılmıştır. Nitekim 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan altmış dört maddelik Berlin Anlaşması (metin için bk. Erim 1953: 403-424) ile Büyük Bulgaristan; Bulgar prensliği, Doğu Rumeli ve sonradan bir kısmı Makedonya olarak adlandırılacak olan *Sâir Rumili Vilâyet-ı Şâhânesi* adı altında üç bölgeye ayrılmıştır. Berlin Anlaşması'nın 23. maddesinde bu bölgede, 1868'de Girit'te olduğu gibi -vergi muafiyeti hariç- ihtiyaca uygun olarak düzenlemeler yapılması karara bağlanmış ve her eyalette azalalarının çoğu yerli ahalden olmak üzere özel komisyonlar oluşturulacağı kararı alınarak tekrar Osmanlı'ya iade edilmişti. Bu madde Batılı güçlerin Makedonya'ya müdahalesi için zemin teşkil edecektir. Ayastefanos'da ele geçirdiği Makedonya topraklarından Berlin Anlaşması ile atılan Bulgarlar gözlerini Makedonya'dan ayırmamışlar ve Makedonya Bulgarları ile bir-

leşme siyaseti gütmüşlerdir. Bu gelişmeye paralel olarak Bulgar unsurların yanında Makedonya’da Bulgar hakimiyetine karşı çıkan Sırp ve Rumlar silahlı komiteler halinde örgütlenecekler, başta Arnavutlar olmak üzere Müslümanlar da bölgenin Osmanlı’nın elinden çıkmasıyla sürülecekleri korkusuyla silahlı çeteler halinde organize olmuşlardır.

Makedonya Sorunu ve Büyük Devletler: Avrupalı büyük güçler Şark Me-selesi’nin bir parçası olarak tanımladıkları Makedonya sorununda, Balkanlar’da statükoyu koruma temel düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Bu çerçevede örneğin İngiltere Ayastefanos Anlaşması ile Bulgaristan’a verilen Balkan topraklarını Berlin’de siyaseten bastırarak Bulgarlardan geri almıştır. İngiltere milli çıkarlarında birincil önemi haiz Hindistan ve Mısır’ın güvenliği için Osmanlı’nın toprak bütünlüğünden yana olmuştur. Bunun dışında büyük devletler (İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, İtalya) kendi aralarında ikili ve üçlü anlaşmalarla birbirlerine karşı ittifaklar yapmış ve Osmanlı hinterlandı üzerindeki hedeflerini karşılıklı dengelemeye çalışmışlardır. Vilâyet-ı Selâse’de olan biteni en iyi özetleyen herhalde İngiltere’nin Selanik konsolosu R.W. Graves’in sözleri olmaktadır; “çıkarları çatışan büyük devletler ancak bir savaşın sağlayacağı çözümü geçici konsensüslerle öteliyorlardı” (Tokay 1996: 76). Avrupalılar için tarih boyunca Asya’ya geçişte güzergah vazifesi gören Makedonya’da herhangi bir büyük gücün öne çıkması barışı engelleyeceğinden, bölge sonsuza dek nötr olmalıydı. Bu nedenle etnik ve dini anlaşmazlıklar her ne kadar Batı’nın güç dengesinin altını oysa da, barışı garanti ediyordu. Hatta Makedonya yoksa icad edilmeliydi (Krainikowsky 1938: VI). Bu durumda aşağıda değineceğimiz reform çabaları akim kalıyordu. Ayrıca tüm bunların yanında Batılı devletler veya iktisadi çıkar grupları Vilâyet-ı Selâse’deki Balkan milletleri arasındaki çatışmaları parasal ranta dönüştürmeyi de başarıyorlardı. Örneğin Kamil Paşa Vilâyet-ı Selâse’ye ilişkin hazırladığı Şubat 1908 tarihli bir raporda, Fransa’nın Yunanistan’a 60 milyon frank (1 frank=- 4,4 kuruş) borç vereceğini, çünkü Yunanlıların Balkan toprakları paylaşılırsa hazırlıklı olmak üzere savaş gemilerini arttırmak istediğini dile getirmiştir (BOA, YEE.KP 32/3136). Yine, muhtelif tarihlerde dokuz kez sadrazamlık görevinde bulunan (Küçük) Saîd Paşa (1840-1914) hatıratında Bulgaristan’ın her sene ordusuna tatbikatlar yaptırmakta ihtiyacı olan askeri techizat vb. ihtiyaçlarını karşıladığını söylemektedir (1912, cilt 2: 134). Bulgaristan tabii ki sözkonusu askeri techizatı Avrupa’dan edinmekte ve bu iş için büyük miktarda katma değeri Bulgaristan dışına çıkarmaktadır. Avrupa’nın bölgeye ilgisinin bir yönü de Makedonya topraklarının (genelde Balkan coğrafyası) zengin maden kaynaklarına sahip olmasıdır. Bu manada Mayıs 1903’de İstanbul’dan Rumeli Müfettişliği’ne ulaştırılan bir ikazda

maden işletmek bahanesiyle toprakların istimlâk edilmesi tehlikesinin olduğu, yabancı mühendislerin getirilebileceği ancak madenlerin yerli ahalice kullanımını sağlamak gerektiği ifade ediliyor. Yine başta Avusturyalılar olmak üzere İtalyanlar ve Rusların maden imtiyazına talip olacakları uyarısında bulunulmuştur (HHP, belge no. 2, Tarih 1 Mayıs 1319). Buradan Avrupa'nın bölgeye ilgisinin bir yönünün de ekonomik kaygılar olduğu anlaşılmaktadır.

On dokuzuncu Yüzyılın Son Çeyreği ve Makedonya Ekonomisi: Makedonya zengin doğal kaynaklarıyla dikkatleri üzerine çeken bir coğrafya olmuştur. Verimli arazisi, alabildiğine ormanlık alanları, zengin meraları, elverişli iklimi, bol su kaynakları, kaliteli tarım ürünleriyle küresel sermayenin ilgisini çekmiştir. Bu manada Drama pamuk ve yün ipliğinin vazgeçilmez merkezi olup, Siroz (Serez) Ovası pamuk ve tütün (tobacco), Selanik sabun, ipek, halı imalathaneleri, yine Üsküp, Serez, Selanik debbağhaneleri, Gevgili ipek, Serez kömür, Selanik antimon, Kosova zengin krom vb., tarımsal bitkileri, imalathaneleri ve madenleriyle tanınıyorlardı. Ayrıca Adriyatik, Karadeniz, Tuna ve Ege Denizi arasında güzergah olan Selanik aynı zamanda askeri ve idari bir üs, transit bir liman, imalat sahası ve geleneksel bir göçmen merkeziydi. Makedonya 1900'lere kadar buğday, arpa vb. geleneksel tarım ürünlerinin ağırlıkla üretildiği endüstriyel bitkilerin ekiminin geri kaldığı bir bölge olmuştur (Gounaris 1993: 16-17, 129, 152-153, Akarlı 2010).

Makedonya ekonomisi 19. yüzyılın son çeyreğinde önemli dönüşümler yaşamıştır. Öncelikle 1870'lerden itibaren Selanik merkezli demiryolları yapımının başlaması, bu coğrafyayı etkileyen gelişmelerden en önemlisiydi. Demiryolları özellikle kuru ve yaş sebze, meyve, peynir, yağ, un vb. gıda mallarının taşınmasını sağlayarak hem kırsal-kent ilişkisini hem de kentler arası mal trafiğini yoğunlaştırmıştı. Demiryolları yapımının yarattığı yeni bir durum da ucuz ve vasıflı emeğe talebin artması ve emek piyasalarını birbirine entegre etmesidir. Yine 1894-1911 arası demiryoluyla makine, kimyasal maddeler, pamuk ve yün taşımacılığı kat be kat artmıştır. Öte yandan, demiryolu yapımı sonrası ivme kazanan kentleşme, Amerika ve Avrupa'ya yönelen göç ve göçlerle beraber ortaya çıkan gelir aktarımı (buna modern ekonomi diliyle işçi dövizleri denebilir) halkın satın alma gücünü artırmış ve bu durum beraberinde, yerel ihtiyaçları karşılayacak potansiyelde bir üretim ve bunun yanında mütevazı bir ihracat artışını teşvik etmiştir. Ancak demiryolları bir başka açıdan, düşük gümrük tarifeleri yardımıyla (çünkü İstanbul hükümeti dış baskılardan dolayı tarifeleri arttıramıyordu) yabancı malların bölgeye akışını kolaylaştırmıştır. Örneğin

buhar gücüyle çalışan fabrikalar için İngiltere'den kömür ithali, yine endüstrileşmeyle beraber dışarıdan makine satın alımı, endüstrileşmenin zorunlu kıldığı petrol ürünleriyle kimyasal ürünlere (pamuk, yün ve sabun sanayi için) olan talep ve gelir düzeyindeki artışla beraber belli kesimlerin Avrupa'da üretilen daha rafine ve görece lüks malları tüketmek istemeleriyle aynı zamanda ithalatı da tetiklemiştir (Gounaris 1993: 60-130, 164-167; Akarlı 2000: 109-129).

Kısaca, Makedonya'da on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında ekonomik ve toplumsal değişim başladıktan sonra 1870'lerden itibaren demiryollarının yapımıyla bu dönüşüm hız kazanmıştır. Yaşanan dönüşüm, hızlı şehirleşme, modern Batılı eğitimden geçmiş genç nesiller, kır-kent trafiği ve tüketim artışı, yeni zevkler, dışarıya göç (Avrupa, Amerika ve Balkan toprakları içinde), geleneksel üretim merkezlerinin kaybolması, şeklinde tezahür ediyordu. Ancak diğer taraftan da işsizlik, dini-milliyetçi, sol-milliyetçi akımlar, dinler arası ve Hıristiyanlar arası mezhep kavgaları, kimlik savaşları, merkezi devletin güçlenmesi gibi ilk bakışta modernizmle tezat görülebilecek gelişmeler yaşanıyordu.

Maliye: Vilâyet-i Selâse'deki önemli bir sorun da bütçe açıklarıydı. Bundan dolayı bölgede yerel resmi görevlilerin ve askerlerin maaşlarının zamanında ödenmesinde sıkıntı çekiliyordu. Saîd Paşa hatıratında geçmiş senelerdeki memuriyetlerinde Rumeli vilayetleri gelirinin diğer bölgelerin açıklarının kapanmasında yardımcı olduğunu, ancak sonradan sadece Edirne vilayetinin ve kısmen Yanya'nın masraflarını karşılayabildiğini şimdi (altıncı sadrazamlığına tesadüf eden Ocak 1902'nin ilk günlerini kastediyor) ise artık Edirne'nin de aynı sıkıntıya düşer olduğuna parmak basmaktadır. Saîd Paşa'ya göre bunun sebeplerinden biri asker sayısının artması diğeri de bu gelişmenin olumsuzluğuna katkı yapacak şekilde tahsilatın azalmasıdır. Paşa'ya göre bir yerde huzursuzluk baş gösterdiğinde hemen asker gönderilmesi gündeme gelmekte, idari ıslahat seçenekler arasında yer almamakta dolayısıyla bir sonraki aşamada hem malî yük teşkil etmekte hem de dış müdahaleye kapı aralamaktadır (Saîd Paşa 1912, cilt 2: 121-123).

Diğer bir sorun ise mali prosedürdeki yanlışlardı. Bunlardan bazıları, askeri ihtiyaçları karşılayan müteahhitlerin alacaklarını temsil eden havalelerin bedellerinin asker tarafından halktan tahsil edilmesi, masraflar çıktıktan sonra kalan vilayet gelirlerinin maliye hazinesine gönderilmeden havalelerin ödenmesine ayrılması, bir sonraki yılın gelirlerinin önceden kullanılması vb. uygulamalardı.

Vilâyât-ı Selâse'nin idari ve zorunlu parasal yükümlülükleri (demiryolu garantisi, Duyun-u Umumiyye taksitleri vs.) çıktıktan sonra yaklaşık 650 bin lira (yaklaşık 70 milyon kuruş) gelir fazlası vardı. Bu fazlalık normal şartlarda askeri birliklerin masraflarını karşılayabilirdi. Ancak son yıllarda artan çete faaliyetleri birliklerin masraflarını üç katına çıkarmıştı. Bu da Vilâyât-ı Selâse'de bütçe açıklarına ve sivil ve asker maaşlarının ödenemesine yol açıyordu (*Blue Book* 1904, no.280, p.213, Lansdowne'dan Plunkett'e 03.8.1904). Örneğin Vilâyât-ı Selâse'nin 1319 (1903-04) mali yılı geliri 175 milyon kuruş gideri 260 milyon kuruş (askeri masraflar 162 milyon kuruş-%62) ve açık yaklaşık 85 milyon kuruştur (BOA YMRZ.d 12008). Yine hazine 1320 (1904-05) mali yılı için Vilâyât-ı Selâse'nin gelirini 180 milyon kuruş, giderlerini ise 236 milyon kuruş (142 milyon kuruşu askeri masraf-%60) olarak tespit etmiş ve yaklaşık 560 milyon kuruşluk bir açık belirlenmiştir (BOA, YMRZ.d 12865; TFRI.A 23/2202). Bu sebeple 1319 mali yılı için hazineden Vilâyât-ı Selâse'ye 80 milyon kuruş ve 1320 mali yılı için de 60 milyon kuruş gönderilmiştir (BOA, Y.PRK.MK 20/88).

1900-1904 mali yılları arası bölgenin gelirlerinin en az %35'ini aşar vergisi oluştururken bu oran Kosova'da %47'ye kadar çıkmaktadır. Ardından ağnam vergisi gelmektedir ki, asgari %16-17'lik bir dilime ulaşmaktadır. Bu oran Selanik'te %25'e kadar çıkmaktadır. Bir başka önemli gelir kalemi Hıristiyan halktan alınan bedel-i askeri/cizye vergisidir. Cizye gelirleri tüm gelirler içinde en az %16 olup bu oran Manastır'da %22'lere ulaşmaktadır. Vergi gelirleri içinde %10'luk payın üstüne çıkan bir diğer vergi türü de Tanzimat sonrası, ağırlıklı kentlerde toplanan ve şehirleşmenin de göstergesi olan emlak ve akar vergisi olup Vilâyât-ı Selâse gelirleri içinde %13-17 oranları arasında istikrarlı bir seyir takip etmektedir (Tablo 3, 4, 5)

Tablo 3. Selanik Vilâyeti Vâridâtı (kuruş)

Gelir kalemleri (kuruş)	1316/1900-01		1317/1901-02		1318/1902-03		1319/1903-04		1320/1904-05	
	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı
Emlak ve akar vergüsü	12.039.451	11.813.065	12.131.575	11.238.748	12.218.212	10.802.604	12.323.866	11.924.005	12.404.781	11.702.813
Temelî vergüsü	2.840.307	2.853.723	2.921.781	2.413.319	2.899.998	2.287.759	2.843.943	2.013.796	2.821.693	1.997.178
Bede-i askerî	10.692.441	10.259.903	10.888.826	9.860.183	10.837.154	9.718.213	12.321.370	9.147.737	11.293.386	9.276.806
Ağnam resmi	17.866.900	17.869.959	16.577.553	16.577.915	15.642.131	15.639.947	14.443.160	14.438.853	14.048.706	14.048.045
Canavar Resmi (domuz)	274.560	286.014	273.452	257.868	299.750	272.015	517.430	327.996	466.790	199.735
A'şar	19.922.994	21.265.268	22.025.483	21.695.917	19.649.773	17.940.552	24.345.714	26.070.439	22.412.083	23.507.716
Hayvânât-ı ehliyye resmi	-	-	-	-	-	-	3.551.796	1.595.120	3.400.067	3.181.463
Emlak-ı mirî mahallîyye icar ve tahsilâtı	153.627	210.376	145.912	185.003	135.929	188.331	132.718	188.509	124.815	141.785
Rüşüm-ü mütenevvia	657.591	627.868	666.622	668.662	689.347	575.836	604.333	611.311	667.035	671.912
Orman hakkı ve kereste ve pul resimleri	1.828.958	1.828.958	1.659.237	1.659.237	1.499.611	1.498.611	1.514.537	1.544.383	1.507.145	1.578.065
Maâdin	430.062	430.063	522.432	522.433	484.844	376.021	302.942	287.498	685.945	697.647
Emlak ve lapu harçları	1.462.955	1.462.955	1.256.953	1.256.953	1.324.285	1.324.285	1.254.763	1.254.763	1.222.710	1.222.463
Mahâkım harçları	1.038.162	1.038.163	966.517	966.517	830.860	830.861	826.193	826.319	720.557	726.230
Hâsılât-ı müteferrika	785.634	787.368	919.975	914.971	986.088	894.476	1.823.083	1.764.952	1.339.502	1.335.467
YEKÜN	69.989.642	70.743.863	70.966.318	68.217.726	67.477.982	62.329.513	76.805.468	71.407.681	73.135.215	70.287.325

Kaynak: YPRK: ŞD 3/36

Tablo 4. Manastır Vilâyeti Vâridâtı (kuruş)

Gelir kalemleri (kuruş)	1316/1900-01		1317/1901-02		1318/1902-03		1319/1903-04		1320/1904-05	
	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı
Emnik ve akar vergüsü	74.15.136	6.127.769	7.457.497	6.205.014	7.489.239	6.199.074	7.591.904	5.775.479	7.492.565	5.730.649
Temetlû vergüsü	1.427.480	1.104.145	1.404.859	1.027.755	1.332.635	949.080	1.261.830	843.139	1.107.324	807.274
Bedelî askerî	10.213.806	9.282.340	10.302.600	9.281.077	10.379.989	9.272.236	10.606.591	8.434.626	10.418.362	8.187.340
Ağaçlar resmî	9.938.159	9.759.575	9.532.587	9.382.324	8.475.751	8.334.910	7.877.861	7.551.552	7.290.210	6.865.784
Canavar Resmî (domuz)	390.045	324.991	345.270	271.354	369.865	230.962	533.540	376.205	289.745	233.068
Ağaç	15.700.736	13.633.113	17.922.360	16.469.042	15.205.436	13.377.113	15.957.365	14.065.249	12.992.861	12.761.793
Hayvanât- eñliyye resmî	-	-	-	-	-	-	2.105.784	1.461.059	1.836.291	1.306.875
Emnik- imin mahalliyeye çâr ve hâsilatı	183.651	183.651	186.399	186.399	190.859	190.859	169.605	169.605	138.633	189.297
Rûsunu müterevia	467.117	435.778	494.477	439.840	459.907	385.907	472.898	417.988	450.507	403.552
Omamî hakki ve kereste ve pul resimleri	343.847	343.847	428.843	428.843	372.216	372.216	337.634	337.634	321.116	338.337
Mââdin	7.505	7.505	11.115	11.115	18.547	18.547	10.698	10.698	9.935	10.007
Emnik ve tapu harçları	657.939	657.939	630.640	630.640	686.738	686.738	492.034	492.034	594.557	585.911
Mehâkim harçları	499.589	499.589	465.137	465.137	365.767	365.767	401.814	401.814	445.947	467.104
Hâsile-i müteemika	850.444	819.541	771.806	796.843	1.015.266	992.312	1.812.712	1.860.024	1.119.967	1.081.988
YERKÜN	48.095.624	43.179.783	49.953.590	45.995.383	46.351.095	41.361.721	49.622.270	42.198.106	44.478.040	38.998.969

Kaynak: YPRK: ŞD 3/36

Tablo 5. Kosova Vilâyeti Vâridâtı (kuruş)

Gelir kalemleri (kuruş)	1316/1900-01		1317/1901-02		1318/1902-03		1319/1903-04		1320/1904-05	
	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı
Emlâk ve akar virgüsü	7.207.377	6.640.341	7.247.204	6.607.992	7.287.553	6.927.378	7.323.856	6.947.944	7.281.075	6.839.891
Temettü virgüsü	1.640.139	1.210.411	1.456.767	1.209.654	1.423.274	1.170.021	1.384.456	1.173.378	1.331.398	1.167.378
Bedel-i askerî	8.128.194	7.043.424	8.189.462	7.348.601	8.263.569	7.395.661	8.368.776	7.248.993	8.409.686	7.425.676
Ağnâm resmi	8.217.944	7.980.573	7.961.292	7.543.148	7.408.190	7.127.580	7.184.461	6.777.979	6.916.417	6.516.202
Canavar Resmi (domuz)	321.531	305.142	332.405	315.874	346.650	293.739	541.020	322.832	465.210	247.189
Aşâr	22.390.103	19.859.986	24.482.716	22.531.617	22.785.787	23.897.567	24.039.426	24.526.134	23.972.197	24.964.734
Hayvânât-ı ehliyye resmi	-	-	-	-	-	-	3.077.302	1.271.547	2.596.817	2.048.522
Emlâk-ı mirî mahalliyye icâr ve hâsilatı	98.913	190.994	101.766	117.669	325.965	119.245	81.592	108.011	169.093	347.360
Rûsûm-u mütenevvia	739.787	705.137	691.257	690.912	709.580	660.709	615.375	613.145	728.621	712.930
Orman hakkı ve kereste ve pul resimleri	353.004	353.004	320.549	320.549	296.659	291.105	321.053	338.538	317.377	459.031
Maâdin	196.443	196.442	455.309	455.309	206.062	227.745	278.431	385.463	267.003	255.416
Emlâk ve tapu harçları	634.946	634.946	753.028	753.028	734.973	656.154	676.093	686.463	887.018	900.056
Mahâkim harçları	569.255	569.255	499.075	499.075	414.701	466.602	429.450	434.681	386.403	392.787
Hâsilat-ı mütetemka	788.795	788.795	870.260	870.260	919.552	896.858	1.541.087	1.620.855	1.076.608	1.205.643
YEKÛN	51.286.431	46.478.450	53.361.090	49.263.688	51.122.517	50.130.364	55.862.378	52.455.963	54.804.923	53.482.818

Kaynak: YPRK: ŞD 3/36

Vilâyât-ı Selâse'nin masraflarına bakıldığında ise, Selanik'te bütçe giderlerinin %60-70'i demiryolu teminatı, Osmanlı Bankası'ndaki üç vilayete ait cari hesaptaki borç ödemelerine ayrılıyordu. Bu tür ödemeler Manastır'da %25, Kosova'da %10 civarındadır.

Bir diğer masraf yekûnu, havaleler tutmaktadır. Havale usulü 1296/1880-81 yılında yasaklanmıştı. Bazı maaşlar için padişah iradesiyle maliye hazinesinden verilen havaleler dışında hiçbir vilayet üzerine maliyeden havale verilmiyordu. Ancak ordu tahsisatının tamamı vilayetler üzerine havale yoluyla gönderiliyordu. Askeriye de bu havalelere karşılık kazalardaki mal sandıklarından alacakları meblağlar için alay yahut muhasebe taburları

tarafından düzenlenmiş matbu hususi senedi (sened-i mahsus) düzenlerlerdi. Bu senetler askeriye'nin ihtiyaçlarını (giyim, yiyecek, nakliye vs. masraflar) karşılamak için çıkarılırdı. Bazen alay ve taburlar bu ihtiyaçlarını hususi senetleri üçüncü şahıslara vererek karşılardı. Dolayısıyla maliye şahıslara verilen bu senetlerin miktarını bilemediğinden havale miktarları olağandışı boyutlara varabiliyordu (Y.A.HUS 438/53). Askeri harcamaların çatışmalarla ve reformlarla artması sonucu ziyadeleşen havaleler Manastır ve Kosova'da %70-80'lerde geziniyordu, buna karşılık Selanik'te bu oran %25-35 bandında doluyordu. Selanik'te bu oranın nispeten düşük olması, çete faaliyetlerinin Manastır ve Kosova'ya göre daha az olmasıyla açıklanabilir. Çatışmaların yoğun olduğu yerlere asker sevkiyatı sonucu askeri masraflar da tabii olarak artıyordu.

Diğer iki kaleme göre mütevazı sınırlarda kalan masraf kalemi ise muhtelif dairelere yani adliye, maliye, nafia, şer'iyye vs. nezaretlerde çalışan memurların maaşları ve tayinatları için ayrılan ödeneklerdi. Bu kalem yaklaşık Selanik'te %5, Manastır'da %10-11 ve Kosova'da %6-7 civarında seyretmekteydi (Tablo 6, 7).

Tablo 6. Vilâyet-i Selâse Masârifâtı (Kuruş)

Mâli Yıl	Selanik Geçmiş ve Cari Yıl Te'diyâtı			Manastır Geçmiş ve Cari Yıl Te'diyâtı			Kosova Geçmiş ve Cari Yıl Te'diyâtı			YEKÜN Geçmiş ve Cari Yıl Te'diyâtı			
	Dâirelerin Ödenekleri	Havâlat	İrsâlât, Hesâb-ı Cârî, Emrolunan Ödemeler, vd.	Dâirelerin Ödenekleri	Havâlat	İrsâlât, Emrolunan Ödemeler, vd.	Dâirelerin Ödenekleri	Havâlat	İrsâlât, Emrolunan Ödemeler, vd.	Dâirelerin Ödenekleri	Havâlat	İrsâlât, Hesâb-ı Cârî, Emrolunan Ödemeler, vd.	
1314/ 1898-99	5.945.513	37.838.889	100.455.039	4.871.940	33.275.265	15.799.304	5.507.854	39.025.419	4.476.124	49.009.397	16.325.307	110.139.573	
1316/ 1900-01	7.046.527	45.425.566	90.131.078	5.111.850	30.975.989	13.921.362	50.008.601	6.209.839	39.511.944	5.893.049	51.614.632	18.370.216	115.912.899
1317/ 1901-02	6.373.121	40.894.167	94.002.358	5.036.865	35.360.994	10.838.575	51.336.434	5.927.152	46.976.171	5.032.355	57.935.678	17.337.138	123.231.332
1318/ 1902-03	7.594.455	57.505.201	93.392.619	5.418.634	35.642.532	13.839.547	54.900.713	6.092.857	52.149.347	10.195.276	68.437.480	19.105.946	145.297.080
			158.492.275									117.427.442	281.830.468

Kaynak: *ML.d no. 1306, 1307, 1351 ve 1372*

Tablo 7: Vilâyet-ı Selâse'den Verilen Havalelerin Ait Olduğu Kalemler (Kuruş)

Mâlî Yılı	Selanik			Manastır			Kosova			YEKÜN		
	Nizamiye (1)	Jandarma (2)	T.H.O.* % {{(1+2)/ T. H.}}	Nizamiye (1)	Jandarma (2)	T.H. O. % {{(1+2)/ T. H.}}	Nizamiye (1)	Jandarma (2)	T.H. O. % {{(1+2)/ T. H.}}	Nizamiye (1)	Jandarma (2)	T.H. O. % {{(1+2)/ T. H.}}
1314/ 1898-99	24.979.289	4.024.626	76,6	26.933.007	4.027.049	93	32.790.833	5.020.250	96,9	84.703.129	13.071.925	88,7
1316/ 1900-01	32.837.372	4.473.628	82,1	23.886.651	4.518.996	91,7	32.180.454	5.656.104	95,7	88.904.477	14.648.728	89,3
1317/ 1901-02	30.036.458	3.758.627	82,6	28.579.682	4.019.872	92,2	40.258.806	5.338.576	97	98.874.946	13.117.075	90,8
1318/ 1902-03	44.602.658	5.219.959	86,6	28.614.139	4.794.465	93,7	45.648.818	4.844.890	96,8	118.865.615	14.859.314	92

Kaynak: ML.d no. 1306, 1307, 1351 ve 1372 * Toplam Havaleye Oranı

Reformlar ve Avrupa Müdahalesi

Önceki bölümlerde değinilen gelişmelerden yola çıkarak Vilâyet-ı Selâse sorununu tek bir sebebe dayandırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bir yandan, Fransız Devrimi ve Avrupa'daki devrimci halk ayaklanmalarının Balkan coğrafyasında yarattığı heyecan, yerel milliyetçi ve romantik devrimci örgütlerin faaliyetlerini ateşliyordu. Diğer taraftan Balkan milletlerinin refah artışı, demiryollarının yapımı, sosyokültürel gelişim ve nüfus hareketleri ile kazandığı bilinç yukarıda sayılan dış etkenlerle senkronize geliyordu. Bunlara bir de Osmanlı idaresinin bölgede görev yapan sivil ve askeri memurların maaşlarını ödeyememesi, düzensiz ve denetimsiz bir gelir-gider akımının varlığı, vergi tahsilindeki olumsuzluklar vb. ekonomik ve malî darboğazlar ekleniyordu. Ayrıca, Avrupalı güçlerin müdahaleleri ve çıkar çatışmaları Makedonya sorununu içinden çıkılmaz hale sokuyordu.

Osmanlı Devleti'nin Vilâyet-ı Selâse'de Reform Çabaları: Vilâyet-ı Selâse'de reformlar 1878-1912 yılları arasında üç aşamadan geçmiştir. İlk evre 1878-1903 yılları arasındadır. Bu dönem Avrupa'nın tavsiyelerde bulunduğu ancak herhangi bir kontrol mekanizmasının tartışılmadığı evredir. Ağustos 1903'deki *İlinden* isyanından sonra Ekim 1903'de Rusya ile Avusturya'nın birlikte hazırladıkları Mürzsteg Planı Avrupa'nın kontrol mekanizmasını devreye sokmaya başladığı tarih olup ikinci aşamayı oluşturmaktadır. Nihayet, Jön Türklerin Temmuz 1908 devrimi, Balkan Savaşlarıyla sona erecek olan ve bu çalışmada inceleme dışında tutduğumuz üçüncü evrenin başlangıcı olacaktır (Krainikowsky 1938: IV).

Osmanlı hükümeti, Rumeli coğrafyasındaki topraklarda ıslahat amacıyla ilk olarak 22 Nisan 1896 tarihinde iradesi çıkan ve yedi başlıktan oluşan bir *Rumeli Vilâyet-ı Şâhânesi'ne Mahsus Mevâdd-ı İslahiye Lâyihası* adıyla Vilâyet-ı Selâse'yi de kapsayan bir tasarı hazırlamıştır (BOA, Nizamât

Defterleri, no. 7: 274-276). Bu layıhada kısaca, Edirne vilayeti idari teşkilatının Rumeli vilayetlerinin idari teşkilatıyla birleştirilmesi kararı alınmış, harap kiliselerin tamiri, adli, idari ve mali meseleler için atanan müfettişlerin vazifeleri, jandarmaya %10 nispetinde gayrimüslim tebanın dahil edilmesi, okulların ıslahı ve yenilerinin açılması, yol, köprü vb. bayındırlık işlerinin gerçekleştirilmesi, zirai ıslah için ödeme yapılması, aşar vergisinin yeniden düzenlenmesi, adil vergi paylaşımı vb. konular yer almaktadır. Bu talimatın hemen arkasından Haziran'da bir dizi talimat ilaveten yayınlanır. Bu bağlamda *Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi'ne Me'mur Olan Maliye Müfettişlerinin Vezaifini Mübeyin Talimat* adıyla onsekiz maddelik (BOA, İmtiyâzât Defterleri no.7: 185), yine aynı günlerde *Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi'nin Her Birine Merbut Kazaların Yerinde Tecrübeten Mevki'i İcraya Vaz' Olunmak üzere Aşarın Arazi Virgüsüne Zammıyla İstifası Usulüne Dair Talimat* adıyla oniki maddelik (BOA, İmtiyâzât Defterleri no.7: 187), ve Haziran ayının sonlarında *Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi İçin Te'sis Buyurulan Mülkiye Müfettişliklerinde Bulunacak Zevatin Vezaif-i Esasiyyesini Mübeyin Talimat* başlığıyla onüç madde ve bir hatimeden oluşan bir düzenleme (BOA, İmtiyâzât Defterleri no.7: 204) yayınlanmıştır.

Temmuz 1902 tarihinde bu kez Balkan meselesi için oluşturulan Avrupa komisyonu oniki maddelik bir nizamname kaleme alır (BOA, YEE.KP 32/3136). 23 Eylül 1902'de başlayıp ancak Kasım ayı ortalarında bastırılabilen Cuma-i Bâlâ ayaklanması sonrasında ise Batılı güçler Vilâyât-ı Selâse meselesine daha aktif katılmaya başlayacaklardır. Padişah, Avrupa'nın doğrudan müdahalesini engellemek amacıyla da gerekli tedbirlerin alınması için bir komisyon oluşturulmasını ister ve Eylül ayında bu komisyon Manastır'a gelir. Nitekim Kasım 1902'de İngiliz büyükelçisi Nicolas O'Connor ve Avusturya elçisi Baron von Calice Vilâyât-ı Selâse'de özerk bir idarenin peyderpey fiiliyata geçmesini öngören bir programda anlaşılır. Yine Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Zinovyev aynı sıralarda iltizamın kaldırılması, jandarmaya Hıristiyanların alınması vb. konularda Abdülhamit'e yumuşak tavsiyelerde bulunur (Adanır 2001: 166).

Padişah Batılı devletlerin muhtemel müdahalesini bertaraf etmek için Kasım ayı son günlerinde iki komisyon oluşturur. İlki, Makedonya'daki sorunu ıslah etmek için yapılacak çalışmaları yerinde gözlemlemek, diğeri de birincinin tekliflerini incelemek üzere İstanbul'da kurulur. İstanbul'daki Rus Elçisi Zinovyev Fransız elçisine Bâb-ı Âli'nin bu girişiminin palyatif tedbirler tarzında olmasına razı olmayacaklarını ve Çar'dan reform baskısı için emir aldığını ifade etmiştir (*Livre Jaune* 1902, no.40, p.37, Bapst'tan Delcassé'ye 01.12.1902). Aynı zamanda, 29 Kasım 1902 tari-

hinde (Saîd Paşa 1912, c. 2: 140) *Rumeli Vilâyâtı Hakkında Talimat* adıyla 2 ana ve 4 alt başlık altında 18 maddelik yeni bir düzenleme hazırlanır (BOA, Y.A. HUS 118/82).¹ Abdülhamit talimatın uygulanması için bölgeye Midilli doğumlu Yemen valisi Hüseyin Hilmi Paşa'yı (1855-1922) müfettiş tayin ederek maiyetine memurlar verir. Talimatta kısaca valilere ticaret, ziraat, bayındırlık ve maarif işlerinin geliştirilmesinde kesin yetkiler verilmiş, bölgede idari işlerin daha hızlı yürütülebilmesi için kaymakamlıklar oluşturulması kararı alınmış, Hıristiyanların mali ve idari mevkilerdeki sayılarının arttırılması, memur kadrolarının ehliyetli kişilerden oluşturulması, adli konularda adaletin sağlanması, vilayet gelirlerinin %5'nin kamu yararına yatırımlara dönüştürülmesi için ayrılması vb. kararlar alınmıştır. Bu talimat büyük oranda, Hıristiyan halkın taleplerini karşılamak arzusu da dahil, adliye işlerinin düzene konulması üzerinde yoğunlaşmıştır.

Öte yandan Rumeli vilayetlerinde, talimatta maddeleşmemiş fakat üst düzeyde dile gelen mali sorunların da mevcut olduğu ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği paylaşılmıştır. Örneğin memur maaşlarının düzenli ödenmemesi, vilayetlerin masraflarının öncelikle gelirlerinden karşılanması ve gelir fazlasının, doğrudan maliyeye aktarılması, gelir-gider cetvellerinin düzenlenmesi vb. çerçevede vilayetlerin mali işlemlerine bir düzen getirilmesi düşüncesi, sadrazamla beraber ticaret, nâfia, hariciye ve adliye nazırları tarafından Padişahın bilgisine sunulmuştur (BOA, Y.A. HUS 118/82). İşte bu amaçla da birkaç gün sonrasına tekabül eden 6 Aralık'ta Rumeli vilayetleri için doğru bütçelerin hazırlanması, jandarma ve askerlerin maaşlarının düzenli ödenmesi için tedbirlerin alınmasıyla alakalı irade yayınlanacaktır (BOA, Y.A. HUS 438/13 ve 438/7; BOA, Y.MTV 238/90).

Bu talimatın hazırlanmasında Rusya ve Avusturya devletlerinin Makedonya'daki asayişsizlik karşısında dile getirdikleri endişeler ve yaptıkları etkili olmuştur. Bu bağlamda eğer Bâb-ı Âli tarafından alınması gereken tedbirler tehir edilmeye devam ederse çetelerin daha büyük kalkışmalara girişecekleri, Rusya ve Avusturya'nın statükoyu muhafaza için yaptıkları ittifağın anlamı kalmayıp olayın büyük devletlerin tümünün katılacağı bir konferans toplanmasına gideceği ve bunun sonucunda bölgede yeni muhtar bölgeler oluşturulmaya varacağı tehlikesi konusunda İstanbul hükümeti uyarılmıştır (BOA, Y.A. HUS 118/82).

Viyana Islahat Programı: Rumeli Müfettişliği'ne atanan H. Hilmi Paşa, Kasım-Aralık 1902 tarihli talimat çerçevesinde görece bazı olumlu mesafeler kat etmişse de Osmanlı idaresinin hazırladığı islahat programını Batılı güçler ve Bulgar devleti onaylamamış ve tatmin olmamış, Bulgar komitele-

ri ise reddetmişti. Osmanlı yönetimi ıslahatın tüm Rumeli vilayetlerinde yürütülmesini isterken komiteler bir yandan reformların Osmanlı yönetiminin eliyle yerine getirilmesini diğer yandan da sadece Selanik, Manastır ve Kosova'da uygulanmasını istiyorlardı. Halbuki bölgeye Doğu Rumeli benzeri yarı özerk bir statü getiren bu program en azından Bulgar emellerine uygundu.

Nihayet çeşitli itirazlardan sonra, Rus ve Avusturyalı diplomatlarca yeniden bir ıslahat projesi hazırlanarak 17 Şubat 1903 tarihinde, Berlin Anlaşması'nı imzalayan büyük devletlere sunuldu. Bu planın hazırlanmasında anahtar rolü Rus Dışişleri Bakanı Vladimir Lamsdorff oynandı. Lamsdorff önce Viyana'ya giderek meslektaş Goluçovskiyle görüştüktan sonra 1902 yılının son günlerinde Belgrad ve Sofya'ya geçerek mekik diplomasisi izledi. Görüşmeler sonucunda Viyana Reform Programı olarak dillendirilen bir düzenleme hazırlandı (*Livre Jaune*, Janvier-Février 1903, no.19, pp.13-14, Bompard'dan Delcassé'ye, 25.02.1903). Osmanlı idarecileri arasındaki resmi yazışmalarda, Avrupa tarafından dayatılan bu ıslahat programının, daha önce Kasım 1902'de çıkarılan talimata ek şeklinde tanımlandığı görülmektedir (BOA, Y.A.RES 119/68).

21 Şubat 1903'de de Sadrazam Mehmed Ferid Paşa'ya sunulan nota (BOA, Nizamât Defterleri, no.12: 156), jandarma kuvvetlerinin yabancı uzmanlarca eğitilmeleri gibi bir olumsuzluğu içeriyorsa da doğrudan bir uluslararası yabancı kontrolünü ve İngiltere'nin ısrarla istediği Vilâyât-ı Selâse'nin özerkliğini içermediğinden, Batılı elçileri şaşırta bir şekilde aceleyle onaylandı. Hükümet, Rusya ve Avusturya'nın birlikte hazırladıkları talimatı onayladıktan sonra, Aralık 1902 tarihli Rumeli talimatına atfen *Rumeli Vilâyâtı Hakkındaki Talimata Zeyldir* başlığı altında 7 maddelik bir talimatname hazırladı. Amaç, doğrudan yabancı ülkelerin dayatması olduğu izlenimi vermemektir. Rusya ve Avusturya'nın ilettikleri notadaki maddelerin özünü koruyan bu talimatname iki devletin gönderdikleri notadan sadece birinci maddesinde Hilmi Paşa'nın görev süresinin belirtilmemesi ve beşinci maddesindeki *Arnavutlar* kelimesinin çıkarılması ile farklıdır. Birkaç gün sonra da 23 Şubat 1903 tarihinde Sadaret'ten Rumeli Müfettişliği'ne uygulanması talimatı verilir (BOA, Y.A.HUS 442/88; BOA, Nizamât Defterleri, no.12: 156-157).

Hilmi Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen talimatta şunlar yer almıştır (BOA, Nizamât Defterleri, no.12: 154-155; BOA, Y.A.HUS 442/64, bk. *Livre Jaune* 1903-1905, no.3, pp.2-4, Constans'dan Delcassé'ye 2 Nisan 1903). Genel Müfettiş (Hilmi Paşa) 3 yıl görevde kalacak² ve asla bu süre nihayetinden evvel görevinden alınmayacak, İstanbul hükümetine başvurmak gereği hissetmeden

gerektiğinde Osmanlı kuvvetlerini harekete geçirebilecek (1. madde); bu üç vilayetin valileri kendisinin talimatlarına titizlikle uyacak (2. mad), polis ve jandarmanın yeniden teşkilatlandırılması yabancı uzmanların yardımları ve altyapısını hazırlamalarıyla tamamlanacaktır. Bu uzmanlar Osmanlı hükümetinin emri altında olacaktır. Her ne kadar hükümet yerel şartları gözeterek jandarmadaki gayri müslim sayısının %20 oranında olmasını kararlaştırmışsa da bu oran mutlak olmamalı, Müslüman ve gayrimüslim jandarma sayısı nüfusla orantılı tespit edilmelidir. Jandarma komutanları ileride önceki hizmetlerinde başarılı olmuş ve ahlaken yeterli subaylardan seçilecektir. Polisin yeniden teşkilatlanmasında da aynı ölçü tatbik edilecektir. Yukarıda adı geçen Rumeli Vilayetleri Talimatnamesi'nin sekizinci maddesi gereğince görev alacak Müslüman ve gayrimüslim komiserler ve polis memurları Türkçe okuma yazmayı bilecekler, ancak gayrimüslimlerin sayısı sınırlı olduğunda bu şart onlar için dikkate alınmayabilecektir (mad. 3). Köy bekçileri o köy halkı içerisinde seçilecek, Hıristiyanlar ekseriyette olduğunda bu bekçiler Hıristiyanlardan seçilecektir (mad. 4). Hıristiyanlara karşı yapılan aşırılıklardan sorumlu olanların kanunlara uymaları için Osmanlı yönetimi gerekeni yapacaktır (mad. 5). Osmanlı hükümeti siyasi suçlular için genel af çıkaracak, çatışmalardan dolayı göç edenler tekrar evlerine geri getirilecek ve davası görülmekte veya araştırılmakta olan tüm cinayet ve kamu hukukuna giren suçlar geciktirilmeden sonuçlanacaktır (mad. 6); Vilayetlerdeki yerel idarenin düzenli işlemlerini sağlamak ve halkın üzerindeki vergi yükünü hafifletmek için; her vilayette yıl başlangıcında gelir ve gider bütçeleri hazırlanacak, vergi gelirleri öncelikle sivil ve askeri hizmetler de dahil olan yerel idarenin ihtiyaçlarına tahsis edilecek; aşarın toplanmasında toptan ihale usulü lağv edilecek, yerine göre köy köy ve isme göre ihaleye verilecek, sorun olduğunda ise köylü mahkemelere başvurabilecektir. Eğer ihaleye giren kimse olmazsa veya verilen fiyat gerçek fiyatın altında kalırsa bu takdirde aşar, reji düzenlemelerine uygun olarak idare olunacaktır. Tüm vilayet gelirleri merkez vilayette bulunan Osmanlı Bankası acentesinde tutulan vilayet sandığına aktarılacaktır. Vilayet masrafları için bütçeden ayrılan meblağın ödenmesi bu konuyla ilgili hazırlanacak olan ve söz konusu masrafların düzenli ödenmesini amaçlayan özel bir kanuna uygun olarak gerçekleştirilecektir (mad. 7).

Viyana programının esas aktörü olan Rus Hariciye Nazırı Lamsdorff bu tasarıda bir taraftan Osmanlı Devleti'nin hükümlerine hâle getirmemeye çalışırken diğer taraftan Hıristiyan halkın Vilâyât-ı Selâse'deki durumunu iyileştirmeye çalışmış, Bulgar çeteleriyle de planın hazırlanması sırasında görüşüp bilgilendirerek tarafların ne tam karşısında ne de tam yanında yer almıştır. Bu strateji yukarıda da değindiğimiz gibi bu dönemde Rusya'nın Uzakdoğu'daki ve içerideki komünist hareketle meşgul olmasıyla bağlantılı bir duruş-

tur. Bu plana itiraz öncelikle Bulgarlardan gelmiştir. Bulgar Eksarhı, Makedonya için Osmanlı'dan özerklik ve Osmanlı tebaasından Hıristiyan bir vali istemiştir. Eksarh ayrıca, Rusya'ya boyun eğmektense Türk bayrağı altında yaşamayı tercih edeceğini ifade etmiştir. Programın onaylanmasından sonra Bulgar çeteleri eylemlerine hız verirken, Arnavutlar da Slavların öne çıkmalarından doğan endişeyle Kosova'da ayaklanmalar düzenlemiştir (Tokay 1996: 44-46 ve 69).

Viyana Programının kabulünden kısa bir süre sonra hükümet yedinci maddeye uygun olarak on iki maddelik bir nizamname hazırlar ve 4 Mart 1903'de padişahın onayına sunar. Bu plana göre (BOA, Y.A.RES 119/68)³, her vilayete ait gelir-gider bütçesi hazırlanacak, gelirler öncelikle mahalli idarenin ihtiyacına tahsis edilecek, bu gelirler vilayet merkezlerindeki Osmanlı Bankası şubelerine teslim edilecek, bütçe kapsamındaki kazalara ait masraflar ödendikten ve kalan defterlere kaydedildikten sonra önce liva merkezine oradan da vilayet merkezindeki Osmanlı Bankası'na gönderilecek, vilayetlerdeki memurların maaşları aynı zamanda ve düzenli ödenecek, bankaya teslim edilecek vilayet gelirlerinden %5'i o vilayetin bayındırlık masraflarına ayrılacaktır. Bu oniki maddelik tüzük, 8 Mart'ta Bakanlar Kurulunca vilayetin bütün masrafları çıktıktan sonra arta kalan gelirin hazineye gönderileceğine dair yeni bir madde eklenerek padişaha tekrar arz edilir ve onay alınır (BOA, YMRZ.d no.11025). Akabinde Mart ayının son haftası içinde sadaret Padişah'tan, Kosova ve Manastır'da Osmanlı Bankası şubelerinin açılması için irade talep eder (BOA, YMRZ.d no. 11025).

Tüm bu islahat çabalarına rağmen 2 Ağustos 1903 tarihinde Saint Elie (Aziz İlyas) adı verilen bayram günü, en etkili değeri Kruşova'da olmak üzere Manastır Vilayeti'nin birçok yerleşim bölgesinde Dış Örgüt'ün⁴ ön ayak olduğu ve Saint Elie'den mühlhem Türkçe literatürde *İllinden* olarak geçen genel bir ayaklanma başgösterdi. İsyana Osmanlı birliklerinin cevabı çok sert oldu. Daha önce Bulgar hükümetinin başbakanı ve Rus yanlısı olarak bilinen Daneff, Bulgar çetelerine karşı Rusya'nın da desteğiyle sert tedbirler almıştı. Ancak siyasi kargaşadan dolayı Mayıs ayında istifa etmek zorunda kalan Daneff'in yerine gelen hükümetin, komitelere karşı gösterdiği cesaret verici tavır bu ayaklanmanın boyutlarını genişletmişti. Telgraf hatlarını, demiryollarını tahrip eden, Müslümanların ve hatta Bulgar patriarlığına bağlı Hıristiyanların evlerini, ürünlerini yakan yirmi bin silahlı Bulgar komiteciye karşılık gönderilen, içinde başıbozukların da yer aldığı Osmanlı kuvvetleri, sert bir tepki vermiştir (*Livre Jaune* 1903-1905, no.16-22: 20-25).

Bu ayaklanmadan sonra İngiltere ve Fransa Makedonya meselesine daha etkin katılmaya karar verdiler. Bu gelişmeyle alakalı olarak Osmanlı yönetimi Ma-

kedonya meselesinde tek başlarına hareket etmek isteyen Rusya ve Avusturya'nın zaafalarını görüyor ve buna göre kartını oynuyordu. İstanbul yönetiminin bu dönemde elini güçlendiren şey, Batılı Devletlerin aralarında güç birliğinin mevcut olmayıştı. Diğer taraftan Rusya ve Avusturya'nın reformlarla ilgili İstanbul'a verdikleri notanın dozajını arttırmaları halinde diğer Batılı güçlerin şüphelerini üzerlerine çekecek olması Bâb-ı Âli'ye hareket alanı sağlayan ikinci bir kozdu (Exintaris 1913: 109). Ancak artık bu denge politikası bozuluyordu. 1903 yazında Bulgaristan yanlısı olarak İngiltere'de liberal kattan yazar, tarihçi, gazeteci ve akademisyenlerin kurduğu Balkan Komisyonu (Balkan Committee) İngiliz kamuoyu ve göstermelik de olsa dışişleri bürokrasisinin bu meseleye ilgisinin artmasında büyük katkı sağlayacaktır (Samardjiev 2002, no.2: 16-19).

Mürzsteg Programı: Avusturya İmparatoru Franz Joseph I ve Rus Çarı Nikola II 1897'de S. Petersburg'da yaptıkları anlaşmayla Balkanları kendi etki ve egemenlik alanlarına bölmüşlerdi. Bu siyaseti sürdürülebilirliği amacıyla, Kruşova ayaklanmasından sonra İngiltere ve Fransa'nın diplomatik inisiyatifi ele geçirmesini engellemek için, 24 Eylül'de Osmanlı Devleti'ni bir notayla uyararak Viyana Programı'nın uygulanmasında ısrarcı olduklarını ifade ettiler. Altı gün sonra 30 Eylül 1903'de her iki imparator Avusturya'nın Rusya elçisi Baron Alois Lexa von Aehrenthal'ın inisiyatifiyle Mürzsteg'de (Avusturya) Makedonya'nın kaderini belirlemek üzere bir araya gelerek *Mürzsteg Reform Planı* olarak bilinen 9 maddelik ve Viyana programının bir ileri aşaması olan projeyi hazırladılar. Amaç Viyana Projesinin icra edildiği görüntüsünü vermektir (Exintaris 1913: 101-104).

Nihayet, 22 Ekim 1903 tarihinde Rusya ve Avusturya devletlerinin elçileri Bâb-ı Âli'ye gelerek şifahan dokuz (9) maddelik bir plan sunarlar. Elçiler bu girişimin sebebi olarak da Viyana Programı'nın layıkıyla uygulamaya konamaması ve Vilâyât-ı Selâse'de asayişin sağlanamaması olduğunu söylerler (BOA, Y.A.HUS 460/7). Rusya ve Avusturya'nın İstanbul'daki elçilerine gönderilmek üzere hazırlanan kararlarda jandarmayı yeniden organize etmek üzere yabancı generallerden birisinin Rumeli'ye memur sıfatıyla gönderilmesi ve Hıristiyanların adli ve idari işlerde görev almalarını ve yerel otonominin sağlanması için idari ve mali kurumlarda ıslahat yapılması en önemli maddelerdir (*Livre Jaune* 1903-1905, no.40: 39-40, Delcassé'den Constans'a 30.10.1903)⁵. Bu arada 2 Ocak 1904'de Osmanlı elçisi jandarmanın ıslahı konusunda bir İtalyan generalin seçimi için Roma elçiliğine çağrılmış ve İtalyan hükümeti Bâb-ı Âli'nin de onayıyla 59 yaşındaki, savaş sırasında piyade tüfeği kullanımı üzerine çalışmaları olan Korgeneral Emilio Degiorgis'i bu görev için görevlendirmiştir (*Blue Book*

1904, no. 7-8 ve 10: 5-6, F. Bertie'den Lansdowne'a 2 ve 4 Ocak 1904). Mürtsteg Planı karşısında Osmanlı yönetimi her zaman yaptığı gibi kendisine dışarıdan empoze edilen bir talimatı uygulamak durumunda kalmış izlenimi vermemek üzere, 10 Ocak 1904'de İstanbul'daki Rusya ve Avusturya elçilerine bir notayla yukarıda bahsedilen itiraz ettiği noktaları kabul ettiğini bildiren ve dokuz maddeden oluşan, içeriği 22 Ekim'de kendisine sunulan notayla temelde aynı olan bir talimat hazırlamıştır (*Blue Book* 1904, no. 20: 12-15, O'Conor'dan Lansdowne'ye, BOA, YMRZ.d 11889 ve Düstur 1. Tertip 7. Cilt: 1105-1108). Ancak elçilerin sundukları muhtıradaki bulunmadığı halde Bâb-ı Âli'nin hazırladığı metnin birinci maddesine, keşif yapacak sivil memurlarla bunların kâtip ve tercümanlarının yanında bulunmak üzere hükümet görevlilerinin yer alacakları, Hilmi Paşa'ya sivil görevlilerin verecekleri talimatların da padişah iradesiyle Bâb-ı Âli tarafından gönderileceği eklenmiştir (*Livre Jaune* 1903-1905, no.52: 53, Constans'dan Delcassé'ye 15.01.1904, BOA, İ.DH 24/1321.L.25 ve BOA, *Nizamât Defterleri* no.10: 94-95). Bu arada General Degiorgis 19 Nisan sabahı kurmaylarıyla beraber gemiyle Selanik'e gelmiş (*Blue Book* 1904, no.169: 138, Colonel Fairholme'den O'Conor'a 19.04.1904) ve ilk toplantıyı 28 Nisan'da Selanik'te yapmıştır. 14 Mayıs'ta jandarmanın ıslahında görevli subayların maaşlarının nasıl ödeneceği, ölümleri halinde eş ve çocuklarına yapılacak tahsisatlar, görev sırasındaki yanlışlara karşı uygulanacak yaptırımlar vb. ile ilgili sekiz (8) maddelik bir kontrat imzalanmıştır (*Livre Jaune* 1903-1905, no. 72: 96-98, Steeg'den Delcassé'ye 17.05.1904, *Blue Book* 1904, no. 202, pp. 154-156, O'Conor'dan Lansdowne'ye 18 Mayıs 1904). Bunun yanında istihdam edilecek yerli ve yabancı subayların maaşlarının düzenli ödenmesi için uluslararası askeri komisyon Osmanlı Bankası'nın düzenli ödemeleri gerçekleştirmesi, gerekli yekûnun bankaya sağlanması yolunda tedbirlerin alınmasını talep etmiştir. Bu çerçevede Osmanlı yönetimi ile Osmanlı Bankası, 20 Mayıs tarihli padişah iradesine dayanarak 18 Haziran 1904 tarihinde altı madde üzerinde anlaşma imzaladılar. Buna göre (BOA, TFR.I.UM 6/541, *Livre Jaune* 1903-1905, no.76: 101-102, Bapst'tan Delcassé'ye 19 Haziran 1904; *Blue Book* 1904, no. 239: 183-185, O'Conor'dan Lansdowne'ye 21 Haziran 1904), hükümet Rumeli vilayetlerinde Osmanlı Bankası'nı jandarmanın ve polislerin maaşlarını ödemekle görevli kılmıştır. Ancak bu mutabakat icra gücünü haiz olmamıştır. Nitekim 17 Ocak 1905'de Rus ve Avusturya elçilerinden Bâb-ı Âli'ye verilen notada jandarmaya tahsis edilen gelir dışında bankaya bir meblağ aktarılmadığına ilişkin bir şikayet iletilmiştir (BOA, Y.A.HUS 483/61, *Livre Jaune* 1903-1905, no. 76: 101-102,

Bapst'tan Delcassé'ye 19 Haziran 1904; *Blue Book* 1904, no. 239: 183-185, O'Conor'dan Lansdowne'ye 21 Haziran 1904).

1905 yılına girildiğinde Avrupalı güçler sorunun çözümü için sivil ve askeri bürokrasinin maaşlarının yeniden düzenlenmesi ve zamanında ödenmesini, bunun için de bölgenin gelir ve gider cetvellerinin yabancı uzmanlarca hazırlanarak Osmanlı Bankası'nın da yardımıyla mali denetim oluşturulmasını dillendirmeye başlayacaklar (*Livre Jaune* 1903-1905, no. 103: 135-139, Constans'dan Delcassé'ye 13.01.1905) ve nihayet aynı yılın sonunda Makedonya'da Osmanlı ve Avrupalı devletlerin vatandaşı üyelerden oluşacak uluslararası bir mali komisyon kurduğunu başaracaklardır.

Sonuç

Viyana yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti'ni neşet ettiği Anadolu topraklarına geri püskürtmek Batı'nın en başat hedefi olmuştur. Makedonya sorunu da Şark meselesi diye adlandırılan bu makro problemin bir cüzü ve uzantısı olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında başlayan Balkanlar'da hayatın değişik alanlarındaki dönüşüm, Batı'nın da teşvikiyle, yüzyılın son çeyreğinden itibaren demiryolları ve sanayi kapitalizminin geldiği finansal boyutla yeni evreye ulaşmıştır. Bu yıllarda mali iflasla iyice köşeye sıkışan Osmanlı Devleti, Hıristiyan reaya üzerinden Avrupalı güçlerin uygulamaya koydukları önce koruma altına alıp sonra da bağımsızlık ilanına varan tarz-ı siyasetlerini akim bırakmak üzere reformlara teşebbüs etmiştir. Aslında Osmanlı hükümetleri reform çabalarında özellikle de maliye alanında gerçekten buna inandıkları için samimi çabalar sergiliyorlardı. Özellikle vilayet bütçelerinin dengelenmesi ve harcamalarda tasarrufa gidilmesi, havale sisteminin açtığı yaraları kapatmak için maliye komisyonları oluşturulmuştur. Ancak 1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra Bulgarların Makedonya'yı Bulgaristan'a katma fikrini fiiliyata dökme çabaları Makedonya'yı karıştırınca Batılı devletler bu meseleyi kendi siyasal ve ekonomik hedefleri için kullanmaya çalışacaklardır. Avrupa'nın ıslah çalışmalarına müdahale etmesi, Osmanlı yönetimini reform çalışmalarında siyasal hegemonyasına halel geleceği düşüncesiyle hep çekinceye sürüklemiştir. Berlin Antlaşması sonrası gündeme gelmeye başlayan Makedonya meselesi, XIX. yüzyılın son yıllarından itibaren çete faaliyetlerinin ve Balkan unsurları arasında kanlı çatışmaların ivme kaydettiği bir evreye girmiştir. Bu olaylar Büyük Devletlere Makedonya sorununa doğrudan müdahale etme imkanını vermiştir. Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın öncülük ettiği reform talepleri Şubat 1903'de Viyana Islahat Programı'nın önerilmesiyle başlamış, Ekim ayında daha kapsamlı Mürzsteg Planı ile devam etmiştir. Bu dönemde meseleyi daha çok Avusturya ve Rusya üzerinden takip eden

İngiltere ve Fransa, Mürzsteg sonrası Makedonya sorununa doğrudan müdahil olmuştur. Jandarma Reformu ile başlayan Batılı talepler daha sonra 1905 yılı başlarında mali ıslahat taleplerinin seslendirilmesine kadar varacaktır. Balkanlar'da elde kalan son toprak parçalarını korumaya çalışan Osmanlı gerek Makedonya'daki Hıristiyanları birbirlerine karşı kullanarak, gerek Balkan devletleriyle anlaşma zemini bulmaya çalışarak gerekse Batılı devletler arasındaki rekabetten faydalanmak üzere çeşitli yollar denemiş ve en son Osmanlı Bankası ile anlaşma imzalamak suretiyle Makedonya'da doğrudan Batı vesayet ve kontrolünü engellemeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı Devleti Makedonya sorununun 1905 yılı sonuna geldiğinde bölge ekonomisinin uluslararası bir mali denetleme komisyonu aracılığıyla kontrolüne doğru çevrilmesine engel olamamıştır.

Açıklamalar

- ¹ Bu belgedeki maddeler müsvedde olup daha sonra iki, üç ve sekizinci maddeleri küçük değişikliklerle nihai şeklini alacaktır. Ayrıca bu talimatın Fransızca nihai metni için bk. Noradounghian 1903: 600-603, ayrıca *Livre Jaune* 1902, no. 41: 39-42, Bapst'tan Delcassé'ye 01.12.1902.
- ² Rus ve Avusturya elçilerinin Sultana sunmak üzere hazırladıkları ancak sonradan yumuşatıldığı anlaşılan layihanın ilk halinde Hilmi Paşa'nın uzun süre görev yapması gerektiği yazılıdır. Yine görevden alınması söz konusu olursa büyük güçlerin izninin alınması gereği belirtilmiştir. 5. maddede Hıristiyanlara karşı tecavüz edenler olarak Arnavutların ismi geçerken hükümetin Hilmi Paşa'ya gönderdiği metinde bu ibare yoktur. Ayrıca bu metinde Rusya'nın Türkiye'de yaşayan Hıristiyanların ve özelde de Slav halkların hamisi olduğu açıkça beyan edilmiş ancak Slav devletleri (Sırp ve Bulgar) şiddet yoluna giderlerse hiçbir şekilde kendilerine Rusya'nın destek vermeyeceği belirtilmiştir, *Livre Jaune*, Janvier-Février 1903, no.19, pp.14-15, Bompard'dan Delcassé'ye, 25 Şubat 1903.
- ³ Fransızca metin için bk. *Livre Jaune* 1903-1905, no. 3: 4-5, Constans'dan Delcassé'ye 2 Nisan 1903. Yine bu nizamname için bk. *Düstur* 1. Tertip 7. Cilt: 1012-1015.
- ⁴ Makedonya'da özellikle 1895 yılında Sofya'da kurulan *Yüksek Makedonya Örgütü* (Virhovistler veya Dış Örgüt diye de adlandırılıyorlardı ve Bulgaristan'a bağlıydılar) ve 1893'de Selanik'te kurulan *Makedonya İç Devrim Örgütü* (İç Örgüt veya Santralister "Makedonya Makedonyalılarınıdır" sloganıyla Bulgaristan'dan bağımsız hareket etmeye çalışan bir örgüttü) adında iki büyük yapılanma adlarını duyurarak öne çıkmışlardır.
- ⁵ Osmanlı idaresine elçilerce okunan planın maddeleri için bk. BOA, YPRK.BŞK 71/23 ve HHP. Belge no. 82, Tarih 17 Eylül 1323.

Kaynaklar

Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivleri/Archives Du Ministère des Affaires Étrangères (AE)

Correspondance Politique et Commerciale, Nouvelle Série 1897-1914, (CPC, NS)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT)

İmtiyâzât Defterleri

İrâde Dâhiliye (İ.DH)

İrâde Hususî (İ.HUS)

Mâliye Nezâreti Mâliye Kalemi Defterleri (ML.d)

Nizamât Defterleri

Rumeli Müfettişliği Başkitâbet ve Sadâret Evrakı (TFR.I.A)

Rumeli Müfettişliği Müteferrika Evrakı (TFR.I.M)

Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (TFR.I.UM)

Yıldız Sadâret Resmî Maruzât Evrakı (Y.A.RES)

Yıldız Esas Evrakına Ek Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP)

Yıldız Maruzât Defterleri (YMRZ.d)

Yıldız Mütenevvi Maruzât (Y.MTV)

Yıldız Perakende Evrakı Mâbeyn Başkitâbeti (Y.PRK.BŞK)

Yıldız Perakende Evrakı –Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK)

Yıldız Perakende Evrakı Şûrâ-yı Devlet Maruzâtı (Y.PRK.ŞD)

Salnameler

Selanik Vilayet Salnamesi. Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbası. 1318/

Selanik Vilayet Salnamesi. Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbası 1320/1902.

Basılı Eserler

Adanır, Fikret (2001). *Makedoya Sorunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Akarlı, Ahmet O. (2000). "Growth and Retardation in Ottoman Macedonia, 1880-1910". Ş. Pamuk, and J. Williamson (ed.). *The Mediterranean Response to Globalization Before 1950*. London: Routledge. 109-133.

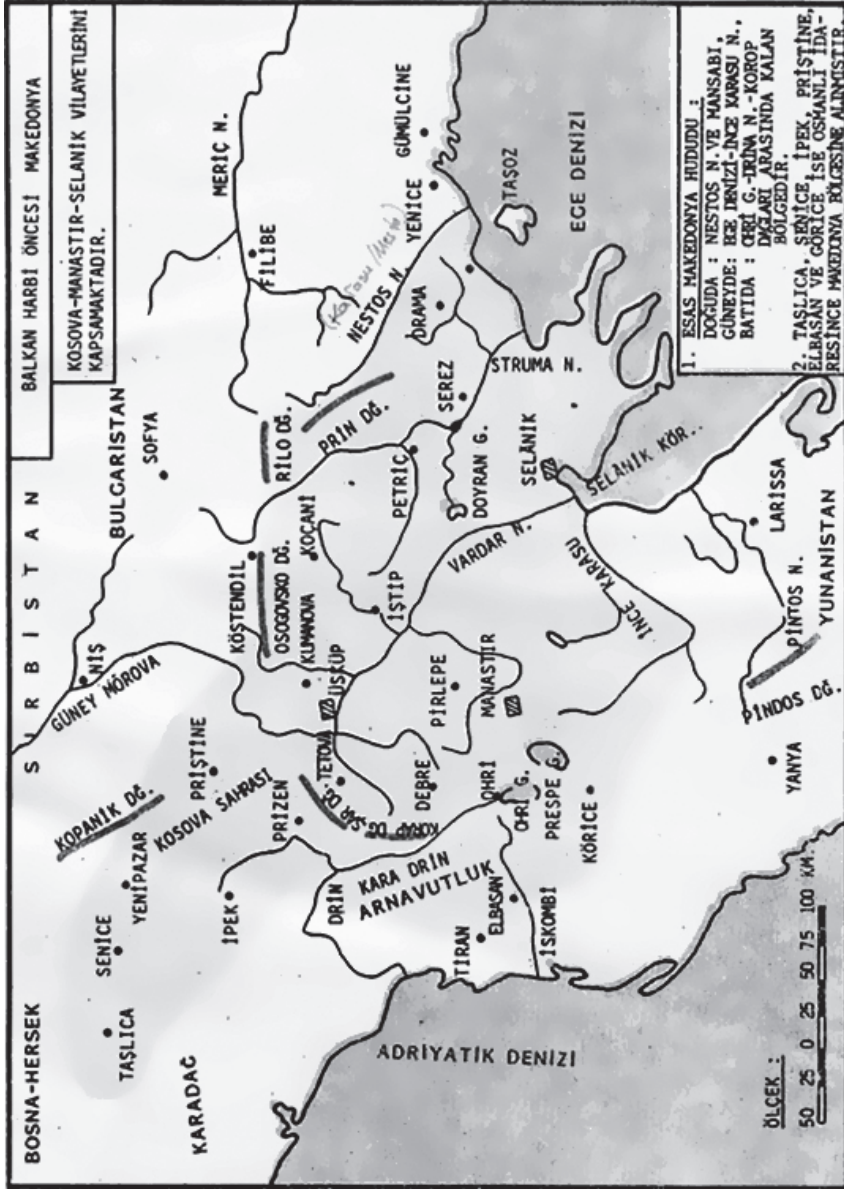
Blue Book. Affairs of South Eastern Europe. Turkey no. 4, 1904. London, Printed by Harrison and Sons St. Martin's Lane.

- Blue Book*. Affairs of South Eastern Europe. Turkey no. 1. 1906: London. Printed by Harrison and Sons, St. Martin's Lane.
- Düstur* (1941). 7. Cilt. Ankara: Başvekalet Matbaası.
- Düstur* (1943). 8. Cilt. Ankara: Başvekalet Matbaası.
- Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Exintaris, Georges (1913). *Les Réformes en Macédoine de 1903 à 1908*. These pour le Doctorat. Paris: Université de Paris.
- Gounaris, Basil C. (1993). *Steam over Macedonia, 1870-1912. East European Monographs Boulder*. New York: Columbia University Press.
- Hüseyin Kâzım Kadri (1992). *İmparatorluğun Tasfiyesi*. İstanbul: Pınar Yay.
- Karpat, Kemal H (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yay.
- Krainikowsky, Assen Iv. (1938) *La Question de Macédoine et la Diplomatie Européenn*. Paris.
- Ministère des Affaires Étrangères (1903). *Livre Jaune Affaires. De Macédoine*. Ministère des Affaires Étrangères. Paris: Imprimerie Nationale.
- _____, (1905). *Affaires De Macédoine*. Ministère des Affaires Étrangères. Paris: Imprimerie Nationale.
- Harp Akademileri Komutanlığı (1992). *Makedonya*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Noradounghian, Gabriel Efendi (1903). *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*. Tome 4. Paris.
- Panzac, Daniel (1992). "La Population de la Macédoine au XIXe Siècle (1820-1912)". *Revue du deux Monde Musulman et de la Méditerranée*. No: 66. 113-134.
- Sadrizam Said Paşa (1912). *Sâid Paşa'nın Hatıratı* (1328). Dersaadet: Sabah Matbaası.
- Samardjiev, Bozhidar (2002). "On the Role of Public Opinion in Great Britain Regarding the Reforms in European Turkey and the Idea of Autonomy of Macedonia in British Middle East Policy (1903-1908)". *Etude Balkaniques* 2: 15-30.
- Tokay, Gül (1996). *Makedonya Sorunu*. İstanbul: Afa Yay.

Ek

Harita 1

Kaynak: Makedonya, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1992.

Macedonian Question and Western Intervention (1902-1905)

Kaya Bayraktar*

Abstract

The Macedonian Question has been treated as a part of the Eastern Question. Being a mosaic of various religious, linguistic and cultural groups, one can see on the Macedonian lands not only the recent phenomena such as nationalization, urbanization, revolutionary movements and European style education that came into existence following the industrial revolution, but also inter-religious disputes, battles among doctrines, tragic massacres, sad migrations and social and economic under-development. Started with the Bulgarian aim to unite Macedonia with Bulgaria, the problem of Macedonia was transformed into a gang war. European governments, standing ready to partition Ottoman lands at a convenient time, intervened in the problem by selling weapons of war to gangs and Balkan states at some times, and creating debtor states in the Balkans at another. On the other hand, the Ottoman government was trying to reorganize state administration on the financial, military and judicial fields, due to necessity for itself and in order to prevent European interventions that could lead to autonomy.

Keywords

Macedonia, Ottoman, Reform, Bulgaria, *Vilayet-i Selase*

---

* Assoc. Prof. Dr., University Faculty of Economics and Administrative Sciences – Yalova / Turkey
kayabayr@gmail.com

Македонский вопрос и Европейское вмешательство (1902-1905)

Кая Байрактар*

Аннотация

Македонский вопрос европейскими державами рассматривается как часть «Восточного вопроса». С первых лет девятнадцатого столетия Македония, которой была характерна богатая религиозная, языковая и культурная мозаика жизни, оказавшись под влиянием революционного движения в период послепромышленного европейского переворота, национализации, урбанизации и европейского образования, столкнулась с такими проблемами, как межрелигиозная и межконфессиональная борьба, жестокие взаимные расправы и горестные миграции, проявления социальной и экономической отсталости. Македонский вопрос, поднятый в рамках усилий болгар по присоединению Македонии к Болгарии и под воздействием различных факторов оказавшийся в центре борьбы различных

национальных группировок и организаций, породил хаос в регионе. Ожидаящие удобного случая и условий для разделения Османского государства европейские державы, как соперники, так и союзники, принимают активное участие в македонском вопросе; продавая оружие различным группировкам и балканским государствам и тем самым увеличивая их задолженность в интересах международного капитала они обеспечили свои экономические интересы. Османское правление в своих интересах и в целях предотвращения европейского вмешательства посредством проведения военных, финансовых, судебных и административных реформ пытается защитить свои последние владения, оставшиеся на Балканском полуострове.

Ключевые слова

Македония, Османское государство, реформа, Болгария, *Vilayat-i Selase*

---

* доц. док., университет Ялова, факультет административных и экономических наук – Ялова / Турция
kayabayr@gmail.com

A Sectoral Analysis of Hysteresis in Unemployment: Evidence from Turkey

Mehmet Çınar*

Hülya Kanalıcı Akay**

Feridun Yılmaz***

Abstract

One of the most important issues that the Turkish economy must overcome is the problem of unemployment. Several theories have been proposed to explain the existence of high unemployment rates. Traditional theories, sometimes referred to as equilibrium unemployment rate theories, describe movements in the unemployment as fluctuations around the natural rate. However, these theories have been challenged by hysteresis theories, which have become the popular explanations for the increase in unemployment. This paper tests hysteresis effects in sectoral and general unemployment using data from Turkey for the period 1988–2008. The paper applies univariate time series unit root tests with and without structural break to test for unemployment hysteresis in Turkey versus the alternative of a natural rate. Similar to previous empirical research, the results point to the rejection of the hysteresis hypothesis and are compatible with the structuralist theories as described by Phelps (1994).

Keywords

Hysteresis, Monetary Policy, Unemployment, Unit Root Test, Structural Breaks. JEL Classification: E2, E24, E31

---

* Assoc. Prof. Dr., Uludag University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Econometrics – Bursa / Turkey
mnargele@uludag.edu.tr

** Assoc. Prof. Dr., Uludag University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Economics – Bursa / Turkey
hulyakanalici@uludag.edu.tr

*** Prof. Dr., Uludag University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Economics – Bursa / Turkey
fyilmaz@uludag.edu.tr

1. Introduction

One of the most important issues that the Turkish economy must overcome is the problem of unemployment. The unemployment rate in Turkey has been persistently high and increasing, from 8 percent in the 1990s to over 10 percent in the 2000s. It was 8.4 percent in 1988, it decreased to 7.3 percent in 1999, and 6.5 percent in 2000. In the crisis year of 2001, it increased to 8.4 percent. Then, it stood over 10 percent in between 2002-2007. It increased to 11 percent in 2008 and even to 14 percent in 2009. “Between 2002 and 2009 during 27 quarters, Turkish economy achieved an average growth rate of 6.5 percent but could not decrease unemployment rate. Since 2001, despite high and permanent economic growth has been achieved, job creation has been relatively slow, this is called “jobless growth”, that is growth does not generate sufficient employment to reduce unemployment rate” (Tunalı 2010: 21).

Other European economies have also experienced high and persistent levels of unemployment since the 1970s. There is a near consensus among economists that the cause of the high unemployment rate of the 1970s was supply shocks. Although these supply shocks were eliminated in the 1980s, the European unemployment rate increased to 10 percent in the same period.

The conventional natural rate of unemployment theory developed by Friedman (1968), and Phelps (1967, 1968), or the *non-accelerating inflation rate of unemployment* (NAIRU), argues that although output fluctuations generate cyclical movements in the unemployment rate, there will be a tendency to revert to an equilibrium rate in the long run (Layard et al. 1991). After the unprecedented behavior of the European unemployment rate, an alternative theory of unemployment developed that embodies the idea that the equilibrium unemployment rate depends on the history of actual unemployment rate (Blanchard et al. 1986: 1). Referred to as hysteresis theory, it emphasizes permanent effects of temporary shocks.

This paper examines the presence of hysteresis in the Turkish labor market. It tests hysteresis effects in unemployment using data from Turkey for the period 1988-2008. The remainder of the paper is organized as follows: Section II explains the NAIRU and hysteresis; Section III discusses the sources of hysteresis; Sections IV presents methodology; Sections V applies univariate time series unit root tests with and without a structural break to test for sectoral and general unemployment hysteresis in Turkey; and Section VI concludes the paper.

2. The Nairu and Hysteresis

The natural rate of unemployment describes fluctuations in unemployment as movements around a natural rate. This hypothesis characterizes unemployment dynamics as a mean reversion process. According to Friedman (1968: 8), “the natural rate of unemployment is the level which would be ground out by the Walrasian system of general equilibrium equations, provided that there is imbedded in them the actual structural characteristics of the labor and commodity markets, including market imperfections, stochastic variability in demands and supplies, the cost of gathering information about job vacancies and labor availabilities, the costs of mobility, and so on.” NAIRU, which is an acronym for *non-accelerating inflation rate of unemployment*, is generally used as a synonym for the natural rate of unemployment. The NAIRU can be defined as the rate of unemployment at which inflation is stable in the long run. Gordon (1989: 220) argues that “Friedman’s natural rate hypothesis became influential two decades ago with its accurate prediction that an attempt to maintain actual unemployment below the NAIRU would lead to accelerating inflation.”

However, when the NAIRU shifted in Europe during the 1980s by exactly as much as the actual unemployment rate, hysteresis theory developed to explain this new phenomenon. Hysteresis theory suggests that the natural rate is affected by the actual history of unemployment (Phelps 1972, Ostrup 2003). According to León-Ledesma et al. (2004: 383), “If a country suffers a prolonged period of historically-high unemployment, then equilibrium unemployment will itself rise, being, thus, both path dependent and non-unique” (2004: 383).

If the actual unemployment rate does not fluctuate around some natural rate, it suggests that the nonstationarity, i.e., hysteresis, in the unemployment series is possible (Song et al. 1997: 235-236). The relationship between actual unemployment and the natural rate of unemployment can be illustrated with a simple model from Gordon (1989), Brunello (1990) and Dobbie (2004). Equation (1) defines the standard expectations-augmented Phillips curve that, for simplicity, assumes the coefficient on expected inflation (p_{t-1}) to be unity.

$$p_t = p_{t-1} + \beta(U_t - U_t^*) \quad (1)$$

p_t is the current inflation rate

p_{t-1} is the expected inflation rate

U_t is the current unemployment rate

U_t^* is the natural unemployment rate

β is the slope of the Phillips curve.

The possibility of hysteresis arises when the natural rate of unemployment (U_t^*) is a function of past unemployment rates in addition to its microeconomic determinants, represented by Z_t .

$$U_t^* = \alpha U_{t-1} + Z_t \quad (2)$$

Substituting (2) into (1) results in

$$p_t = p_{t-1} + \beta(U_t - \alpha U_{t-1} - Z_t) \quad (3)$$

If the parameter α in (3) is equal to one, it displays full hysteresis. This implies that there is no longer a unique U_t^* . This also shows that there exists a tradeoff between inflation and unemployment rate.

Although the terminology is not always used consistently, there is a crucial difference between hysteresis and persistence. The unit root case where α equals one is considered a full hysteresis. Hysteresis hypothesis argues that cyclical fluctuations have permanent effects on the natural rate of unemployment. Persistence, on the other hand, is defined as a slow speed of adjustment towards a long run equilibrium level. Persistence is a special case of the natural rate theory (Mitchell et al. 2008, Camarero et al. 2006). In the case of persistence where α is between zero and one, unemployment shows mean reversion (León-Ledesma 2002: 95). It can be characterized by a near unit root process. A number of authors have investigated empirically the existence of hysteresis in various countries and samples. Some of empirical literature can be shown in Appendix Table 1.

As discussed above, a largely common increase in the natural rate of unemployment across European countries during the 1980s and 1990s has led to the development of explanations based on hysteresis (Blanchard et al. 1997: 68).¹ There are a number of channels through which hysteresis may affect the economy. The next section will discuss these channels.

3. The Sources of Hysteresis

3.1. Insider-Outsider Theory

The insider-outsider theory of hysteresis advanced by Blanchard et al. (1986, 1987) is based on the role of insiders on the wage formation process. Their model explains hysteresis by referring to membership and duration theories: "First, membership theories are based on the distinction

between insiders and outsiders and explore the idea that wage setting is largely determined by firms' incumbent workers rather than by the unemployed. Second, duration theories are based on the distinction between short term and long term unemployed and explore the idea that the long term unemployed exert little pressure on wage setting" (Blanchard et al. 1986: 2). This explanation of hysteresis focuses on how and why insiders have power in the wage formation process. Because insiders have the power to bargain in the wage formation process, employment follows a random walk in these theories (Gustavsson et al. 2007: 161). The existence of random walk implies that the unemployment rate may not converge to a constant equilibrium level (Dreger et al. 2009).

Insider-outsider theory provides the microeconomic rationale for insider market power. Insiders are considered experienced incumbent workers whose positions are protected by labor turnover costs. Outsiders are defined as unemployed workers (Lindbeck 1993: 37).² Lindbeck et al. (1988, 2001) assume that there are several reasons behind the power of insiders to dominate the wage formation process. The first is labor turnover costs. It is costly for firms to replace their insiders with outsiders. Therefore, "insiders exploit and manipulate labor turnover costs in order to raise their wage rates. In other words, turnover costs provide insiders with the leverage necessary to extract a share of the product market rents earned by firms, so that higher product demand is converted into higher wages for insiders rather than into increased access to jobs for outsiders" (Springer 1989: 9). There are several sources of turnover costs. The most obvious type of turnover cost is the cost of hiring and firing labor. Hiring costs include the costs of searching, screening, negotiations, and training of newly hired workers. Firing costs include severance pay and costly firing procedures (Lindbeck 1993: 37-38).

Insiders use their power to pursue their interests in the wage bargaining process without taking into account the utility of outsiders. It is generally assumed that unions are more responsive to the interests of their incumbents than to those of the unemployed.³ Unions are able to raise the wages of insiders in some respects, and may amplify the costs of hiring and firing. The existence of unions may help increase the effectiveness and types of cooperation and harassment activities. Insider bargaining power also increases. Moreover, unions may provide insiders with new rent-seeking tools (Lindbeck et al. 1988: 83). Additionally, due to high labor turnover costs, the market power of outsiders is less than insiders. In this theory, it is assumed that insiders set wages unilaterally. Firms usually select the

employment level from the labor demand curve (Dobbie 2004: 8). When insiders lose their jobs, they immediately become outsiders. Once they lose their jobs, they lose their power in the wage determination process. Finally, wage costs are positively related to the insider wage.

The degree of unionization is important in explaining insider-outsider theory. As the unionization in Turkish labor market is very weak, it may be argued that insider-outsider theory is not applicable for Turkey. “There were 2.95 million union members in Turkey, according to the July 2005 labor statistics of the Ministry of Labour and Social Security. However, it is acknowledged—including by the labor movement—that active (dues-paying) union membership is considerably lower. According to the 2002 Household Incomes and Expenditures Surveys (HIES), slightly less than 1.3 million workers reported being trade union members. This represents 12 percent of all wage and salaried employees and about 5 percent of the total employed labor force. Unionization is essentially a public sector phenomenon in Turkey. Only 4 percent of private sector wage employees are union members, compared to 28 percent in public enterprises and 51 percent in government (2002 HIES). Moreover, even among active trade union members, only about 700,000 are covered by a collective agreement.” (World Bank 2006: 67).

3.2. The Capital Stock Theory

The capital stock is one of the major channels through which hysteresis may affect the economy. The essence of these explanations is that reductions in the capital stock may affect labor demand in the same way adverse supply shocks do (Franz 1990: 119). Burda (1988: 38) argues that “deviations of the capital stock from its trend path can also explain reduced demand for labor and higher rates of unemployment. ... A reduction in the capital stock can induce classical unemployment by reducing the demand for labor at any given product of wage. It follows that adverse changes in the determinants of investment can exacerbate existing classical unemployment for any level of real wages.”⁴

The reduction in capital stock leads to a subsequent decrease in demand for labor, which causes a persistent increase in unemployment. Røed (1997: 403) suggests that there are two mechanisms behind the relationship between the reduction in capital stock and the persistence of unemployment. Initially, capacity utilization decreases below its target level in a recession, stimulating capital scrapping. Then, this reduction leads to a higher equilibrium rate of unemployment, which persists even when the recessionary shocks are removed: “The second mechanism is related to the

strategic type of investment rather than to its level. During recessions, investments are typically aimed at costs reductions (often associated with less labor intensive technologies) rather than capacity augmentation. In booms on the other hand, capacity augmentation has the highest priority. Thus, business cycles contribute to long-lasting changes in the basic input structure in some industries” (Røed 1997: 403).

Blanchard combines the relationship between capital stock and the rate of unemployment with monetary policy. Blanchard (2003: 4-5) argues that there is a strong relationship between capital accumulation and monetary policy by way of real interest rates. If monetary policy affects real interest rates for a long period of time, it leads to a change in capital accumulation. He believes that this relationship has an important role in the history of unemployment in Europe over the past thirty years: “High real interest rates in the 1980s had the reverse effect of leading to a larger increase in the natural rate of unemployment during that period” (Blanchard 2003: 5).

The capital stock theory seems to be more applicable for Turkey. Capital stock theory argues that the reduction in capital stock may lead to a subsequent decrease in demand for labor, which causes a persistent increase in unemployment. Gross fixed capital formation as a share of GDP insistently decreased in 1990s and in the first decade of 2000. The decrease of gross fixed capital formation may be considered as the reason of “jobless growth” and persistency of unemployment. “Gross fixed capital formation (GFCF) as a share of GDP declined from an average of 24% and 22% during 1989-1994 and 1995-2001, respectively to 20% during 2002-2007 that are below the 25% minimum (GFCF in GDP) that has been identified as the required threshold to generate high and sustained growth in middle-income developing countries” (Demir and Erdem 2009: 31). There are some structural fault lines that explain low investment performance of Turkish economy. These are high real interest rates, capital market imperfections, lack of credit availability, high macro volatility, risk and uncertainty (Demir and Erdem 2009: 32).

3.3. Human Capital Theory

This type of explanation is usually referred to as duration theory (Mikhail et al. 2003: 6). The basic idea of this approach is that long-term unemployment causes a depreciation of the skills of unemployed workers. This depreciation negatively influences the labor market position of the workers. The early contributions to the hysteresis literature, such as Phelps (1972) and Heap (1980), emphasize a demoralizing effect of long-term unemployment on search behavior.

Logeay et al. (2006: 411) list explanations for why long-term unemployment leads to a hysteresis effect. Initially, there was a consensus in the literature that long-term unemployment causes deterioration in skills. The unemployed workers may lose their skills, and as a result they may be less attractive to firms and less employable to the employers (Blanchard et al. 1986: 14, Möller 1990: 200). When the loss of skill or the lack of work experience decreases the productivity of the long-term unemployed, productivity may fall below the reservation wage, resulting in the permanent unemployment of outsiders (Pissarides 1992).⁵ Additionally, because screening potential employees is costly, employers use unemployment duration as a screening device (Lee 1989: 33). Blanchard et al. (1994: 417) argues that the frequency and duration of unemployment spells are used for “ranking” by employers. Ranking has some implications in the labor market: “[T]he exit rate from unemployment is a decreasing function of duration” and “the effect of duration is stronger the higher the rate of unemployment.” Due to the loss of their jobs, unemployed workers also lose their social status; as a result, they may feel stigmatized. Long-term unemployment also leads to an increase in the reservation wage of unemployed workers by raising the social acceptance of unemployment (Lindbeck 1995). Finally, long-term unemployment may create a political response to unemployment. Blanchard et al. (1997: 69) argue that “Higher prolonged unemployment creates pressure for government policies to offer more generous programs aimed at helping the unemployed. These changes decrease the pain, but they are likely to increase the natural rate in the process”.

Human capital theory emphasizes that long-term unemployment causes a depreciation of the skills of unemployed workers. The degree of depreciation of the skills is positively related with the degree of education level of workers. It is well known that education levels are comparatively low by OECD or EU standards in Turkish labor market (World Bank 2006: 11). Therefore it can be argued that human capital theory does not provide well established explanation about the persistency of unemployment in Turkey.

4. Methodology

If y_t indicates the unemployment rate, the ADF (p) regression (Dickey et al. 1979, 1981) can be defined with a frame of a pure time series as follows:

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \alpha_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

where ε_t is white noise and the process is performed with $iid(0, \sigma_\varepsilon^2)$. The value of p can be determined using different strategies, such as the Akaike info Criteria (AIC) and the Schwarz info Criteria (SIC) from general to specific or specific to general (Ng et al. 1995: 268-281). Consequently, if we make a false estimation of the number of lags, the estimated parameters will be biased.

The second motivation for an alternative unit root test is to allow for the disturbance process, ε_t , which is not $iid(0, \sigma_\varepsilon^2)$. Philips-Perron adapted and generalized the Dickey-Fuller tests to situations where, for example, the ε_t are serially correlated, other than by augmenting the initial regression with lagged dependent variables as in the ADF procedure (Phillips et al. 1988: 335-346). Their approach is nonparametric with respect to nuisance parameters and thereby allows the use of a very wide class of weakly dependent and possibly heterogeneously distributed data. The Philips-Perron versions of the Dickey-Fuller tests are flexible, in that the serial correlation between disturbances can be of an autoregressive or moving average form. However, where the autocorrelations of ε_t are predominantly negative, the Philips-Perron tests suffer severe size distortions with the actual size being much greater than the nominal size. When this distortion in size is corrected for, it appears that the Philips-Perron tests provide more explanatory power than the ADF tests (Schwert 1989: 147-160).

Ng et al. (2001) developed four statistical tests by utilizing GLS detrended data sets. These proposed tests based on previously developed unit root tests, in order to improve their performance in terms of size and power. The calculated values of these tests based on the forms of Philip et al. (1988) Z_α and Z_t statistics, Bhargava (1986) R_1 statistics, Elliot, Rothemberg et al. (1996) that created best optimal statistics. The terms are defined as following (see Ng et al., 2001, for further details):

$$MZ_\alpha = Z_\alpha + (T/2)(\hat{\phi}_1 - 1)^2 \tag{5}$$

$$MZ_t = MSB * MZ_\alpha \tag{6}$$

$$MSB = (T^{-2} \sum_{t=1}^T Y_{t-1}^2 / s^2)^{1/2} \tag{7}$$

$$\text{MPT} = \left[\bar{c}T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{Y}_{t-1}^2 - \bar{c}T^{-1} \tilde{Y}_T^2 \right] / s_{AR}^2 \quad (8)$$

A problem common with the conventional unit root tests, such as the ADF, PP, and Ng-Perron tests, is that they do not allow for the possibility of a structural break. Assuming the time of the break as an exogenous phenomenon, Perron (1989) showed that the power to reject a unit root decreases when the stationary alternative is true and a structural break is ignored.

Bai et al. (2003) procedure allows testing endogenously for the presence of multiple structural changes in an estimated relationship, and has a number of advantages over previous approaches. In particular, the underlying assumptions are less restrictive, confidence intervals for the break dates can be calculated, the data and errors are allowed to follow different distributions across segments, and the sequential method used in the application can allow for the presence of serial correlation in the errors and heterogeneous variances across segments. Bai et al. (2003), who suggest several statistics in order to identify the break points (see Bai et al. (2003), for further details):

- The $\text{Sup}F_t(k)$ test, i.e., a sup F-type test of the null hypothesis of no structural break versus the alternative of a fixed (arbitrary) number of breaks k .
- Two maximum tests of the null hypothesis of no structural break versus the alternative of an unknown number of breaks given some upper bound, i.e., UDmax test, an equal weighted version, and WDmax test, with weights that depend on the number of regressors and the significance level of the test.
- The $\text{Sup}F_t(\iota+1|\iota)$ test, i.e., a sequential test of the null hypothesis of ι breaks versus the alternative of $\iota+1$ breaks.

5. Data and Empirical Results

We use a time series analysis approach to test hysteresis effects on unemployment in Turkey. Our data consist of log of the general and log of sectoral data (e.g., agriculture, industry, services rate) on the unemployment rate in Turkey. Data are taken from the Turkish Statistical Institute website and cover the 1988-2008 yearly periods. Therefore, the first sectoral data (agriculture, industry, and services rate) available are from 1988.

Figure 1. Turkey's sectoral and general unemployment rate 1988-2008

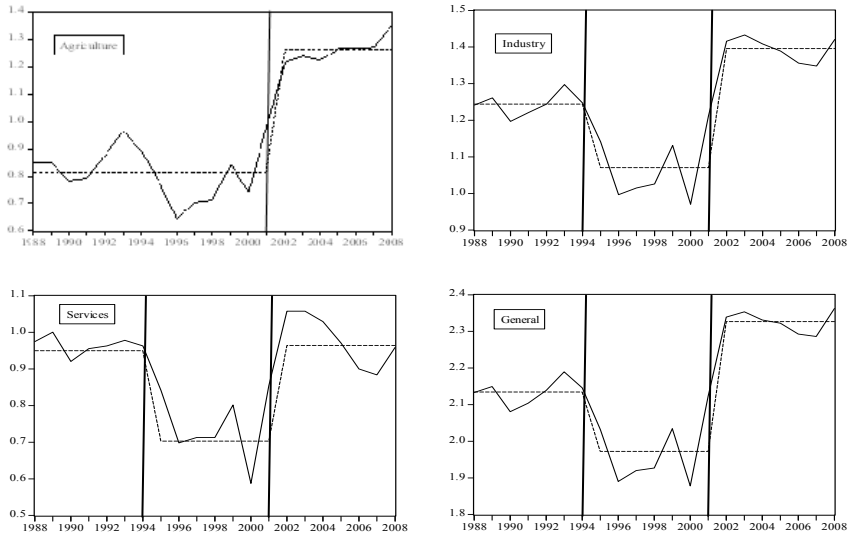

Figure 1 presents a graph of log of sectoral and general unemployment series. Except for the agriculture sector, all unemployment series have two break points that gives Turkey's two major economic crises in 1994 and 2001. The details of the determinations of these crises are explained by Feridun (2008), Demir and Erdem (2009), Yeldan (2006).

Table 1 shows the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test result. The numbers of lags are determined by Akaike info criteria (AIC), Schwarz info criteria (SIC), and Lagrange multiplier (LM) tests. ADF test results indicate that all unemployment series are non-stationary and first differences of series are stationary. Therefore, for all unemployment series, the hysteresis hypothesis is valid.

The truncation lag parameter for Phillips-Perron unit root test is taken to be $\lambda = \alpha(T^{1/3}) \cong 2$. Results of the Phillips-Perron test show that all of unemployment series include unit roots. If we take first differences of the series, we find that the series are now stationary. Lastly, Ng-Perron unit root tests gives that the unemployment rates appear to be non-stationary I(1) (at least a 5% significance level).

In the results of the three unit root tests we applied, it is seen that all of the unemployment rate series include the unit root and are not stationary. If we take first differences of the series, we can show that the series become

stationary. That is, the all of unemployment series can be said to integrate of order 1, $I(1)$.

Table 1. *Time Series Unit Root Tests Results*

Variables	ADF ¹	PP ²	Ng-Perron ³			
	Delta	Delta	MZ _a	MZ _t	MSB	MPT
Series Levels						
Agriculture	-0.2483	0.4133	-0.602	-0.286	0.474***	15.876***
Industry	-1.2240	-1.3816	-3.519	-1.210	0.344***	6.913***
Services	-1.9602	-2.0445	-5.490	-1.649*	0.300***	4.484***
General	-1.0569	-1.2081	-3.023	-1.078	0.357***	7.772***
First Differences						
Agriculture	-3.4491**	-3.4262**	-9.198**	-2.126**	0.231*	2.731*
Industry	-3.8146**	-3.8047**	-9.448**	-2.154**	0.228*	2.664*
Services	-4.1492*	-4.1421*	-9.488**	-2.157**	0.227*	2.660*
General	-3.7774**	-3.7640**	-9.439**	-2.152**	0.228*	2.670*

Notes:

¹ The ADF test for all unemployment series, models includes a constant term.

² The PP test for all unemployment series, models includes a constant term.

³ While in the MSB and MPT tests null hypothesis are stationarity, in the MZ_a and MZ_t tests are non-stationarity.

* Significant at 1%, ** significant at 5%, *** significant at 10%.

In Table 1, ADF, PP, and Ng-Perron unit root tests do not consider structural break. But in relevant period, there are two important crises at 1994 and 2001 in Turkey. Because of economic crisis, the series may be non-stationary. In order to take into account the possibility of structural changes in the DGP, we used to Bai et al. (2003) test.

Figure 1. shows in sectoral and general unemployment series is the presence of abrupt structural changes in the mean of the series. To that effect we apply Bai et al. (2003) procedure with only a constant as regressor (i.e. $z_t = \{1\}$) and account for potential serial correlation via non-parametric adjustments.

The Bai et al. (2003) considered theoretical issues related to the limiting distribution of estimators and test statistics in the linear model with multiple structural changes. The Bai et al. (2003) test results gives in Table 2.

Table 2. Bai-Perron (2003) Multiple Structural Breaks Tests Results for Unemployment Rate.⁶

	Agriculture	Industry	Services	General
Tests ¹				
SupF _T (1)	49.7715*	16.4128*	1.8121	25.9538*
SupF _T (2)	29.8730*	69.0601*	65.7496*	101.6997*
UD _{max}	49.7715*	69.0601*	65.7496*	101.6997*
WD _{max}	49.7715*	90.6783*	86.3314*	133.5352*
SupF _T (2 1)	1.4026	52.9638*	163.2861*	32.0482*
Number of breaks selected ²				
Sequential	2	2	0	2
BIC	1	2	2	2
LWZ	1	2	2	2
Estimates with two breaks ³				
$\hat{\delta}_1$	0.8142* (0.0420)	1.2441* (0.0140)	0.9496* (0.0148)	2.1345* (0.0182)
$\hat{\delta}_2$	1.2628* (0.0436)	1.0705* (0.0171)	0.7028* (0.0144)	1.9722* (0.0193)
$\hat{\delta}_3$		1.3958* (0.0194)	0.9642* (0.0436)	2.3268* (0.0136)
$\hat{T}_1$	2001 (2000-2003)	1994 (1993-1995)	1994 (1994-1996)	1994 (1992-1995)
$\hat{T}_2$		2001 (2000-2002)	2001 (1997-2001)	2001 (2000-2002)

Notes:

¹ The SupF_t(k) tests and the reported standard errors and confidence intervals allow for the possibility of serial correlation in the disturbances. The heteroscedasticity and autocorrelation consistent covariance matrix is constructed following Andrews (1991) and Andrews and Monahan (1992) using a quadratic kernel with automatic bandwidth selection based on an AR(1) approximation. The residuals are pre-whitened using a VAR(1).

² We use a 5% size for the sequential test SupF_t(l+1|l).

³ In parentheses are the standard errors (robust to serial correlation) for $\hat{\delta}_i$ (i = 1, 2).

* Significance at the 1% level.

In Table 2, the first issue to be considered is the determination of the number of breaks. Here the $\text{SupF}_t(k)$ tests are all significant for k between 1 and 2. Therefore at least one break is present. The $\text{SupF}_t(2|1)$ test takes the value 32.0482 and is therefore highly significant. The sequential procedure (using a 1% significance level), BIC and LWZ are select two breaks. Of direct interest are the estimates obtained under global minimization. The break dates are estimated at 1994 and 2001. The first date has a rather large confidence interval (between 1992 and 1995 at the 95% significance level). The other break dates are, however, precisely estimated since the 95% confidence intervals cover only one year before and after. The differences in the estimated means over each segment are significant. Applying Bai et al. (2003) tests give similar results for sectoral unemployment series. Differently, we reached that only one structural break is appropriate for agriculture sector.

In Table 2, we showed that unemployment series (agriculture, industry, services, and general) experience structural breaks. Structural breaks may cause the spurious use of the unit root. For this reason, we used as Choi et al. (2007) approach in which the error term $\hat{\varepsilon}_t = y_t - \hat{\delta}_j$ to purify the structural break effect, where $\hat{\delta}_j$ is the break regime.

Using Choi et al. (2007) approach, in which we use the results of Bai et al. (2003) test for each regime mean, we derived unemployment series by their regime mean. Therefore, we deflated structural break from the unemployment series. Figure 2 shows demeaned sectoral and general unemployment series.

Figure 2. Turkey's demeaned sectoral and general unemployment rate 1988-2008

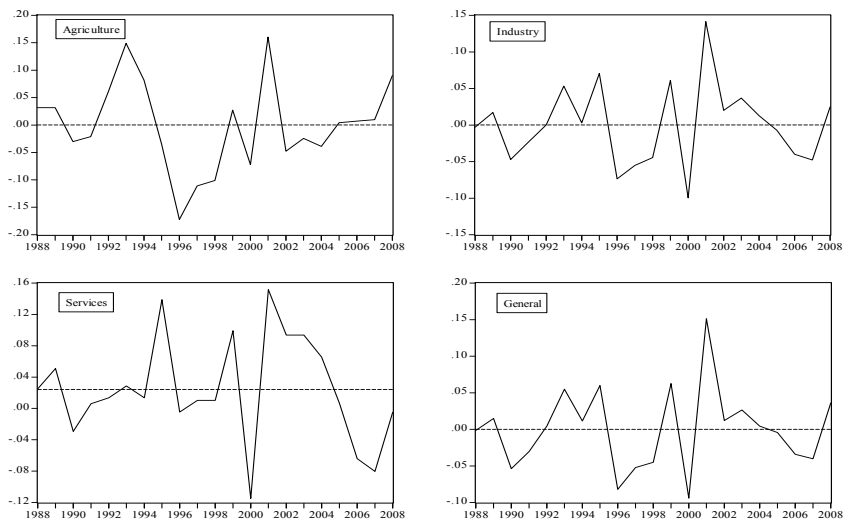

Figure 2 gives line graph of after adjustment for the estimated structural breaks. If Figure 2 examined, it can be seen all of unemployment series may be stationary. Anymore, we cannot find the effects of 1994 and 2001 crises in data. Table 3 reports ADF and PP unit root tests of demeaned data.

Table 3. Time Series Unit Root Tests Results: Demeaned Data

	Agriculture	Industry	Services	General
ADF ¹	-3.3686*	-3.9139*	-4.0242*	-3.8331*
PP ¹	-3.2228*	-5.6479*	-4.0560*	-5.6621*

Notes:

¹ The ADF and PP tests for all unemployment series, models do not includes deterministic terms.

* Significance at the 1% level.

The results point to the fact that the all of unemployment series represented by stationary I(0) processes around a breaking drift.

In all, the results point to the rejection of the hysteresis hypothesis and are compatible with the structuralist theories as described by Phelps (1994). Structuralist theories imply that the majority of shocks to unemployment are temporary but, occasionally, and mainly associated with recessions, can provoke a change in the level of the natural rate of unemployment

(Camarero et al. 2006: 180). The structuralist theories argue that the natural rate of unemployment is endogenously affected by market forces. It means that the natural rate of unemployment depends on the whole structure of economy and its institutional framework.⁷ Some of the determinants of structural unemployment are real interest rates, productivity growth rates, oil prices, stock prices, government regulations, labor market dynamics (Werding 2006: 3, Gordon 1989, Lee and Chang 2008).⁸

The results in the literature and support the structuralist view of unemployment implying that shocks have highly persistent but not permanent effects on unemployment. Structural factors can affect the natural unemployment rate, which could be characterized as a stationarity in variance process subject to structural changes. Therefore econometric methods that are used in this study are in line with structuralist theories. Turkey has experienced two major economic crises in 1994 and 2001 respectively. Unemployment series have two break points that gives Turkey's two economic crises that can be observed in Figure 1. Moreover, the results show that the structure of the agricultural sector and the intensity of breaking are different from other sectors. In other words, the agricultural sector is least affected sector by economic crises. This result demonstrates that in the face of economic developments and economic shocks, the internal dynamics of the agricultural sector is different from the other sectors. This observation also supports the structuralist view of unemployment.

6. Conclusion and Policy Implications

This paper has outlined the concept of hysteresis and its utility in explaining persistent unemployment. The persistence of high unemployment rates in European countries has led to the development of alternative unemployment theories that emphasize the permanent effects of transitory shocks. There are many possible sources of such hysteresis. Three of these sources are named in this paper. First, the insider-outsider model focuses on the microeconomic rationale for insider market power and emphasizes wage setting in labor markets. Second, a reduction of physical capital may be a source of hysteresis. Shocks affect capital formation, which can then cause an increase in the unemployment rate. Third, a depreciation of human capital may affect the unemployment rate. Turkish economy experienced a low investment performance in 1990s and 2000s. So the second source, the capital stock theory, seems to be more applicable for Turkey.

This paper analyzes the empirical validity of the hysteresis hypothesis for unemployment rates in Turkey for the 1988-2008 yearly periods. Similar to previous empirical research, the results point to the rejection of the

hysteresis hypothesis and are compatible with the structuralist theories as described by Phelps (1994).

When the structural characteristics and transformation of Turkish labor market that are mentioned above are taken into consideration, some macroeconomic policy actions may be suggested for the solution of persistent unemployment in Turkey. First, productivity of agricultural employment should be increased. Second, by applying regulations, the degree of informalization of Turkish labor market should be declined. Third, by increasing capital stock formation, the link between economic growth and employment should be strengthened.

Notes

- ¹ By examining the recessions of the early 1980s and 1990s and the recovery of the mid-1980s, Ball et al. discusses the role of monetary policy and labor market policies on the level of unemployment (Stockhammer et al. 2008: 7). According to Ball (2009: 5), “demand influences actual unemployment, U , which in turn influences the natural rate through hysteresis channels.” He shows empirically that hysteresis exists, and that it depends on monetary policy (Stockhammer 2004: 72). Ball et al. (1999: 190) believes that there are two specific aspects of hysteresis. The first concerns the role of monetary policy. He argues that the reactions of policy makers can be used to explain the differences between unemployment rates of different countries in the 1980s. In countries where monetary policy is tight, the unemployment rate is permanently high. On the other hand, in countries where expansionary monetary policy is applied, the unemployment rate is low. The second aspect is concerned with how hysteresis works in reverse. He argues that demand expansion can produce permanent decreases in unemployment.
- ² “In contrast to the descriptive statistical terms ‘employed’ and ‘unemployed,’ the terms ‘insiders’ and ‘outsiders’ provide an analytical distinction that highlights the asymmetric position of incumbent workers and unemployed workers in terms of market power, due to the market power of the former” (Lindbeck 1993: 37).
- ³ The degree of unionization is important in explaining the difference between the unemployment experiences of Europe and U.S. “While the concept of ‘membership’ has several interpretations, the role of trade unions themselves in such an account must play a central role in distinguishing U.S. and European labor markets. Whereas unions are involved in the determination of wages for less than 20% of employment in the U.S., the percentage of employees whose wages are directly or indirectly determined in collective bargaining exceeds 75% in most major European economies” (Burda 1990: 144).
- ⁴ Although the literature on the relationship between capital stock and unemployment usually focuses on the long-run impact of capital accumulation on the rate of unemployment, Palacio-Vera et al (2006) postulate a different framework in which capital stock affects unemployment through its effects on the marginal product of labor.

- ⁵ “If the unemployment rate has been high in the recent past, a higher proportion of the unemployed may have suffered skill erosion and so will be less employable, raising the NAIRU” (Roberts et al. 1999: 1).
- ⁶ We use the Quandt-Andrews unknown breakpoint test for unemployment series. The results gives that the unemployment series have one structural break in 2001.
- ⁷ “The Turkish labor market experienced a significant structural transformation since early 1980s including: declining share of agricultural employment, falling participation rates (especially for women), increasing informalization, decreasing labor’s bargaining power, falling real wages and increasing unemployment, increasing labor market flexibility, and the weakening of the link between economic growth and employment” (Demir and Erdem 2009: 20).
- ⁸ “Yet this is not nearly all one can say about why the notion of structural unemployment is so useful. The many implications of the term “structural” make it a powerful heuristic device. In applied work, and even in theory-building, researchers can make use of the relevant subissues, in attending to the questions that lead to at least preliminarily valid answers. Whether the conclusions hold more generally for earlier periods of time and for other places is then a matter that can be clarified in separate steps” (Werdning 2006: 3).

References

- Andrews, Donald W. K. (1991). “Heteroscedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix Estimation”. *Econometrica* 59/3: 817-858.
- Andrews Donald W. K. and J. Christopher Monahan (1992). “An Improved Heteroscedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix Estimator”. *Econometrica* 60/4: 953-966.
- _____, (2000). “OECD Unemployment: Structural Breaks and Stationarity”. *Applied Economics* 32/4: 399-403.
- Bai, Jushan and Perron Pierre (2003). “Computation and Analysis of Multiple Structural Change Models”. *Journal of Applied Econometrics* 18/1: 1–22.
- Ball, Laurence M, N. Gregory Mankiw and William D. Nordhaus (1999). “Aggregate Demand and Long-Run Unemployment”. *Brookings Papers on Economic Activity* 2: 189-251.
- Ball, Laurence M. (2009). “Hysteresis in Unemployment: Old and New Evidence”. *NBER Working Paper Series* 14818: 1-37.
- Bhargava, Alok (1986). “On the Theory of Testing for Unit Roots in Observed Time Series”. *Review of Economic Studies* 53/3: 369-384.
- Blanchard, Olivier Jean (2003). “Monetary Policy and Unemployment”. *Remarks at the Conference Monetary Policy and the Labor Market. A Conference in Honor of James Tobin.* 1-10.

- Blanchard, Olivier Jean and Lawrence H. Summers (1986). "Hysteresis and The European Unemployment Problem". *NBER Working Paper Series Working Paper* 1950: 1-100.
- _____, (1987). "Hysteresis in Unemployment". *European Economic Review* 31/1-2: 288-95.
- Blanchard, Olivier Jean and Peter Diamond (1994). "Ranking, Unemployment Duration, and Wages". *Review of Economic Studies* 61/3: 417-434.
- Blanchard, Olivier Jean and Lawrence F. Katz (1997). "What We Know and What We Do Not Know About the Natural Rate of Unemployment". *Journal of Economic Perspectives* 11/1: 51-72.
- Brunello, Giorgio (1990). "Hysteresis and the Japanese Unemployment Problem: A Preliminary Investigation". *Oxford Economic Papers* 42/3: 483-500.
- Burda, Michael Christopher (1988). "Is There a Capital Shortage in Europe?" *Review of World Economics* 124/1: 38-57.
- _____, (1990). "Some Evidence on the Membership Hysteresis Hypothesis in Europe". *Empirical Economics* 15/2: 143-161.
- Camarero, Mariam, Josep Lluís Carrion-i-Silvestre and Cecilio Tamarit (2006). "Testing for Hysteresis in Unemployment in OECD Countries: New Evidence Using Stationarity Panel Tests with Breaks". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 68(2): 167-182.
- Choi, Kyongwook and Eric Zivot (2007). "Long Memory and Structural Changes in the Forward Discount: An Empirical Investigation". *Journal of International Money and Finance* 26(3): 342-363.
- Demir, Firat and Nilgün Erdem (2009). "Labor Market Performance After Structural Adjustment in Developing Countries: The Interesting But not so Unique Case of Turkey". *Employment and Labor Issues: Unemployment*. Eds. Lance K. Valencia et al. New York: Nova Science Publishers.
- Dickey, David A. and Wayne A. Fuller (1979). "Distribution of the Estimator for Autoregressive Time Series with a Unit Root". *Journal of the American Statistical Association* 74/376: 427-431.
- _____, (1981). "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root". *Econometrica* 49/4: 1057-1072.
- Dobbie, Michael John (2004). "Hysteresis and Insider-Outsider Theory: A Literature Review". *Macquaire University Faculty of Business and Economics Research Papers* 04/08: 1-30.
- Dreger, Christian and Hans-Eggert Reimers (2009). "Hysteresis in the Development of Unemployment: the EU and US Experience". *Spanish Economic Review* 11/4: 267-276.

- Franz, Wolfgang (1990) "Hysteresis in Economic Relationships: An Overview". *Empirical Economics* 15/2: 105-125.
- Friedman, Milton (1968). "The Role of Monetary Policy". *The American Economic Review* 58/1: 1-17.
- Feridun, Mete (2008). "Currency Crises in Emerging Markets: The Case of Post-Liberalization Turkey". *The Developing Economies* 46/4: 386-427.
- Gordon, Robert J. (1989). "Hysteresis in History: Was There Ever a Phillips Curve?" *The American Economic Review* 79/2: 220-225.
- Gustavsson, Magnus and Pär Österholm (2007). "Does Unemployment Hysteresis Equal Employment Hysteresis?" *The Economic Record* 83/261: 159-173.
- Heap, H. S. P. (1980). "Choosing the Wrong "Natural" Rate: Accelerating Inflation or Decelerating Employment and Growth?" *Economic Journal* 90/359: 611-20.
- Layard, Richard, Stephen Nickell and Ricard Jackman (1991). *Unemployment Macroeconomic Performans and the Labour Market*. Oxford: Oxford University Press.
- Lee, Chien-Chiang and Chun-Ping Chang (2008). "Unemployment Hysteresis in OECD Countries: Centurial Time Series Evidence with Structural Breaks". *Economic Modelling* 25: 312-325.
- Lee, George (1989). "Hysteresis and The Natural Rate of Unemployment in Ireland". *Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland* 26/2: 31-68.
- León-Ledesma, Miguel A. (2002). "Unemployment Hysteresis in the US States and the EU: A Panel Approach." *Bulletin of Economic Research* 54/2: 95-103.
- León-Ledesma, Miguel A. and Peter McAdam (2004). "Unemployment, Hysteresis and Transition". *Scottish Journal of Political Economy* 51/4: 377-401.
- Logeay, Camille and Silke Tober (2006). "Hysteresis and the NAIRU in the Euro Area". *Scottish Journal of Political Economy* 53/4: 409-429.
- Lindbeck, Assar (1993). *Unemployment and Macroeconomics*. Cambridge: The MIT Press.
- _____, (1995). "Welfare State Disincentives with Endogenous Habits and Norms". *Scandinavian Journal of Economics* 97/4: 477-94.
- Lindbeck, Assar and Dennis J. Snower (1988). *The Insider-Outsider Theory of Employment and Unemployment*. Cambridge: The MIT Press.

- _____. (2001). “Insiders versus Outsiders”. *Journal of Economic Perspectives* 15/1: 165–188.
- Mikhail, Ossama, Curtis J. Eberwein and Jahdish Handa (2003). “The Measurement of Persistence and Hysteresis in Aggregate Unemployment”. *Faculty Working Papers University of Central Florida* 03-36: 1-18.
- Mitchell, William (1993). “Testing for Unit Roots and Persistence in OECD Unemployment Rates”. *Applied Economics* 25/12: 1489–1501.
- Mitchell, William and Joan Muysken (2008). *Full Employment Abandone*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Möller, Joachim (1990). “Unemployment and Deterioration of Human Capital.” *Empirical Economics* 15(2): 199-215.
- Ng, Serena and Pierre Perron (1995). “Unit Root Tests in ARMA Models with Data-Dependent Methods for the Selection of the Truncation Lag.” *Journal of the American Statistical Association* 90/429: 268-281.
- _____. (2001). “Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power”. *Econometrica* 69/6: 1519-1554.
- Ostrup, Finn (2003). *Money and the Natural Rate of Unemployment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palacio-Vera, Alfonso, Ana Rosa Martínez-Cañete, Elena Márquez de la Cruz and Inés Pérez-Soba Aguilar (2006). “Capital Stock and Unemployment: Searching for the Missing Link”. *The Levy Economics Institute Working Paper* 475: 1-33.
- Perron, Pierre (1989). “The Great Crash, the Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis”. *Econometrica* 57/6: 1361–1401.
- Phelps, Edmund S. (1967). “Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment Over Time”. *Economica* 34/135: 254-281.
- _____. (1968). “Money-Wage Dynamics and Labor-Market Equilibrium”. *Journal of Political Economy* 76/4: 678-711.
- _____. (1972). *Inflation Policy and Unemployment Theory*. London: Macmillan.
- _____. (1994). *Structural Slumps: the Modern Equilibrium Theory of Unemployment, Interest, and Assets*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Phillips, Peter C. B. and Pierre Perron (1988). “Testing for Unit Roots in Time Series Regression”. *Biometrika* 75/2: 335-346.
- Pissarides, Christopher A. (1992). “Loss of Skill During Unemployment and the Persistence of Employment Shocks”. *The Quarterly Journal of Economics* 107/4: 1371–91.

- Roberts, John. M. and Norman J. Morin (1999). "Is Hysteresis Important for U.S. Unemployment?" *Board of Governors of the Federal Reserve System Finance and Economics Discussion Series* 56:1-44.
- Røed, Knut (1997). "Hysteresis in Unemployment". *Journal of Economic Surveys* 11/4: 389-418.
- Schwert, G. William (1989). "Tests for Unit Roots: A Monte Carlo Investigation". *Journal of Business and Economic Statistics* 7/2: 147-160.
- Song, Frank M. and Yangru Wu (1997). "Hysteresis in Unemployment: Evidence from 48 States". *Economic Inquiry* 35/2: 235-244.
- Springer, K. A. (1989). "Wage Rigidity and the Persistence of Unemployment". *Serie Research Memoranda from VU University Amsterdam, Faculty of Economics, Business Administration and Econometrics* 41: 1-42.
- Stockhammer, Engelbert (2004). "Explaining European Unemployment: Testing The NAIRU Hypothesis and A Keynesian Approach". *International Review of Applied Economics* 18/1: 3-24.
- Stockhammer, Engelbert and Simon Sturn (2008). "The Impact of Monetary Policy on Unemployment Hysteresis". *IMK Macroeconomic Policy Institute Working Paper* 15/08: 1-28.
- Tunali, Halil (2010). "The Analysis of Unemployment in Turkey: Some Empirical Evidence Using Co-integration Test". *European Journal of Social Sciences* 18/1: 18-38.
- Werding, Martin (2006). "Introduction: Still More Questions Than Answers". *Structural Unemployment in Western Europe Reasons and Remedies*. Cambridge: MIT Press.
- World Bank (2006). *Turkey: Labor Market Study*. Report No. 33254-TR, April 14.
- Yeldan, Erinç (2006). "Neoliberal Global Remedies: from Speculative-Led Growth to IMF-Led Crisis in Turkey". *Review of Radical Political Economics* 38/2: 193-213.

İşsizlik Histerisinin Sektörel Bir Analizi: Türkiye Örneği

Mehmet Çınar*

Hülya Kanalcı Akay**

Feridun Yılmaz***

Öz

Türkiye ekonomisinin üstesinden gelmek zorunda olduğu en önemli sorunlardan birisi işsizliktir. Literatürde yüksek işsizlik oranlarını açıklayan çok sayıda teori vardır. Denge işsizlik oranı teorileri olarak da adlandırılan geleneksel teoriler, işsizliği, doğal işsizlik oranı etrafında dalgalanmalar olarak tasvir ederler. Fakat bu geleneksel teorilere, son yıllarda popüler hale gelen histeri hipotezi perspektifinden itirazlar yükselmiştir. Bu makale, Türkiye için 1988-2008 verilerini kullanarak sektörel ve genel işsizlikteki histeri etkisini test etmektedir. Çalışmada doğal oran alternatif hipotezine karşılık histeri etkisini test etmek için yapısal kırılmasız ve yapısal kırılmalı tek değişkenli zaman serisi birim kök testleri uygulanmıştır. Bulunan sonuçlar önceki ampirik çalışmalara benzer olarak, histeri hipotezinin reddedilmesi üzerinde yoğunlaşmakta ve Phelps (1994) tarafından geliştirilen yapısalcı teori ile uyumludur.

Anahtar Kelimeler

Histeri, Para Politikası, İşsizlik, Birim Kök Testi, Yapısal Kırılma. JEL Sınıflandırması: E2, E24, E31

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü – Bursa / Türkiye
margele@uludag.edu.tr

** Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü – Bursa / Türkiye
hulyakanalici@uludag.edu.tr

*** Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü – Bursa / Türkiye
filyilmaz@uludag.edu.tr

Отраслевой анализ гистерезиса безработицы: на примере Турции

Мехмет Чынар*

Хюлья Каналыджы Акай**

Феридун Йылмаз***

Аннотация

Одной из наиболее важных и требующих решения проблем экономики Турции является безработица. В литературе существует множество теорий, объясняющих высокий уровень безработицы. Традиционные теории, известные также как теории равновесного состояния безработицы, изображают безработицу как колебания вокруг естественного уровня безработицы. Однако в последнее время возросли возражения ставших популярными гистерезисных гипотез этим традиционным теориям. Данная статья анализирует влияние гистерезиса в отраслевой и общей безработице на основе данных Турции за 1988-2008 годы. В работе для тестирования влияния гистерезиса согласно гипотезе альтернативного естественного уровня применяются тесты единичного корня для одномерных временных рядов со структурным сдвигом и без него. Полученные результаты, также как и предыдущие эмпирические исследования, сосредотачиваются на отрицании гипотезы гистерезиса и соответствуют структурной теории, разработанной Фелпсом (1994).

Ключевые слова

гистерезис, денежная политика, безработица, тест на единичный корень, структурный сдвиг. Классификация JEL: E2, E24 E31

---

* доцент доктор, университет Улудаг факультет экономики и административных наук кафедра эконометрики – Бурса / Турция
mnargele@uludag.edu.tr

** доцент доктор, университет Улудаг факультет экономики и административных наук кафедра экономики – Бурса / Турция
hulyakanalici@uludag.edu.tr

*** профессор доктор, университет Улудаг факультет экономики и административных наук кафедра экономики – Бурса / Турция
fyilmaz@uludag.edu.tr

The Legal Foundations of the Commercial Relations between The Ottomans and Neapolitans

Mehmet Demiryürek*

Abstract

Having gained the *ahdname*, *ahdname-i hümayûn* or capitulation, a European nation was permitted to establish an embassy in Istanbul and consulates in the ports of the Ottoman Empire. In 1740, the Kingdom of the Two Sicilies gained an *ahdname* as a result of the attempts made by her king. The aims of this study are: to evaluate the capitulation of 1740 granted to *Sicilyateyn*, to identify the early ambassadors of the Kingdom of the Two Sicilies and their dragomen in the Ottoman capital and to explain the concept called *hadd-i itidal* concerning the dragomen from the Ottoman point of view in the 18th century. The evidence used is derived principally from the records of the Nicosia qadi's court and of the Ottoman Prime Ministry archives in Istanbul.

Keywords

Cyprus, Ottoman, Neapolitan, trade, dragoman, capitulation

Introduction

There were five main actors as regards the commercial relations between the Ottomans and the European nations in the 18th century; capitulations, ambassadors, consuls, dragomen and dragomen's servants. The capitulations were granted by the Ottomans. Ambassadors were appointed by the European kings and the rest of the actors were commissioned by the ambassadors in the Ottoman capital. This study will focus on the Neapolitan ambassadors and their dragomen in the Ottoman capital in the 18th century. Therefore, it is the

---

* Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Science and Letters, Department of History – Çorum / Turkey
mehmetdmryrk@gmail.com

aim of the present study to describe the main legal structure of the commercial relations between the Kingdom of the Two Sicilies and the Ottomans in the 18th century. For this reason, an attempt has been made to reveal the legal foundation of the Ottoman-Neapolitan commercial intercourses, on the basis of the capitulation of 1740, as they appeared from the Ottoman point of view. This period is of considerable interest in the economic history of the Mediterranean, in that the new European actors, such as Sweden, the Kingdom of the Two Sicilies, Denmark, Prussia, Russia and Spain began to enter the Mediterranean world and played an important role in both the economic and political life of the Mediterranean world, by gaining capitulation from the Ottomans, founding their own consulates in the Ottoman ports, and consequently sharing an interest in Mediterranean trade. The European nations gaining capitulation in the 18th century were Sweden (1737), the Kingdom of the Two Sicilies (1740), Denmark (1757), Prussia (1761), Russia (1774) and Spain (1782). Boogert (2005: 7) added the Habsburg Empire (1718) and Tuscany (1747) to the list. These European nations instituted their own consulates in some Ottoman ports such as Smyrna, Aleppo (via Alexandretta), Larnaca (Cyprus), Durres, Morea, Chios, Salonika and Athens. When the European merchants visited these ports and encountered a problem, they used to apply to their consulate and the consul or vice-consul used to solve their problems. The merchants visiting those ports had to pay a tax to the consul, called *konsülato* (consulage) (Wood 1964: 209).

The Kingdom of the Two Sicilies was the third European nation gaining capitulation from the Ottomans in the first part of the 18th century and began to found its own consulates in Ottoman ports under the *ahdname* of 1740. These developments were the result of the attempts of her King, Don Carlos (Subhi 2007: 618). The capitulation granted to Naples also had a significant and different structure owing to its articles. The prior capitulations granted to France, England, the Netherlands and Sweden were not bilateral, but the Naples capitulation was. Therefore, the Naples capitulation of 1740 seems to us to be the first *ahdname* providing similar privileges for both a European nation and the subjects of the Ottoman bilaterally, except for the Venetian capitulation of 1718. In addition, this capitulation treaty was published by Francesco Ricciardi and Gabriel Noradounghian in Italian and French respectively (D'amora 2004: 717). As far as is known, it has not been published or summarized in English yet. Therefore, it has been attempted to summarize the Naples capitulation of 1740 in English and to compare it with the Sweden capitulation of 1737, and the Denmark capitulation of 1757 and the Germany (Prussia) capitulation of 1761 on the basis of bilaterality. On the other hand,

Turan's (1993) and D'amora's researches (2004) are important. The first examines the diplomatic relations between Naples and the Ottomans in the mid-18th century on the basis of the visiting Naples by the representative of the Ottomans, Hüseyin Efendi, and the second contained the *Gümrük Tarife Defterleri* (customs tariff registers) dated 1801 and 1851. Although Uzunçarşılı's (1983) study revealed some significant findings related to the diplomatic relations between the Ottomans and Neapolitans, it does not include commercial relations and therefore, it can be said that it was a useful short introduction to the diplomatic relations between the two states. One can see very little findings germane to the commercial relations between the Kingdom of Two Sicilies and Ottoman Empire and dragomen of European Embassy in Istanbul in Çiçek's (1996), Çevikel's (2000), Erdoğan's and Özkul's (2005, 2011 and 2013) researches. The article called "İmtiyazât" by İnalçık (1986) was not included any statement of the Neapolitan Capitulation of 1740. It is clear that very little is known regarding commercial relations between the Ottomans and the Kingdom of the Two Sicilies. Therefore, it is of interest to find out the legal foundation of the commercial relations between the Kingdom of the Two Sicilies and the Ottomans under the *abdname* of 1740. In this respect, in this present study the *abdname* granted by the Ottoman sultan to the Kingdom of the Two Sicilies in 1740 relating to commerce and the privileges of the consuls will be examined.

The Ottomans and Neapolitans

Prior to 1740, the Neapolitan and Sicilian merchants traded under the French, Dutch and Austrian flag in the Levant in the 16th, 17th and 18th centuries respectively. Although the French capitulation of 1569 did not include any article concerning the Neapolitan and Sicilian merchants, a new article was added in 1581. According to it, the Sicilian merchants could trade under the French flag in the Ottoman ports (İnalçık 2000: 244). The French capitulation of 1673 also emphasized this right (MM, vol.1, 2008: 13). However, according to a registration in the *Felemenk Ahkâm Defteri* (the Netherlands Register) in the Ottoman Archives, the merchants from *Çiçilya* and *Messina* traded under the Dutch flag in Albanian ports and they paid the customs tax like the Dutch. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Düvel-i Ecnebiye Defterleri (hereafter BOA, DED), Defter no: 22/1, p.71, hüküm no: 271). The records of the French consulate in Cyprus also confirm that there were commercial relations between Cyprus and Naples and Sicily in the latter half of the 17th century (Louzidou 1991: 276, Louzidou 1995: 90, 146, 153, 307, 359). In 1707, the Ottoman Sultan sent a rescript to the qadi of Smyrna so that the Sicilians and Messinians could trade under the French flag in Smyrna and pay

the customs tax like the French merchants (İE.HR, Dosya no: 7, Gömlek no: 675). The Neapolitan, Sicilian and Messinian merchants traded under the Austrian flag in Ottoman ports throughout the 18th century (Elibol 2011: 181,186).

The Kingdom of the Two Sicilies, with its capital, Naples, was founded in 1734 (D'amora 2004: 718, Salvatorelli 1982: 584). Having gained its independence, the new king, Carlo di Borbone, attempted to develop the economic structure of the new state and on 7 April 1740, the Kingdom of the Two Sicilies gained an *ahdname* from the Ottomans as a result of the attempts made by her king (D'amora 2004: 719, Turan 1993: 82, Uzunçarşılı 1983: 239). Finocchietto, who conducted the peace negotiations between the Ottomans and Neapolitans in 1739-1740, was sent to Istanbul by the king of the Kingdom of the Two Sicilies, Don Carlos, as the first ambassador to Naples in 1740 (Uzunçarşılı 1983: 239). The central or local Ottoman sources called the Kingdom of the Two Sicilies generally *Sicilyateyn* (MM, vol: 1, 2008: 55; KŞS, Defter no: 17, p.6). In addition to this, the capitulation of 1740 called the Kingdom of the Two Sicilies *İtalya Krallığı* (The Kingdom of Italy) (MM, vol. 1, 2008: 63). On the other hand, the Ottoman rescripts made use of the name of *Italian flag* and *Italian noblemen* for Naples' flag and Neapolitan consuls in the Ottoman ports respectively. To illustrate, according to a rescript dated 29 October 1740, the Neapolitan consul in Smyrna was *an Italian nobleman* and his duty was to deal with the problems of merchants and subjects coming with their ships under the *Italian flag* (*İtalya bayrağı altında gemileriyle gelen tüccâr ve reayasının umûr ve husûsların görmek*) (BOA, A.DVNS.DVE.d, Defter no: 96/1, p.81, Hüküm no: 17). However, prior to the 19th century, Italy was not a single state or nation. It was the name of a country (Richards 2002: 4-5, 121) which included many states, such as Genoa, Venice, Tuscany and the Kingdom of the Two Sicilies. The divided situation of Italy lasted until the second part of the 19th century, when Italy became a single state and nation.

The Capitulation of 1740 Granted to 'Sicilyateyn'

In 1785, the Ottoman Sultan sent a firman to Cyprus. According to this firman dated 2 November 1785 registered in the records of the Nicosia qadi's court, the ambassador of Naples sent a petition to the Ottoman Sultan. According to the ambassador, although a Neapolitan merchant visiting Cyprus, Leonardo Testila, was an honest man and had not disturbed anyone, El-haj İbrahim from Nicosia had claimed that Leonardo Testila was indebted to him for twenty-seven *kuruş* (piaster) and he had

applied to the Nicosia Court. The *Naib* of Nicosia had invited Leonardo Testila to the Court where he was beaten and insulted. During this time, even though Leonardo Testila had requested for some time to be given him to inform the situation to his consul and appoint the consul as a guarantor, he was not listened to. He was beaten again and imprisoned for some days, and the above mentioned amount was collected without the approval and information of the consul.

According to the ambassador's point of view, this situation was unjust and contrary to the *ahidname-i hümayun*. Was the ambassador right? What did the capitulation granted to Naples mean? Were there any differences between the Neapolitan capitulation of 1740 and those of the other European nations?

The *ahdname* dated 7 April 1740 granted by the Sultan Mahmut I (1730-54) to the the Kingdom of the Two Sicilies had twenty-one articles (MM, vol.1, 2008: 55-65) and they can be summarized as follows:

1. The Ottoman Empire and *Sicilyateyn* have made peace and the Ottomans have given permission to the Neapolitans to trade in Ottoman lands freely, like the French, English, Dutch and Swedish.
2. The ships and the subjects of the Kingdom of the Two Sicilies will pay 3 per cent customs tax in the ports and customs houses of the Ottomans, like the other European friendly nations in return for the ships and the subjects of the Ottomans having the same rights in the countries of the Kingdom of the Two Sicilies.
3. The Kingdom of the Two Sicilies can establish its own consulates in the whole parts and shores of the Ottoman Empire via the Neapolitan ambassador in Istanbul. Its ambassadors, consuls, dragomen of the consuls and the consuls' men will have the same rights as those of other friendly nations.
4. The subjects of Naples and travellers from Naples will be treated like other European friendly nations concerning religious matters. When the merchants or subjects of the Kingdom or the merchants trading under its flag die in any part of the Ottoman Empire, their inheritances will not be confiscated by the judges or officers of the Ottomans. The inheritances will be handed over to their representatives or consuls, so that they can give the inheritance to the dead person's inheritors, in accordance with his will. If the deceased person does not have a will, his heritage will be handed over to his agent, consul or his partners living in the place where he died. If there is no agent or consul in the place where he died, his inheritance will be registered and

- held by the qadi, according to the Islamic Law, and later this inheritance will be handed over to someone appointed by the ambassador.
5. When there is a dispute between the consuls or their dragomen and another person and the sum is more than 4000 *akçe*, the case will be heard in Istanbul. When there is a dispute between subjects of the Ottomans and subjects or merchants of the Kingdom or those under the protection of the Kingdom, concerned with buying and selling or commerce or any other reason, they will go to the qadi's Court. However, unless one of the dragomen of the Neapolitans is in the court, their case will not be heard by the qadi. In addition, the qadi will not hear the case, without a valid promissory note concerning their debts or sponsorships. When there is a dispute between Neapolitan merchants, this case will be heard by their consuls and dragomen according to their own laws. This rule will also be valid for Ottoman subjects visiting the countries of the Kingdom.
  6. The judges and the officers of the Ottomans will not disturb or insult the subjects of the Kingdom, whoever these subjects are, and they cannot send them to prison without a good reason. When one of the subjects of the Kingdom is arrested, and his agent or his consul demands him to be handed over, he will be handed over to them and punished, according to his crime later.
  7. The Ottoman Empire will appoint an Ottoman consul [*şebbender*] and send him to Messina so that the merchants and the subjects of the Ottomans can feel themselves under Ottoman protection. Ottoman merchants and subjects will have the same privileges as merchants and subjects of the Kingdom of the Two Sicilies.
  8. The ships of both sides when under pressure owing to quarantine will be helped by experts in both Ottoman and Neapolitan ports. Wrecked ships and their cargoes and other things will be handed over to the consuls, so that the consuls can return them to their owners.
  9. Neither Ottoman ships nor Neapolitan ships can be forced to convey soldiers or ammunition.
  10. Ottoman ships going to the ports of the Kingdom of the Two Sicilies will be accepted after being put in *lazaretto*.
  11. When Ottoman warships and those of the Kingdom pass each other, they will hoist their flags and salute each other by firing their cannons. Their merchant ships will also act in a friendly manner when they meet. When warships of both nations meet merchant ships of either side, they will help them and only two persons, either than the boatmen, will be sent by the warships so that they can check the docu-

- ments of the merchant ships. If they agree that their documents are valid, they will return to their warships, after receiving sealed copies of the documents and pictures of their flags given by the merchant ships.
12. If one of the subjects of the Kingdom converts to Islam in front of one of the consuls or dragomen, the goods belonging to others which he has (except his own things) will be handed over to his agent and consuls to be submitted to their owners and to pay his debts.
  13. The goods of subjects of the Kingdom or merchants trading under its flag will not be attacked and these subjects or merchants will not be disturbed unless they are enlisted in the army of the Ottomans' enemies. If one of the ships of the Kingdom with valid documents is seized by Ottoman corsairs, the subjects, merchants and goods in that ship will be handed over to the Kingdom. Subjects and merchants of both sides in the ships of enemies captured by both sides will be handed over to the above mentioned states.
  14. Both Ottoman and Neapolitan prisoners will be released with the intervention of special representatives in exchange for an appropriate ransom or they will be released bilaterally without any ransom. Prisoners must be treated by the owners of the prisoners in a friendly manner until they are released.
  15. If one of the subjects of the Kingdom smuggles goods, he will be punished like the subjects of other European friendly nations. The merchants of the Kingdom will have the right to employ brokers of different religions. Nobody will intervene in their trade. The ships of the Kingdom coming to Ottoman ports will be examined like the ships of other friendly states.
  16. When Ottoman ships enter the ports of the Kingdom, they will be protected by the Kingdom and Ottoman ships will not attack to the ships of the friends of the Kingdom.
  17. The subjects of the Ottomans, especially the corsairs from Ulcinj in Albania will recognize the ships of the Kingdom as the ships of a friendly nation and when they reach Albanian ports, they will be helped like the ships of other friendly states, in return for the Ottoman subjects and the Ulcinj's corsairs in Albania will trade with the subjects of the Kingdom freely. If some people oppose the rules mentioned above and caused a damage and loss, this damage and loss will be compensated. Ottoman ships will also have the same privileges. The *Kingdom of Italy* will have the right to make a similar settlement with Algeria, Tunisia and Tripoli under Ottoman rule.

18. Ships of enemies of the Ottomans and those of the Kingdom will not be allowed to be equipped in their ports. Both the ships of the Ottomans and those of the Kingdom will be protected from any ships entering the ports and flying enemy flag; moreover, enemy ships will not be allowed to leave the port until twenty-four hours have passed after the ships of the Ottomans and those of the Kingdom have left the port. However, if an enemy ships captures another ship illegally and there is no chance to help it; this situation will be accepted as an exception beyond the settlement. The subjects and merchant ships of the Ottomans and the Kingdom will not be allowed to fly an enemy flag or use a *yol kâğıdı* (a document giving permission to travel freely); otherwise the involved officer of the ship will be hanged, and his ship and other belongings will be considered as loot.
19. When the merchants of the Kingdom arrive in the Ottoman ports, they will also pay the consulage, called *konsülata*, for their consuls and ambassadors as well as paying their customs tax. In addition to this, no one will obstruct the subjects of the Kingdom from loading commercial goods onto their ships, except for gunpowder, cannons, guns and other goods, which have been prohibited to be exported.
20. The subjects of the Kingdom and the people under its protection will be treated just like other European friendly nations concerning trade. Officers must not demand different coins except for current coins and the subjects of the Kingdom and the people under its protection must pay a certain tax for their coins.
21. When ships are about to leave ports, they will not be prevented by a case pretext. Such cases will be heard by the consul immediately. No one can demand the subjects of the Kingdom, whether married or unmarried, to pay *cizye* and other taxes. Whether it was explained in this *ahidnâme-i hümayûn* clearly or not, the subjects or merchants of the Kingdom will have the same rights as those of other friendly nations.

In the case of 1785, the ambassador of the Neapolitans in Istanbul, Don Kalilmon Ledolf, requested the Sultan to send a rescript to the administrators of Cyprus so that Leonardo Testila could be repaid the twenty-seven piasters and no one could intervene with him but should protect him under the *ahdname*. The Ottoman Sultan accepted his request and sent a rescript to Cyprus. According to the rescript dated 2 November 1785, the Ottoman authorities in Istanbul examined the *ahidname-i hümayun* given to the Neapolitans and kept in the *Divan-ı Hümayun* (Sublime Porte). The rescript stated that, according to the *ahidname-i hümayun*, the judges and officers of the Ottomans must not disturb or insult the subjects of the

Kingdom, whoever these subjects were, and they could not send them to prison without any reason. When one of the subjects of the Kingdom is arrested, if his agent or his consul demanded him to be handed over, he should be handed over to them and punished, according to his fault later. Under these circumstances, the ambassador of the Neapolitans was right. Therefore, the firman enjoined the *Muhassıl* (Governor of Cyprus) to act under the *ahidname-i hümayun*, to invite the *Naib* of Nicosia to the Court and hear the case. If the situation was the same as in the report of the ambassador, the above mentioned amount should be returned to Leonardo Testila and the *Muhassıl* would also make sure to prevent a similar situation from happening again.

The Principal Characteristic of the Neapolitan Capitulation of 1740

The French capitulation of 1673 and 1740, the English of 1675, the Dutch of 1612 and 1680 and the Swedish of 1737 did not contain any statement or sentence concerning commercial privileges when Ottoman merchants or subjects visited the aforementioned European countries. One can see that the Venetian *ahdname* of 1718 did include a short statement relating to this issue: The subjects of both sides could trade safely in each other's country (MM, vol. 2, 2008: 182). However, as seen above, the Neapolitan *ahdname* of 1740 did contain more comprehensive articles concerning bilaterality. To illustrate, according to article 7, "the Ottoman Empire will appoint an Ottoman consul [*şehbender*] and send him to Messina so that the merchants and subjects of the Ottomans can feel themselves under Ottoman protection. Ottoman merchants and subjects will have the same privileges as the merchants and subjects of the Kingdom of the Two Sicilies." One cannot see a similar article in *ahdnames* before the Neapolitan capitulation of 1740. The Danish capitulation of 1757 emphasized in its article 17 that "the above mentioned articles are valid concerning the subjects and merchants of Ottomans and the people under its protection, as they are valid relating to the subjects and merchants of Denmark" (MM, vol.2, 2008: 59). This sentence was included in article 7 of the Prussian capitulation of 1761 (MM, vol. 2, 2008: 89). The Russian capitulation of 1783 also contained a bilateral character. One can find these features in articles 2, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 17, 18, 29, 44, 80 and 81 of the Russian capitulation of 1783. Nevertheless, the capitulations granted to Denmark, Prussia and Russia in the 18th century did not contain an article concerning the establishment of the Ottoman consulates in the above mentioned European countries. As for the Spanish capitulation of 1782, it looks like the Neapolitan capitulation of 1740 by virtue of its bilaterality. For instance, article 7 of both *ahdnames* concerned the

establishment of Ottoman consulates in the Kingdom of the Two Sicilies and Spain respectively (MM, vol. 1, 2008: 217; vol. 2, 2008: 60).

Another characteristic principle of the capitulations granted to European nations in the 18th century is the restriction of the number of dragomen employed by foreign ambassadors and consuls in the Ottoman Empire. The French capitulation of 1740 and Russian capitulation of 1783 did not include any restriction concerning the number of dragomen. However, the Swedish capitulation of 1737, the Danish capitulation of 1757 and the Prussian capitulation of 1761 did contain a restriction relating to the number of dragomen. According to these capitulations, Swedish, Danish and Prussian ambassadors in Istanbul could employ at the most four dragomen and their consuls in the Ottoman ports could employ only one dragoman (MM, vol. 1, 2008: 152, 57, 87). These restrictions were also emphasized by Boogert (2005: 65) in his research. As to the Neapolitan capitulation of 1740 and the Spain capitulation of 1782, they did not have any such restriction. This issue was expressed in article 3 of both capitulations. According to it, the Ottomans would treat the Neapolitans concerning the consuls, dragomen of the consuls and servants of the dragomen just as they treated the other European friendly nations (MM, vol. 1, 2008: 216; vol.2, 2008: 58-59). However, as seen, this sentence is not clear enough. Which nations were friends of the Ottomans? Theoretically, all nations which gained capitulations were friends of the Ottomans. In the case of a dispute between the Ottomans and Neapolitans or Spaniards which capitulation would be applied? French or Danish? Orhonlu (1974: 180) argues that the number of the dragomen employed by a foreign consul in the Ottoman Empire was merely two in the 18th century. A *berat* dated 29 June 1787 registered in the *İspanya Nişan Defteri* (Spanish Register) supports Orhonlu's opinion. According to it, the statement 'the Ottomans will treat the Neapolitans concerning the consuls, the dragomen of the consuls and the servants of the dragomen just as they treated other European friendly nations' in the Spanish Register meant that the number of an ambassador's dragomen was four and that of consuls was two (BOA, DED, Defter no: 46/1, p.49, Hüküm no: 35). As to the statement 'the Ottomans will treat the Neapolitans concerning the consuls, the dragomen of the consuls and the servants of the dragomen just like other friendly nations' in the *Sicilyateyn* Register meant that the number of an ambassador's dragomen was four in 1774 (BOA, DED, Defter no: 96/1, p.97, Hüküm no: 122) and that of consuls was two in 1772 (BOA, DED, Defter no: 96/1, p.96, Hüküm no: 120), as a result of the new regulation made by the Ottomans concerning the dragomen in 1758.

The Naples Ambassadors in the Ottoman Capital in the 18th Century

The capitulation of 1740 both made it possible for the Neapolitan King to appoint his own ambassadors to Istanbul and for the Neapolitan ambassadors to set up Neapolitan consulates in the Ottoman ports with the aim of improving the commercial relations between the Ottomans and the Kingdom of the Two Sicilies. Uzunçarşılı argues (1983: 241) that Ambassador Finocchietto arrived in 1740 and served only for one year. He was succeeded by Nikola de Mayo. He served until 1748 and was followed by Gollime Ludolf in the same year, as the vice-ambassador. In 1750, he was appointed as the ambassador of Naples and served until 1761, when he was succeeded by his son, Konstantino Ludolf. However, the *Sicilyateyn Nişân Defteri* (The registers of the Kingdoms of the Two Sicilies) in the Ottoman Archives in Istanbul does not confirm the above mentioned findings. According to the *Sicilyateyn Nişân Defteri*, ten Neapolitan diplomatic representatives succeeded one another from 1740 to 1840, While from 1740 to 1803 the status of the Neapolitan ambassadors in the Ottoman capital was ‘ambassador’ or ‘vice-ambassador’, from 1803 to 1840, except for Rozef Kont de Ludolf, as ‘minister plenipotentiary’, this status was ‘chargé d’affaires’.

Table 1: *The Neapolitan Representatives in Istanbul from 1740 to 1840 According to the Sicilyateyn Register in Ottoman Archives*

Name	Status	Duration
(Guiseppe) Finocchietto	Ambassador	1740-1742
Kavalir de Mayo	Ambassador	1742-1748
Don Kalilmon Ledolf (Gugliemo Ludolf),	Vice-ambassador	1748-1755
Don Kalilmon Ledolf (Gugliemo Ludolf),	Ambassador	1755-1791
Don Konstantino Ledolf (Ludolf)	Ambassador	1791-1803
De Marini	Chargé d’affaires	1803-1805
Don Konstantino Ledolf (Ludolf)	Ambassador	1805-1817
Rozef/Zozef Kont De Ludolf	Minister plenipotentiary	1817-1825
Kavalir Romano	Chargé d’affaires	1825-1834
Can Arifo	Chargé d’affaires	1834-1838
Teromar Torana Rizen	Chargé d’affaires	1838-1840

The Dragomen of the Neapolitan Ambassadors in the Ottoman Capital in the 18th Century

Having come to Istanbul as the Neapolitan ambassador in 1740, Guiseppe Finocchietti began to appoint dragomen for him and set up Neapolitan consulates in Ottoman ports. When the new Sultan, Osman III (1754-57), enthroned in 1754 and the *berats* of the Neapolitan ambassador's dragomen were renewed by the new Sultan in 1755-1757, the Neapolitan ambassador still had ten dragomen (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 96/1, p.91, Hüküm no: 71,76; p. 92, Hüküm No: 78,79,8485,86; p.93, Hüküm No: 87, 90,91,95). Six of the ambassador's dragomen were also dragomen under former Sultan Mahmut I (1730-1754) and their *berats* were renewed. Two of them were appointed by the ambassador newly and two of them were appointed in place of former dragomen, one of whom resigned and the other was dismissed.

Table 2: *The Dragomen of the Neapolitan Embassy in Istanbul from 1740 to 1749 According to the Sicilyateyn Register in Ottoman Archives*

Name of the Dragoman	His Status	Date of Appointment
Tabilli Konstantin Anpaki, son of Dimitriyaki	Chief dragoman	29 October 1740
Petro, son of Baron	Second dragoman	November 1740
Avram, son of Şua (?)	Dragoman	1 July 1741
Menahim, son of Şua (?)	Dragoman	1 July 1741
İsak, son of Avram	Dragoman	1 July 1741
Lukaki, son of Sütraki	Chief dragoman (in place of Tabilli Konstantin)	1 July 1741
Yakob, son of Sektos	Dragoman	19 June 1742
İsteriyo, son of Andreya	Dragoman	19 June 1742
Abram, son of Aron	Dragoman	17 September 1742
Panayoti, son of Kosta	Dragoman	20 March 1743
Toma, son of Domoda	Dragoman	7 May 1746
Canto Lefteros İspiyonti from Hanya	Dragoman (in place of Toma, son of Domoda)	September 1746
Petro, son of Baron	Chief dragoman (in place of Lukaki, son of Sütraki)	17 November 1749

According to the *Sicilyateyn* Register, from 1758 to 1764 the Neapolitan ambassador in Istanbul had only seven dragomen. Six of the Neapolitan ambassador's dragomen were also dragomen under former Sultan Osman III (1754-1757) and their *berats* were renewed by the new Sultan Mustafa III (1757-1774). The only new dragoman appointed in this period was Cozeye, son of Şayer appointed as second dragoman on 24 January 1764. Petro, son of Baron was the chief dragoman throughout this period. However, the chief dragoman Petro, son of Baron was dismissed by the ambassador by virtue of the complaint by *Reis-ül-küttâb* (the Ottoman Foreign Minister) in 1765. The *Reis-ül-küttâb* asserted that chief dragoman Petro, son of Baron had visited statesmen's houses, compiled the news and dispatched to the European nations in Istanbul. In his opinion, his behaviour was overt treachery. Soon, the second dragoman Cozeye, son of Şayer was appointed as chief dragoman (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 96/1, p.92, Hüküm no: 78; p.95, Hüküm no: 115).

Table 3: *The Dragomen of the Neapolitan Embassy in Istanbul from 1755 to 1757 According to the Sicilyateyn Register in Ottoman Archives*

Name of the Dragoman	His Status	Date of Appointment
Panayoti, son of Kosta	Dragoman (old)	May 1755
İsak, son of Avram	Dragoman (old)	August 1755
İsteriyo, son of Andreya	Dragoman (old)	26 December 1755
Petro, son of Baron	Chief Dragoman (old)	27 December 1755
Hayim, son of Musa	Dragoman (in place of Menahim, son of Şua?)	11 March 1755
Muhikâr (?), son of Toros	Dragoman (new)	10 February 1756
Avram, son of Şua (?)	Dragoman (old)	22 February 1756
Mihail, son of Abot	Dragoman (in place of Abram, son of Aron)	19 June 1742
Canto Lefteros İspiyonti from Hanya	Dragoman (old)	19 February 1757
Yosef, son of Dimitri from Aleppo	Dragoman (new)	19 May 1757

Table 4: *The Dragomen of the Neapolitan Embassy in Istanbul from 1758 to 1765 According to the Sicilyateyn Register in Ottoman Archives*

Name of the Dragoman	His Status	Date of Appointment
İsteriyo, son of Andreya	Dragoman (old)	19 March 1758
Panayoti, son of Kosta	Dragoman (old)	4 February 1759
Hayim, son of Musa	Dragoman (old)	23 December 1759
İsak, son of Avram	Dragoman (old)	16 June 1761
Canto Lefteros İspiyonti from Hanya	Dragoman (old)	6 November 1761
Yosef, son of Dimitri from Aleppo	Dragoman (old)	14 October 1761
Cozeye, son of Şayer	Second Dragoman (new)	24 January 1764
Cozeye, son of Şayer	Chief Dragoman (in place of Petro, son of Baron)	16 January 1765

There is evidence that the Ottoman Government imposed a new restriction, called *hadd-i itidal* (at the most), concerning the number of dragomen employed by the Neapolitan ambassadors in 1774. According to the new regulation, called *nizâm-ı cedid* (new order), the Neapolitan ambassador could employ only four dragomen for himself. For this reason, it had to erase the registrations of six dragomen employed by the Neapolitan ambassador (BOA, DED, Defter No: 96/1, p.94, Hüküm No: 103). However, at the beginning of 1774 the Neapolitan ambassador had only seven dragomen, not ten. Therefore, the *berat* of Panayoti, son of Kosta and those of İsak, son of Avram, Canto Lefteros and Yosef, son of Dimirti from Aleppo were cancelled by the Sultan on 16 March 1774 (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 96/1, p.94, Hüküm no: 103; p.95, Hüküm no: 109, 110,112). Although Petro, son of Baron, former chief dragoman, was dismissed on the grounds of his treachery before this regulation, it was stated that his registration was erased by virtue of the regulation dated 16 March 1774 (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 96/1, p.95, Hüküm no: 113). As a consequence, the number of dragomen of the Neapolitan ambassador fell to three after the new regulation was applied. Therefore, the Neapolitan ambassador sent a sealed petition to the Sultan and requested the Sultan to give permission for him to appoint a fourth dragoman, in that he now had only three dragomen, who were Cozeye, son of Şayer, İsteriyo, son of Andreya and Hayim, son of Musa. His request was accepted and Sübteri, son of Dimitri

was appointed as the amabassador's dragoman (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter o: 96/1, p.97, Hüküm no: 122).

From 1775 to 1790, the number of the Neapolitan ambassador's dragomen did not exceed four. After 1774 a new dragoman appointment could only be made when the old dragoman died, resigned or was dismissed.

In 1789, when Selim III (1789-1807) was enthroned, the *berats* of the Neapolitan ambassador's dragomen were renewed. However, in 1790-91, the Neapolitan ambassador in the Ottoman capital had three dragomen, who were İbrail, son of Elyas; İsak, son of Menteş and Avram, son of Yasef (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 96/1, p. 105, Hüküm no: 182; p.107, Hüküm no: 198; p.108, Hüküm no: 203,208). Another Ottoman document which contained the Neapolitan ambassador's dragomen in 1790-91 confirms these dragomen (BOA, Fon Kodu HAT, Dosya no: 176, Gömlek no: 9779). In essence, the reason for the decrease in the number of the dragomen, whether ambassador's or those of consuls, was the regulations promulgated by the Ottoman Government concerning dragomen and their servants in the second half of the 18th century.

Table 5: *The Dragomen of the Neapolitan Embassy in Istanbul from 1775 to 1784 According to the Sicilyateyn Register in Ottoman Archives*

Name of the Dragoman	His Status	Date of Appointment
Mihail, son of Yosef	Dragoman (since İsteriyo, son of Andreyra died)	8 March 1775
Menteş, son of İsak	Dragoman (since Hayim, son of Musa died)	7 April 1775
Abrahani, son of Maçoaya	Dragoman (since Cozeye, son of Şayer died and his post was transferred to Salonika)	7 March 1777
Cebraıl, son of Yosef Dimitri Doda	Dragoman (since Mihail, son of Yosef died)	21 May 1779
Musa, son of Yosef	Dragoman (since Süteri, son of Dimitri resigned)	4 August 1780
İsak, son of Menteş	Dragoman (since Menteş, son of İsak died)	16 December 1780
İbrail, son of Elyas	Dragoman (Cebraıl, son of Yosef Dimitri Doda resigned)	17 February 1783
Mıgırdıç, son of Arakel	Dragoman (since Musa, son of Yosef died)	16 July 1784
Avram, son of Yasef	Dragoman (since Mıgırdıç, son of Arakel resigned)	3 April 1784

However, in the same years the number of the English and French ambassadors' dragomen was ten and their *berats* were renewed by the new Sultan (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 35/1, p.135-137; Defter no: 27/2, p.149,150,154). As seen in the table 6, in the last decade of the 18th century, the European ambassadors in the Ottoman capital who had dragomen in excess of *hadd-i itidal* were those of France and England.

Table 6: *The Number of the Dragomen of the Foreign Ambassadors in the Ottoman Capital According to the Ecnebi Registers in the Ottoman Archives in the Last Years of the 18th Century*

Name of the State	Number of the dragomen	Year(s)
The Kingdom of the Two Sicilies	3	1790-1791
England	10	1789
France	10	1789-90
The Netherlands	4	1789-90
Denmark	4	1790-99
Sweden	4	1791-1799
Prussia	3	1789
Spain	2	1789-90
Venice	1	1792

Groot (2009: 64) argues that 'from the early days of the capitulatory regime' the Ottoman Government 'tried to restrict the abuse of the diplomatic protection' and made some new regulations in the last years of the 18th century. However, as far as I am concerned, prior to the 18th century the Ottoman Government did not impose any restriction concerning the dragomen, especially the number of the dragomen. The Ottoman Government began to take steps to regularize the consular and dragomanship system, in that from the early years of the 18th century the dragomanship and consular system was corrupted by the European ambassadors in the Ottoman capital. According to a rescript dated 10 October 1758, after 1730 the number of the dragomen of the ambassadors in Istanbul and those of the consuls in the Ottoman ports had exceeded the *had-i itidal* (at the most). For this reason, after this date when the dragomen employed by France, England, the Netherlands and Venice in Istanbul or the Ottoman ports after 1730 died or left their post, their post or dragomanship would not be granted to other persons. In addition to

this, if the number of dragomen of the European nations, such as Sweden, Austria and *Sicilyateyn* granted by the capitulations after 1730 were in excess of the *had-i itidal* (at the most), their post or dragomanship would not also be granted to other persons, when they died or left their post (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 16/4, p.183, Hüküm no: 394). Two other firmans registered in the records of the Nicosia qadi's court confirms the regulation of 1758. In 1758, 1766 and 1786 the Ottoman Government examined the number of the dragomen in Cyprus, Aleppo, Salonika, Smyrna and other places where foreign consuls were, by sending firmans (KŞS, Defter no: 19, p.29; Defter no: 21, p.27). As a consequence, it can be said that the turning point concerning the dragomen employed by foreign representatives in the Ottoman capital is the year of 1730. One can see that the overt articles restricted the number of the dragomen in the Swedish capitulation of 1737 and the Danish capitulation of 1757 and the Prussian capitulation of 1761. All these measures were calculated to prevent corruption concerning the dragomen and their servants, to decrease the number of Ottoman non-Muslim subjects under the protection of European nations, and to assure the order and thereby a preferable structure for the state.

It is evident that these regulations affected the dragomen of the Neapolitan ambassador and those of Neapolitan consuls, although the Neapolitan capitulation of 1740 did not contain overt articles concerning the number of the dragomen employed by the Neapolitan ambassadors and consuls. In comparison, the number of dragomen of the English or French and those of other European nations in the capital of the Ottoman Empire in the last decade of the 18th century, such as Naples, Spain, Denmark, and Sweden, it is quite evident that the number of dragomen was related to their political power over the Ottoman Government and so far as the English and French were concerned, the Ottoman Government could not impose the rule of *hadd-i itidal*.

As to the nationality of the Neapolitan ambassador's dragomen in the Ottoman capital, none of them were Muslim but were non-Muslims subjects of the Ottoman Empire. According to Groot (2009: 61,66,68), in the early period of the capitulatory system, the European representatives in the Ottoman capital preferred to employ non-Muslim Ottoman subjects, especially Greek Orthodox, Armenians and Jews. They were the mouth, eyes, and ears of the ambassadors. However, 'during the eighteenth century, the number of Jewish and Greek dragomen declined. Armenians and, especially Latins took their place'. As far as the Neapolitan ambassadors' dragomen in the 18th century is concerned, it is very difficult to determine the nationality of the Neapolitan ambassador's dragomen accurately. Yet, it can be guessed that they

were mainly Armenians, Greek Orthodox and Jews, by focusing on their names and some registrations. However, it is possible that there were also Latins among them. To illustrate, chief dragoman Petro, son of Baron was an Armenian (*ermenî-ül-asl*) (BOA, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 96/1, p.92, Hüküm no: 78), whereas Mıgırdıç, son of Arakel, Panayoti, son of Kosta and İsterio, son of Andreyra were Greek Orthodox. Hayim, son of Musa, İsak, son of Menteş, Avram, son of Yosef, Menahim, son of Şua and Cozeye, son of Şayer were Jews and the last one latin.

Conclusion

Consequently the Ottomans continued to grant capitulations to the European nations in the 18th century. They, however, were more careful about this issue in the 18th century and the capitulations given in the 18th century, except for the French capitulation of 1740, were different from the previous ones. The Ottomans not only included new articles in the capitulation agreement, such as the restriction concerning the dragomen employed by the European ambassadors and consuls and the bilateralness of the privileges given to the Europeans, but also they tried to make new regulations related to the dragomen and their servants in the 18th century, because the European powers granted capitulation corrupted their privileges. The Kingdom of the Two Sicilies gained a capitulation in 1740. Her main aim was to strengthen her economic and commercial activities in the Mediterranean. However, she was not one of the most powerful nations in Europe, unlike especially the French and English and it was affected by the development relating to the capitulations, dragomen and dragomen servants.

Acknowledgements

I would like to thank Prof. Dr. Neil Breton and Assist Prof. Dr. Murat Hişmanoğlu for their valuable recommendations.

References

Unpublished Sources

A. The Ottoman Archives of Prime Ministry in Istanbul

1. (BOA, DED)

BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 11/1. (Denmark)

BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 16/4. (Venice)

BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 22/1. (The Netherlands)

- BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 27/2. (France)
- BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 35/1. (England)
- BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 46/1. (Spain)
- BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 49/1. (Sweden)
- BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter no: 73/2. (Venice)
- BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter No: 96/1. (Sicilyateyn)
- BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Tasnifin Kodu: A.DVNS.DVE.d, Defter No: 97/2. (Sicilyateyn)

2. BOA (Documents)

BOA, Fon Kodu: HAT, Dosya No: 176, Gömlek No: 9779.

BOA, Fon Kodu: İE.HR, Dosya no: 7, Gömlek no: 675.

B. The Records of The Nicosia Qadi Court (KŞS) in the National Archives of North Cyprus in Kyrenia

KŞS, Defter No: 17, H.1158-1161.

KŞS, Defter No: 19, H.1180-1182.

KŞS, Defter No: 21, H.1198-1212.

Published References

- Boogert, M. H Van Den (2005). *The Capitulations and the Ottoman Legal System*. Lediden-Boston: Brill.
- Çevikel, Nuri (2000). *Kıbrıs Eyaleti 1750-1800*. Gazi Mağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi.
- Çiçek, Kemal 1998. Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları. *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet, Raiyyet*. Trabzon: Derya Kitabevi. 172-183.
- D'amora, Rosita (2004). "The Diplomatic Relations Between Naples and the Ottoman Empire in the Mid-Eighteenth Century: Cultural Perceptions". *The Ottoman Capitulations: Text and Context*. Eds. M. Boogert-K. Fleet Naples: The Scilitter Center for Ottoman Studies. 715-727.
- Dutelli-Louzidou, A. P. (1991). *Consulat de France a Larnaca (1660-1696), Documentes Inédits Pour Servir a l'histoire de Chypre*. Tome I. Nicosie: Imprime a Chypre Par Theopress LTD.

- _____, (1995). *Consulat de France à Larnaca (1696-1699), Documentes inédits pour servir a l'histoire de Chypre*. Tome II. Nicosie: Imprime à Chypre Par Theopress LTD.
- Elibol, Numan (2011). “Avusturya Tüccar Gemilerine Ait Veriler Işığında Osmanlı-Avusturya Deniz Ticareti (1700-1800)”. *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*. Eds. Haydar Çoruh, M.Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse. İstanbul: Yeditepe Yay. 175-201.
- Erdoğru, Mehmet Akif (2008). XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs'ta Avrupalı Konsololar ve Tercümanlar. *Kıbrıs'ta Osmanlılar*. Lefkoşa: Galerî Kültür Yay. 239-249.
- Groot, Alexandeed (2009). *The Netherlands and Turkey*. İstanbul: The Isis Press.
- İnalçık, Halil (2000). “Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi”. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Eds. Halil İnalçık, Donald Quataert. Çev. Halil Berktaş. C.1. İstanbul: Eren Yay. 227-269.
- _____, (1986). “İmtiyazât”. *Encyclopaedia of Islâm*. Vol. 3. Leiden and London: E. J. Brill-Luzac & CO. 1178-1189.
- Mariti, Abbe (1792). *Travels Through Cyprus, Syria and Palestine with a General History of the Levant*. Vol. 1. Dublin.
- MM (2008)=*Muahedât Mecmuası* 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MM (2008) =*Muahedât Mecmuası* 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Orhonlu, Cengiz (1974). “Tercüman”. *İA*. C.12/a. İstanbul: MEB Basımevi.
- Özkul, Ali Efdal (2005). *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi*. İstanbul: İletişim Yay.
- _____, (2011). “Kıbrıs'taki İngiliz Konsololuğu ve Faaliyetleri”. *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*. Eds. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse. İstanbul: Yeditepe Yay. 303-351.
- _____, (2013). “The Consuls and Their Activities in Cyprus Under the Ottoman Administration 1571-1878”. *Turkish Studies* 8/2: 251-257.
- Richards, Denis (2002). *An Illustrated History of the Modern Europe 1789-1984*. England: Longman.
- Salvatorelli, Luigi (1982). “İtaly (History)”. *Encyclopaedia Americana*. V.15. USA: Grolier Incorporated. 553-614.
- Subhi Mehmet Efendi (2007). *Subhi Tarihi*. Haz. Mesut Aydın. İstanbul: Kitabevi.
- Turan, Şerafettin (1993). “Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı Arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarife Defterleri”. *Belgeler* 7-8: 80-167.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983). *Osmanlı Tarihi*. C. 4/2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Woods, Alfred C. (1964). *A History of the Levant Company*. Liverpool: Frank Cass & Co Ltd.

Osmanlı - Sicilyateyn Ticari İlişkilerinin Yasal Temelleri

Mehmet Demiryürek*

Öz

Osmanlı padişahları tarafından *Abdname*, *abdname-i hümayun* veya kapitülasyon verilen Avrupalı milletler İstanbul'da büyükelçilik, Osmanlı İmparatorluğu limanlarında da konsolosluklar kurabilirdi. 1740 yılında, İki Sicilya Krallığı (*Sicilyateyn*) kralı tarafından yapılan girişimlerin bir sonucu olarak İki Sicilya Krallığı'na kapitülasyon verildi. Bu çalışmanın amacı *Sicilyateyn*'e verilen 1740 kapitülasyonlarını değerlendirmek, 18. Yüzyılda Osmanlı başkentinde bulunan İki Sicilya Krallığı büyükelçileri ile büyükelçi tercümanlarını tespit etmek ve tercümanlarla ilgili olarak söz konusu yüzyılda uygulamaya konulan *badd-i itidal* düşüncesini Osmanlı bakış açısıyla incelemektir. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ile Lefkoşa Kadı Sicilleri kayıtları kaynak olarak kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kıbrıs, Osmanlı, Sicilyateyn, ticaret, tercüman, kapitülasyon

---

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Çorum / Türkiye
mehmetdmryrk@gmail.com

Правовые основы торговых отношений между Османским государством и Неаполитанцами

Мехмет Демирюрек*

Аннотация

Европейские государства, получившие «ахднаме», «ахднаме-и хумаюн» или другими словами капитуляции Османского государства имели право открыть посольство в Стамбуле и консульства в портах Османской империи. В 1740 году в результате инициатив короля Королевства обеих Сицилий Королевство получило капитуляции Османской империи. Целями данного исследования являются оценка и анализ османской капитуляции 1740 года, предоставленной Королевству обеих Сицилий, выявление имен послов и переводчиков, работавших в Посольстве Королевства Обеих Сицилий в столице Османской империи в 18 веке и анализ концепции «хадд-и итидал», касающейся деятельности переводчиков с точки зрения Османского государства. В работе в качестве источников использованы материалы Османского архива при аппарате Премьер-министра в Стамбуле и судебные записи Никосии.

Ключевые слова

Кипр, Османское государство, Неаполитан, торговля, переводчик, капитуляция

---

* Проф. док., университет Хитит факультет естествознания и литературы кафедра истории – Чорум / Турция
mehmetdmryrk@gmail.com

Geleneksel Bir Yakut Çalgısı: Vargan

Bahar Güdek*

Öz

Asya merkezli olan ve en eski arkeolojik örneklerine Kuzeydoğu Asya da rastlanan vargan, dünyada yaygın olarak “jew’s harp” adıyla tanınmaktadır. 13. yüzyıl itibarıyla Avrupa’ya oradan da Afrika ve Amerika’ya yayıldığı bilinmektedir. Vargan, Kuzey Asya halkları arasında özellikle Şamanizm kültürünün egemen olduğu topluluklarda, kullanımı binlerce yıl öncesine dayanan geleneksel bir halk çalgısıdır. Dünyanın birçok bölgesinde farklı adlarla kullanılan ve Türkî halkların yaşadığı Kuzeydoğu Asya’dan dünyaya yayıldığı düşünülen bu çalgı, Yakutistan’ın ulusal çalgıları arasında yer almaktadır.

Vargan, teknik imkânları sınırlı, basit bir çalgıdır ama çok yönlü ve tükenmez ifade imkânlarına sahiptir. Bu ses zenginliğini sağlayan aslında varganın kendi gücü değil, insanın ondan geçirerek kendi sesine hayat vermesidir.

Makalede, bir Yakut halk çalgısı olarak varganın Yakut kültüründeki yeri, çeşitleri, kullanım olanakları ve kullanım tekniğine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Vargan, müzik, vargan müziği, vargan notalama sistemi, Yakutistan, Yakut kültürü

Giriş

Vargan, dış görüntüsü uzun zamandan beri hiç değişmemiş, çok eski bir çalgıdır. İngilizce kaynaklarda *jew’s harp* olarak geçmektedir. En erken şekillerinin tek parça ağaç, bambu ya da kemikten yapıldığı görülmüş; MS 8-9. yüzyıllarda metal örneklerinin yapımına da başlanmıştır (Suits 2007: 14).13. yüzyıldan itibaren, metal varganların Avrupa’ya, buradan da Afrika ve Amerika’ya yayıldığı düşünülmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi ABD – Samsun / Türkiye
bgudek@omu.edu.tr

En eski arkeolojik örneklerine Moğalistan ve Başkırgısıztan'da rastlanan (Suits2007:14) ve bu nedenle Asya merkezli olduğu düşünülen bu çalgı, Orta ve Kuzey Asya halkları arasında, özellikle de Şamanizm kültürünün egemen olduğu topluluklarda yaygındır. En geniş müzikal-kültürel formlarından birini ise Rusya Federasyonu içindeki Saha Cumhuriyeti'nde, yani Yakutistan'da bulmuştur (Okladnikov 1970: 8).

Resim 1. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkmış eski bir vargan kalıntısı (<http://azbuki.altnet.ru>).

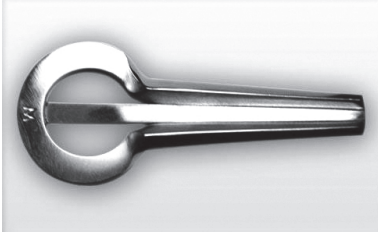
Anadolu'da kullanılmayan vargan, Türkçede çene arpa olarak adlandırılır. Uzakdoğu Asya'dan Avrupa'ya uzanan geniş bir coğrafyada malzemesi, formu/biçimi ve ses tonu bakımında farklı veya ortak özellikler taşıyan varganlara rastlamak da mümkündür.

Çağdaş varganın atasına *şeritli vargan* denir. Farklı kültürlerle ait vargan türleri önceleri kullanılan malzeme ve çalgıya verilen form açısından büyük benzerlikler gösterirken, kültürel gelişime paralel olarak, çalgının yapısı ve biçiminde farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin sesin daha güzel ifadesi ve daha güzel çıkarılması için çalgıya metal kavis eklenerek *kavis vargan* türü doğmuştur.

Çoğunlukla metalden imal edilen varganın biçim olarak en basit haliyle hilal ya da at nalı şeklide kıvrılmış bir metalin ortasından geçirilmiş bir başka metal çubuk şeklindedir. Metalin yanı sıra bambu, ahşap, pirinç ve fildişi benzeri malzemelerden yapılmış olanları da vardır. Örneğin bambudan yapılmış olan varganların görünümü kavissiz, ince ve uzun bir çubuk biçimindedir. Yapımında kullanılan malzeme çeşitliliğinin yanı sıra, etrafı kullanıldığı bölgenin sembelleri ya da motifleriyle bezenmiş, ustalık işi işlemlere ve şık desenlere sahip varganlara rastlamak mümkündür.

Aşağıda örnek iki vargan resmi verilmiştir (daha fazla örnek için bk. <http://varganist.ru/>).

Resim 2. Yakut varganı

Resim 3. Bambudan yapılmış bir vargan

Şamanizm ve Vargan

Def gibi vargan da Şamanizm kültüründe kullanılır ve bu kültürün sihirli bir tınıya sahip çalgısı olarak bilinir. Asya Şamanizminin de üç âlem söz konusudur: Yer, yeraltı ve gök. Özellikle Altay, Yakut ve Uygur Türklerinin geleneklerine göre, insanların yaşadığı *yer*, ölümlerin göçtüğü *yeraltı* (öte-âlem) ve spiritüel anlamdaki *kutsal gökten* oluşan üç ortam, merkezlerinden geçen, direk ya da kazık denilen bir eksenle birbirine bağlanırlar. Bu eksen “Göğün göbeği” ile “yerin göbeği” arasında bulunur. Şamanlar inisiyasyon sırasında bu âlemlere hem bilgi hem de güç için başvurur. Çalgılarla müzik yapmak Şamanın inisiyasyon sırasında en sık kullandığı tekniklerden biridir. Def ve vargan, şamanın transa girmesini kolaylaştıran iki önemli çalgıdır.

Def şaman için bu ritüelde yer, yeraltı ve gök âlemleri arasında geçişi sağ-larken, vargan ise onu koruyan bir çalgıdır. Bu tören sırasında vargan, sesiyle aynı zamanda koruyucu ruhları çağırarak ve onlarla iletişim sağ-lamak amacıyla kullanılır (Utkin 1994: 2).

Özgün tınısıyla vargan günümüzde vargan müziği ve vargan çalgısının üretiminde önemli bir merkez konumundaki Yakutistan’ın müzik kültüründe, insanların bütün duygularını aktarmasına yardımcı olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Kulakovskiy Yakut kültüründe vargan çalmanın, insanın yaşam gücünü güçlendirdiğine, vücuttaki organların fonksiyonlarını normalleştirdiğine ve bilinci tazelediğine inanıldığını belirtmiştir (Kulakovskiy 1977: 28). Kendi teknik imkânlarıyla sınırlı, basit bir çalgı olmakla birlikte vargan aynı zamanda çok yönlü ve ifade imkânlarıyla neredeyse tükenmez bir çalgı durumundadır. Bu kadar az şeye sahip bir çalgının, bu kadar büyük özellikler göstermesi şaşırtıcıdır. Bu ses zenginliğini sağlayan aslında varganın kendi gücü değil, insanın ondan kendi sesini ve konuşmasını geçirerek ona hayat vermesidir. İnsan vücudu ve

çalgi imkânlarının birleşimi sonucunda oluşan bu müzik, tüm beklentileri aşan ve dinleyende hayranlık uyandıran etkilere sahiptir.

Yakut Kültüründe Varganın Yeri ve Önemi

Yakut kültürünün egemen olduğu Kuzeydoğu Asya'da varganın tarihsel olarak nasıl bir gelişim gösterdiği ve geçmiş kültürde nasıl bir yere ve öneme sahip olduğuna dair bilgilere, arkeolojik kalıntılardan çok Yakut halkının bütün geçmiş hafızası diyebileceğimiz Yakut epik anlatılarında (*Olonho*) rastlanmaktadır (Okladnikov 1970: 302). Bu epik anlatılarda vargandan yükselen sihirli ve özgün seste tanrıların da etkisi olduğu vurgulanır; bu yüzden varganın tatlı sesinin insanın kötü duygularını, stresini yatıştırdığına ve ruhsal sağlığına iyi geldiğine inanılır. Bu inanış, vargan çalmayı özel sebeplerle ortaya çıkan bir ihtiyaç niteliğine büründürmüştür.

Vargan, bayramları güzelleştiren, şarkıları, oyunları daha canlı, kalpleri ve ruhları daha aydınlık yapan bir çalgı (Kulakovskiy 1977: 32) olarak Yakut kültüründe toplumsal yaşamın vazgeçilmezi olmuştur. Bu kültürde:

- Ölüm, kıtlık, afet gibi olayların yarattığı sıkıntıların üstesinden gelmek için,
- Aşık olan bir insanın duygularını ifade etmesinde ve karşı taraftaki insanın özel hislerini ortaya çıkarmak için aşk şarkılarının doğaçlamasında,
- Yakut kültüründe özellikle kadınların kendilerini ifade etmek için söyledikleri homus şarkılarında,
- Ayrıca, özel ya da sıradan olsun, her türlü toplantıda duygu birlikteliğini sağlamak için vargan çalınır (Utkin1994: 3).

Varganın Yakut kültüründeki önemi edebiyat eserlerinde de sıkça vurgulanmıştır. Ünlü Yakut şairi Alexey Kulakovskiy'in vargan hakkındaki şiirleri buna örnektir (1977: 29):

O gün
İyi kalpli tanrıların alevi
Ay altı dünyayı yarattı.
O gün
İyi kalpli tanrıların kabilesi
Bize hediye olarak güzel sesli, dokunaklı
Titreşen diliyle, yüz farklı şekilde ses çıkaran
Varganı yarattı.

XIX. yüzyıla kadar Yakutistan'da birçok vargan çeşidi kullanılmaktaydı: *Kulubun homus* “Кулухун Хомус” (kamış homus), *mas homus* “Мас Хомус” (tahta homus), *unuoh homus* “Унуох Хомус” (kemik homus)

vetemir homus “ТемірХомус” (demir homus) vb. Ancak XIX. yüzyıl ve sonrasında -demirci ustalarının da maharetleriyle- *temir homusun* (demir homus) kullanımı yaygınlaşmıştır. Örneğin Hudyakov (1969: 362), XIX. yüzyıla ait bir belgede, balta için 1,5 ruble, testere için de 1 ruble fiyat biçilirken, Yakut varganı için 3 ruble fiyat biçildiğini belirtmiştir. Bu bilgi, Yakut kültüründe vargana verilen önemi ve değeri açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yakutistan’da vargan denilince akla gelen isimlerin başında, bütün hayatını mükemmel vargan sesini yakalamaya adanmış ve bu arayışı sonucunda da 2000’den fazla vargana imzasını atmış ünlü vargan yapım ustası S. Gogolev gelir. Gogolev dışında, vargan yapımında ön plana çıkmış diğer ustalar ise N. Burtsev, İ. Zaharov ve M. Jirkov’dur. Utkintüm bu ustaların vargan yapımında hâlâ 1000 yıllık geleneksel demir işleme tekniklerini kullanmalarının yanı sıra varganın ses gücünün yükseltilmesi ve ses niteliğinin artırılmasına yönelik arayışlarını da sürdürdüklerini belirtir (1994: 10). Bu arayışlar sonucunda usta ellerden çıkan güzel ve dolgun sesli varganlar, bu geleneksel çalgıya ve onunla yapılan müziğe olan ilgiyi artırmıştır.

Çıkarılan sesin tınısı ve gücü açısından kısıtlı imkânlara sahip olan kemik, tahta ve kamış varganların yerini daha güçlü ve geniş bir ses aralığına sahip demir varganın alması, varganistlerin daha ileri çalma teknikleri geliştirmesini ve karşılıklarına çıkan notalama sorununu çözmelerini zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeler, Yakut müzik kültüründe yeni vargan eserlerinin bestelenip varganın profesyonel müzik içerisinde daha fazla yer almasını sağlamıştır. Yine bu bağlamda, Rus, Kazak, Buryat halk orkestrası tipinde, halk müziği çalgılarından oluşan toplulukların modern Yakut müzik kültüründe karşılığını bulamaması da (bk. <http://rus.ilkhomus.com/?p=196>) varganın modern Yakut müziği içindeki yerini ve önemini artırmıştır.

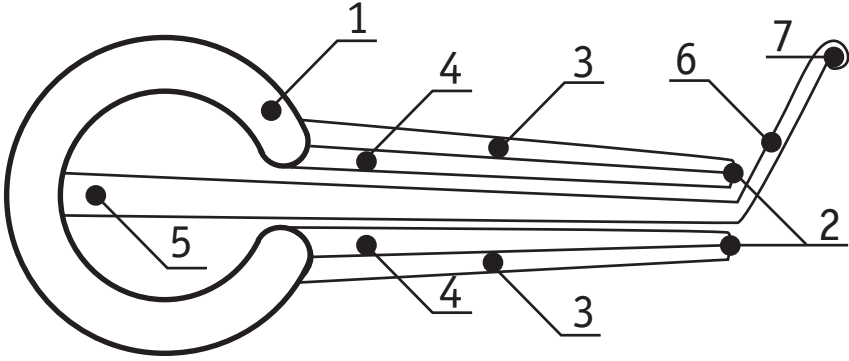
Vargan İcrası

Vargan çalarken çok güçlü titreşimler ortaya çıkar. İnsanın ağız boşluğunda ses dalgaları oluşur. Oluşan bu ses titreşimleri insanın kendi doğasında var olan titreşimlerle beraber başka bir rezonans oluşturur. Bu bağlamda vargan müziğinin, vargan ve insanın beraberliğinden, bütünlüğünden doğan bir müzik olduğu söylenebilir.

Ağız boşluğunun rezonans sağlanması amacıyla kullanıldığı vargandan, gırtlak hareketleri, diyafram nefesleri, dil hareketleri, ağzın değişik şekillere sokulması ya da daha henüz keşfedilmemiş birçok farklı yolla çeşitli sesler elde edilir. Bu açıdan bakıldığında, farklı varganların farklı kullanım yöntemleri olduğunu söylemek mümkündür.

Her vargan çeşidinin kendine göre bir tonu ve frekans aralığı vardır. Bu, o çalgının sadece boyutlarıyla değil, kullanılan malzemenin sertliği ve esnekliğiyle de ilgilidir. Örneğin, ortadaki metal çubuğun esnekliği oldukça önemlidir. Bir vargan icracısı olarak Markov'da metalin esnekliğinin o varganın sadece tonunun değil, frekansının da belirleyiciliğinde öneme sahip olduğunu belirtmektedir (Markov 2009: 7).

Şekil 1. Varganın ana parçaları

Varganın Ana Parçaları

1. Yuvarlak
2. İskelet
3. Dış Yan Parçalar
4. İç Yan Parçalar
5. Dil
6. Dilin Dirseği
7. Dilin Ucu

Bazı halk müziği kültürlerinde vargan, tasarım imkânlarının sınırlarına rağmen melodik odaklı alet olarak kullanılır. Bu şekilde notalara yazılmış çoğu vargan müziği örnekleri, melodik vargan müziğine aittir. Bu notalar, başka çalgılar için yazılmış bir müzikten çok da farklı değildir. Varganın kendine has ses çıkarmasının temelinde yatan; zor fonetik söyleyiş tekniği sayesinde, saf melodik tonların çıkarılmasıyla gerçekleşmektedir. Vargan çalma şekli, boğaz şarkı söyleme tekniğine yakındır. Bu nedenle vargan müziği, daha çok iyodli tarzında şarkı söylenen bölgelerde yaygın görülmektedir: Özellikle de Tirol, Tuva (*sıgtı, hoomey, kargıra, borbonnadır* vb.), Başkırgızistan (*uzlyau*) bölgelerinde.

Bu noktada bir vargan icracısının da tıpkı diğer icracılar gibi, kullandığı çalgı yardımıyla kendi gücünü ve sanatsal ruhunu müziğinde yansıtıp yansıtamayacağı sorusunu sormak gerekir. Çünkü vargan çalmak, yukarıda belirttiğimiz özellikler açısından diğer çalgılardan farklıdır. Herhangi bir çalgıyı çalarken, insan sadece içinden konuşur veya şarkı söyler. Vargan çalarken ise insan sadece dıştan sessizdir. Aslında insanın bütün ses organları kelimenin tam anlamıyla verimli ve yoğun bir şekilde çalışmaktadır. Yani karşımızda, insan vücudundan ayrı çalınan bildiğimiz müzik çalgılarının dışında, tek ve bölünmez bir müzik organizması (insan-çalgı) ve bu organizmanın parçalarına ayrı ayrı bakıldığında neredeyse sessiz, ama bütün gücünü ve sesini sadece insan bedeniyle birleşince ortaya çıkaran bir çalgı vardır.

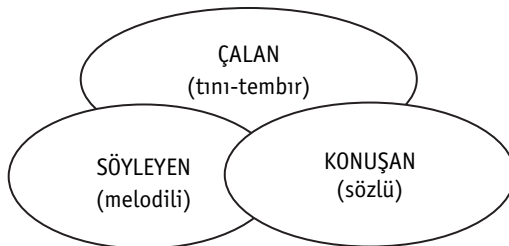
Varganın sesler dünyası çok yönlüdür. Vargan çalındığında, onun kendine has tınısı ve rengi, bu tınıyla ortaya çıkan melodi, bu melodiye ait şarkı (sözel yapı) olmak üzere, temelde üç farklı görevi üslenmiş bir çalgı ortaya çıkar. Vargan eğitimi almış bir insan için bu çalgının icrası birbiriyle bağlantılı üç aşamada gerçekleşir:

1. Melodinin haricindeki ritim ve tını gibi seslerin doğaçlanması,
2. Kendi doğuşkan yelpazesinin sınırları içinde, doğrudan sözel yapılara bağlı olmayan melodinin seslendirilmesi,
3. Şarkının benzeri olan veya şarkı haricindeki sözel yapıların taklit edilmesidir (Alekseev 1991: 3).

Varganın şarkının benzeri olan veya şarkı haricindeki yapıları taklit etmesi, halk arasında “konuşan” ve “şarkı söyleyen” vargan olarak ifade edilir ve bu özellikler arasında ayırım yapılmaz. Çünkü sözlü bir metin veya ona benzer bir sözel yapıyı söylemeden şarkı söylemek oldukça zordur; dolayısıyla vargan yardımıyla konuşmak, sözcükleri şarkıya benzer bir şekilde ezgilemeden pek mümkün değildir.

Yukarıdaki yazılan görevlerin örtüşme ihtimali ve bir çalma türünün başka bir türe sıkça geçiş yapması göz önüne alındığında, vargan icrasının üç aşaması aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Şekil 2. Vargan icrasının aşamaları (Alekseev 1991: 9).

Vargan Çalma Sürecinin Bileşimi

Fiilen vargana, dışa çıkarılmış ve güçlendirilmiş insan ses teli denir. Ses oluşumu iki süreçle gerçekleşmektedir:

1. Vurgulu süreç (parmak tekniğiyle sesin uyarılması),
2. Nefes yönlendirmesi yardımıyla sesin değiştirilmesi: Dinamik bir faktör olarak kullanılır (seslerin yükseltmesi ve alçaltması).

Bu süreç içinde karmaşık bir soluk alış veriş ilişkisi de vardır. Soluk alırken ve soluk verirken çalmak aynı önemi taşımaktadır (Aleksiev1988: 2).Bu nedenle varganda özgün sesler, genellikle düzensiz nefesten dolayı ortaya çıkar. Böylece, en beklenmedik titreşimler ve çeşitli yöntem kombinasyonları gerçekleşir. Çalan kişinin akciğerleri tıpkı akordeonun körükleri gibi çalışır; böylelikle, tını olarak oldukça yumuşak bir çalgı olan vargan, usta ellerde inanılması güç tınılara ulaşabilir.

Varganın ana ifade olanakları, insanın ses sistemine dayanır. Bu olanakları sağlayan eylemler dörde ayrılmaktadır:

1. Tını seçimi
2. Nefes yönlendirmesi
3. Artikulasyon
4. Ezgileme

Vargan Notaları

Vargan hangi sesleri çıkarabilir ve ondan melodiler üretmek mümkün müdür? Bu sesler modern müzikteki seslerle ne derecede örtüşmektedir? Bu sorular er ya da geç her vargan çalanın karşısına çıkmaktadır.

Varganın sesi, insan iskeletindeki küçük dilin titreşimleri sayesinde ortaya çıkar. Küçük dilin dalgalanmalarının tamamı, varganın temel ve en pes tonunu meydana getirir. Bu sadece, dişlere bastırılmış çalgıda duyulabilir. Yine de küçük dil sadece bütün olarak dalgalanmaz, onun bütün kısımları ayrı ayrı titreşime uğrar: Dilin yarısı, üçte bir, dörtte bir ve beşte birlik kısımları... Bu kısımların her biri kendine özgü yükseklikte ses verir ve hepsi birlikte çok sesli akor oluştururlar. Daha yüksek sesler “doğuşkan” (*overtone*) adını almaktadır.

Vargandan çıkarılan sesler, küçük dilin dalgalanan kısımlarını simgeleyen rakamlarla belirtilir: 1. kısım(bu temel tondur), 2. kısım (küçük dilin yarısının sesi), 3. kısım (küçük dilin 1/3 sesi)... (Vandre 2009: 5). Vargan, çalınırken açık ağza doğru eğilir. Ağız boşluğunun hacmine göre, doğuşkanların birinde hava titreşimi oluşturacak şekilde pozisyon almak

mümkündür. Böylelikle, çıkan vargan sesi yükselir ve rahatça duyulabilir. Farklı doğuşkanlar benzer biçimde birbirinden ayrılır. Farklı yükseklikteki doğuşkan sesleri çıkararak varganda melodiler çalınabilir.

Doğuşkanlar, vargan müziğinde “natürel” adı verilen sesleri meydana getirirler. Bunu ilk olarak, antikçağ düşünürü Pisagor’un, tek telli bir alet olan “monokort” ta test ederek tanımladığı kabul edilmektedir.

Örneğin, varganın temel tonu büyük oktavdaki Do(C) notasına denk gelir, bu da sesin 65.41 Hz frekansı ile çıktığı anlamına gelir. İkinci doğuşkan iki kere fazla frekans yükselmesine sebep olur; yani $2 \times 65.41 = 130.82$. Bu da tam olarak küçük oktavdaki Do(C) notasına denk gelir. Üçüncü doğuşkanın frekansı aynı şekilde öğrenilebilir; $3 \times 65.41 = 196.23$ Hz. Bu ses küçük oktavdaki sol(G) notasına çok benzer. Aynı şekilde devam edilirse, tüm doğuşkanların ses aralıklarını ve tampere sistemden sapma dereceleri bulunabilir. Eğer varganda sekizinci doğuşkandan başlayarak tüm doğuşkanlar çalınırsa, modern müzikte kullanılan majör bir gam seslendirilmiş olur (Vandre 2009: 7).

Bu anlamda vargandan çıkan sesin notalanması dört bileşene göre yapılır:

1. Parmak vuruşları
2. Nefes
3. Fonetik artikülasyon (boğumlama)
4. Ses tonlaması

Birincil ses uyarımı, görsel olarak açık olan vargan diline çeşitli tekniklerle uygulanan parmak vuruşları ile yapılır. Bu dile (varganın dili) uygulanan vuruşlarla ortaya çıkan sesleri notalara kaydetmek oldukça kolaydır. Nefesi kaydetmek daha zordur, çünkü nefes serbest, esnek ve çok çeşitliliğe sahiptir. Konuşma artikülasyonu uluslararası kabul görmüş çeviri işaretleriyle kaydedilebilir. Ama en zor olan kısım, her şeyden önce burun, ağız, gırtlak ve göğüs ses rezonatörlerinin açılmasıyla şematik olarak sesin tınısının (*timbre*) kayda geçirilmesidir.

Varganın oldukça kolay algılanabilen doğuşkan melodisi, sıkıntısız olarak standart portede yazılabilir. Ancak bir tane porte, bütün vargan seslerini kaydetmek için yetersizdir. Vargan müziğinin tını özelliğini yazmak için, beş çizgili porteye bir tane daha çizgi eklenir. Örneğin Markov; çizgiler arası boşlukların ana rezonatörlere (burun, ağız, gırtlak ve göğüs) karşılık olarak yorumlanabileceğini, eğer gerek olursa karın ve alın rezonatörleri için de tını portesinin altına ve üstüne iki tane çizgi daha eklenebileceğini açıklar (Markov 2009: 9).

Resim 4. Varganın ağızda tutuluşu (<http://varganist.ru/>)

Vargan notaları yazma sistemlerinden genellikle ve en sık olarak kullanılanı, aşağıda örnek olarak verilmiştir (Şekil 3 ve Şekil 4). Görünüm olarak standart Avrupa nota yazımını andırır; ancak daha basitleştirilmiş bir şeklidir. Bütün melodiler do majör tonalitede yazılır; notalar belli bir sesin tonunu değil, belli bir doğuşkanı gösterir. Böylelikle notanın transpoze edilmesine gerek kalmaz. Bu sistem herhangi bir tona ayarlanmış çalgı için kullanılabilir.

Şekil 3. Vargan için dizi (<http://varganist.ru/491.html>).

JEW'S HARP SCALE WWW.VARGANIST.RU

Şekil 4. Varganın ulaştığı doğuşkan dizisi (<http://varganist.ru/491.html>).

JEW'S HARP OVERTONE ROW WWW.VARGANIST.RU

Vargan notalama sisteminde:

- Birinci oktavdaki do notası varganın sekizinci doğuşkanını işaret eder
- ↑↓ İşareti: yukarıya bakan ok nefes veriş, aşağıya bakan ok ise nefes alışı anlamına gelir.
- ^ işareti: küçük dilinedişa doğru parmak vuruşu (bazen belirtilmez)
- v işareti: küçük diline içi doğru parmak vuruşu (bazen belirtilmez)
- > işareti: vurgu yaparak çalma
- + işareti: kapalı ses, böyle işaretlenmeyen sesler açıktır.
- tr işareti: tril
- ha işareti: gırtlak yardımıyla sesin keskin bir şekilde başlaması
- ah işareti: gırtlak yardımıyla sesin birden durması
- * işareti: koperto (dilin özel bir pozisyonu)
- Ta, Ka, Ti, bu heceleri kullanarak çalma
- bağ işareti: eğer notalar grubu bağ içinde ise parmak vuruşu sadece bağdaki birinci notaya gelir; diğer notalar nefes ve gırtlak yardımıyla çalınır (Markov 2009: 14).¹

Sonuç

Yakut müziğinin merkezindeki bu çalgı, diğer geleneksel çalgıların arasından sıyrılıp tınısı, akustiği, diğer ses ve çalma özelliklerinden dolayı ulusal, özgül şarkı söyleme biçimine uyum sağlamıştır. Dünyanın en küçük çalgılarından biri olan ve müzikal-kültürel işlevleri açısından Yakut kültüründe önemli bir yere sahip vargan çalgısı için, Yakutistan'ın başkenti Yakutsk'ta ilk özel vargan müzesi kurulmuştur. Bambu, ahşap, fildişi ve metal başta olmak üzere, farklı malzemelerden üretilmiş 5500 varganın bulunduğu bu müzede, dünyanın 36 farklı ülkesinden toplanan 351 vargan sergilenmektedir.

Güney Doğu Asya'dan Batı Hindistan'a, Balkanlar'dan Kuzey Amerika'ya kadar dünyanın birçok coğrafyasında farklı farklı isimlerle anılan bu çalgı, evrensel müzik kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Adına festivaller düzenlenmekte, birbirinden farklı geleneksel müzikler içinde sahip olduğu özgün sesin izlerine rastlanmaktadır. Bununla beraber, dünyadaki en geniş vargan kültürlerinden birine sahip Yakutistan'da gerçekleştirilen uluslararası vargan kongre ve festivallerini dünyanın birçok yerinden gelen vargan icracıları ve meraklıları ilgiyle takip etmektedir.

Asya'daki Türk milletlerinin müzik kültürleri içinde oldukça önemli bir yere sahip olan ve yaygın olarak kullanılan vargan, Türkiye'deki müzik kültürü içinde kendisine yer bulamamıştır. Bunda geleneksel Türk müziğinin makamsal yapısı ve Asya kökenli müziklerle ilişkisinin zayıf olması önemli olmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışmada Rusça kaynaklardan yapmış olduğu çevirilerle bana yardımcı olan Ondokuz Mayıs Devlet Konservatuarı Öğr. Gör. Valeriya Özkan'a teşekkür ederim.

Açıklamalar

¹ Vargan çalgısı, ağırlıklı olarak Yakut kültürü içinde ele alındığı için, o kültürün usta icracılarından biri olan V. Markov'unvargan çalmada kullanılan teknik işaretler bilgisinden uyarlanmıştır.

Kaynaklar

- Alekseev, Eduard (1991). "Vargan igrayışçiy, poyuşçiy, govoryaşçiy". *Vtoroy mejdunarodnyy kongress po varganovedeniyu*. Yakutsk <http://elleyada-fest.ru/indeks.php?option=com_content [Erişim: 19.10.2010]
- _____, (1988). "Vargan: neraskritiye issledovatel'skiye perspektivi." *Vargan i yego muzıka. Materialı I Vsesoyuznoy konferentsii*. Yakutsk. 6-14.
- Hudiyakov, A.İvan (1969). *Kratkoe Opisanie Verhoyanskogo Okruga*, Leningrad: Nauka Yay.
- Kulakovskiy, Alexey (1977). "Pesnia Yakuta: Stikhi i Poemy". (Originally published 1910.) *Sovetskaia Rossia*: Moscow. 29-42.
- Markov, Vladimir (2009). "Sistema Zapisi Vargannoy Muziki". <http://varganist.ru/48.html> [Erişim: 20.01.2011]
- Okladnikov, P. Alexey (1970). *Yakutia: Before its Incorporation in the Russian State*. McGill-Queen's University Press.
- Suits, Juhan (2007). "The Parnu Type of Wedged Jew's Harp: Quest for Historical Sources and Manufacturing Techniques". Yüksek Lisans Tezi. Faculty of Art Folk Culture and Teacher Education, İnstitute of Folk Culture, Telemark University. Rauland.
- Utkin, Ksenofont D. (1994). *Mastera homusov-nositeli metallurğışeskoj kulturi yakutov*. Sbornik II Mejdunarodnogo kongressa po varganovedeniyu. Yakutsk.
- Vandre, Robert (2009). "Scale of the Jew's Harp: The Natural Harmonic Row". <http://varganist.ru/41.html>. [Erişim: 01.02.2011]
- <http://azbuki.altnet.ru>. [Erişim: 11.01.2011]
- <http://rus.ilkhomus.com/?p=196>. [Erişim: 8.2.2011]

A Traditional Yakutian Instrument: Vargan

Bahar Güdek*

Abstract

Vargan, which is a musical instrument that originated in Asia and whose earliest archaeological examples can be found in Northeast Asia, is commonly known as “jew’s harp” throughout the world. It is known that this instrument could be found in Europe by the 13th century and spread to Africa and America from there.

Vargan, whose usage goes back to thousands of years, is a traditional popular instrument among the societies living in Northeast Asia, particularly where the Shamanism culture is dominant. This unusual instrument, which is believed to have spread out to the world from the Northeast Asian regions, where there is a Turkish population, takes on different names in the world and is among the national instruments of the Republic of Yakutia (Sakha Republic).

Vargan has a limited technical capacity and is known as a simple instrument; however, it also has multiple and inexhaustible capabilities of expression. Actually, what enables this quality of diversity is not Vargan’s own capacity but the human being’s ability to give this instrument vitality via his voice and speech.

This article focuses on Vargan’s place in the culture of the Yakuts, the types of vargan, its usage opportunities and playing techniques.

Keywords

Vargan, playing vargan, vargan music, notation system of vargan, culture of Yakut

---

* Assist. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education, Music Education Division – Samsun/ Turkey
bgudek@omu.edu.tr

Традиционный музыкальный инструмент якутов: варган

Бахар Гюдек*

Аннотация

Варган, родиной которого является Азия и самые древние образцы которого обнаружены в Северо-Восточной Азии, в мире известен под названием “jew’s harp”. Известно, что начиная с 13-го века он распространяется и в Европе, позже в Африке и Америке. Варган, истоки которого уходят вглубь тысячелетий, является традиционным музыкальным инструментом народов Северной Азии и особенно народов, где шаманизм является доминирующей культурой. Используемый в различных частях света под разными названиями и распространившийся по всему миру от тюркских народов Северо-Восточной Азии этот инструмент является национальным музыкальным инструментом Якутии (Республики Саха).

Вследствие ограниченных технических возможностей являющийся простым инструментом варган одновременно имеет практически неисчерпаемые возможности для многогранного выражения музыки. Это богатство звуков обеспечивается не собственной силой варгана, а оживлением инструмента посредством передачи через него человеческого голоса и речи.

В данной статье рассматриваются роль и место народного музыкального инструмента якутов варгана в якутской культуре, его типы, возможности и техника использования музыкального инструмента.

Ключевые слова

варган, играть на варгане, варганная музыка, типы варгана, якутская культура

---

* и.о.доц. док. университет Ондокуз Майыс педагогический факультет кафедра музыки – Самсун / Турция
bgudek@omu.edu.tr

Atatürk and the Turkish Terminology Reform: The (Re-)turkification of Geography Terms*

Burcu İlkey Karaman**

Abstract

This article deals with the investigation of terms in Turkish geography textbooks. A statistical analysis shows that before the terminology reform in 1937, the terminology in geography texts scanned consisted of up to 94% of Arabic terms, with the remaining terms being either Turkish (3%), or terms derived from Western languages, such as French, Greek and/or Latin (3%). However, just after the terminology reform in 1937, Arabic terms accounted for only 53% of the terminology, 33% were Turkish, 7% were from Western languages and 7% were hybrids. The desired effect of the efforts of the Turkish Linguistic Society were felt as recently as 1985 when Arabic terms were found to have fallen to 10%, while Turkish terms increased to 70%. However, it is interesting to observe that Western language and hybrid terms also increased to 10% over the same period.

Keywords

Terminology, the Turkish Terminology Reform, terminology reconstruction, terminology policies, Turkish Linguistic Society, Turkish geography terms, Language and identity

---

* Special thanks to Prof. Serdar Kurt, Prof. Efendi Nasiboğlu, Assoc. Prof. Ali Rıza Firuzan, Assist. Prof. Süleyman Alpaykut, and to Assist. Prof. Emel Kuruoğlu at the Department of Statistics, Faculty of Natural Sciences, Dokuz Eylül University, Izmir, Turkey, for their guidance and valuable contributions to the statistical analysis performed in this article.

** Assoc. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Department of Linguistics – Izmir / Turkey
burcu.karaman@deu.edu.tr

1. Introduction

The question of the Turkish terminology reform, as part of the Turkish language reform, was addressed soon after, and as a corollary of, the adoption of the Latin alphabet in 1928. Under the guidance of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, terminology reform became a national movement and was entrusted into the hands of the Turkish Linguistic Society specially founded for this purpose. The aim of the Turkish Linguistic Society, founded by Atatürk in 1932, was to 'cleanse' the Turkish language from foreign language elements, in particular those of Arabic and Persian origin, by simplification, purification and (re-)turkification. It was not until immediately after the Third Linguistic Congress in 1936 that the Turkish Linguistic Society was entrusted with the task of purifying and simplifying the language of textbooks in order to make texts understandable. Thus, terminology in textbooks was soon removed from the influence of Arabic and Persian languages, the characteristics of which were incompatible with the Turkish language.

The aim of this article is to observe the several evolutionary stages of the Turkish terminology reform with particular reference to geography terminology based on Turkish geography textbooks published between the years 1929 and 2008. In doing so, general issues such as language and identity, language planning and terminology planning (as part of language planning) will be touched upon, by drawing attention to the necessity and the objectives of language planning. Relevance is established by giving brief information on the history and characteristics of the Turkish language, calling for a language reform which chronologically consists of alphabet reform, the (re-)turkification of the language for general purposes (LGP), and the (re-)turkification of the language for specific purposes (LSP) resulting in various scientific fields for the foreign language elements. A statistical analysis of geography texts published between the years 1929 to 2008 will provide information on the dynamic evolution geography terms went through.

2. Language and Identity

The language we use forms an important part of our sense of who we are – of our identity. That is, identity comes to be created through language. Identity, whether at individual, social or institutional level, is something which we are constantly building and negotiating all our lives through our interaction with others. Language can give a strong sense of belonging or being excluded. This assertion challenges the common understanding of language as a mirror reflecting one's culture and identity. The following

working definition of identity captures these key insights: “identity: an outcome of cultural semiotics that is accomplished through the production of contextually relevant sociopolitical relations of similarity and difference, authenticity and inauthenticity, and legitimacy and illegitimacy” (Bucholtz & Hall 2004: 382). Semiotic processes reveal the extent to which identity is not simply the source of culture, but the outcome of culture: in other words, it is a cultural effect. And language, as a fundamental resource for cultural production, is hence also a fundamental resource for identity production.

Spolsky implies that language is a means to presenting our own notion of who we are, stating: “Language is a central feature of human identity. When we hear someone speak, we immediately make guesses about gender, education level, age, profession, and place of origin. Beyond this individual matter, a language is a powerful symbol of national and ethnic identity” (Spolsky 1999: 181).

There is a close ideological connection between language and identity. Identity is rooted not in genetics but in heritable cultural forms, especially language, which symbolise and, in more extreme essentialist modes, iconically embody a group’s distinctive cultural identity. Language contributes to nationalist identity formation by providing a sense of cohesion and unity for its speakers. Once the identity of a language and its speakers becomes authenticated through nationalistic rhetoric, the language variety itself comes to index particular ways of affiliation to and belonging to the nation-state. Everyday conversation then becomes the vehicle for authentication practices, as speakers are able to index various ethnic and nationalist stances through language choice (Bucholtz & Hall 2004: 385).

The disempowerment of the Turkish language constituted the root cause of communication problems amongst Turks in Turkey at the beginning of the 20th century. Hence, promoting Turkish language has been one of the main components of the Turkish official language policy in order to eradicate separatist feelings and establishing unity in language and communication. Thus, the disempowerment of the Turkish language, led to the potential for miscommunication and therefore a feeling of disunity among Turks. This in turn motivated Atatürk and his nation to save the Turkish language, which led to the protection and the preservation of the identity of Turks, and the preservation of unity in language and communication. This was achieved by generating a public opinion consensus. Thus, it would be legitimate to claim that the linguistic (re-)turkification both in

LGP (Language for General Purposes) and LSP (Language for Special Purposes) has been part of a deliberate effort in nation-building.

3. An Overview of Language Planning and Terminology Planning

We speak of language planning¹ if there is an intervention of the natural development of a language. Cooper (1989: 29) gives a fairly broad definition for language planning: “Language planning refers to deliberate efforts to influence the behavior of others with respect to the acquisition, structure, or functional allocation of their language codes”.

It was Haugen who, in 1959, first used the term “language planning” to describe the efforts made towards modernization, development and maturity of the Norwegian national language (Karam 1974: 104, Daoust 1997: 438ff., cf. also İmer 1998: 8). Language planning has variously been associated with society, population and education. Jernudd and Das Gupta (1971: 195-196) see language as a natural resource which should be treated as an integral element in the social, economic and cultural development plan of a country. Rubin and Jernudd (1971) consider language planning as deliberate efforts made towards the modification of language codes and discourse patterns. Fishman (1971), on the other hand, sees language planning as an organised movement dealing with the national language problems. Gorman (1973) considers language planning as shifting a language’s orthographic, grammatic, lexical and semantic characteristics to a broader level by taking measures intended for its development in order to disseminate the idea of it being a device which members of a society share. In more recent times, Haugen has viewed language cultivation, language reform and language standardization as essential parts of language planning (as cited in Karam 1974: 104-105).

3.1. The Need for Language Planning

The need for language planning may arise for a number of reasons, of these, nationalism can be considered an important one. An example of this is the Icelandic language planning policy, aiming to harness “both the media and the national consciousness, alerting people to the dangers of excessive indiscriminate borrowing and the risk of contamination through contact with larger language communities” (Picht & Draskau 1985: 18) by the intensification of official efforts.

A further reason for the need for language planning may be due to social, cultural, scientific and technical developments. Certain languages (especially English, French, Greek, Latin, Arabic, Hebrew etc.) exert influence through language contact as a result of inventions, discoveries, and inno-

vations, thus making the import of new concepts and/or vocabularies inevitable. This is considered a threat not only by authorities (concerned with the unity of a language) and scientists (concerned with precise communication), but also by speakers of a language themselves (who may feel disturbed and distressed by foreign linguistic elements, seen as causing disunity within a language and, thus, creating an obstacle in communication). So, for instance, the German movement aiming for “Spracheinigung” (=unity in language), the Hungarian and the Norwegian language planning (in particular with regards to unity in “det norske Folkesprog” as proposed by I. Aasen at the end of the 19th century) can all be seen as setting examples for movements towards purifying language from foreign language elements (cf. İmer 1976: 31ff.). Hence, it is felt that in such cases language planning is desirable and, indeed, necessary.

3.2. Objectives of Language Planning

According to UNESCO Guidelines for Terminology Policies (cf. Info-Term 2005: 7-8) some of the most important objectives and goals of language planning include education in the mother-tongue, and the teaching of sciences in the language the learner understands, leading to an improvement in the qualification of officials, employees, scientists, researchers, teachers and even skilled workers, providing members of the language community with lexicons, manuals, works of creative art, school books, newspapers etc. in their primary language, for reasons of improving communication.

Rabin (1971: 277-279) classifies the objectives of language planning according to *linguistic*, *semi-linguistic* and *extra-linguistic aims*. *Linguistic aims* require the co-operation of linguists with authors. Here, the lexicon of a language (standardisation of language, and changes involving the socio-semantics of the language) together with its structure (phonology, morphology, and syntax) and style are subjected to change. *Semi-linguistic aims* include changes in the orthography (e.g. a change from logography to the Latin alphabet), spelling, and pronunciation of a language. Politicians and sociologists are mainly concerned with the *extra-linguistic aims* of language planning which, for instance, involves education planning. Certain countries may opt to intervene in the natural development of a language mainly to solve problems related to education. This may be regarded as one of the most important issues concerning the objectives for extra-linguistic aims of language planning, since the native language has a vital role as a device for instruction.

İmer (1998: 20) classifies the *extra-linguistic aims* of language planning as *horizontal*, *vertical* and *chronological*. *Horizontal extra-linguistic aims* are concerned with changes in geography and society. *Vertical extra-linguistic aims* concern changes in a language as a result of shifts in society (shifts in social levels, or between classes living in urban and rural areas, etc.). *Chronological extra-linguistic aims* are directed towards the revitalization of a dead language, the application of written language in spoken language and vice versa, the creation of new language units, allowing an existing natural language to die out, or the active hastening of the extinction of a natural language.

Nahir (1984: 299-319) identifies eleven objectives for language planning: (1) language purification, (2) language revival, (3) language reform, (4) language standardization, (5) language spread, (6) lexical modernization, (7) terminology unification, (8) stylistic simplification, (9) interlingual communication, (10) language maintenance, and (11) auxiliary-code standardization. *Language purification* (1), consists of external and internal purification. The former aims for the purity of language by preventing foreign language elements entering the language, the latter concerns the maintenance and protection of well-established linguistic elements. The objectives of language planning may also include the revitalization of a dead language or a lesser-spoken language. In this case we speak of *language revival* (2). A *language reform* (3) involves changes in the alphabet, orthography, lexicon and/or in the grammar of a language. Language reform and language planning can be seen as synonyms. However, in contrast to purification and revitalization, facilitation of language use is at the centre of language reform (e.g. language purification is part of the language planning policy of China, Germany, Hungary, Iceland, India, Ireland, Israel, Norway Poland, and Russia). According to Nahir (1984: 299ff.), the language reform Mustafa Kemal Atatürk realized with regards to orthography and lexicon in the Turkish language can be deemed extremely successful in terms of its social impacts. In Nahir's terms, *language standardization* (4) involves the acceptance and recognition of a language spoken in a political area. *Language spread* (5) concerns an enhancement in the number of people who speak a particular language compared to those who do not, for political reasons, seen, in particular, in countries where the population is bilingual or multilingual. Furthermore, there is a correlation between language standardization and language spread. *Lexical modernization* (6) has the objective of coining neologisms for borrowings in a well-established language. The objective of *terminology unification* (7) is to define monosemous and mononymous terms in order to reduce ambiguity

in specialised communication. So as to achieve consistency in communication, terms are created context-free with clear borders of definition, containing nothing else but referential meaning. *Stylistic simplification* (8) aims at reducing ambiguity in communication by simplifying the lexicon and style of the language. *Interlingual communication* (9) is defined as the simplification of communication amongst speakers of different communities. This can be achieved by enhancing the use of a lingua franca, such as English, or an artificial language, such as Esperanto. *Language maintenance* (10) can be achieved by protecting the use of the native language of a community as their primary or, in fact, secondary language. Finally, *auxiliary-code standardisation* (11) involves making minor adjustments in order to reduce ambiguity, enhance communication and allow for the development of languages (e.g. sign language).

Hornberger includes *officialisation*, *nationalisation*, *status standardisation*, *vernacularisation*, and *graphisation* to Nahir's list of objectives for language planning (as cited in Doğançay-Aktuna 1995: 81). For reasons of space and relevance, we will not discuss these concepts in this paper. Naturally, language planning does not have to involve all the objectives mentioned above; such can be determined depending on the nature of the problems in communication.

3.3. Terminology Planning

Language planning occurs both in the Language for General Purposes (LGP) as well as in the Language for Specific Purposes (LSP). Terminology planning, seen as part of language planning, is mainly concerned with the development of terminologies which do not currently exist in the language so as primarily to enable communication amongst experts, as well as expert to layman and layman to layman, in their native language within a specialist field of knowledge. Hence, terminology planning relies on the existence of linguistic norms and a certain grammatical and orthographical stability in the written language. On this basis, conscious and systematic terminology planning enables the development of a special language according to the needs and requirements of domain communication, where a vast number of new technical terms are created every day (InfoTerm 2005: 8).

“The health and survival of a language depends on its being appropriate for all contexts of communication identified by a society. A language reduced to informal usage only begins to lose its prestige and in the end disappears. In this sense special languages are key parts of the real capabilities of survival of a language” (Cabré 1999: 48).

A terminology planning policy can be regarded as successful where the condition of a language can be said to have improved. Of course, the success of a terminology plan depends on its acceptance by the users of the language. For this reason, products (such as dictionaries, glossaries, lexicons, etc.) should be disseminated to encourage and enhance usage.

With the growth of human knowledge, and thus scientific discovery and innovation, new concepts emerge which require naming. Since terminology planning is concerned, among many other issues, with the enabling of communication about concepts which have as yet received no linguistic label in the native language certain naming methods, in other words term formation methods, need to be applied, either intra-lingually or inter-lingually; the former is referred to as *primary term formation*, and the latter as *secondary term formation* (cf. Sager 1990: 80ff.).

As the formation of terms is a conscious activity, a number of methods of term coining have been suggested by different authors. Intra-lingual term formation methods include, for instance, (1) the use of existing resources (i.e. re-semanticisation), (2) the modification of existing resources, and (3) the creation of new forms (neologism) (for further reading cf. Cabré 1999: 94, Cotsowes 1990: 3ff, Picht & Draskau 1985: 106ff, Rogers 1997: 10/3-10/5 Part II, Sager 1990: 71ff, Suonuuti 1997: 25). Inter-lingual term formation methods, on the other hand, include somewhat different variations of these approaches: (1) paraphrase or explanation (a pre-term phase), (2) translingual borrowing (i.e. the creation of a new term by borrowing, e.g. loan word), and (3) neologism (i.e. the creation of a new term in order to replace a loan word) (for further reading cf. Cabré 1999: 94, Cotsowes 1990: 3ff, Picht & Draskau 1985: 106ff, Rogers 1997: 10/3-10/5 Part II, Sager 1990: 71ff, Suonuuti 1997: 25). These methods focus on the systematic nature of terminologies with their underlying conceptual networks, including the cognitive dimension, aspects of knowledge representation, etc. The following factors play crucial role in term formation:

1. transparency (vs. opacity) (cf. Dubuc 1997: 145, Picht & Draskau 1985: 114, Sager 1990: 89)
2. linguistic accuracy (cf. Dubuc 1997: 144, Picht & Draskau 1985: 115, Sager 1990: 80)
3. consistency
4. appropriateness
5. conciseness (i.e. brevity to ensure linguistic economy) (cf. Sager 1990: 89)
6. derivability (derivative form capability, i.e. terms should allow for derivations)

7. preference for native language (except in domains or languages where other traditions exist, for instance the use of Latin or Greek forms in some disciplines)
8. systematicity (terms should be systematic in relation to other terms and should fit into the system of terms in order to create parallel forms of designation in related terms) (cf. Sager 1990: 57)
9. a term should be well-motivated (it should fit in with the system of terms, especially if standardisation is the goal)
10. competing terms (i.e. synonyms should be avoided) (cf. Sager 1990: 89)
11. compliance with the rules of the language (i.e. linguistic correctness) (cf. Picht & Draskau 1985: 115 and Sager 1990: 89)

Preference for native language and compliance with its rules are the main concerns of the Turkish terminology reform, since achieving transparency by conserving the national language (as in Iceland and Finland) is an important issue. Appropriateness, derivability, systematicity, consistency, and well-motivatedness of terms are thus the desired aims of the Turkish language policy including the elimination of competing terms (i.e. synonyms). A less important factor in the term formation process may be considered conciseness.

4. Reconstructing a Language

4.1. Characteristics of the Turkish Language

When Turks came into contact with Islam at the end of the 9th century A.D., Arabic as the language of the Koran and of Islamic studies, and Persian as the elaborate literary language of the Middle East were taken as standards (i.e. as the official language), whilst Turkish proper was confined to popular literature and colloquial speech (Özdemir 1969: 46). As a result, Turkish proper was eclipsed and many of its elements fell into disuse. In the meantime, this enabled the free functioning of two language elements which had entered the Turkish language, Arabic and Persian; the former a Semitic and the latter an Indo-European language. Thus, a composite language was born, which consisted of Turkish, Arabic and Persian elements, referred to as Ottoman Turkish, i.e. “High Turkish”. This strange language, consisting not only of foreign lexical elements but also of foreign grammatical rules, was originally used solely for scientific and literary works by the intellectual class, but later also came to influence their spoken language. However, as it sounded so unhomely and uncongenial to the Turkish ear, it was generally criticised and disapproved of by the public at large (Dilâçar 1969: 23).

The modernisation movement under the guidance of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Turkish Republic, began early in the nineteenth century and introduced rationalism and the spirit of democracy. People began to realise the artificiality of High Turkish, and to feel a dislike for its baroque ornamentation. This feeling was deepened by the gradual growth of national self-consciousness which valued all that had originated from Altaic sources over that from the Arabic and Persian cultures (ibid). This called not only for a language reform but also for a terminology reform as part of a language reform.

4.2. The Turkish Language Reform

The need for a language reform had been felt long before the Turkish Republic was founded. Even in an age when High Turkish was undoubtedly supreme, there were signs of discontent among intellectuals, who, finding the language unintelligible to the public at large, pleaded for a more unaffected, i.e. pure and simplified, Turkish. Although these complaints became more openly manifested in the Tanzimat period, no organised movement resulted at this time (Dilâçar 1969: 24, İzbirak 1949: 31, cf. Levend 1972: 68ff, 102ff., 354ff., Özdemir 1969: 37ff., 41ff., 46ff., Özdemir 1980: 12ff.).

The elimination of Arabic and Persian elements, i.e. the linguistic (re-)turkification, began in Atatürk's day, because mere "simplification" or "purification", used in the sense of eliminating Arabic and/or Persian synonyms only in cases where a Turkish word/term already existed, and the preservation of the language in its then current state, were not in themselves considered sufficient. What was aimed at was not mere "simplification"² (= sadeleştirme) or "purification"³ (= özleş(tir)me) but "(re-)turkification"⁴ (cf. İmer 1998: 21 & 45 & 125-154 & 207-208). The aim of the Turkish Linguistic Society was to purify the Turkish language to such an extent that it could be considered essentially (re-)turkified, and also in order to raise it to the status of a language of science (Dilâçar 1969: 26). In order to achieve a language reform in Turkey, three separate complementary reforms were realised. These consist of the following:

1. The Alphabet Reform on 9th August 1928
2. The (Re-)turkification of the Language for General Purposes (LGP) as of 12th July 1932
3. The (Re-)turkification of the Language for Specific Purposes (LSP) as of 1937/38

The following will describe each stage of the Turkish language reform briefly.

4.2.1. The Alphabet Reform (9th August 1928)

Without doubt, one of the important reforms which Atatürk undertook was the Turkish language reform. Atatürk's aim was to create a reasonably homogeneous language, free from the hegemony of both Eastern and Western languages, sufficiently free for the independent development within its own principles and elements.

Understanding that in order to realise a language reform, initially it was necessary to change in the alphabet. Atatürk declared the new Latin based Turkish alphabet in Sarayburnu Park (İstanbul) on 9th August 1928 (cf. Aksoy 1975: 29; Hatiboğlu 1981: 25, Özdemir 1980: 41, TDK 1962: 16ff.). The Arabic script was considered ill-suited for the Turkish language (Özdemir 1980: 40) as the phonetic structure of the language could not be expressed by the then current orthographic system (Demir 2010: 8). However, this script made it easy for Arabic and Persian words/terms to enter the Turkish language. Atatürk believed that the Latin script would create a buffer zone which would hinder Arabic and Persian words/terms entering the Turkish language (Özdemir 1980: 41). Although it was emphasised by many that the alphabet reform was not a movement against the holiness of the Quoran and religion, and thus islam, it faced strong resistance by several opponents who attached religious connotations to the Arabic alphabet and the Arabic script (Demir 2010: 8ff.). Eventually, it was decided that making alterations on the current orthographic system in order to suit the phonetic system of the Turkish language was an effort made in vain; thus, it was considered inevitable to make a complete shift to the Latin alphabet which provided conformity with the phonetic system of the Turkish language (Demir 2010: 8). After the alphabet reform, Atatürk decided to embark on a further, more wide-ranging reform concerning the language.

4.2.2. The (Re-)turkification of the Language for General Purposes (LGP)

Indeed, after the alphabet reform was successfully implemented (cf. Özdemir 1969: 52ff), Atatürk founded the Turkish Linguistic Society (initially called "Türk Dili Tetkik Cemiyeti") on 12th July 1932 (cf. Aksoy 1975: 31, Özdemir 1980: 43, TDK 1962: 22, TDK 1981: 8 & 11) and ordered for the *First Linguistic Congress* to be held in Dolmabahçe Palace (İstanbul) on 26th September 1932 (Özdemir 1969: 54). This event received much attention not only from linguists but also by literary personalities, and experts in different fields, including scientists, and even ordinary people. A festive event as it was, it expressed the patriotic feelings of

many, who felt the need to liberate Turkish from foreign language elements, creating a truly independent language. In fact, during the *First Linguistic Congress*, Atatürk stated that “the Turkish nation, which wants to protect its country and independence, should also rescue its language from being under the siege of foreign languages” (TDK 1988: 196). In 1933, just after the *First Linguistic Congress*, a unit called the “Lexicography-Terminology Unit” (“Lugat-Istılah Kolu”) within the Turkish Linguistic Society was established. This unit was given the responsibility of compiling terms under sixteen different domains (TDK 1988: 198). Thus, further important move was made following the alphabet reform which would result in the unity of the Turkish language.

Between the 18th and 24th August 1934, during the *Second Linguistic Congress*, (cf. Özdemir 1980: 51, TDK 1962: 25) it was decided that the Lexicography -Terminology Unit should be separated into two units, the “Lexicography Unit” and the “Terminology Unit”, due to the vast number of terms which had to be dealt with. Feedback was sought on terms which had to be (re-)turkified from teachers, experts and scientists (Özdemir 1980: 51). Moreover, a decision was made as to the (re-)turkification of terminology in both textbooks for schools and universities; the former was a much more urgent matter than the latter (Zülfikar 1991: 8). Also, the Turkish Language Research Institute, operating under the name “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”, took on the (re-)turkified name “Türk Dili Araştırma Kurumu”.

The reason for (re-)turkifying terminology in primary and secondary school textbooks was to help pupils gain an understanding of topics covered in these sources through the use of their native language, i.e. the use of Turkish terms. After the *Third Linguistic Congress*, held between the 24th and 31st August 1936, (cf. Özdemir 1980: 52, TDK 1962: 32) two principles were established within the Turkish language reform. The first principle states that universal terms such as *elektrik* (electricity (eng)), *dinamo* (dynamo (eng)), *metre* (metre (eng)), and *gram* (gramme (eng)) can be used as borrowings. The second principle follows from this and states that all terms apart from these borrowings should be (re-)turkified by using Turkish roots, and by derivation (ibid). This meant that using existing resources, modifying existing resources and creating new lexical entities, i.e. neologisms, (cf. Sager 1990: 71ff.) based on Turkish roots was the desired aim. Also, many of the papers submitted and presented at the congress dealt with the issue of Turkish having an effect on other languages of the world. During the discussion held after the congress it was

decided that the *Turkish Language Research Institute* (Türk Dili Araştırma Kurumu) should become the *Turkish Linguistic Society* (“Türk Dil Kurumu) (TDK 1962: 33).

Atatürk was present as an observer at, all three linguistic congresses held before his death, and meeting with and working closely with linguists. He entrusted the Turkish Linguistic Society with two important tasks: purification (be it at the lexical or terminological level), and the enrichment and development of the Turkish language, i.e. (re-)turkification of the language. In order to fulfil these tasks, two approaches were needed: the combination of revolutionary ideas and thought together with scientific methods (Aksoy 1975: 32), not to mention the will-power of a nation.

In order to coin, develop and maintain (re-)turkified words, certain methods needed to be applied (cf. Aksoy 1975: 75ff., TDK 1981: 20ff., Özdemir 1980: 66ff). These will be discussed below:

1. **Popular Discourse and Colloquialisms:** Before the language reform, the written Turkish language in particular was under the influence of Arabic and Persian as the intellectual class preferred to produce literary and scientific works with borrowings from these two languages. In comparison, spoken language was purer, i.e. consisted mainly from Turkish linguistic elements and contained hardly any foreign language elements. As a result, there was a gap between the written and the spoken language. In order to fill this gap, words were transferred from popular discourse, and colloquialisms found their way into the written language. A collection was compiled and later published by the Turkish Linguistic Society to be used as a reference source by many intellectuals for the written language. In this way, the written language was (re-)turkified effectively (TDK 1981: 20, Özdemir 1980: 66).
2. **Turkish Dialects:** dialects such as Uzbek, Kyrgyz, Turkmen and Azerbaijani were used in order to create new terms (Zülfikar 1991: 181ff.).
3. **Archaic Texts:** Many genuine Turkish words had become obsolete over time. These fell into disuse as the intellectual class showed a preference for their Arabic and Persian equivalents. Hence, many archaic texts were manually scanned for the extraction and compilation of Turkish words. The intellectual class was now using words from the popular discourse, colloquialisms and also from archaic texts (TDK 1981: 21, Özdemir 1980: 66).
4. **Re-semanticisation:** LGP words came to be used as LSP terms, that is, words in the general language became terms (e.g. *çap* (diametre (eng), math), *doğru* (straight (eng), math) (İmer 1976: 108, Zülfikar 1991: 173ff.).

5. **Affixation/Derivation:** Another method applied in order to purify the Turkish language from foreign language elements was to add suffixes to existing Turkish roots. By attaching certain suffixes to roots it was possible to derive new words. Affixation was used mainly when the first two sources of (re-)turkification were exhausted, i.e. when sources of popular discourse, colloquialisms, and archaic texts offered no suitable words (TDK 1981: 21, Özdemir 1980: 66). Dilâçar (1969: 26-27) reports that during the language reform it was necessary to mainly rely on the functional value of the Turkish suffixes. Living suffixes were used freely; frozen and archaic ones were resurrected. (Re-)turkification through affixation therefore succeeded for in two different realms: words and terms (TDK 1981: 21-22). General language and special language dictionaries were compiled for this reason.
6. **Compounding:** New coinings, such as *atardamar* (artery (eng)), *toplardamar* (vein (eng)), *alyuvar* (erythrocyte (eng)), *akyuvar* (lymphocyte (eng)), *içgüdü* (instinct (eng)), *katsayı* (exponent (eng)) etc., were introduced into the Turkish language by fusing two Turkish words together. (TDK 1981: 22, Özdemir 1980: 67).
7. **Conversion:** the part of speech of a term was changed so as to create a neologism (Zülfikar 1991: 171). In order to change word class, a suffix was attached either to the root, or the entire morphology of a term.
8. **Elimination of Synonyms:** A crucial change in the language was realised through the elimination of synonyms which required the abandonment of Arabic and Persian words equivalent to the Turkish word. (TDK 1981: 22).
9. **Literal Translation:** terms in Arabic and/or Persian were translated into Turkish word-for-word (İmer 1976: 107).
10. **Consciousness and the Dissemination of Knowledge:** It was considered that a movement could only be initiated through raising awareness and that it could only succeed through endurance. Hence, the necessity for (re-)turkification was emphasised through the publication of the *Journal of the Turkish Language (Türk Dili Dergisi)*, through discussions, radio and television programmes, and through the publication of pocket guides dealing with the issue (TDK 1981: 23-24).

The first two methods, popular discourse and colloquialisms, and archaic texts were used in order to revive what had been long forgotten and had fallen into disuse. Affixation and compounding were applied to coin new words/terms. Those terms highlighted as being unsuitable were left untouched until a suitable native element, i.e. an equivalent, could be found.

The roots selected for newly coined words were subjected to an order of preference in which Modern Turkish occupied the first position. Standard Turkish words were preferred to colloquial ones. However, it was possible to use colloquial Turkish words if there were no standard Turkish words to replace a term. When this resource was exhausted and no suitable root was found, it was permissible to fall back on archaic, obsolete and dialectic words. When this search was also in vain, reference could be made to ancient and literary Turkic dialects, and if not to these, then to distant and non-literary dialects in existence today. In technical terms, if the search for a Turkish equivalent was without success, foreign roots were tolerated. When coining new lexical items, most importantly, the systematicity of the Turkish language and the type of Turkic word derivation was taken into account. It was also possible to rely on the functional value of the Turkish suffixes. It was crucial to avoid borrowings, i.e. loan words at all costs (Dilâçar 1969: 27). The above rules which were established in the early days of the terminology reform still apply today.

4.2.3. The (Re-)turkification of the Language for Specific Purposes (LSP)

Borrowings which had entered the Turkish language from Arabic and Persian from 10th century A.D. onwards and from French from 18th century A.D. became fixed, and the language was unable to create and develop its own terminology. Hence, Atatürk ordered the Turkish Linguistic Society with the (re-)turkification of terms, initially in primary and secondary, and later in higher education textbooks, since he believed that language is not merely a device for conveying messages but also reflects the inner world of an individual, expressed by signs which should ideally come from collective language resources, comprehensible to each native speaker of the language (Hatiboğlu 1981: 61ff., cf. Demir 2010: 4ff.). Therefore, the (re-)turkification of the Turkish language for specific purposes (LSP) became an inevitable process, the main objectives of which can be said to be the establishment of transparency, systematicity and consistency. Atatürk, whose major interest was mathematics, gave the initial impulse towards the (re-)turkification of terms in the domain of geometry. Thus, he coined the following terms to replace Arabic and Persian terms: *kenar* (side (eng)) for *dilâ*, *üçgen* (triangle (eng)) for *müselles*, *eşkenar üçgen* (equilateral triangle (eng)) for *müselles-i mütesaviy-ül-adlâ*, and *açı* (angle (eng)) for *zaviye* (cf. TDK 1963: 180&348, 308&370, 111, 1 respectively; and TDK 2000: 20, 20, 20, 9 respectively). In his famous book “Geometri” (TDK 2000), he established and applied the following (re-)turkification rules:

1. **Affixation/Derivation:** a significant number of terms were (re-)turkified based on affixation (e.g. *üç-gen* (triangle (eng)), *dört-gen* (square (eng)), *aç-t* (angle (eng)), *dik-ey* (orthogonal (eng)), *uz-ay* (space (eng)), *ort-ay* (bisector (eng)), *düz-ey* (level (eng)), *düş-ey* (vertical (eng)), *yat-ay* (horizontal (eng)), etc.)
2. **Re-semanticisation:** some of the terms came from the LGP (Language for General Purposes) (e.g. *eğik* (oblique (eng)), *eğri* (curve (eng)), *doğru* (straight (eng)), *çizgi* (line (eng)), *çap* (diameter (eng)), *alan* (area (eng)), *ortak* (common (eng)), *iç* (interior (eng)), *dış* (exterior (eng)), *yamuk* (trapezoid (eng)), etc.)
3. **Internationalism:** As no Turkish equivalent could be produced for certain terms, some borrowings from Ottoman Turkish and Western languages became inevitable; in particular, for those terms which were considered internationalisms. Thus, these terms remained as borrowings (e.g. *dayire* (circle (eng)), *nokta* (point (eng)), *hacim* (volume (eng)), *cisim* (field (eng)), *saniye* (second (eng)), *derece* (degree (eng)), *poligon* (polygon (eng)), *paralel* (parallel (eng)), *koni* (cone (eng)), *aksiyom* (axiom (eng)), *piramit* (pyramid (eng)), *silindir* (cylinder (eng)) etc.) allowing them to be transparent cross-linguistically.

The first rule ensures that no acceptable term already exists (to ensure avoidance of synonyms) and that the proposed term is not already in a different related sense (to ensure avoidance of homonyms and polysemes). In contrast, the second rule allows for the proliferation of synonymous, homonymous and polysemous expressions, since reference is made to words from the LGP. As attempts to change common and well-established usage may have met with strong resistance, the third rule allowed for the internationalism of certain terms. Hence, internationalisms were used where translation of certain Arabic and Persian, as well as Western language terms would almost undoubtedly have failed.

In order to make written Turkish conform to the spoken language, Atatürk ordered the (re-)turkification of primary and secondary school textbook terms. Therefore, between 1937 and 1938, textbooks on geography, cosmography, history, ethnography, philosophy, psychology, literature and law were (re-)turkified. This removed the burden of having to memorise foreign terms such as *aded-i silsile-i ale-l-vilâ*, *aded-i gayri muntak*, *adele-i murabba-i münharife*, *adele-i tev'emiye-i sakiye*, *cereyan-ı galvani*, *esmak-i azmiye* (Hatiboğlu 1981: 67).

(Re-)turkification rules after Atatürk's time (e.g. affixation/derivation, re-semanticisation, and internationalisms) have been expanded and updated

by the Turkish Linguistic Society, thus several procedures were added to the aforementioned three (re-)turkification rules (cf. Section 6).

5. A Statistical Analysis of the Turkish Geography Terminology

“*Lâhkî sahillerde körfezler buhayrelere, adalar yarımadalara inkılâp eder*”, “*Muavveç bir vadide mukaar sahiller aşınmış, muhaddep kıyılar lahiklerle imlâ edilmiş bulunur*”, etc. (cf. İzbirak 1949: 7). These are some quotations extracted from geography textbooks published in 1924 before the Turkish language reform. If each geography term was (re-)turkified and translated into Modern Turkish these quotations would read as follows: “*Lığlarla (aluvyonlarla) dolan kıyılarda körfezler denizkulakları, adalar, yarımadalar biçimine girer*”, “*Büklümlü bir vadide içbükey kıyılar (çarpak yerleri) aşınmış, dışbükey kıyılar (yığınak yerleri) lığlarla (aluvyonlarla) dolmuş bulunur*” (cf. İzbirak 1949:7-8; cf. Table 1).

Table 1. The (Re-)turkification of the Turkish Geography Terminology

1924	After the Terminology Reform	Glossary	
Text A	Text B	Arabic Term	Turkish Equivalent
“ <i>Lâhkî sahillerde körfezler buhayrelere, adalar yarımadalara inkılâp eder</i> ”	“ <i>Lığlarla (aluvyonlarla) dolan kıyılarda körfezler denizkulakları, adalar, yarımadalar biçimine girer</i> ”	lâhkî sahil buhayre	lığ kıyı denizkulağı
“ <i>Muavveç bir vadide mukaar sahiller aşınmış, muhaddep kıyılar lahiklerle imlâ edilmiş bulunur</i> ”	“ <i>Büklümlü bir vadide içbükey kıyılar (çarpak yerleri) aşınmış, dışbükey kıyılar (yığınak yerleri) lığlarla (aluvyonlarla) dolmuş bulunur</i> ”	muavveç mukaar sahil muhaddep lahik	büklümlü içbükey kıyı dışbükey lığ
“ <i>Şebeke miyahiyenin kat’i bir şekli yoktur; ırmaqların müsaderesiyle hattı taksimi miyah daima halî tebeddüdedir</i> ”	“ <i>Akarsu ağının kesin bir şekli yoktur; ırmaqların kapmasıyla subölümü çizgisi durmadan değışir</i> ”	şebeke miyahiyeh müsadere hattı taksimi miyah	akarsu ağı kapma subölümü çizgisi

Demir (2010: 4 ff.) notes that between the years of 1923 and 1938 much effort has been spent on the (re-)turkification of terms in textbooks used for education. Thus, (re-)turkification rules since Atatürk’s time (e.g. affixation/derivation, re-semanticisation, and internationalisms) have been reviewed and expanded by the Turkish Linguistic Society. So, for instance, in a short period of time, geography terms were (re-)turkified (cf. Table 1) based on the following procedures:

1. **Popular discourse and colloquialisms:** terms were coined from popular discourse (e.g. *düden* (doline (eng), geo), *doruk* (summit (eng), geo), *dölek* (level (eng), geo), *seki* (terrace (eng), geo), *yavlan* (ford (eng), geo), *büngüldek* (gushing spring (eng), geo), *dulda* (leeward side (eng), geo), *gedene* (field terrace (eng), geo), etc.) (cf. İmer 1976: 108, İzbirak 1949: 13ff & Zülfikar 1991: 175ff.).
2. **Archaic texts:** if a term could not be produced from popular discourse, reference was made to archaic texts (cf. İzbirak 1949: 15ff. & Zülfikar 1991: 178ff.).
3. **Re-semanticisation:** LGP words have been used as LSP terms, that is, words in the general language became terms (e.g. *çap* (diametre (eng), math), *doğru* (straight (eng), math) (İmer 1976: 108 & Zülfikar 1991: 173ff.).
4. **Affixation/Derivation:** Turkish roots were affixed and compounded for transparency reasons and in order to produce the effect of systematicity (e.g. *yontukdüz* (peneplain (eng), geo), *yontukdağ* (hull mountains (eng), geo), *yontukova* (peneplain (eng), geo), *yontukyöre* (hull landscape (eng), geo), *yontuklaşma* (peneplaination (eng), geo), *önyontuk* (primary peneplain (eng), geo), *sonyontuk* (peneplain (eng), geo), *yontuk basamağı* (down-stepping surface (eng), geo), etc.) (cf. İzbirak 1949: 27ff.&31 & Özdemir, 1978: 645ff. & Zülfikar 1991: 162).
5. **Compounding:** a term was created by means of fusing two words into one term (cf. İzbirak 1949: 18ff. & Zülfikar 1991: 165).
6. **Analogism:** creating an analogy is achieved by coining a new term based on the morphological characteristics of an existing term (İzbirak 1949: 159ff.). So, for instance, the geography term *kuzey* (north (eng)) morphologically resembles the geography term *güney* (south (eng)), in that the root *kuz* (shadow side (eng)) is combined with the suffix *-ey*, as with the combination of the root *gün* (sunny side (eng)) and the suffix *-ey*. Analogism is employed mainly to establish systems of terms (cf. also Özdemir 1978: 645ff.).
7. **Literal translation:** terms in Arabic and/or Persian were translated into Turkish word-for-word (İmer 1976: 107).
8. **Internationalism:** terms in international use were used as borrowings until they could be turkified (cf. İzbirak 1949: 32). However, certain terms remained internationalisms, e.g. *metre*, *litre*, etc.
9. **Systematicity of (Re-)turkified Terms:** terms were coined reflecting the systems of concepts they belong to (cf. İzbirak 1949: 21ff.).

10. **Consistency:** after a term was coined, previously used equivalents were eliminated (cf. İzbirak 1949: 31). This resulted in terms becoming mononymous.
11. **Connotations:** a term should not have a connotative meaning, i.e. it should have precise meaning and be context-free (İzbirak 1949: 31). This implies that terms should be mononymous and monosemous at the same time.
12. **Economy:** in order for a term to have the chance to mature, it should be short and easy to memorise, i.e. avoiding paraphrases and long compounds (cf. İzbirak 1949: 8 & 31).

The above procedures were taken into account when (re-)turkifying geography terminology (cf. Demir 2010: 5) through which transparency has been increased.

5.1. Methodological Considerations

Between the years of 1937 and 1938 primary and secondary school textbooks on geography, cosmography, history, ethnography, philosophy, psychology, literature and law were (re-)turkified. Due to the availability of sources, it was decided to scrutinise contiguous texts of secondary school geography textbooks dealing with the same and/or similar topics as it was expected that these would contain examples of both Arabic and/or Persian terms and their corresponding concepts in Turkish, i.e. equivalent Turkish terms.

The study involves the historical development of geography terms in relation to their (re-)turkification process. In this study, terms in the domain of geography were manually extracted at random from a textbook published in the year 1929, and a raw list of candidate terms potentially suitable for statistical analysis was produced as a result. The final selection of terms from this randomly extracted group consisted of only those whose corresponding forms could be found in all texts of the textbooks available for research (published in Maarif Vekilliği 1929, Nafiz 1934, Duran 1935/1936, 1937, 1940, 1943, 1944, Baymur 1945, İzbirak 1985, Şahin 2006, Oruç et. al. 2008, Gültepe et. al. 2008a, and Gültepe et. al. 2008b), and which represent corresponding (i.e. overlapping) concepts in each contiguous text (cf. Table 5).

A four stage analysis system was used. In the initial stage of the analysis (1) a term, e.g. the Arabic *arazi* (terrain (eng)), was selected from the textbook published in 1929, after the 1928 alphabet reform but before the 1937/38 terminology reform. In the second stage of the analysis (2), this term was

then compared with corresponding post-terminology reform concepts in textbooks published in 1940, 1943, 1944 and 1945. It was discovered that the term remained untouched, i.e. it had not been (re-)turkified at this stage. The third stage of the analysis (3) clearly indicates that the Arabic term *arazi* (terrain (eng)) was replaced with the Turkish equivalent *yeryüzü şekilleri* (lit. landscape forms, i.e. terrain (eng)) in the 1985 geography textbook. That these two forms represent the same concept is clearly shown by the *Dictionary of Geography Terms – with German, French, English Equivalents and Corresponding Archaic and New Forms (Coğrafya Terimleri Sözlüğü – Almanca, Fransızca, İngilizce Karşılıkları Eski ve Yeni Şekilleriyle* by İzbirak, 1975). In the final stage of the analysis (4), it could be observed that in textbooks from 2006, 2008a and 2008b, both forms *arazi* (terrain (eng)) and *yeryüzü şekilleri* (terrain (eng)) are in use; in fact the form *yeryüzü şekilleri* (terrain (eng)) is also represented in alternate forms *yerşekilleri* (lit. landforms), *yer şekilleri* (lit. land forms), and *yüzey şekilleri* (lit. surface forms). These synonymous terms were used interchangeably in these more recent texts to refer to the same concept (cf. Table 5).

Table 2. An Overview of the Study

The Study: 12 textbooks, 30 terms	
Stages of Analysis	Year of Publication
Initial stage (1)	1929, 1934, 1935, 1936, and 1937
Second stage (2)	1940, 1943, 1944, and 1945
Third stage (3)	1985
Final stage (4)	2006, 2008a and 2008b

In contrast, some terms were rejected. In the initial stage of the analysis (1) e.g. the term *indifai sahre* (*volcanic soil* (eng)) was extracted from the textbook published in 1929. Later, in the 1985 text, the term, *volkanik toprak* (tr) was detected; this involved the second stage of the analysis (2). However, since neither of the forms *indifai sahre* (*volcanic soil* (eng)) or *volkanik toprak* (tr) (*volcanic soil* (eng)) could be found in editions other than in 1929 and 1985, the term *indifai sahre* (*volcanic soil* (eng)) was eliminated in the third stage of the analysis (3) from the list of potentially suitable terms for the study.

The same methodological approach was then applied to all other randomly extracted terms from Turkish geography textbooks, resulting in, a

total of 30 terms suitable for the Study. That is, each of the 30 terms represented concepts present in each textbook consulted in order to allow the observation and assessment of their evolutionary process, i.e. the dynamics of the Turkish geography terminology.

This methodology was applied in order to assess the dynamics of the Turkish geography terminology; it was crucial not only to observe differences between the labels applied to geography concepts at points of time before the Turkish terminology reform in 1937/38 and in 2008, but also to consider the possibility of the continual variation in labels attached to each concept throughout the time-period of 1929 to 2008. Thus, Turkish geography textbooks published before the terminology reform in 1937/38 were thoroughly scanned for candidate terms which showed variations in terminology in textbooks published at any time after the terminology reform in 1937/38 up until 2008. Thus, the exploitable resources for the study consisted of pre-terminology reform Turkish geography textbooks, published in 1929, 1934, 1935, 1936, and 1937, in comparison with the post-terminology reform Turkish geography textbooks published in 1940, 1943, 1944, 1945, 1985, 2006, 2008a and 2008b.

5.2. The (Re-)turkification Process of Geography Terms

In Table 5, the font colours blue, red and green indicate the language which each term belongs to. Thus, blue represents Arabic; red, Turkish; and green, Western languages such as Greek, Latin or French. For reasons of space, we will discuss only some of the most important aspects of the dynamic evolution of the 30 geography terms. So, for instance, the Arabic term *arazi* (terrain (eng)) is the plural of the Arabic lexeme *arz* (place, land (eng)) and is associated with the concepts *yerler* (pieces of land (eng)) and *topraklar* (lands (eng)) to refer to the concept of *terrain* in geography. The synonymous terms for *arazi* (terrain (eng)), which are *yerşekilleri* (terrain (eng)), *yer şekilleri* (terrain (eng)) and *yeryüzü şekilleri* (terrain (eng)), are systematic in relation to other terms, i.e. they are well-motivated (e.g. *yeryüzü şekilleri* with *yeryüzü suları*, etc. and *yerşekilleri* with *yerşekli*, *yerşekli çözümlemesi*, *yerşekli terselmesi*, etc.) since in the system of terms parallel forms of designation are in relation to these terms. Furthermore, the synonymous terms *yerşekilleri* (terrain (eng)), *yer şekilleri* (terrain (eng)) and *yeryüzü şekli* (terrain (eng)) are derived from the term *yer* (area, surface, land, location, place (eng)) which can be said to be terminologically productive as it allows for derivations: *yerel* (local (eng)), *yerellik* (locality (eng)), *yereltme* (localisation (eng)), *yereltmek* (localise (eng)), *yeryüzü* (face of the earth, surface (eng)), *yerşekli* (relief features, landforms (eng)), *yerşe-*

killeri (terrain (eng)), *yer şekilleri* (terrain (eng)), *yerçekimi* (gravity (eng)), *yer depremi* (earthquake (eng)), *yer düzenlemesi* (area planning (eng)), *yer eksenini* (earth's axis (eng)), *yer göçmesi* (landslip, slump (eng)), *yer ısı* (heat in the interior of the earth (eng)), *yer kabuğu* (earth crust (eng)), *yer yuvarlağı* (earth, globe (eng)), etc.

The term *aşıntı* (erosion (eng)), which is already a Turkish term, was discovered in the textbooks from 1929, 1934, 1935, 1936 and 1937. This indicates that some efforts were already being made towards (re-)turkifying Arabic and/or Persian elements before the Terminology Reform was realised in 1937/38, on however minimal a scale. In geography dictionaries consulted (cf. References) we find the information that the Arabic form of *aşıntı* was *itikâl*. *Aşıntı* was later replaced by the Turkish term *aşınma*, as seen in textbooks from 1940, 1943, 1944 and 1945, and used interchangeably to refer to the concept of *erosion*, thus both forms can be considered synonyms as they represent the same concept. In the 1985 textbook we find the synonymous terms *aşıntı* and *aşınma* being replaced by the Latinate form *erozyon*. However, it is interesting to observe that in the 2006, 2008a and 2008b textbooks, the concept of *erosion* is also variously expressed by the terms *aşınma*, *aşındırma*, *aşınım* and *toprak süpürülmesi* (a descriptive term to refer to the concept of *erosion*, acting as a circumlocution), to replace the predominantly used Latinate form *erozyon*, leading to inconsistency.

Table 5. The (Re-)turkification Process of Geography Terms from 1929 to 2008

Before 1937 (1929, 1934, 1935, 1936, 1937)		After 1937 (1940, 1943, 1944, 1945)		1985		Currently (2006, 2008a & 2008b)		
Term	Synonym	Term	Synonym	Term	Synonym	Term	Synonym	Pseudosynonym
1	Arazi [terrain (eng)]		arazi		yeryüzu şekilleri	arazi	yerşekilleri yer şekilleri yeryüzu şekilleri yüzey şekilleri	
2	aşıntı [erosion (eng)]		aşınma		erozyon (lat)	erozyon (lat)	aşınma aşındırma aşınım toprak süpürülmesi	
3	cedi medarı [tropic of capricorn (eng)]		cedi medarı		oğlak dönencesi	oğlak dönencesi		
4	cenup [south (eng)]		cenup	güney	güney	güney		
5	cihet [direction (eng)]		yön		yön	yön		
6	cümuğiye [glacier (eng)]		glasiye (fra)		buzul	buzul		

7	delta (gre) [delta (eng)]		delta (gre)		delta (gre)		delta (gre)		
8	garp [west (eng)]		garp	batı	batı		batı		
9	harita [map (eng)]		harita		harita		harita		
10	hattisitivâ [equator (eng)]		hattisitivâ		ekvator (lat)		ekvator (lat)		
11	kutup nevahisi [polar region (eng)]		kutup bölgesi		kutup bölgesi		kutup dairesi		
12	meddücezir [tides (eng)]		gelgit		gelgit		gelgit		
13	mesâhâ-i sathiye [superficies (eng)]		yüzölçümü		yüzölçümü		yüz ölçümü		
14	mintaka [region (eng)]		mintaka	havza bölge	bölge		bölge	alan	≠ havza ≈ ova [plain (eng)]
15	mikyâs [scala (eng)]		ölçek		ölçek		ölçek		
16	müstemeleke [colony (eng)]	müstâmare	sömürge		sömürge		sömürge		
17	nehir [river (eng)]	akarsu, çay, ırmak	nehir		nehir	akarsu	akarsu [running water (eng)]		≠ nehir
18	nısf küre [hemisphere (eng)]		yanmküre		yanmküre		yanm küre		
19	nüfus kesafeti [population density (eng)]	kesâfet-i nüfus	nüfus kesafeti		nüfus yoğunluğu		nüfus yoğunluğu		
20	sahil [shore (eng)]		kıyı		sahil		kıyı		
21	sath-ı mâil [slope (eng)]		aklan		aklan		aklan		
22	seretan medan [tropic of cancer (eng)]		seretan medan		yengeç dönencesi		yengeç dönencesi		
23	silsile-i cibâl [mountain chains (eng)]		silsile-i cibâl		sıradağlar		sıradağlar		
24	sühünet [temperature (eng)]	harâret, germi	sühünet	ısı	ısı	sıcaklık	sıcaklık		≠ ısı
25	suhûr [rock (eng)]		suhûr		külte	kayaç	taş [stone (eng)]	kayaç	
26	şark [east (eng)]		şark	doğu	doğu		doğu		
27	şimâl [north (eng)]	yesâr	şimâl	kuzey	kuzey		kuzey		
28	tesviye münhanisi [contour-line (eng)]		eşyükselti eğrisi		eşyükselti eğrisi		izohips (gre)	eşyükselti eğrisi	
29	tül [longitude (eng)]		boylam		boylam		boylam		
30	zelzele [earthquake (eng)]		zelzele		deprem	yersarsıntısı	deprem	seizma (gre)	

The Arabic terms *cedi medarı* (tropic of capricorn (eng)), *cenup* (south (eng)), and *cihet* (direction (eng)) which appear in textbooks from 1929, 1934, 1935, 1936 and 1937 became (re-)turkified soon after the Terminology Reform in 1937/38; these terms persisted until 1985 at the latest, when the Arabic forms representing the concepts *tropic of capricorn*, *south*, and *direction* were replaced by the Turkish terms *oğlak dönencesi*, *güney*, and *yön* respectively (cf. Table 5). The same situation can be observed in the (re-)turkification process of the terms *meddücezir* (tides (eng)), *mesâhâ-i sathîye* (superficies (eng)), *mikyâs* (scala (eng)), *müstemeleke* (colony (eng)), *sath-ı mâil* (slope (eng)), *seretan medarı* (tropic of cancer (eng)), *silsile-i cibâl* (mountain chains (eng)), *şark* (east (eng)), *şimâl* (north (eng)), and *tûl* (longitude (eng)).

In the 1940, 1943, 1944, and 1945 textbooks, it was detected that the Arabic term *cümudiye* (glacier (eng)), a monosemous and mononymous term, was initially replaced by the French term *glasiye*, which was itself replaced in 1985 by the Turkish term *buzul* representing the same concept (cf. Table 5). As the form *buzul* was coined by affixation, it is considered a neologism.

On the other hand, the term *hattıisitiva* (equator (eng)) became Latinised in 1985 with the term *ekvator* (cf. Table 5). This term was never replaced by a Turkish term, thus remaining a borrowing.

The Arabic compound term *kutup nevahisi* (polar region (eng)) was partially (re-)turkified, i.e. the term *kutup* (pole (eng)) remained Arabic whereas the term *nevahisi* (regions (eng)) was replaced with the Turkish term *bölgesi* (cf. Table 5).

Besides representing the concept *tides* in geography, the term *meddücezir* also denotes 'prolongation of the first letter 'elif' of the Arabic alphabet'. Although this homonymous character of the Arabic term *meddücezir* (tides (eng)) is not believed to have caused an obstacle in communication, the term was (re-)turkified soon after the Terminology Reform in 1937/38, and was replaced by the form *gelgit* to refer to the concept of *tides* (cf. Table 5). As the geography term *gelgit* was coined by compounding: *gel* (imperative of the verb *to come*) + *git* (imperative of the verb *to go*), in this way, it became a term of monosemous and mononymous character, proving an ideal term for unambiguous communication.

The Arabic term *mesâhâ-i sathîye* (superficies (eng)) which is a compound term consisting of the combination of *mesâhâ* (to measure (eng)) and *sath* (surface (eng)) was (re-)turkified by literal translation, thus becoming a

neologism specific to geography. The two forms *yüzölçümü* (surface + measurement) and *yüz ölçümü* both represent the concept of *superficies* and can be considered monosemous and mononymous (cf. Table 5).

The Arabic term *mintaka* (region (eng)) received the alternate forms *havza* (arb) and *bölge* (tr), as could be detected in Turkish geography textbooks published in the years 1940, 1943, 1944, and 1945 (cf. Table 5). However, after 1985 the dominant term became *bölge*, which was used interchangeably with the term *alan* after 2006 to refer to the same concept. On the other hand, the concept of the term *havza*, which used to be used as a synonym for *mintaka*, expanded and became a quasi-synonymous expression for *ova* (plain (eng)).

Although in geography textbooks from 1929, 1934, 1935, 1936, and 1937 the Arabic term *nehir* (river (eng)) was used interchangeably with the Turkish term *akarsu* (running water (eng)) to refer to the same concept, the term *nehir* dominated textbooks until 1985, when the Turkish alternate term *akarsu* returned to use (cf. Table 5). After 2006, the concept of *river* was expressed by the Turkish term *akarsu* and the Arabic term *nehir* received an upward shift in meaning, i.e. its present definition comprises a more general concept. Moreover, the plural forms of the Arabic term *nehir* which are *enhâr*, *enhür*, and *nühûr* are used as synonyms. Interestingly, the Arabic term *nühûr* has a homonym, *nühûr* (the sacrifices (eng)), which became a homograph after the Alphabet Reform in 1928, although, before the Alphabet Reform it had been a homophone.

One of the most interesting developments observed in the (re-)turkification process of the 30 terms can be seen in the Arabic term *sühûnet* (temperature (eng)) (cf. Table 5). This term, which has *harâret* and *germî* as synonyms, originally simultaneously represented the concepts of *heat* and *temperature*. Although originally homophonic with the term *sühûnet* (thickness, density, solidity (eng)), it became homographic after the Alphabet Reform in 1928. After the Terminology Reform in 1937/38, it was used interchangeably with the (re-)turkified term *ısı* representing the concept of *temperature*. In 1985, the Turkish term *ısı* dominates contiguous texts scanned in Turkish secondary geography textbooks; the Turkish term *sıcaklık* appears as its synonym. However, the 2006, 2008a and 2008b geography textbooks demonstrate a change in the definition of the (so far) apparently synonymous terms *ısı* and *sıcaklık*. Texts scanned indicate that the Turkish term *sıcaklık* is equivalent to the Arabic term *sühûnet* in concept, whereas the apparent synonym *ısı* diverges from the concept of *temperature* and receives a new definition representing the con-

cept of *heat*. Thus, the Arabic term *sühûnet* becomes (re-)turkified as *sıcaklık* representing the concept of *temperature*, whereas the Turkish term *ısı* conceptually diverges from the old traditional meaning, coming to represent the concept of *heat*.

Other interesting developmental stages could be observed in the (re-)turkification process of the geography term *subûr* (rock (eng)), which was initially (re-)turkified as *külte* based on its etymological relationship with *külçe* (chunk (eng)) to refer to the concept of a *compact mass* (cf. Table 5). Since this term was frequently confused with the physics term *kütle* (mass (eng)), the term *kayaç* was later coined to refer to the concept of *rock*. However, this form led to confusion with the form of the lexeme *kayma* (slip, slide, glide (eng)) and was frequently associated with the derived forms of the lexemes *kayak* (skiing (eng)), *kaypak* (slippery (eng)), *kaymak* (slipping, sliding, gliding (eng)), *kayağan* (slippery (eng)), *kayan* (slippery, slithery, sliding (eng)), *kayar* (slides, shifts (eng)), and *kaygan* (slippery (eng)). Thus, the lexeme *taş* (stone (eng)) from the LGP was transferred into the LSP to refer to the concept of *rock* by assigning to it a more comprehensive and general meaning. A similar incident occurred with the German term *das Gestein* (stone/rock (eng)), for instance, which was derived from the lexeme *der Stein* (stone (eng)), receiving a more comprehensive meaning and, hence, representing a more generalised concept.

The Arabic term *şimâl* (north (eng)) has the Arabic term *yesâr* as its synonym. *Yesâr* is homonymous as it denotes not only *north* but also two other independent concepts, *richness* and *left*. In the 1940, 1943, 1944, and 1945 textbooks *şimâl* was used interchangeably with the (re-)turkified term *kuzey*. Thereafter, the Arabic form *şimâl* used for the concept of *north* disappeared and the Turkish form *kuzey* began to predominate in geography textbooks (cf. Table 5).

The Arabic term *tûl* (longitude (eng)) is a polysemous term as it simultaneously denotes *length*, *size*, and *duration*. When the form *tûl* was replaced with *boylam*, this term became monosemous and mononymous simultaneously, making it an ideal term for unambiguous communication. It was coined by affixation (*boy-la-m* (size/length-suffix for verb-suffix for noun)) (cf. Table 5).

The Arabic term *zelzele* (earthquake (eng)), associated with the concept *sarsma* (to shake by moving from side to side (eng)), was not (re-)turkified until 1985, when it received two forms, *deprem* and *yersarsıntısı* used synonymously to refer to the concept of *earthquake* (cf. Table 5). The term

deprem was derived from the lexemes *depertmek*, *debertmek*, *tepreşmek*, all of which denote *yerinden oynatmak* (to move something from its place (eng), *yerinden oynamak* (to move from its own place (eng)) or *kımlatmak* (to move something from one place to another). The synonym for this concept is *yersarsıntısı*. In the 1985 textbook, both forms are used interchangeably within the same text and throughout parallel texts to refer to the concept of *earthquake*. In the textbooks published in 2006, 2008a and 2008b, it could be seen that the form *deprem* had overtaken *yersarsıntısı*, which had been replaced by the Greek term *seizma* as the alternate form.

5.3. The Statistical Analysis

In this study, 30 terms were manually extracted from Turkish geography textbooks published between 1929 and 2008 (cf. Table 5 & Table 6) in order to measure the evolutionary process, that is, the dynamics, of geography terms by analysing variations diachronically over a span of almost 80 years. Twenty-eight of the 30 terms extracted were etymologically Arabic (arb), one term Turkish (tur), and one Greek (gre). Based on information on Table 5 and Table 6, it can be seen that, just after the terminology reform in 1937, textbooks published between 1940 and 1945 show a tendency towards the (re-)turkification of these 30 geography terms. Of these, only sixteen are still in Arabic, ten are in Modern Turkish, two are in Western languages (i.e. Greek (gre) and French (fra)), and two are hybrids (i.e. mixed compounds). In 1985, the situation can be said to have improved in terms of (re-)turkification; only three terms appear in Arabic, twenty-one in Modern Turkish, three in Western languages and three as hybrids. According to Table 6, the current situation of geography terms can be said to be stable; twenty-one terms are in Arabic, ten are in Modern Turkish, four are in Western languages and two are hybrids.

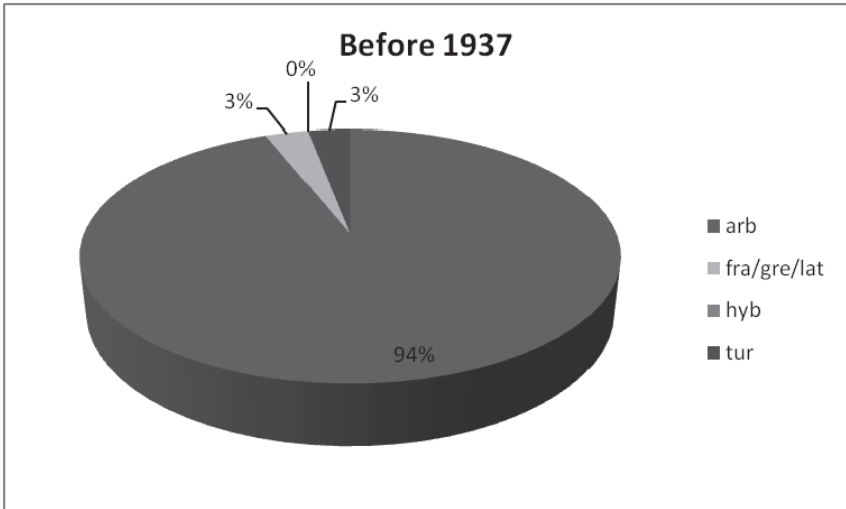
Table 6. An Overview of Table 5

Before 1937		After 1937		1985		Currently	
arb	28	arb	16	arb	3	arb	3
fra/gre/lat	1	fra/gre/lat	2	fra/gre/lat	3	fra/gre/lat	4
hyb	0	hyb	2	hyb	3	hyb	2
tur	1	tur	10	tur	21	tur	21
Total	30	Total	30	Total	30	Total	30

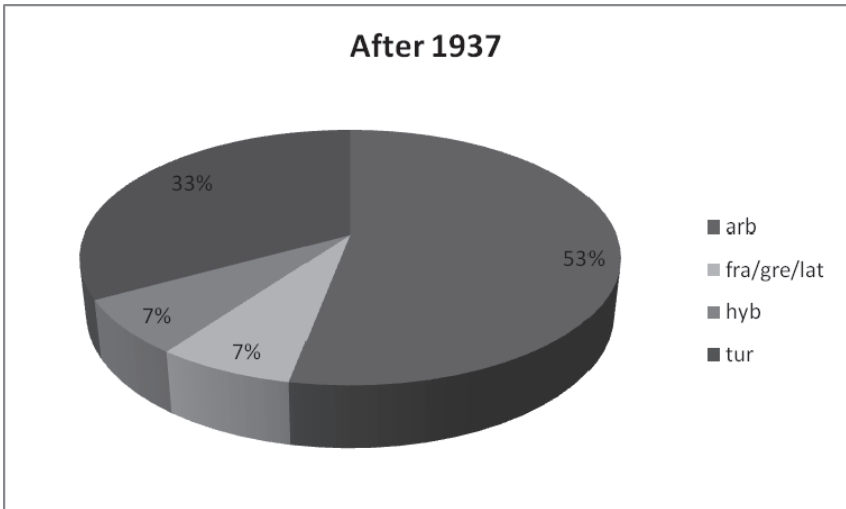
Although many terms can be said to have been (re-)turkified, some returned to their original status. This is the case with the term *arazi* (terrain (eng)); although in 1985 it was (re-)turkified as *yeryüzü şekilleri*, as of 2006 it appears as *arazi* again. Nevertheless, some synonyms of *yeryüzü şekilleri* are still in use, e.g. *yerçekilleri/yer şekilleri*, *yeryüzü şekilleri*, *üzey şekilleri*. Some (re-)turkified terms became 'westernised' in time, e.g. *tesviye münhanisi* (arb) – *eşyükselti eğrisi* (tur) – *izohips* (gre) (contour-line (eng)), and *zelzele* (arb) – *depremliyersarsıntısı* (tur) – *seizma* (gre) (earthquake (eng)). Furthermore, some terms which were originally Turkish became 'westernised', e.g. the term *aşınılaşınma* (erosion (eng)) is replaced as *erozyon* as of 1985. Some terms are unchanged: *delta* (gre) (delta (eng)) a Greek term remains untouched to date. Others became first westernised and then (re-)turkified, e.g. *cümudiye* (arb) – *glasiye* (fra) – *buzul* (tur) (glacier (eng)). Finally, there are the hybrids, which are of complex nature; consisting either of a combination of Modern Turkish terms and Arabic terms, e.g. *yarımküre* (hemisphere (eng)), or of a combination of Arabic and Modern Turkish terms, e.g. *kutup bölgesi* (polar region (eng)), and *nüfus yoğunluğu* (population density (eng)). This indicates that some efforts towards (re-)turkification were made.

Data in Table 5 and Table 6 can also be demonstrated in a pie-chart (cf. Chart 1-4): Before the terminology reform in 1937, 94% of terms were Arabic, 3% Modern Turkish, and another 3% from Western languages. After the terminology reform in 1937, Arabic terms decline to 53%, Turkish terms increase to 33%, and terms in Western languages and hybrids increase to 7% each. In 1985, the situation has changed enormously: Arabic terms comprise only 10% of the chart, whereas Turkish terms increase to 70%. It is interesting to note that terms in Western languages and hybrids increase to 10%. Currently, the situation can be said to be quite stable: Arabic terms comprise 10% of the chart, whereas Turkish terms make up 70%. Terms in Western languages are on the increase, i.e. they comprise 13% of the chart whereas hybrids decrease to 7%.

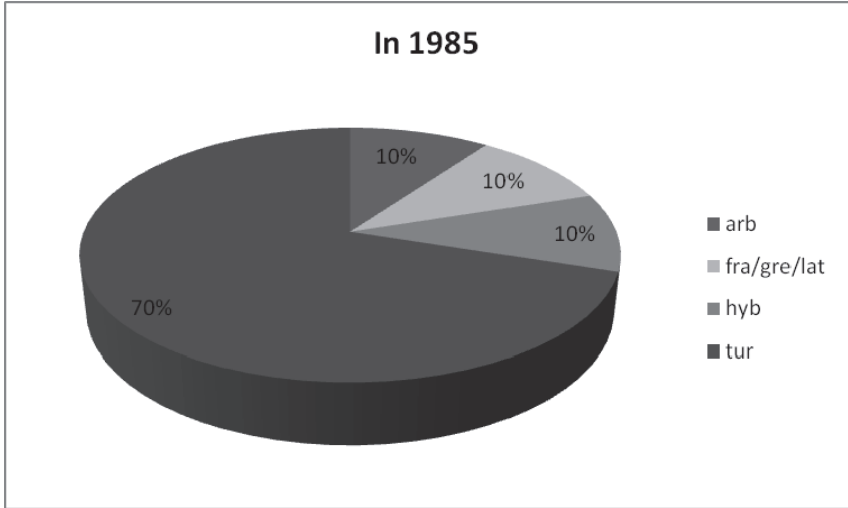
Chart 1. Before the Terminology Reform.

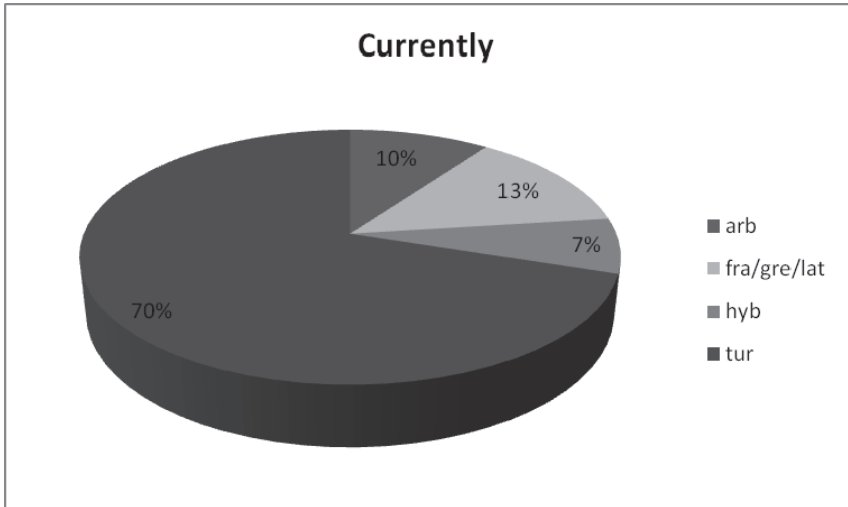
Chart 2. After 1937.

Chart 3. In 1985

Chart 4. Currently

As can be seen from Charts 1, 2, 3 and 4, terms in Western languages are on the increase: before the terminology reform they consisted only 3% of the 30 terms selected, immediately after the terminology reform in 1937 they made up 7% of the terminology, however, in 1985 they increased to 10% and currently comprise 13% of the 30 terms extracted manually

from geography textbooks. This indicates a tendency towards introducing borrowings from Western languages. Thus, a thorough analysis of secondary school geography textbooks from 2006, 2008a and 2008b was necessary to assess the extent of this trend.

6. Conclusion

The statistical analysis of geography terms in Turkish primary and secondary school textbooks demonstrates that Arabic was the dominant language, comprising 94% of terminology in geography textbooks published between the years 1929 to 1937, that is, until the Turkish terminology reform. In comparison, Turkish and Western languages (such as French, Greek and Latin) comprised only 3% each of this terminology. However, immediately after 1937, Turkish geography textbooks from 1940 to 1945 reveal that Arabic was reduced, accounting for only 53% of terms while the use of Turkish increased to 33%. On the other hand, geography terms of Western (language) origin showed an increase of 4%, making up 7% of the geography textbook terminology. Finally, there seems to be no significant change between the years 1985 and 2008 as Turkish maintains its dominant position with 70%, compared to Arabic, with only 10% of the geography textbook terminology. Nevertheless, the use of terms from Western languages shows an increase of 3% in textbooks from 1985 and another 3% in 2008 compared to previous years. Hence, the study demonstrates that, although Arabic influence has been reduced, and the use of Turkish has increased in the post-1937 period, there is also strong tendency towards borrowing from Western languages.

It needs mentioning that a terminology policy is a living and ever-developing instrument for controlling LSP. As an on-going process, it needs to be continually adapted to the challenges faced in a changing world. For this reason, creating awareness in the whole community in order to ensure successful implementation is absolutely vital, to ensure that policies meet with strong support rather than resistance. This can be achieved by engaging the community in the process of language planning, and by motivating the users of the language to benefit as much as possible from recent advances, as results of the policy will have an impact on professional communication and education.

The institution and development of the Turkish language policy marked positive effects in promoting a sense of Turkish identity. The careful application of a language policy such as that developed by Atatürk could be of benefit to countries facing similar concerns of language purity, be it at the LGP or LSP level. The establishment of language/terminology unity

will play an important role in restoring a language, and increasing its chance of survival.

Notes

- ¹ The term language planning has previously been referred to as language engineering (Miller 1950), glottopolitics (Hall 1951), language development (Noss 1967), language regulation (Gorman 1973), and language policy (as cited in İmer 1998: 8).
- ² In the Turkish language policy, the term simplification (= sadeleştirme) is used in the sense of eliminating Arabic and/or Persian borrowings which had Turkish equivalents in the language. This movement, which occurred at the beginning of the 20th century, was not considered sufficient, as there existed Arabic and/or Persian elements which had no Turkish equivalents.
- ³ The term purification (= özleş(tir)me) is used in the Turkish language policy to refer to the process of resisting the introduction of foreign language elements into the Turkish language (internal purification = iç özleştirme) and the preservation and protection of the existing elements from foreign elements (external purification = dış özleştirme).
- ⁴ Turkification means “to produce the Turkish word/term equivalent to the Arabic and/or Persian word/term”. However, in this case, the concept which receives a Turkish label was established after Turkish was influenced from Arabic and Persian and, thus, the concept to which an Arabic or Persian label was attached receives a Turkish label. The term re-turkification, on the other hand, means “to produce the Turkish word/term equivalent to the Arabic and/or Persian word/term, which used to exist before the Turkish language was influenced from Arabic and Persian”.

References

- Aksoy, Ömer Asım (1975). *Gelişen ve Özleşen Dilimiz*. 4th edition. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Baymur, Suat. (1945). *Coğrafya Öğretimi*. İkinci basım. İstanbul: Hüsniyatı Basımevi.
- Bucholtz, Mary & Hall, Kira (2004). “Language and Identity”. *A Companion to Linguistic Anthropology*. Ed. Alessandro Duranti. Oxford: Blackwell Publishing. 369-395.
- Cabré, Maria Teresa (1999). *Terminology – Theory, Methods and Applications*. Ed. Juan C. Sager. Translated by Janet Ann DeCesaris. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Cooper, Robert Leon (1989). *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cotsowes. (1990). Recommendations for Terminology Work. Conference of Translation Services of West European States Working Party on Terminology and Documentation. Berne: Swiss Federal Chancellery.

- Daoust, Denise (1997). "Language Planning and Language Reform". The *Handbook of Sociolinguistics*. Ed. Florian Coulmas. Oxford: Blackwell Publishing. 436-455.
- Demir, Nurettin (2010). "1923-1938 Arasında Türk Dili". *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü, Atatürk Dönemi, 1920-1938*. Ed. Osman Horata et. al. Vol. 2. Ankara: AKM Yay. 871-896.
- Dilâçar, Agop (1969). *Türkiye'de Dil Özleşmesi – Language Reform in Turkey*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Doğançay-Aktuna, Seran (1995). "Language Planning and Education – An Intertwined Matrix". *Dilbilim Araştırmaları*. Ed. Ahmet Kocaman. et. al. Ankara: Bizim Büro Basımevi. 77-95.
- Dubuc, Robert (1997). *Terminology – A Practical Approach*. Translated by E. Kennedy. Brossard, Quebec: Linguattech.
- Duran, Faik Sabri. (1935/36). *Coğrafya – Ortaokullar. Birinci Sınıf. Üçüncü Basılış*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- _____, (1937). *Coğrafya – Ortaokullar. Birinci Sınıf. Beşinci Basılış*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- _____, (1940). *Coğrafya – Ortaokullar. Birinci Sınıf. Onuncu Basılış*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- _____, (1943). *Coğrafya – Ortaokullar. Üçüncü Sınıf. Onikinci Basılış*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- _____, (1944). *Coğrafya – Ortaokullar. Birinci Sınıf. Onyedinci. Basılış*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Fishman, Joshua A. (1971). "The Impact of Nationalism on Language Planning". *Can Language be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. Eds. Rubin, Joan and Jernudd, Björn H. Honolulu: The University of Hawaii. 3-19.
- Gorman, Thomas Patrick (1973). "Language Allocation and Language Planning in a Developing Nation". *Language Planning – Current Issues and Research*. Washington D.C.: Georgetown University Press. 72-81.
- Gültepe Abdülcebbar et al. (2008a). *Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 10. Üçüncü Baskı*. Ankara: Barok Matbaacılık.
- _____, (2008b). *Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 11. İkinci Baskı*. İstanbul: Tavaslı Matbaacılık.
- Hatiboğlu, Vecihe (1981). *Cumhuriyetin 50. Yılında Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi*. 2nd Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

- İmer, Kâmile (1976). *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- _____, (1998). *Türkiye’de Dil Planlaması – Türk Dil Devrimi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- InfoTerm (2005). *Guidelines for Terminology Policies – Formulating and Implementing Terminology Policy in Language Communities*. Paris: UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> [Accessed: 15.04.2010].
- İzıdırak, Reşat (1949). *Coğrafya Terimleri Üzerine Bazı Düşünceler*. Ankara: Doğu Matbaası.
- _____, (1975). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü – Almanca, Fransızca, İngilizce Karşılıkları Eski ve Yeni Şekilleriyle*. Ankara: Mektupla Öğretim Merkezi Yay.
- _____, (1985). *Liseler için Coğrafya I*. Birinci Basılış. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Jernudd, Björn H. and Das Gupta, Jyotirindra (1971). “Towards a Theory of Language Planning”. *Can Language be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. Eds. Rubin, Joan and Jernudd, Björn H. Honolulu: The University of Hawaii. 195-215.
- Karam, Francis X. (1974). “Toward a Definition of Language Planning”. *Advances in Language Planning*. Ed. Joshua A. Fishman. The Hague: Mouton de Gruyter. 103-124.
- Levend, Ağâh Sırrı (1972). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Maarif Vekilliği (1929). *Coğrafya – Talebe El Kitabı*. Kitap: 2, 3 & 4. İstanbul: Devlet Basılışı.
- Nafiz, Samih (1934). *Coğrafya Bakaloryası - Lise ve Orta Mektep*. İstanbul: Mualim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Nahir, Moshe (1984). “Language Planning Goals – A Classification”. *Language Problems and Language Planning* 8 (3): 294-327.
- Oruç Erdoğan et al. (2008). *Ortaöğretim Coğrafya 9*. Üçüncü Baskı. Ankara: Yenigün Matbaacılık.
- Özdemir, Emin (1969). *Erdemin Başı Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- _____, (1978). “Sözcük Salkımları Üzerine”. *Türk Dili: Aylık Dil ve Yazın Dergisi* 28 (XXXVIII/ 327): 645-651.
- _____, (1980). *Dil Devrimimiz*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

- Picht, Heribert & Draskau, Jennifer (1985). *Terminology – An Introduction*. The Copenhagen School of Economics. Guildford: University of Surrey.
- Rabin, Chaim (1971). “A Tentative Classification of Language Planning Aims”. *Can Language be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. Honolulu: The University of Hawaii. 277-279.
- Rogers, Margaret Ann (1997). *Terminology*. Part I & II. Department of Linguistic & International Studies, School of Language & International Studies, University of Surrey, Guildford, UK.
- Rubin, Joan and Jernudd, Björn H. (1971). *Can Language be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. Honolulu: The University of Hawaii.
- Sager, Juan Carlos (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Spolsky, Bernard (1999). “Second-language Learning”. *Handbook of Language and Ethnic Identity*. Ed. Joshua A. Fishman. Oxford: Oxford University Press. 181-192.
- Suonuuti, Heidi (1997). *Guide to Terminology*. Nordterm Series. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus ry.
- Şahin, Cemalettin (2006). *Türkiye Coğrafyası (Fizikî) - Lise 1*. İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.
- TDK (1962). *Dil Devriminin 30 Yılı*. Ankara: Türk Tarih Kurum Yay.
- _____, (1963). *Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- _____, (1981). *Türk Dil Kurumu ve Etkinlikleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- _____, (1988). *Dil Yazıları I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- _____, (2000). *Geometri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Zülfikar, Hamza (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Dictionaries

- Devellioğlu, Ferit. (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Güney, Ayhan (1973). *Orta Dereceli Okullara Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Güneş Matbaacılık T.A.Ş.
- Harper, Douglas (2001). *Online Etymology Dictionary*.
<http://www.etymonline.com/index.php> [Accessed: 03.03.2014].
- Lewis, M. Paul (ed). (2009). *Ethnologue – Languages of the World*. Sixteenth edition. Dallas, Texas: SIL International. Online version:
<http://www.ethnologue.com/> [Accessed: 03.03.2014].
- Nişanyan, Sevan (2002 – 2009). *Sözlerin Soyağacı – Çağdaş Türkçe'nin Etimolojik Sözlüğü*. <http://www.nisanyansozluk.com/> [Accessed: 03.03.2014].
- Öngör, Sami (1980). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Püsküllüoğlu, Ali (1999). *Türkçe Sözlük – Türkiye Türkçesinin En Büyük Sözlüğü*. İkinci Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- Sesli Sözlük – Open Dictionary. (1999-2010). SesliSozluk™ v5.2.1.264 Online English-Turkish Dictionary. <http://www.seslisozluk.com/?PHPSESSID=1e56c0c2e8db19cbf872ad79d79ecc0d> [Accessed: 03.03.2014].

Atatürk ve Türk Terim Devrimi: Coğrafya Terimlerinin (Yeniden) Türkçeleştirilmesi*

Burcu İlkay Karaman**

Öz

Bu makale, Türkiye'deki coğrafya ders kitaplarındaki terimler üzerine bir araştırmayı sunmaktadır. Bu bağlamda, yapılan istatistiksel çalışmaya bakılacak olursa, 1937'deki terim devriminden önce coğrafya kitaplarındaki metinlerin %94'lük gibi önemli bir bölümü Arapça terimlerden oluşurken, geriye kalan %3'lük bölümü Türkçe ve diğer %3'lük bölümü ise Batı Dilleri olan Fransızca, Yunanca ve/ya Latince'den oluşmaktadır. Ancak, 1937'deki terim devriminden hemen sonra Arapça terimlerin %53'lere gerilediği gözlemlenirken, Türkçe terimlerin %33, Batı Dillerinden gelen terimlerin %7 ve melez terimlerin, yani hibridlerin (Arapça ve Türkçeden oluşan birleşik terimlerin) ise %7'ye çıktığı görülmüştür. Türk Dil Kurumu 1985 yılında, Arapça terimlerin %10'lara gerilemesi ve Türkçe terimlerin %70'lere çıkması ile çabalarının meyvelerini almıştır; ancak, Batı Dillerinden gelen terimler ile melez terimlerin aynı süre içerisinde %10'lara çıktığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Terimbilimi, Türk Terim Devrimi, terim inşaaı, terim politikaları, Türk Dil Kurumu, türkçe coğrafya terimleri, dil ve kimlik

* Bu çalışmada yürütülen istatistiksel analize katkılarından dolayı Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Fakültesi, İstatistik Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Serdar Kurt, Prof. Dr. Efendi Nasıboğlu, Doç. Dr. Ali Rıza Firuzan, Yrd. Doç. Dr. Süleyman Alpaykut ve Yrd. Doç. Dr. Emel Kuruoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Dilbilim Bölümü – İzmir / Turkey
burcu.karaman@deu.edu.tr

Ататюрк и турецкая терминологическая реформа: тюркизация географических терминов

Бурджу Илькиай Караман*

Аннотация

Эта статья представляет собой исследование терминов, встречающихся в турецких учебниках географии. В этом контексте статистический анализ показывает, что до терминологической реформы 1937 года 94% текста учебника по географии состояло из арабских терминов, остальные 3% из турецких и оставшиеся 3% из терминов, взятых из западных языков, таких как французский, греческий и/или латинский. Тем не менее, анализ учебников, вышедших сразу после терминологической реформы 1937 года показывает, что наличие арабских терминов снизилось до 53%, доля турецких терминов увеличилась до 33%, терминов западных языков до 7%, термины-гибриды (комбинации арабского и турецкого языков) выросли до 7%. Турецкое лингвистическое общество в 1985 году достигло желаемого результата, снизив долю арабских терминов до 10%, увеличив турецкие термины до 70%; однако необходимо отметить, что доля терминов западных языков и терминов-гибридов также возросла до 10% за этот же период.

Ключевые слова

терминология, турецкая терминологическая реформа, терминообразование, терминологическая политика, Турецкое лингвистическое общество, турецкие географические термины, язык и идентичность

---

* доц. док. университет Догуз Эйлюль кафедры лингвистики – Измир / Турция
burcu.karaman@deu.edu.tr

Kültürel Değişme ve Teknolojinin Etkisiyle Şekillenen Günümüz Ninnileri ve Ninni Dinletme Geleneği

Pınar Kasapoğlu Akyol*

Öz

Bu makalede, günümüzde yaşanan kültürel değişme ve teknolojik gelişmeler sebebiyle yeni oluşmaya başlayan ninni dinletme geleneği incelenmiştir. Ninniler bebeklerin doğdukları andan itibaren anneyle bebeğin arasındaki sözlü iletişimin ilk örneğini oluşturan anonim halk müziği ürünlerindedir. Anne ya da bir kadın aile büyüğü tarafından söylenilmesine alışılan ninniler, gelişen teknoloji ve değişen kültürle birlikte ninni albümlerinden, oyuncaklardan, internet ağ sitelerinden dinlenir hale gelmiştir. Geleneksel anonim ninnilerinin yanında profesyonel sanatçılar tarafından bestelenen ve seslendirilen ninniler de vardır. Bazı modern anneler kendileri ninni söylemek yerine bebeklerine bu albümleri dinletmektedirler. Son zamanlarda profesyonel erkek müzisyenler de ninni formunda besteler yapmakta ve söylemektedirler. Geleneksel ninnilerle, ninni formundaki beste eserlerin karşılaştırıldığı bu makalede, geleneksel ninnilerin işlevleri ile meydana gelen bu değişimle birlikte ortaya çıkan yeni işlevler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Ninni, gelenek, kültürel değişme, teknoloji, ninni formunda beste, ninni albümü, internette ninni, ninni dinletme

---

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Halkbilim Bölümü – Ankara / Türkiye
pkasapoglu@ankara.edu.tr

Giriş

Yaşam koşullarının kültürel ve sosyal olarak değişmesi nedeniyle insanlar, bilgilerini, duygu ve düşüncelerini kaydetme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu ihtiyaçtan ve diğer insanlarla iletişimde anlaşılabilirlik için dili kullanmış, onu ezgilerle de geliştirmişlerdir. Melodilerin ve melodinin temelini oluşturan ritmin yardımıyla sözlü söylenen ve kaydedilemeyen bilgilerin akılda kalırlığı kolaylaşmıştır.

Eski çağlardan bu yana yaratılan eserlerin birçoğunun ilk yaratıcı unutulmuş, topluma mal olarak edebiyatın ve müziğin temelini oluşturan anonim eserler oluşmuştur. Önceleri sözlü olarak, sonraları yazıya geçirilerek günümüze ulaşan bu metinler, “‘müzik’siz düşünülemez; ‘ritim’ ağırlıklıdır; ritim, hatırlamayı kolaylaştırıcı önemli bir unsurdur. Ritimden anlaşılması gereken, sesin icrası ve müziğin melodisine ek olarak, metnin icrası sırasındaki mihanikî hareketlerdir” (Görkem 2009: 4). Bu ritim, ninni ve mani gibi sözlü ürünlerde kelimelerin ve kafiyelerin seçimiyle sağlanmış ve kendiliğinden doğal bir melodi oluşturmuştur. Geleneksel olarak,

Bir anne çocuğunu beşikte ya da kucakta avutup uyutacağı zaman bir yandan onu ritmik hareketlerle sallarken, bir yandan da bu ritme uygun özel bir ezgiyle ninni söyler. Bu şekilde ninni dinleyerek büyüyen çocuklar, ana diliyle birlikte, bir "tempo tutma" ve "ahenk yaratma" yetisini geliştirir (Kıraç 1997: 38).

Ninniler, uykusu gelen bir bebeğin sakinleştirilmesi, uykuya hazırlanması, rahat ve huzurlu bir uyku uyuyabilmesi için annesi ya da genellikle bir kadın aile büyüğü tarafından yumuşak bir ses tonuyla söylenen, rahatlatıcı sözleri ve yavaş bir melodisi olan, geleneksel yaratılardır (Artun 1989: 1, Kurnaz 1997: 540). Dilimize ne zaman girdiği tam olarak bilinmemekle birlikte, Çelebioğlu'na göre, ninni kelimesi XI. yüzyılda “balu balu” şeklinde *Divanu Lügat-it Türk*'de, XVI. yüzyılda da Karacaoğlan'ın bir dördülüğünde “nen eylemek” şeklinde geçmektedir (1995: 10, 11).

Ninni türü birçok uzman tarafından araştırılmış ve tanımlanmıştır (örnek olarak bk. Elçin 1986: 271, Kaya 1998: 467, Güngür 1945: 11, Şimşek 1989: 18, Alptekin 1990: 63), ancak tanımlar birbiriyle benzerlikler göstermektedir. Bu sebeple, çalışmamızın amacına uygun olarak, şimdiki kadar en detaylı araştırmayı yapan Çelebioğlu'nun tanımına yer vermeye yetineceğiz:

En az iki-üç aylıktan üç- dört yaşına kadar annenin çocuğuna, onu kucağında, ayağında ya da beşikte sallayarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususi bir beste ile söylediği ve o anki halet-i ruhiyesini yansıtır mahiyette, umumiyetle mani türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkülerdir (1995: 9).

Ninnilerin kalıplaşmış, herkes tarafından bilinen melodileri vardır. Bu yüzden, anneler geleneksel anonim ninnilerin yanı sıra, kimi türküleri veya konuşma parçalarını da ninni makamına uydurarak söyleyebilirler. Ninniler bu özellikleriyle diğer türkülerden ayrılır. Türküler özellikle sözlerine ve melodisine bağlı kalınmaya çalışılırken, ninnilerde bu zorunluluğu hissetme oranı azdır. Her anne söylediği her ninniye bebeği için özel sözler ekleyebilir veya var olan sözleri çıkarabilir. Bu da ninni türünün performans açısından bakıldığında türkülere göre doğaçlamaya daha elverişli olduğunu gösterir.

Uyku için uygun ortamın yaratılması ve ninninin yavaş melodisiyle birlikte bebek uyku zamanının geldiğini anlar, fiziksel olarak bu duruma uymaya eğilimlidir. Ninni yumuşak bir ses ve yavaş bir ritimle söylenirse bebeğin nefes alıp verişini etkilenir ve kalp atışları yavaşlar ve bebek sonunda uyur. “Ninniler çocuğu sadece fiziksel olarak uykuya hazır hale getirmekle kalmaz, yukarıda belirtilen duygusal ses göstergelerinin etkisiyle psikolojik olarak çocuğu uykuya şartlandırır” (Karakaya 2004: 54).

“Uyumaya neden olan ninni midir, yoksa herhangi başka bir şarkı da aynı etkiyi yaratır mı?” sorusuna cevap aradığı makalesinde Hawes, birçok annenin bebeğine, sadece geleneksel ninnileri değil, bilindik, hatta sözleri eğlenceli ve saçma sayılabilecek şarkıları da söylediklerini belirtmiştir (1974: 2-3). Amerikalı yetişkinlerin bebeklerine söyledikleri şarkıların sözlerinin farklılığı haricinde ritim; mırıldanma ya da anlamsız sözler söyleme ve söylenen şarkı ile toplumun ilişki modelini yansıtan iletişimsel hareketler olmak üzere üç ana noktada benzerlik gösterir. Bu ortak özellikleri içinde barındıran tüm şarkılar da aynı etkiyi gösterirler (Hawes 1974: 4-5).

Halkbilimci ve müzisyenler tarafından halk müziği altında incelenen ninniler, “beşik türküleri” ya da “bebek türküleri” olarak kabul edilir. Bundan dolayı, Lomax'ın türkülerle ilgili yaptığı tespitler ninniler için de geçerli sayılabilir. Ayrıca, ninnilerin, baskı altına alınan türlü duyguların bilinç düzeyinde tekrar ortaya çıkmasını sağlayan birer araç olduklarını, dolayısıyla ikinci bir işleve sahip olduklarını dile getiren Aka da makalesinde ninnilerin benzer özelliklerini ortaya koymuştur (2010: 43).

Eğlenme ve eğlendirme, kültürel değerlerin devamını sağlama, eğitme, toplumsal baskılardan kurtulma imkânı vererek sosyal kontrolün sağlanması şeklinde özetlenen folklorun dört işlevinden eğlenme ve eğlendirme işlevi haricindekiler ninniler için de geçerlidir. Ninnilerin içinde barındırdıkları kültürel değerler annelerin bebeklerine söyledikleri ninnilerle aktarılmakta, böylelikle bu değerlerin devamı sağlanmakta ve bireyin eğitimine bebeklikten itibaren başlanmaktadır. Ninniler ayrıca, annelerin duygu ve düşüncelerini aktardıkları bir araçtır. Bu yolla annenin rahatlaması ve içindekileri dışa vurmasına yardımcı olan ninniler, Bascom'un belirttiği "sosyal ve kişisel baskılardan kurtulma imkânı vererek sosyal kontrolün sağlanması işlevi"yle de örtüşür (1964: 333-349). Aynı işleve Hawes de makalesinde yer vererek, ninni söyleyen Amerikalı annelerin de duygu ve düşüncelerini ninnilerle dile getirdiklerini belirtmiştir. Hawes'e göre, Amerikan kültüründe kabul gören bağımsız, güçlü ve başarılı bireyler yetiştirme görevi annelere verilmiştir. Hamilelik sürecinin bitmesiyle birlikte bebeklerinden tamamen ayrılan anneler *postpartum depresyon* döneminde sıkıntılar yaşarlar (Özkan 2012: 69). Aslında bebeklerine söyledikleri ninniler annelerin kendi kendilerine söyledikleri sözlerdir ve annelerin kendilerini bu ayrılığa alıştırmaya çalıştıkları dönemde yaşadıkları duygu ve düşüncelerin dışa vurumudur (Hawes 1974: 9-10). Bir başka deyişle, annenin, çocuğu uyutmaya çalıştığı bu süre içinde kendi kendine, çocuğuyla ya da bir başkasıyla konuşması, aslında içini dökmesidir. Bu, ninni söyleme geleneğinin bilinen, açık işlevinin haricindeki gizli işlevidir. Ninni söylemenin bebeğin üzerinde sonucunu gözlemleyebildiğimiz birçok olumlu işlevi de bulunmaktadır:

Örneğin, psikolojik bağlamda rahatlatıcı, güven verici, telkin edici, motive edici ve caydırıcıdır; biyolojik olarak büyümeyi kolaylaştırır; tıbbi manada bazı rahatsızlıkları engelleyicidir; eğitim açısından çocuğun sosyalleşmesine ve çok yönlü olarak eğitilmesine katkıda bulunur; sanat ve edebiyat anlamında estetik yetiyi geliştirir; anne ile maddi ve manevî bağlarını güçlendirir; sözlü ve sözsüz iletişimi sağlayan dil yetisini geliştirir; dinî bağlamda inancı geliştirir (Karakaya 2004: 56-57).

Kültürel Değişme ve Ninni Söyleme Geleneği

İnternetin ve televizyon, bilgisayar, müzik çalarlar (CD, mp3 çalarlar, vb.), cep telefonları gibi her gün biraz daha geliştirilen elektronik aletlerin günlük hayatımıza girmesi ve yaşanan kültürel değişimle birlikte ninnilere de yansımıştır. Bu etkileşim ve değişim sonucunda, geleneksel olarak gerçekleştirilen birçok uygulama özellikle eğitim seviyesi ve alım gücünün daha yüksek olduğu büyük şehirlerde yerini daha modern uygulamalara bırak-

maya başlamıştır. Örnek olarak, annelerin söyledikleri ninnilere rakip olmaya başlayan ninni albümleri, bebekler için ninni söyleyen oyuncaklar ve ninni dinlenebilen internet ağ sayfaları vardır.

Bu makalede zamanla meydana gelen kültürel değişimler ve teknolojik yenilikler ortaya konulmaya çalışıldığından, geleneksel yöntemleri kullanan anne babalar yerine, teknolojik yenilikleri kullanan anne ve babalarla görüşmeler yapılarak yaşanan değişim gösterilmeye ve anlaşılmaya çalışılmıştır.

Teknoloji, Günümüz Ninnileri ve Ninni Dinletme Geleneği

Eskiden beri annelerin doğal ses tonlarından, enstrümentsiz olarak duymaya alışkın olduğumuz ninniler zaman içerisinde farklı şekillerde de karşımıza çıkmaya başlamıştır. Teknolojinin her alanda gelişmesi, kültürel değişim süreci ve bunun müzik piyasasına yansımaları, yeni ürünlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Özellikle büyük şehirlerde yaşayan annelerin bazıları bebeklerine kendileri ninni söylemek yerine, bebekler için profesyonel sanatçılarca hazırlanan ninni albümlerini ya da ninni söyleyen oyuncakları dinleterek yeni bir gelenek oluşturmaya başlamışlardır.

Teknolojiden yararlanarak bebeklerine ninni, türkü, klasik müzik albümlerini dinleten, bebekleri için ninni söyleyen oyuncakları kullandıklarını dile getiren ebeveyn sayısı oldukça fazladır (Banu Peynircioğlu 2013, Güler 2013, Nemutlu 2013, Yılmaz 2013, Çetin 2013, Keskin 2013, Bahadır 2013, Özkan 2013, Kalaycıoğlu 2013, Demircan 2013). Genç annelerden bazıları bu albümleri hamilelik dönemlerinde ve doğumdan sonra bebeklerine dinlettiklerini dile getirmişlerdir (Güler 2013, Çetin 2013). Ayrıca ninni bilmeyen annelerin ninni öğrenmek için de bu albümleri aldıkları ortaya çıkmıştır (Nemutlu 2013, Banu Peynircioğlu 2013). Tan, Çanakale'de ninni derlemesi yaparken geleneksel ninnileri bilmeyen kişi sayısının oldukça fazla olduğunu, ninni bilenlerin çoğunun yalnızca bir tek ninni bildiklerini (Dandini dandini dasdana) ve birçok kaynak kişinin bebeklerini şarkı, türkü söyleyerek uyuttuklarını belirtmiştir (1989: 97-98). 2013 yılında yapılan sınırlı araştırmada kaynak kişilerin hâlâ aynı sebebi dile getiriyor olması, 1989'dan beri durumun pek değişmediğini, belki de ninni bilmeyen genç nesil nüfusunun daha da fazlaştığını göstermektedir.

Tan'a göre bu durumun sebebi, kadınların büyük şehirlerde aile içindeki fonksiyonlarının değişmesiyle doğru orantılı olmasıdır. Aile ekonomisine katkıda bulunan kadınlar artık bebeklerine yeterince zaman ayıramamak-

tadırlar. Bundan dolayı, ninni söyleme geleneği zamanla azalmış, hatta yok olmaya yüz tutmuştur (1989: 97-98).

Elbette bu yeni uygulamanın tamamen geleneksel ninni söyleme geleneğinin yerini aldığı düşünülemez. Ayrıca, yukarıda Tan'ın bahsettiği gibi, geleneğin tamamen yok olması söz konusu değildir. Fakat kültürel bir değişim olduğu da yadsınamaz. Annelerin bebeklerine geleneksel olarak söyledikleri ninniler yerine, bu albümlerin bebeklere dinletilmeye başlamasından sonra ortaya çıkan olumlu ve olumsuz olarak görülebilecek yeni işlevleri bulunmaktadır.

Profesyonel sanatçılar tarafından çalınan, seslendirilen ve kayıt edilen ninniler birçok insana ulaştığı için daha fazla kişi tarafından dinlenmekte ve öğrenilmektedir. Ayrıca yapılan bu albümler aracılığıyla geleneksel anlatıların kayıt edilmesi, uzun süreler saklanabilmesi ve nesilden nesile aktarımının kolaylaşması açısından çok önemlidir. Bu sonuç, geleneksel olarak ninni söyleme geleneğinin *ninni dinletme geleneğine* dönüşme sürecindeki “kültürel işlev” olarak adlandırılabilir. Buna ek olarak, “eğitsel işlev” olarak görebileceğimiz bir işlev de bebeklerin dinledikleri bu ninnilerin çoğunlukla çalgılar eşliğinde ve profesyonel stüdyolarda kaliteli bir ortamda çalınıp söyleniyor olması, dolayısıyla bebeğin müzik kulağının ve zevkinin gelişmesine katkı sağlamasıdır. Böylelikle bebekler beşikten itibaren müzik açısından kaliteli ve çok yönlü olarak eğitilmekte ve beslenmektedirler. Bu olumlu işlevlere karşılık, bazı olumsuz sonuçlar da doğmaktadır. En başta, sadece anne ve bebeğe ait olan o özel paylaşım anlarının olumsuz olarak etkilenmesi sayılabilir. Geleneksel olarak anneler ninni söylerlerken bebeklerine kendi duygu ve düşüncelerini, bebeği için iyi dileklerini dile getirirler. Fakat kendi söylemek yerine bu ninni albümlerini dinleten bir annenin bebeğine söyleyeceği özel sözler söylenememekte ve anneye bebeği arasında oluşabilecek özel paylaşım azalmaktadır. Ayrıca, bir annenin kendi bebeğine kendi sesinden söyleyeceği ninniler yerine başka sanatçıların seslerini dinletiyor olması ve bebeğin annesinin sesi yerine yabancı bir sese alışması da anne- bebek arasındaki paylaşımı etkiler.

Müziğin öncelikli işlevi duygusal anlam taşınması veya karşıdaki kişide duygusal anlamları çağrıştırmasıdır. Her toplumun ninni ezgilerinin duygusal bir anlamı vardır. Annenin sesinin bu melodiye bürünmesi çocuktaki duygusal alıcı merkezlerini harekete geçirmekte ve onu etkilemektedir (Karakaya 2004: 53).

Aynı duyguyu paylaşan bazı anneler (sözlü kaynaklar), bu albümleri dinletirken eşlik ederek bebeklerine kendi seslerini de duyurmaktadırlar (Güler

2013, Nemutlu 2013, Banu Peynircioğlu 2013, Topçu 2013, Demircan 2013). Bunlara ek olarak, tüm bebekler aynı müzikleri dinleyerek büyümektedirler. Uzun vadede, yöreden yöreye farklılık gösterecek ninni çeşitleri azalacağı ve ninni dağılımının bundan olumsuz yönde etkileneceği düşünülebilir.

Günümüz piyasasında, bebekler ve çocuklar için yapılmış çok sayıda ninni ve çocuk şarkıları albümü bulunmaktadır. Tanınmış birçok sanatçının albümünden daha fazla satış yapan bu albümlerle ekonomik açıdan müzik piyasası da canlanmaktadır. Bu durum, ninni dinletme geleneğinin müzik piyasasına olumlu bir etkisi sayılabilir ve “ekonomik işlevi” olarak görülebilir. Satışta olan albümlerden bazıları şunlardır. *İndigo Çocukları, Ninniler, Çocuk Şarkıları, Bizim Ninniler, Elma Şekerleri, Anadolu Ninnileri, Anadolu ve Dünya Ninnileri, Annesinden Birtanesine Ninniler 2009, Anadolu Ezgileriyle Ninniler, Her Güne Bir Ninni*. Bu çeşitlilikte, sözsüz ve sözlü olmak üzere hem geleneksel Anadolu ninnilerine, hem de uluslararası ninnilere rastlanmaktadır. Bu albümlerde dikkati çeken nokta ninnilerin yöresel çeşitliliğinin ve yaygınlığının göz önünde bulundurulmuş olması ve buna göre albümlerde bilindik ninnilere yer verilmesidir. Böylece yapım şirketleri tarafından daha fazla alıcı bulma amaçlanmıştır.

Bu albümler dışında ninni dinletmek için yararlanılan bir başka teknolojik araç ise internettir. Bilgisayarın ve internetin sıkça kullanılmasıyla birlikte internet üzerinde bebekler için özel birçok ağ sayfası yapılmıştır. Bu sayfalarda masallar, öyküler yanında ninnilere de yer verilmektedir. Bu ağ sayfalarına girip ninnileri dinlemek ve bu ninnileri mp3 formatında indirmek, ayrıca cep telefonları ve mp3 çalarlar sayesinde bu ninnilere her yerden ulaşmak mümkündür.

Araştırmalar bu tür ağ sayfalarından yararlanarak bebeklerine ninni dinleten annelerin bulunduğu ve bunun oldukça yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir (Güler 2013, Bahadır 2013, Şahin 2013, Demircan 2013). Bahadır (2013), “ninnilerin ücretsiz olması, istenilen an ulaşılabilmesi ve seçenek çokluğu açısından” interneti çok kullandığını dile getirmiştir.

İnternette kolaylıkla ulaşılabilen ninnilere özel bir örnek olarak şarkıcı Meyra'nın dâhil olduğu *İsme Özel Ninni Projesini* verebiliriz. Meyra, 2010 yılında özel bir süt ve süt ürünleri firmasının sosyal sorumluluk projesi kapsamında tüketicileri bilgilendirmek, bilinçlendirmek için hazırladığı ve günümüzde aktif olmayan “ailemiseviyorum.com” adresli site için “Bebeğimin Ninnisi” adlı bir projede yer almıştır. Söz ve müziği Meyra'ya ait

olan ninni, ömür boyu saklanabilecek özel bir hediye yaratma fikrinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bunun için de “ailemiseviyorum.com” adresinden herkes tarafından ücretsiz olarak ulaşılması planlanan ninni, isteyen herkesin ismine göre uyarlanabilir formatta hazırlanmıştır. İsteyen kişi siteye girerek bebeğinin adına özel okunmuş ninniye bilgisayarına indirebilmiştir. Bahsi geçen bu internet sitesi projenin süresinin bitmesiyle birlikte işlerliğini kaybetmiştir. Araştırmacı, kendisi gibi görüştüğü kaynak kişilerin büyük bir çoğunluğunun da 2009-2010 yıllarında bu siteden haberdar olduklarını ve bebeklerinin isimlerine özel olarak bu ninnileri bilgisayarlarına mp3 formatında indirdiklerini ve bu ninniye daha sonra bebeklerine dinlettikleri ortaya çıkmıştır. Aslı Ceren Demircan (2013) internetten indirdiği bebeğinin adına özel ninniye kızına özellikle uykuya geçiş evresinde dinlettiğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili görüşülen bir başka kaynak kişi Yonca Ekmekçibaşı Şahin de (2013), bu ninni sitesini bir arkadaşı aracılığıyla öğrendiğini ve 2010 yılında daha bebeği doğmadığı halde bebeğinin adına ninni indirerek bebeği için hazırlık yaptığını dile getirmiştir. Bahsi geçen ve araştırmacının da kendi oğlu için 2010 yılında indirdiği ve şu an halen kişisel arşivinde mp3 formatında bulunan “Bebeğimin Ninnisi” adlı sözü ve müziği Meyra’ya ait isme özel ninninin sözleri “Minik Toprak uyusun da büyüsün” dizesiyle başlar.

Meyra haricinde birçok sanatçının da geleneksel ninnilerimizden etkilenecek özgün beste olarak, kişiye özel (genellikle kendi bebekleri için) ninniler bestelediklerini görmekteyiz. Bu örnek bize geleneksel türkülerimizden etkilenecek türkü formunda beste yapan sanatçılarımızı da hatırlatmaktadır. Bu sanatçılar, uzun vadede bu ninni formundaki besteleri müzik albümlerine koyarak, televizyonda yayınlanan ve birçok kişi tarafından izlenen dizi filmlerde (*Yaprak Dökümü* ve *Melekler Korusun* gibi) kullanılmasına izin vererek toplumla paylaşmaktadırlar. Bu sanatçıları iki ayrı grupta inceleyebiliriz:

1. Ninni formundaki bestelerin söz yazarı ve bestecisi sanatçılar,
2. Geleneksel, anonim ninnileri ve ninni formundaki besteleri yalnızca seslendiren sanatçılar.

Söz Yazarı ve Besteci Sanatçılar: İlk gruptaki sanatçılara ve ninnilere örnek olarak Meyra dışında Kayahan, Sezen Aksu, Toygar Işıklı ve Aslı Güngör gibi sanatçıları verebiliriz. Bestelenen bu ninniler, geleneksel anonim ninnilere melodilerinin ve ritimlerinin yavaşlığı, sözlerinin bebekle ilgili dilek ve temennileri içeriyor olması, bebeği uyku öncesi rahatlatmak amacıyla söyleniyor olmaları açısından benzerlikler gösterirler. Aslın Güngör’ün “Ninni bebeğime uyusun benim güzel meleğim” diye başlayan ninni formundaki beste örneğinde görüldüğü gibi bebeğin uyuması ve

büyümesi dilenirken, “uyusun da büyüsün ninni” geleneksel ninni kalıbına yakın sözler kullanılmıştır. Ayrıca, bebeğin dünyaya gelmiş olmasından mutluluk duyan bir annenin dilinden yazılmış olan ninni formundaki beste anonim ninnilerle benzerlik göstermektedir:

Geleneksel anonim ninnilerde olduğu gibi ninni formundaki bestelerde de bebeğinin hayatında herhangi bir olumsuzluğun olmasını istemeyen anne (Sezen Aksu), bebeği için iyi dileklerde bulunur, ona öğütler verir ve anonim ninnilerde de olduğu gibi Allah’a sığınarak bebeği için dua eder. Söz ve müziği Sezen Aksu’ya ait “Ninni” adlı “Uyu da büyü bebeğim bebeğim” dizesiyle başlayan eser veya aynı sanatçının “İpek Kızım” adlı çalışmaları bu tür ninnilere örnek verilebilir (geleneksel örnekler için bk. Çelebioğlu 1995: 110, 112).

Söz ve müziği Kayahan’a ait “Ninni” başlıklı “Uykudan uyanmış” dizesiyle başlayan ninni formundaki bestede geleneksel yapıdaki söz kalıplarına benzer ifadeler rastlanmaktadır. Kayahan’ın eseri “Uyusun da büyüsün ninni” diye başlayan meşhur ninni ile benzerlik gösterir: bebek büyüyecek, okula gidecek ve yazıp çizecektir vb. Kayahan’ın “E Bebeğim Eee” adlı ninnisi de “e bebeğime eee, mmm” gibi anonim ninnilerde de bulunan söz kalıpları ve tekrarları kullanılmıştır. Yine bebeğin uyku halinin tasviri ve gelecekteki hayatıyla ilgili iyi dileklerin dile getirilmesi açısından önemli olan popüler bir beste ninnidir:

Hayatın zorluklarını yaşayan bir babanın bebeği için bestelediği söz ve müziği Toygar Işıklı’ya ait, “Yum usulca gözlerini” diye başlayan ninnide şefkat ve sevgi duyguları ön plandadır. Aslında bebeği için iyi dileklerde bulunurken bir yandan da dünyanın ve hayatın aslında zor bir yer olduğunun ilk mesajlarını da bebeğine vermektedir. Verilen bir başka mesaj da, babanın bebeğinin üşümüş ellerini ısıtacağını söyleyerek her zaman bebeğinin yanında olacağını bebeğine hissettirmesidir:

Seslendiren Sanatçılar: İkinci gruptaki sanatçı sayısı ilk gruba göre daha fazladır. Bu sanatçılar da kendi aralarında,

1. Geleneksel anonim ninnileri seslendirenler,
2. Ninni formundaki besteleri seslendirenler olmak üzere iki gruba ayrılabilirler.

Anonim ninnileri çok sayıda kadın ve erkek halk müziği sanatçısı seslendirmiştir. Geleneksel halk müziği seslendiren sanatçılara ek olarak, daha popüler olan Ahmet Kaya “Bebeğin Beşiği Çamdan, Yuvarlandı Düştü Damdan”, Barış Manço “Elmalıdan Çıktım Yayan- Nenni Bebek”, Mustafa Özarlan (Grup Çığ) “Nenni Bebek” gibi sanatçılar da karşımıza çıkmaktadır.

Ninni formundaki besteleri seslendiren sanatçılara ve seslendirdikleri bestelere örnek olarak da, Hümevra “İpek Kızım” (Söz- Müzik: Sezen Aksu), Candan Erçetin “Ninni” (Söz: Mete Özgencil, Beste: Gökhan Kırdar), Zerrin Özer “Yine O Menekşe Gözler Aralı” (Söz: Vecdi Bingöl - Müzik: Kadri Şençalar), Nilüfer “E Bebeğim Eee” (Söz – Müzik: Kayahan) verilebilir.

Her iki kategorideki sanatçılar açısından dikkatimizi çekmesi gereken en önemli nokta, annelik vasfından dolayı kadına mal edilen ve kadın sesinden dinlemeye alışkın olduğumuz ninnileri kültürel değişim sürecinde erkeklerin de besteliyor ve seslendiriyor olmalarıdır. Gerçi erkeklerin de ninni söylediğini gösteren çalışmalar vardır (Seyirci 1989: 89, Elçi 1994: 271). Çelebioğlu da daha çok erkekler (Ziya Gökalp, Abdullah Tukay) tarafından yazılan millî duyguları dile getiren, halka mal olmuş şiir formundaki ninnilerin varlığından bahsetmiştir (1995: 10). Ayrıca Mehmet Emin Yurdakul, Necip Fazıl Kısakürek, Arif Nihat Asy gibi ninni formunda şiir yazan az sayıda şair de vardır (Kaya 1998: 496). Âşık Mahzuni Şerif’in de “Berçenek’ten Yaya Geldim / Nenni Bebek” başlığını taşıyan ninni formunda eser verdiğini görmekteyiz.

Erkeklerin ninni yaratma ve söyleme konusunda geri planda kalışları zamanla değişmeye başlamıştır. Son yıllarda modern yaşam, yüksek eğitim düzeyi, kültürlerarası etkileşim, kadının iş yaşamında etkin rol oynaması gibi nedenlerle kadın ve erkek sosyal ortamda daha eşit koşullara gelmiştir. Bundan dolayı, günümüzdeki babalar bebeklerinin hayatında en az anne kadar etkin rol oynamakta ve ön plana çıkmaktadırlar. Yeni nesli temsil eden babalarla yapılan kısıtlı araştırma bebeklerine babaların da ninni söylediklerini ortaya çıkarmıştır (Bora Peynircioğlu 2013, Özkan 2013, Keskin 2013). Bu durumu müzik piyasasında yer alan profesyonel erkek sanatçılar arasında da görmek mümkündür. Hem sözlerini hem de bestelerini erkek müzisyenlerin yaptığı ninni formundaki besteler, bir kadının duygularını yansıtarak oluşturduğu ninniler kadar başarılı ve ilgi çekicidir. Gerek ninni formundaki besteleri (Kayahan ve Toygar Işıklı gibi), gerekse anonim ninnileri seslendiren erkek müzisyenler (Barış Manço, Ahmet Kaya, Mustafa Özarlan gibi) müzik piyasasında kendilerine yer bulmuşlardır.

Erkek müzisyenlerin son yıllarda yarattıkları ninni formundaki bestelerin en bilinenlerinden ve en çok seslendirilenlerinden biri de “Yine O Menekşe Gözler Aralı”dır. Klasik Türk sanat müziği tarzında, Kadri Şençalar tarafından bestelenen ninni, düğâh makamında, düyek usulündedir ve güftesi Vecdi Bingöl’e aittir. Bu ninniye Zerrin Özer haricinde, Perihan

Altındağ Sözeri, Şükran Ay, Müzeyyen Senar, Şevval Sam, Elif Güreşçi Çiftçioğlu, Melihat Gülses, Çiğdem Gürdal gibi birçok bayan sanatçı seslendirmiştir. Ninni formundaki bu beste de yine anonim ninnilerde yoğunlukla görülen, annenin hüznünün, bebeğine karşı duyduğu şefkatin, babayla ilgili yaşanan olumsuzlukların ninni aracılığıyla dışa yansıtılışının önemli örneklerinden biridir. Yetim bir bebeğin annesinin ağzından söylenen ninninin melodisi de insanın içini titreten bir tarzdadır ve anonim bir Malatya ninnisiyle benzerlikler gösterir (Çelebioğlu 1995: 89).

Erkek sanatçıların sözünü yazıp bestelediği ninni formundaki bir başka beste örneği de Candan Erçetin'in seslendirdiği "Ninni"dir. Sözleri Mete Özgencil'e, müziği Gökhan Kırdar'a ait olan ninni yine bir annenin oğluna verdiği öğütleri, iyi dilekleri içerirken bir yandan da üstü kapalı bir şekilde annenin hayatta yaşadığı aşk acısını dile getirmektedir. Anne oğluna, bir erkeğin kendine yaşattığı sıkıntıları onun bir başka kıza yaşatmaması için öğüt vermektedir. İçinde ninni sözcüğü geçmese ve bildik ninni söz kalıplarına rastlanmasa da, başlığı "ninni" olan bu bestenin melodisi ve içerdiği öğütler açısından ninni formunda yazıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu makalede, kültürün önemli bir parçasını oluşturan geleneklerin zamana ve gelişen teknolojiye ayak uydurarak değişmesi ninnilerimiz aracılığıyla irdelenmiştir. Bunun için geleneksel olarak dinlemeye alışkın olduğumuz anonim ninnilerle, profesyonel sanatçılar tarafından bestelenip söylenen ninni formundaki besteler arasındaki benzerlikler üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, ninni söyleme geleneğinin bebekler üzerindeki birçok olumlu işlevinin yanında, ninni dinletme geleneğiyle birlikte olumlu ya da olumsuz yönde şekil değiştiren bu yeni işlevler üzerinde durulmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuç, bu geleneksel değişimin başlamış olduğudur. Fakat ninni söyleme geleneği yerini tamamen ninni dinletme geleneğine bırakmıştır denemez. Ninni dinletme geleneği ülkemizin her bölgesinde çok yaygın olmamakla birlikte özellikle büyük şehirlerde daha çok karşımıza çıkan, yeni bir uygulamadır. Bu yeniliğin yanında ninni söyleme geleneği yerini her zaman korumakta ve anneler tarafından hâlen her iki yöntem de kullanılmaktadır: Anneler çocuklarına hem ninni söylemekte, hem de ninni albümlerini dinletmektedirler. Hatta ninni albümü dinleten birçok anne ninnilere eşlik ederek bebeğine kendi sesini de dinletmektedir. Ninni albümü satışları, sözlü kaynakların aktarımları ve internetteki ağ sayfalarında oluşturulan forumlarda duygu ve düşüncelerini dile getiren insanların sayısı bunu desteklemektedir.

Bu hızlı değişime rağmen, annelerin bebeklerine ninni söyleyerek rahatladığı ve bebeğiyle özel anlar paylaştığı göz önüne alınırsa, ninni söyleme geleneğinin yerini tamamen ninni dinletme geleneğine bırakacağı ihtimali çok yüksek gözükmemektedir. Yine de zaman içinde meydana gelecek yeni teknolojik gelişmelerle geleneklerimizin ne şekilde değişeceğini tahmin etmek kolay değildir. Sözlü kültür ortamındaki ürünlerin zamanla yazılı, daha sonra da elektronik ortama geçişinde yaşanan formlar arası geçiş gibi, günümüzde de teknolojinin yardımıyla elektronik ortamdan yeniden sözlü ortama geçiş yaşanmaktadır. Daha fazla kişi bu eserleri duymakta ve aktarmaktadır. Ninni dinletme geleneğinin de zaman içerisinde yaşayacağı değişim ve gelişim ancak yaşanarak görülebilir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- Aka, Belde (2010). “Ninnileri Psikanalitik Yaklaşımla Yeniden Okuma Denemesi”. *Milli Folklor* 88: 38-43.
- Alptekin, Ali Berat (1990). “Ninni”. *TDEA*. C. VII. İstanbul: Dergah Yay. 63.
- Artun, Ertan (1989). “Tekirdağ’da Söylenen Ninnilere Örnekler”. *Türk Folklorundan Derlemeler 1989 (Ninni Özel Bölümü)*. Ankara: KTB Mifad Yay. 1-8.
- Bascom, William R. (1954). “Four Functions of Folklore”. *The Journal of American Folklore* 67 (266): 333-349.
- Çelebioğlu, Âmil (1995). *Türk Ninniler Hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Elçin, Şükrü (1993). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Güngür, M. Nasih (1945). *Kastamonu Ninnileri*. Kastamonu: Kırıl Matbaası.
- Hawes, Bess Lomax (1974). “Folksongs and Function: Some Thoughts on the American Lullaby”. *The Journal of American Folklore* 87 (344): 140-148.
- Görkem, İsmail (2009). “Dünden Bugüne ‘Türk Sözel Edebiyatı’: Değişim ve Dönüşüm”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi / (Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı)* 39: 411-422.
- Karakaya, Yılmaz (2004). “Göstergebilimsel Açından Ninniler”. *Milli Folklor* 61: 44-58.
- Kaya, Doğan (1998). “Ninni”. *Pertev Naili Boratav’a Armağan*. Haz. Metin Turan. Ankara.
- Kıraç, Ekrem (1997). “Türk Halk Şiirinde Ritm, Ezgi ve Ninni Söyleme Geleneğinin Rolü”. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 3: 38-44.
- Kurnaz, Cemal (1997). “Ninnilerin Şiirli Dünyası”. *Türk Kültürü* 35 (413): 540-542.

Özkan, Hava (2012). “Yaşamın Özel Dönemlerinde “Kadın” Ve Ruh Sağlığı: Annelik Dönemi”. <http://tr.scribd.com/doc/113203079/erzurum-kongre-kitab%C4%B1>

Seyirci, Musa (1989). “Antalya İlinin Köylerinden Derlenen Ninniler”. *Türk Folklorundan Derlemeler 1989 (Ninni Özel Bölümü)*. Ankara: KTB Mifad Yay. 89 - 95.

Şimşek, Esmâ (1989). “Çukurova (Kadirli-Kozan) Ninnileri Üzerine Bazı Düşünceler”. *Milli Folklor* I (2): 18.

Tan, Orhan (1989). “Çanakkale’den Derlenen Ninniler”. *Türk Folklorundan Derlemeler 1989 (Ninni Özel Bölümü)*. Ankara: KTB Mifad Yay. 97 - 100.

Sözlü Kaynaklar

Bahadır, Işıl Ünal (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1979 olan öğretmen ile 2.2.2010 ve 2.10.2013 tarihlerinde Ankara’da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

Çetin, Engin Gümüşçü (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1976 olan öğretmen ile 28.1.2013 ve 3.10.2013 tarihlerinde Ankara’da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

Demircan, Aslı Ceren (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1976 olan gazeteci ile 3.2.2013 ve 2.10.2013 tarihlerinde Ankara’da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

Güler, Deniz Akbulut (2013). Doğum yeri Erzincan ve doğum yılı 1976 olan öğretmen ile 3.2.2013 ve 2.10.2013 tarihlerinde Ankara’da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

Kalaycıoğlu, Dilara Bakan (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1978 olan matematikçi ile 29.1.2013 ve 2.10.2013 tarihlerinde Ankara’da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

Keskin, Osman (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1978 olan satış pazarlama müdürü ile 2.2.2013 ve 2.10.2013 tarihlerinde Ankara’da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

Nemutlu, Nergiz (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1978 olan eczacı ile 4.2.2013 ve 2.10.2013 tarihlerinde Ankara’da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

Özkan, Zafer (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1973 olan endüstri mühendisi ile 29.1.2013 ve 3.10.2013 tarihlerinde Ankara’da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

- Peynircioğlu, Banu (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1978 olan öğretim görevlisi ile 30.1.2013 ve 3.10.2013 tarihlerinde Ankara'da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.
- _____, (2013). Doğum yeri Bursa ve doğum yılı 1976 olan öğretim görevlisi ile 30.1.2013 ve 3.10.2013 tarihlerinde Ankara'da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.
- Şahin, Yonca Ekmekçiabaşı (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1978 olan sigortacı ile 2.2.2013 ve 2.10.2013 tarihlerinde Ankara'da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.
- Topçu, Sultan Yüksel (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1978 olan öğretmen ile 2.2.2013 ve 4.10.2013 tarihlerinde Ankara'da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.
- Yılmaz, Bahar Özgün (2013). Doğum yeri Ankara ve doğum yılı 1973 olan müdür ile 2.2.2013 ve 4.10.2013 tarihlerinde Ankara'da yapılan görüşme notları. Derlemenin ses kayıtları P.K.A. arşivindedir.

Today's Lullabies Shaped by Cultural Change and Technology, and the Lullaby Listening Tradition

Pınar Kasapoğlu Akyol*

Abstract

This article attempts to look into the tradition of singing lullabies from a different perspective and analyzes the newly forming tradition of lullaby listening caused by cultural changes and technological developments. Lullabies, which are anonymous folk music products, are the first examples of verbal communication between mothers and babies from the moment the babies are born. Even though it is customary for the mother or an older female relative to sing lullabies to the baby, with emerging technologies and changing culture, lullabies are now available in lullaby albums, babies' toys and the Internet. In addition to anonymous traditional lullabies, there are now professional artists who compose and perform lullabies. Some mothers have their babies listen to these albums instead of singing lullabies to them themselves. More recently, professional male musicians have also started composing and singing lullabies. This article compares traditional lullabies with modern compositions in lullaby form, explores their functions and examines the newly emerging functions of modern trends in lullaby listening.

Keywords

Lullaby, tradition, cultural change, technology, compositions in the form of lullabies, lullaby album, lullabies on the Internet, lullaby listening

---

* Res. Assist., Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of Ethnology – Ankara / Turkey
pkasapoglu@ankara.edu.tr

Современные колыбельные песни под влиянием культурных преобразований и современных технологий и традиция слушания колыбельных песен

Пынар Касапоглу Акйол*

Аннотация

В данной статье исследуется новая традиция слушания колыбельных песен, формирующаяся под влиянием современных культурных преобразований и технологического развития. Колыбельные песни являются образцами народной музыки, выражающими первое вербальное общение между матерью и ребенком с момента его рождения. Исполняемые обычно матерью ребенка или старейшими женщинами семьи колыбельные песни с развитием технологии и преобразованиями культуры стали воспроизводиться через альбомы колыбельных песен, игрушки и через интернет. Наряду с традиционными народными колыбельными песнями имеются также композиции колыбельных песен, написанные и исполняемые профессиональными музыкантами. Некоторые современные мамы предпочитают включать эти альбомы колыбельных песен, нежели петь колыбельные песни самостоятельно. В последнее время профессиональные музыканты мужчины также начали сочинять и исполнять произведения, написанные в форме колыбельные песни. В этой статье сравниваются традиционные колыбельные песни и современные музыкальные произведения, написанные в форме колыбельных песен, а также исследуются функции традиционных колыбельных песен и новые их функции, возникшие в ходе современных изменений.

Ключевые слова

колыбельная песня, традиция, культурное преобразование, технология, композиция в форме колыбельной песни, альбомы колыбельных песен, колыбельные песни в интернете, слушание колыбельных песен

---

* Анкарийский университет факультет языка, истории и географии кафедра народождения – Анкара / Турция
pkasapoglu@ankara.edu.tr

The Uyghur Diaspora in Cyberspace: Identity and Homeland Cause

Işık Kuşçu*

Abstract

Since the 1950s, the Uyghur diaspora communities have engaged in a wide array of activities to transnationalize the case of Uyghurs in the homeland. Uyghur diaspora have traditionally organized around associations and worked towards transnationalizing the homeland cause through conferences, press releases, printed materials such as books and journals as well as booklets and pamphlets. For the last decade or so though, Uyghur diaspora groups are benefiting from a new means of communication, the Internet. By analyzing different Uyghur diaspora websites and forums, this article aims to examine how the Internet has helped this community to create awareness about the condition of Uyghurs in the homeland. This article also attempts to analyze how the Internet has contributed to a unified national identity as well as to a greater cohesion within the diaspora. At the same time, I compare this recent Internet activity with the actions and discourse of the earlier Uyghur diaspora in order to find out about the parallels between the two discourses.

Keywords

Uyghur, diaspora, Internet, homeland, national identity

Introduction

Homelands are central to diasporan identity. It is the homeland that helps diaspora groups to preserve their identity in the host states. Diaspora communities cannot disengage themselves from the homeland and often have some kind of ties with their native land, be it in the form of an economic, social, cultural or political one. When the homeland is under foreign control or there is an unfriendly regime in the country, a diaspora will

---

* Assist. Prof. Dr., Middle East Technical University, Department of International Relations – Ankara / Turkey
kuscuu@metu.edu.tr

probably have no such ties. Instead they are often involved in diaspora politics which involve a variety of activities in host states to promote the homeland cause.

Since the 1950s, the Uyghur diaspora has engaged in a wide array of activities to transnationalize the case of Uyghurs in the homeland. Uyghur diaspora communities have coalesced around diaspora organizations in host states to enlist support from the international community for the homeland cause. This has involved different aims such as ending human rights violations, limiting the discrimination of Uyghurs in Xinjiang (Eastern Turkistan) and greater autonomy or independence. Mehmet Emin Buğra and İsa Yusuf Alptekin pioneered in Uyghur diaspora involvement in homeland affairs. Based in Turkey, the two diaspora leaders published books and periodicals, established diaspora organizations, visited foreign leaders and organized conferences to promote the homeland cause. This first generation Uyghur diaspora activity established a firm base for later diaspora generations to build on.

Despite the first generation's pioneering activities, the reach of such activities was more limited compared to those of the second generation's. Along with other factors such as the changing international context and the domestic conditions in the People's Republic of China, changes in technology, namely the availability of the internet created new opportunities for the second generation Uyghur diaspora. Through the use of virtual communication means, Uyghur communities abroad have been able to transnationalize the Uyghur cause farther to a much wider audience.

Uyghur diaspora activity in cyberspace will be the main focus of this paper. By examining different Uyghur diaspora websites and forums, I aim to find out how the internet has helped this community to create awareness about the condition of Uyghurs in the homeland and how it contributed to a unified national identity as well as to greater cohesion within the diaspora. There is growing literature on Uyghur diaspora activity in cyberspace (see Gladney 2003, Shichor 2003, Kanat 2005, Petersen 2006, Shichor 2010). These works are helpful in understanding the nature and scope of the Uyghur diaspora's activity on the net. While analyzing online activity and its contribution to Uyghur national identity and homeland cause, I also compare it to the activity and discourse of the earlier Uyghur diaspora. The parallels between the two indicate that there is an important continuation in diasporan activities and that later generations have and are benefiting from past discourse.

Modern Diasporas and Diaspora Activism

Modern diasporas have become important transnational actors in the last few decades as they increasingly participate in the politics of their homelands. The definition of modern diaspora involves more than the dispersal of people from its original homeland (Butler 2011: 189). Members of a particular diasporan group are consciously part of a larger ethnonational group. It is this self-awareness and shared identity that connects people to their homeland as well as to other members of the diasporan community elsewhere (Butler 2011: 192, Sökefeld 2006: 267). Such diaspora groups are transnational actors as they are usually engaged in homeland related affairs while residing in their host states.

The level of diasporan engagement in homeland affairs is affected by factors such as the homeland being real or symbolic, independent or under foreign control. For example, those diasporas whose homeland is under foreign control are generally more active, particularly when there is an ongoing struggle for independence or for more autonomy in the homeland (Baser and Swain 2010: 38-42). Also within an active diasporan community, not all the members of a diasporan group are actively involved in homeland related issues. Shain and Barth divide the members of mobilized diaspora groups into three categories: core, passive and silent members. Core members are usually the organizing elites while passive members become active only when they are called upon by the core members. Finally, silent members are usually not active, but may mobilize in crisis situations (Shain and Barth 2003: 452).

External factors also affect the level of diasporan activity in homeland affairs. According to Sökensen, the political opportunities such as communication, media, transport as well as legal and institutional frameworks that diasporan communities operate within are important determinants of diasporan engagement in homeland affairs (2006: 270). Such political opportunity structures are defined largely by host states, starting with allowing the activity of diasporan communities within their territories (Shain and Barth 2003: 463-464). Host state related factors are very important in that they may lead the societies decline in diasporism or may lead them to look for new host states that are more permissive (Clifford 1994: 306, Ostergaard-Nielsen 2001: 14).

Uyghur Diaspora Communities and their Diasporic Activism

Today, Uyghur diaspora communities reside in a vast geographic area stretching from Central Asia to Turkey, from Europe to the United States and from Canada to Australia. While the exact number of diaspora Uyghurs is unclear, estimates indicate that this number is between 500,000 to 600,000, which is about 5-6 percent of the total world Uyghur population (Petersen 2006: 65, Gladney 2009: 17, Shichor 2010: 294-295).

The largest proportion of the Uyghur diaspora lives in Central Asia, yet the total number of Uyghurs in the region is uncertain. Shichor suggests that while the number of Uyghurs in Kazakhstan is close to 350,000, this number is probably around 50.000, both in Uzbekistan and Kyrgyzstan (Shichor 2009). There are also a small number of Uygur communities living in other Central Asian countries. In Turkey, there are an estimated 5000 to 10,000 Uyghurs(Shichor 2010: 294-295, Kellner 2002: 12). The number of Uyghurs living in Europe, North America and Australia is much smaller and estimates are as follows, respectively: 2000, 1500 and 1200. Finally, around 5000 Uyghurs live in Saudi Arabia and some 3000 to 5000 in the Russian Federation. The creation of the Uyghur diaspora is a result of different migration waves, occurring mainly in the 20th century due to the worsening conditions in the homeland and the opening up of the borders (Shichor 2009, Shichor 2010: 294-295, Gladney 2009: 17, Shichor 2006).

Settling in such different parts of the world, the Uyghur diaspora has been involved in diaspora politics, depending on the host country conditions, the international context and their own cohesion. The first period of Uyghur diaspora activism began in the 1950s with Mehmet Emin Buğra and İsa Yusuf Alptekin as the forerunners of this period. Mehmet Emin Buğra and İsa Yusuf Alptekin were the leaders of the Uyghur diaspora community who led Uyghur refugees to Turkey during the first wave of migration (Taşçı 1985). Buğra and Alptekin also played prominent roles in the history of the homeland before communist Chinese rule. Later, they would be the ones who continued the struggle for the homeland's national cause within the framework of diaspora politics. Especially at a time when most voices for independence or actual autonomy were silenced in the homeland, the Uyghur diaspora community's activities under the leadership of Buğra and Alptekin appears as an important contribution for continuing the struggle for the homeland cause.

These two community leaders were involved in many activities which made the homeland cause widely publicized and also promoted the cohe-

sion of the Uyghur diaspora in Turkey. As Shichor argues, many of these activities involved conventional means such as the publication of books and journals, establishing associations and organizing events, as well as meeting with international leaders and organizations (Shichor 2003: 288). Such activities seem more modest and limited when compared to the current diaspora politics of today, many of which involve virtual means as a means to facilitate the achieving of diasporic goals.

The second important period in Uyghur diaspora activism dates back to the early 1990s and involves certain changes making this period different from the previous one, such as a wider international audience, better organization and cohesion within the diaspora and the increasing use of virtual communication methods. There are certain historical developments which occurred in late 1980s and early 1990s that are helpful in explaining these changes. The first one of these is related to the domestic developments in the People's Republic of China (PRC). After the death of Mao Zedong, a series of reforms aiming at a relative relaxation in social and cultural fields took place. Mao's death also led to an Open Door policy with the rest of the world which meant increasing interaction with the international community and greater participation in international organizations, which in turn meant more exposure to the pressures and criticism of the international community (Shichor 2006, Shichor 2003: 282).

The second set of factors is related to the collapse of the Soviet Union in 1991. The independence of the Central Asian countries, with whom Uyghurs share a common culture, language and history created hopes among Uyghurs and contributed to their seeking of a greater autonomy or independence from the PRC (Shichor 2006, Hyer 2006: 78). Another development related to the demise of the Soviet Union and to the end of the Cold War is the increasing importance attached to human rights by the international community. Together with China's growing exposure to international pressure as a result of its Open Door policy, China's human rights record often became a topic of criticism in its relations with other countries and international organizations (Shichor 2007, Shichor 2006). All these developments, along with changes in communications technology, positively contributed to the second phase of Uyghur diaspora activism.

In both periods of activism, but especially during the second period, the Uyghur diaspora established various organizations in their host countries (depending on the host country's permissiveness to such activities) in order to have an institutional platform to unify their members and to create awareness on Uyghur issues within the host countries as well as within the

international community. In almost every country that the Uyghur diaspora reside in, there is at least one diaspora organization at present. Uyghur diaspora organizations are located in Turkey, Germany, Sweden, Switzerland, Norway, the UK, the Netherlands, France, Belgium, Finland, Japan, Australia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, the USA, Canada and Australia.

While the number of Uyghur diaspora organizations has increased, the problem of lack of coordination and unity among them remained an ever pressing problem. Uyghur diaspora leaders were well aware that to be more effective, various diaspora communities should be able to coordinate their activities and unite as a single voice. It was clear that unity among Uyghur diaspora organizations would also help the international community to take the Uyghur cause more seriously (Shichor 2007, Kellner 2002: 15). Such considerations would slowly turn diaspora organizations under a more transnational body. The initial steps towards establishing an umbrella organization, representative of not only various Uyghur diaspora organizations in the world but also of the Uyghurs in the homeland, were taken in early 1990s. With this goal in mind, the First Eastern Turkistan National Assembly (*kurultai*) was convened in 1992 in İstanbul with an inclusive participation of diaspora representatives including those from Central Asia, which became possible only after the independence of the Central Asian states (Kellner 2002: 13). However, this *kurultai* did not produce the anticipated result of a permanent umbrella organization.

In 1999, as a result of the Second Eastern Turkistan National Assembly, the Eastern Turkistan National Congress was established. The ultimate goal of establishing an inclusive transnational body came only in 2004 with the creation of the World Uyghur Congress (WUC) as a result of the merging of the Eastern Turkistan National Congress with the World Uyghur Congress. Erkin Alptekin, the son of İsa Yusuf Alptekin, was elected as the first president of the WUC during the first General Assembly in 2004. As of 2006, this post has been held by Rebiya Kadeer. The second General Assembly of the WUC was held in 2006 in Munich, the third one took place in 2009 in Washington, DC and the last one took place in Tokyo in 2012 (World Uyghur Congress website, <http://www.uyghurcongress.org/en/?cat=149> last accessed on 15.07.2012).

The WUC declares as its goal “to promote democracy, human rights and freedom for the Uyghur people” and underlines that it prefers a peaceful and nonviolent method for accomplishing this goal through dialogue and negotiation (World Uyghur Congress website). The WUC, therefore, clearly distances itself from other organizations which do not openly dis-

claim violence. Perhaps a careful discourse as such is necessary considering the international community's sensitivity against the use of terror and violence for whatever the goal in a post 9/11 period.

Uniting almost 30 Uyghur diaspora organizations around the world, the WUC claims to be "the sole legitimate organization of the Uyghur people both in East Turkestan and abroad." After all, the WUC was born as a result of the search for a unified and strong leadership in order to overcome the problems of fragmentation. However, other organizations rejecting such a representative role for the WUC have emerged. The Republic of East Turkestan Government in Exile (ETGE) founded in 2004, is worth mentioning here. However, as Shichor also argues (Shichor 2007), the ETGE is almost a defunct organization now. Like any diaspora community, within Uyghur diaspora there will also not be a total agreement on the goals and methods of the Uyghur cause (Author's Interview with Mr. Alim Seytoff, Esq, Spokesmen for the WUC, President of the UAA and Director of the UHRP, January 2012, Washington D.C). However, the WUC seems to be successful in unifying a high proportion of diaspora organizations as well as having been legitimized by the international community as the representative of Uyghur people both within the diaspora and the homeland.

Uyghur Diaspora in Cyberspace

Diaspora communities have traditionally organized around associations and worked towards transnationalizing the homeland cause through conferences, press releases, printed materials such as books, journals as well as booklets and pamphlets. For the last decade or so though, diaspora groups are benefiting from a new means of communication and are increasingly active in the virtual space.

The Internet has benefited the diaspora groups in various ways. First and foremost, the internet helps diaspora groups to reach a wider audience and therefore create greater awareness within the international community about the homeland cause. Another major benefit is related to the diaspora group members themselves. A diaspora organization's websites, including forums, have increased the participation of diaspora members in matters related to the homeland. Through utilizing such platforms, now diaspora members can share information, get informed about events and coordinate more easily (Brinkerhoff 2006: 31-32, Bernal 2006: 163). According to Bernal, the internet is a transnational space where diaspora members "produce and debate narratives of history, culture, democracy and identity" (Bernal 2006: 161). The internet has the capacity to transform diaspora

members from passive to active ones through increasing the participation of grassroots members and not limiting diaspora politics to a small group of diaspora elite. The internet has also provided diaspora elites with more opportunity to shape national identity (Saunders 2011: 8).

For the last decade or so, Uyghur diaspora communities have increasingly begun utilizing virtual communication means. With the power to reach to wider audience, including interested parties in the host states and other international actors, such use of virtual communication methods contributed to the further transnationalization of the Uyghur case. Along with the goal of enlisting international support, the use of the internet has also contributed positively to greater cohesion and participation within Uyghur diaspora communities. Finally, the internet has provided a platform for Uyghur diaspora elites to further develop and reinforce a modern Uyghur identity with contribution from the grassroots base.

The Uyghur diaspora has long been engaged in activities to transnationalize the Uyghur cause and therefore has tried to enlist the support of the international community. First generation diaspora leaders such as Alptekin and Buğra published books and journals (although most of them in the Turkish language and thus limited in reach) in order to inform the world public opinion and publicize the Uyghur issue. In addition to publishing activities, they visited international leaders and organizations and launched appeals and wrote petitions. Alptekin was particularly active in raising awareness for the Uyghur cause and paid visits to many organizations such as the Muslim World League and the Arab League as well as attending the Bandung Conference in 1955, the Afro-Asian Conference in 1965 and the World Congress of Islam in 1964 (Landau 1995: 118, 150; Shichor 2003: 290).

Despite all these activities, first generation diaspora activism has been more limited in effect in creating the targeted awareness within the international community. As mentioned earlier, there was a set of factors to explain this. One of these factors was the lack of virtual communication means that is available to current generation. As early as the mid-1990s, Uyghur diaspora organizations set up websites to promote an increased awareness about the Uyghur issue. The language of these websites is important in order to understand the targeted audience. Some of these websites are only in the language of the host states, such as Turkish and Japanese (East Turkestan Migrants Association-Doğu Türkistan Göçmenler Derneği website <http://www.Doğuturkistan.com.tr/> last accessed on 28.02.2012, East Turkestan Foundation-Doğu Türkistan Vakfı website

<http://dtv.org.tr/> last accessed on 28.02.2012, Japan Uyghur Association website, <http://uyghur-j.org/main.html>, last accessed on 28.02.2012).

These kinds of sites target an audience limited to those interested in Uyghur issues in the host nation. A second group of sites such as that of the World Uyghur Congress (WUC) and East Turkestan Information Center (ETIC) are in a variety of languages including English, Turkish, Japanese, Chinese, Uyghur, German, Arabic and Russian. Clearly the targeted audience is wider and more varied in order to encompass all host countries. Despite the inclusion of the Uyghur and Chinese languages, such sites are inaccessible in the homeland. As the English language is considered a more universal language, the use of English in such websites allows the sites to reach a wider audience, including the Western constituency and legislators who are keener in issues concerning human rights and democracy.

Uyghur diaspora websites usually dedicate an important space to news and press releases on the condition of the Uyghurs in the homeland. While most sites refer to other sources (Radio Free Asia, major media broadcasters and news agencies as well as host country media) some websites such as the Uyghur American Association (UAA), Uyghur Human Rights Project (UHRP) and the WUC prepare their own news reports and press releases. The WUC also has a monthly e-newsletter that contains news and reports that are sent to email subscribers (World Uyghur Congress website, <http://www.uyghurcongress.org/en/?cat=284> last accessed on 28.02.2012). The UAA also provides subscribers with news and updates (Uyghur American Association (UAA) website, <http://uyghuramerican.org/news/> and <http://uyghuramerican.org/press-releases> last accessed on 28.02.2012). The UAA President AlimSeytoff stated that they regularly send press releases to their subscribers which include a diverse audience such as human rights organizations, US government officials and foreign embassies (Author's Interview, January 2012, Washington D.C).

Transnationalizing the homeland cause is a major goal for the Uyghur diaspora. Informing the world public opinion through news and press releases serves this goal. Such news focuses on Chinese policies of religious and linguistic repression, the increasing use of Mandarin, demographic policies aiming to increase Han Chinese population as well as other assimilationist and discriminatory policies (East Turkestan Migrants Association-Doğu Türkistan Göçmenler Derneği website, World Uyghur Congress website, and Uyghur American Association (UAA) website). Indeed, the first generation diaspora leaders such as Alptekin and Buğra underlined such assimilation and sinification policies as being persistent policies

of the Chinese government. For Alptekin, education proved to be an important tool for furthering such policies. Alptekin argued that due to such an education, young Uyghur generations are growing up without learning about their rich past and face the danger of losing their cultural and religious identity by assimilating into Han culture (Alptekin 1967: 12, Taşçı 1985: 35, Alptekin 1976: 3-4). Alptekin and Buğra repeatedly referred to communist China and their policies as “imperialist” in nature. Using such discourse allowed them to strengthen their claims that Uyghurs were indigenous to the land and had a right of self-determination over their territory. The Diaspora leaders’ emphasis on the imperialist nature of Chinese rule was an intelligent move to enlist support from the international community; if we consider the historical context of decolonization of the period.

In a parallel fashion, contemporary diaspora elite have been using a discourse centering on “human rights”, as the international community has placed a higher priority on human rights as of 1990s. The news and press releases that are found in the websites of Uyghur diaspora organizations focus on human rights violations such as political imprisonments, executions for political and religious offenses, religious, cultural and linguistic repression in Xinjiang (Eastern Turkestan). Uyghur Human Rights Project (UHRP) under the UAA is solely concentrating on reporting human rights violations in the homeland. UHRP defines itself as a human rights advocacy group with research and publication activities. A research team prepares reports and such reports are published on UHRP site (Author’s Interview with Mr. Alim Seytoff, Esq., January 2012, Washington D.C). While UHRP cyber activities have a unique focus on human rights, other Uyghur organizations’ sites underline human rights abuses along with other issues (Uyghur Human Rights Project (UHRP) website <http://uhrp.org/>, East Turkestan Culture and Solidarity Association-Doğu Türkistan Kültür, Dayanışma Derneği website <http://www.gokbayrak.com/> last accessed on 28.02.2012, Uyghur American Association (UAA) website, Free Skyblue Flag: Voice of East Turkestan- HürGök Bayrak: Doğu Türkistan’ın Sesi website <http://hurgokbayrak.com/> last accessed on 28.02.2012, World Uyghur Congress website, Uyghur Canadian Association website <http://uyghurcanadiansociety.org/>, last accessed on 28.02.2012).

The Uyghur diaspora’s growing activity on the internet has also helped with greater cohesion within diaspora members and members’ increasing involvement in homeland related matters. E-mail groups, forums and websites of diaspora organizations allow members to communicate and network

quickly and easily (Meshrep Uyghur Forum, <http://www.meshrep.com/>, last accessed on 28.02.2012, Uyghur American Association Forum, <http://forum.uyghuramerican.org/forum/forum.php>, last accessed on 28.02.2012). Such communication among members of diaspora in a single host state or across host states was not available for the first generation diaspora. Increased communication allows the Uyghur diaspora to coordinate their activities, which in turn allows for a united and stronger action. Diaspora websites and forums provide a democratic platform for members to discuss a wide range of issues. Such forums increase the participation of diaspora members in homeland affairs by encouraging them to be more involved in issues of concern. They help make the homeland issues not only a concern for diaspora elite but for all members. Also, since anonymity is provided, members can openly discuss issues.

The cyberspace has allowed diaspora elite to contribute to the development of a unified Uyghur identity. Among scholars who work on Uyghurs, there is not a clear agreement on the existence of a unified Uyghur identity shared by all Uyghurs, including those in the homeland and diaspora. Petersen highlights the fragmented nature of Uyghur identity by arguing that: "There is division along religious lines, between competing Muslim Sufi traditions and also between non-Sufi factions. It is also important to recognize that many Uyghurs have fixed territorial allegiances, either based on oases or place of origin, which also include linguistic discrepancies." (2006: 70) Indeed, it was originally Rudelson who argued that "At the oasis level, Uyghur identity is not unified but fragmented along the same lines that separate social groups...These divergent Uyghur self-identifications at the local level pose the greatest challenge to intellectuals' efforts to shape an overarching Uyghur nationalist ideology" (1997: 168). However, later research put forward that such divisions are becoming less important as a separate Uyghur national identity is developing in opposition to Han identity (Kellner 2002: 6, Smith 1999). While there is no consensus among scholars on the issue of a unified Uyghur identity, in cyberspace it is possible to observe a unified Uyghur identity with a common history, culture and language.

As one of the major components of the modern Uyghur national identity, Uyghur history is portrayed in diaspora sites as a glorious or proud one in which Uyghur people had their own independent states and developed a great civilization. According to these sites, Uyghur history dates back 4000 years (Website of the World Uyghur Congress, East Turkistan Culture and Solidarity Association-Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği

website, East Turkestan Foundation-Doğu Türkistan Vakfı website, Free Skyblue Flag: Voice of East Turkestan- Hür Gökbayrak: Doğu Türkistan'ın Sesi website). For the contemporary Uyghur diaspora elite, writing about the history of the homeland is an important tool for claiming a legitimate stake in the homeland. Establishing the people and land connection, that Xinjiang (Eastern Turkestan) has always been inhabited by Uyghurs, and that Uyghurs are indigenous to the land helps diaspora to legitimize their cause in the eyes of the international community. With the same goal of firmly establishing the territory and people connection, first generation diaspora leader like İsa Yusuf Alptekin also devoted particular importance to the history of the region. In his book, "Doğu Türkistan Davası (The Cause of Eastern Turkestan)," he presents a detailed analysis of the political history of the region. His aim is to establish that the region had mostly been ruled by independent Turkic states except for short periods of foreign invasion, including invasions by the Chinese.

In diaspora websites, the distinctiveness of Uyghur culture and language are emphasized as well in order to show how Uyghurs and Chinese are totally different people (Website of the World Uyghur Congress, Uyghur Human Rights Project (UHRP) website, East Turkistan Culture and Solidarity Association-Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği website). In these websites, Turkicness and/or Islam are underlined as being the central components of this particular Uyghur identity. Indeed, Alptekin and Buğra earlier underlined Islam and Turkicness, as well. By underlining these identity markers, they attempted to show the difference between their identity and Chinese identity. Alptekin viewed different Turkic groups in Xinjiang (Eastern Turkestan) as belonging to one big Turkic family and criticized the Chinese administration's design of these groups as different ethnic groups. He argued that during the different periods of Chinese rule, but especially during the communist period, policies to repress all forms of Turkic and Islamic identity became the norm (Alptekin 1967: 51, Taşçı 1985: 260).

Conclusion

For almost six decades, the Uyghur diaspora has been vigorously working towards creating awareness on the Uyghur issue and enlisting support from the international community. Due to such activity, the Uyghur cause is better known in the world today. Earlier steps towards becoming the voice of all Uyghurs started with the actions of the first generation Uyghur diaspora. The leaders of this generation, İsa Yusuf Alptekin and Mehmet Emin uğra, were heavily engaged in activities such as publishing of books

and periodicals, establishing diaspora organizations, visiting foreign leaders and organizing conferences to promote the homeland cause. Despite their adamant stance in making the Uyghur cause a transnational one, the historical context of Buğra and Alptekin was different and less conducive to do so. Thus, the first generation's attempts were limited in terms of creating great awareness and enlisting support on the Uyghur issue.

For the last few decades, the Uyghur diaspora has been utilizing a new tool in order to promote the Uyghur issue. The use of this new communication tool has helped the contemporary second generation in different ways. First of all, the Internet has promoted increased communication among Uyghur diaspora members making their actions unified and therefore a stronger one. Especially through their activity in forums and email lists, diaspora members are more engaged in homeland affairs, transforming Uyghur diaspora action limited to elite only.

Second diaspora websites have helped the diaspora in transnationalizing the homeland cause to a wider audience. Predominantly through news and press releases, it has become possible to disseminate information on the condition of Uyghurs in the homeland. This is important considering the fact that there is not much accurate information coming from homeland sources. Diaspora websites and particularly the above mentioned news and press releases mainly focus on the Chinese government's repressive, assimilationist and discriminatory policies towards Uyghurs. In such sources, the dominant theme in the diaspora discourse is the human rights abuses taking place in the homeland. Considering the increasing importance of human rights after the Cold War period, using such discourse is a clever move by the diaspora to get international support.

Finally, the internet has allowed the diaspora to create a modern national identity for Uyghurs. Diaspora often devotes particular attention to Uyghur history, culture and language in their websites. The discourse underlines how different Uyghur culture and language is from that of the Chinese. The Diaspora also establishes the connection between territory and people by claiming that Uyghurs have a 4000-year old history in Xinjiang (Eastern Turkestan). The periods of independent statehood are also underlined to show that Uyghurs have the tradition of ruling themselves.

The discourse of the second generation Uyghur diaspora carries many similarities with that of the first generation. Indeed, a careful analysis of Buğra and Alptekin's works reveal that contemporary diaspora discourse borrowed many of the ideas that earlier generation elite had developed.

Particularly in matters related to the Chinese treatment of Uyghurs and creation of a unified Uyghur national identity, Buğra and Alptekin's works contributed greatly to today's virtual diaspora discourse. This continuity of discourses between the two generations is helping the Uyghur diaspora movement have a firm foundational base.

References

- Alptekin, İsa Yusuf (1976). *Doğu Türkistan Davası*. İstanbul: Otağ Yay.
- _____, (1967). *A Memorandum concerning Great Turkistan (Büyük Türkistan Hakkında)*. İstanbul: Şehir Matbaası.
- _____, (1992). *Unutulan Vatan: Doğu Türkistan*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- _____, (1979). *Doğu Türkistan'da Kızıl Çin Vahşeti*. İstanbul: Yeni Asya Araştırmaları Merkezi Yay.
- _____, (1976). *Doğu Türkistan'ın Hür Dünyaya Çağrısı*. İstanbul: Otağ Yay.
- Bernal, Victoria (2006). "Diaspora, Cyberspace and Political Imagination: the Eritrean Diaspora Online". *Global Networks* 6 (2): 161-179.
- Buğra, Mehmet Emin and İsa Yusuf Alptekin (1955). *Doğu Türkistan Kızıl Muh-tariyeti Reddeder*. Ankara: Son Havadis Matbaası.
- Buğra, Mehmet Emin (1959). *Tibet ve Doğu Türkistan Hakkında Bilinmeyen Siyasi Konular*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Butler, Kim D. (2001). "Defining Diaspora, Refining a Discourse". *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 10 (2): 189-219.
- Brinkerhoff, M. Jennifer (2006). "Digital Diasporas and Conflict Prevention: the Case of Somalinet.com". *Review of International Studies* 32: 25-47.
- Clifford, James (1994). "Diasporas". *Cultural Anthropology* 9 (3): 301-338.
- Hyerg Eric (2006). "China's Policy towards Uighur Nationalism". *Journal of Muslim Minority Affairs* 26 (1): 75-86.
- Gladney, C. Dru (2003). *Cyber-Separatism and Uyghur Ethnic Nationalism in China*. Center for Strategic and International Studies, available at <http://www.csis.org/china/030605gladney.pdf> [Accessed 12.06.2010].
- _____, (2009). *Freedom Fighters or Terrorists? Exploring the Case of Uyghur People*. Washington D.C.: Testimony to the United States Congress Committee on Foreign Affairs Subcommittee on International Organizations.
- Kanat, Kılıç (2005). *Internet by Uyghur Diaspora Ethnic Media and Politics: The Uyghur Diaspora*. First Monday, Special Issue: 8 available at <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/1804>.

- Kellner, Thierry (2002) *China: The Uyghur Situation from Independence for the Central Asian Republics to the Post 11 September Era*. Writenet Paper No. 2 available at www.unhcr.org/refworld/pdfid/465e8a292.pdf [Accessed 28.02.2012].
- Landau, Jacob (1995). *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Bloomington: Indiana University Press.
- Østergaard-Nielsen, Eva K (2001). *The Politics of Migrants' Transnational Political Practices*. Transnational Communities Programme Working Paper WPTC-01-22. Available at <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%-20papers/WPTC-01-22%20Ostergaard.doc.pdf> [Accessed 28.02.2012].
- Petersen, Kristian (2006). "Usurping the Nation: Cyber-Leadership in the Uighur Nationalist Movement". *Journal of Muslim Minority Affairs* 26 (1): 63-73.
- Rudelson, J. Justin (1997). *Oasis Identities: Uyghur Nationalism along China's Silk Road*. New York: Columbia University Press.
- Saunders, Robert (2011). *Ethnopolitics in Cyberspace: the Internet, Minority Nationalism and the Web of Identity*. Lanham: Lexington Books.
- Shain, Yossi and Barth Aharon (2003). "Diasporas and International Relations Theory". *International Organization* 57 (3): 449-479.
- Shichor, Yitzhak (2003). "Virtual Transnationalism: Uyghur Communities in Europe and the Quest for Eastern Turkestan Independence". *Muslim Networks and Transnational Communities in and across Europe*. Eds. Stefano Allievi and Jørgen S. Nielsen. Leiden, Boston: Brill.
- _____, (2006). *Changing the Guard at the World Uyghur Congress China Brief 6: 25* available at [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=4015](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=4015) [Accessed 28.02.2012].
- _____, (2007). "Limping on Two Legs: Uyghur Diaspora Organizations and the Prospects for Eastern Turkestan Independence" *Central Asia and the Caucasus*, 6: 48 available at <http://www.ca-c.org/journal/2007-06-eng/12.shtml> [Accessed 28.02.2012].
- _____, (2009). *The Uyghurs and China: Lost and Found Nations* available at <http://www.opendemocracy.net/article/the-uyghurs-and-china-lost-and-found-nation> [Accessed 28.02.2012].
- _____, (2010). "Net Nationalism: The Digitalization of the Uyghur Diasporas". *The New Media Age: Identity, Politics, and Community*. Eds. Andoni Alonso and Pedro J. Oiarzabal. Reno, Las Vegas: University of Nevada Press.
- Smith, Joanne (1999). *Changing Uyghur Identities in Xinjiang in the 1990s*. PhD Dissertation. University of Leeds.
- Sökefeld, Martin (2006). "Mobilizing in Transnational Space: a Social Movement Approach to the Formation of Diaspora". *Global Networks* 6 (3): 265-284.

Swain, Ashok and Bahar Baser (2010). "Stateless Diaspora Groups and their Repertoires of Nationalist Activism in Host Countries". *Journal of International Relations* 8 (1): 37-60.

Taşçı, M. Ali (1985). *Esir Doğu Türkistan İçin: İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Doğu Türkistan Neşriyat Merkezi Yay.

Uyghur Diaspora Websites and Forums

East Turkistan Culture and Solidarity Association (Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği), www.gokbayrak.com/ [Accessed 28.02.2012].

East Turkestan Migrants Association (Doğu Türkistan Göçmenler Derneği), www.Doğuturkistan.com.tr/ [Accessed 28.02.2012].

East Turkestan Foundation (Doğu Türkistan Vakfı), www.dtv.org.tr [Accessed 28.02.2012].

Free Skyblue Flag: Voice of East Turkestan (Hür Gökbayrak: Doğu Türkistan'ın Sesi) www.hurgokbayrak.com/ [Accessed 28.02.2012].

Japan Uyghur Association, uyghur-j.org/main.html [Accessed 28.02.2012].

Meshrep Uyghur Forum, www.meshrep.com/ [Accessed 28.02.2012].

Uyghur American Association (UAA), uyghuramerican.org/ [Accessed 28.02.2012].

Uyghur American Association Forum, forum.uyghuramerican.org/forum/forum.php [Accessed 28.02.2012].

Uyghur Canadian Association, www.uyghurcanadiansociety.org/ [Accessed 28.02.2012].

Uyghur Human Rights Project (UHRP), <http://uhrp.org/> [Accessed 28.02.2012].

World Uyghur Congress (WUC), www.uyghurcongress.org/en/?cat=149 [Accessed 28.02.2012].

Uygur Diasporasının Dijital Ortamdaki Faaliyetleri: Kimlik ve Anavatan Meselesi

Işık Kuşçu*

Öz

Uygur diaspora grupları, 1950'lerden bu yana uluslararası platformlarda anavatan meselesini duyurmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu amaçla dernekler kurmak, konferanslar düzenlemek, basın bildirimleri dağıtmak ve kitap, dergi, kitapçık gibi yazılı basın araçlarından yararlanmak suretiyle sesini duyurmaya çalışmıştır. Ancak yaklaşık son 10 yıldır, Uygur diasporası yeni bir iletişim aracından, internetten yararlanmaya başlamıştır. Bu makalede çeşitli diaspora internet siteleri ve forumlarının incelenmesi suretiyle, Uygur diasporasının internetteki faaliyetlerinin, Uygur milli kimliği ve diasporanın birlik ve beraberliği üzerindeki etkileri incelenmektedir. İnternetin anavatan meselesini uluslararası kamuoyuna duyurmak ve anavatan-daki Uygurların durumlarıyla ilgili kamuoyunu bilgilendirmek konularındaki katkıları da yine bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Makalede bu analiz ilk kuşak Uygur diaspora temsilcilerinin faaliyetleri ve söylemleriyle karşılaştırmalı olarak yapılacaktır. Buradaki amaç ise iki kuşak söylemleri arasındaki benzerliklere ve faaliyet ile söylemlerdeki devamlılığa işaret etmektir.

Anahtar Kelimeler

Uygur, diaspora, internet, anavatan, millikimlik

* Yrd. Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Ankara / Türkiye
kusc@metu.edu.tr

Деятельность уйгурской диаспоры в цифровой среде: проблема идентичности и исторической родины

Ышык Кушчу*

Аннотация

Начиная с 1950-х годов по настоящее время различные группы уйгурских диаспор с целью привлечения внимания мирового сообщества к проблеме исторической родины организуют различные мероприятия на международной арене. В этих целях они пытаются донести свою проблему через создание общественных объединений, организацию конференций, распространение пресс-релизов и различных печатных средств, таких, как книги, журналы, буклеты и т.д. Однако в последние 10 лет уйгурская диаспора начала активно использовать новое средство коммуникации - интернет. В этой статье путем изучения интернет-сайтов и форумов различных уйгурских диаспор, рассматривается влияние деятельности уйгурской диаспоры в интернете на национальную самоидентичность, единство и сплоченность диаспоры. Вклад и роль интернета в привлечении внимания мирового сообщества к проблеме исторической родины и положению уйгур на исторической родине также является предметом исследования данной статьи. Этот анализ в статье проводится путем сравнения с деятельностью и тезисами первого поколения представителей уйгурской диаспоры. Целью работы является показать сходство тезисов двух поколений и преемственность в деятельности уйгурской диаспоры.

Ключевые слова

Уйгур, диаспора, интернет, историческая родина, национальная самоидентичность

---

* и.о.доц.док., Ближневосточный технический университет, кафедра международных отношений – Анкара / Турция
kuscucu@metu.edu.tr

Bayındır Tahtacıları ve Dillerinin Belirgin Özellikleri*

Aziz Merhan**

Öz

Tahtacılar, Aleviler içinde kendilerine özgü gelenekleri olan dini bir topluluktur. Genel olarak Türkiye'nin batısında ve güneyinde yaşarlar. Ağaç işleri ve ormancılıkla uğraştıkları için tahtacı olarak adlandırılırlar. Haklarında bir takım araştırmalar olmasına rağmen İzmir ilinin yaklaşık 70 km doğusunda bulunan Bayındır ilçesinde yaşayanlar hakkında hiçbir araştırma yapılmamıştır. İlçenin Hatay mahallesinde ikamet etmekte olan Bayındır Tahtacıları kendilerini Türkmen olarak adlandırmaktadır. Konuştıkları dil, standart Türkçeden birçok yönden, özellikle söz varlığı ve fonetik yönden farklılıklar göstermektedir. Bunda inançları ve yaşam biçimleri etkilidir. Bu makalede Bayındır Tahtacılarını genel olarak ele alıp dilleriyle ilgili belirgin özellikler incelenmiştir. Çalışma tarafımızdan Temmuz 2010'da yapılan alan araştırması sırasında derlenen materyale dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Tahtacılar, Bayındır Tahtacıları, Tahtacı ağzı, söz varlığı, ses bilgisi

Giriş

Tahtacıların fazla çalışılmamış dillerini daha yakından tanımak amacıyla hazırlanmış olan bu yazıda büyük oranda bir alan araştırmasının sonuçlarını kapsamaktadır. Makale, 1992'den beri Bayındır'a gidişlerimizde ara sıra tuttuğumuz notlara ve nihayet 2010 yılının Temmuz ayında iki hafta-

* Bu makale 31. Alman Doğubilimciler Kongresi'nde (31. Deutscher Orientalistentag, 20-24 Eylül 2010, Marburg/Almanya) sunduğum "Die Tahtadschi von Bayındır bei Izmir und ihre Sprache" başlıklı bildirimim genişletilmiş biçimindedir.

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – İstanbul / Türkiye
azizmerhan@gmail.com

lık alan araştırmasında derlediğimiz malzemeye dayanmaktadır.¹ Araştırma konusu Tahtacılar, İzmir ilinin yaklaşık 70 km doğusunda bulunan Bayındır ilçesinde yaşamaktadırlar. İlçe, son yıllarda çiçek yetiştiriciliğiyle adını duyurmaktadır. Hatta 2010 yılının Nisan ayında birinci uluslararası çiçek festivalini bile düzenlemiştir. İlçe merkezinde 15.870 kişi (2000 Genel Nüfus Sayımı) yaşamakta olup geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. 14 mahalleye ayrılmış bu küçük yerleşim yerinde halkın çoğunluğu Sünni Müslüman olmakla birlikte Hatay (eski adı: Emir) mahallesinde Tahtacılar ikamet etmektedir. Burada yaşayan Tahtacıları sayı bakımından belirlemek güçtür. 197 aile² olduğu, her ailenin ortalama 4 bireyden oluştuğu düşünülürse yaklaşık 1500 kişilik bir nüfusa sahip oldukları söylenebilir. Buna diğer mahallelerde, özellikle şehir merkezinde yaşayan Tahtacıları da eklediğimizde sayı artacaktır.

Tahtacılar ve Bayındır Tahtacıları

Kendine özgü gelenekleri ve toplumsal kuralları olan Tahtacılar, Türkiye'nin batı ve güney kıyı şeridinde olmak üzere başlıca Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Denizli, Çanakkale, Isparta, İzmir, Manisa, Mersin, Muğla illerinde yaşarlar. Ormancılık ve ağaç işleriyle uğraştıkları için adlarını buradan alırlar. Ancak Tahtacı kavramından genellikle Alevi inancına sahip Türkmenler anlaşılır. Büyük çoğunluğu yerleşik düzene geçmiş olmakla beraber az bir kısmı hâlâ yarı göçebe olarak orman ve ağaç işleriyle yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar. İki yüz yıl öncesine kadar göçebe olduklarından, kökenleri tam olarak tespit edilememiştir. Tahtacıların atalarının 13. yüzyılın ikinci yarısına ait yazılı kaynaklarda geçen Ağaç-erileri olduğu ve bir Oğuz boyu olarak Anadolu'nun ormanlık alanlarına yerleştikten sonra bu adı aldıklarının düşünün araştırmacılar yanında (Sümer 1962: 528) 16. yüzyıl Osmanlı belgelerinde geçen cemaat-i tahtaciyan topluluğu ile Tahtacıların ilgisi olabileceğini düşünen bilim adamları da vardır (Selçuk 2005: 27-31). 1920'li yıllarda Tahtacılar hakkında Türkiye'de ilk yayınları yapan Yörükan'a göre Tahtacılar Maveraünnehir'deki Tahtah adlı bir Türk boyuyla bağlantılıdır (2002: 377-379). 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında kimi Avrupalı seyyahlar Tahtacıların köken itibarıyla Türk olmadığını, aksine Roman (Çingene), Yahudi, Hristiyan, Ermeni veya Rum olduklarını ve zamanla Türkleştiklerini, aynı zamanda Müslümanlaştıklarını ileri sürmüştür (Yörükan 2002: 377, Kehl 1988: 9-10, Çıblak 2005: 31-32). Birbirlerinden çok farklı bu görüşlere rağmen Tahtacı adının 18. yüzyıl Osmanlı arşiv belgelerinde geçtiğini kesin olarak söylemek mümkündür. Tahtacılar Teke (Antalya), Menteşe (Muğla), Hüdavendigâr (Bursa) ve Aydın sancaklarında ikamet etmişlerdir (Selçuk

2005: 31). Anadolu'daki diğer Aleviler gibi Safevi hanedanlığı devrinde güçlenen Şiilikten etkilenerek Şiiler gibi 12 imama saygı gösterirler.

Bayındır Tahtacılarından dinlediğimiz rivayete göre Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim (hük. 1512-1520), Fatih Sultan Mehmet (hük. 1444-1446 ve 1451-1481) devrinde gemilerin yapılmasında ve Haliç'e indirilmesinde önemli rol oynayan Tahtacıları Üsküdar'dan Girit adasına sürdürmüştür. Uzun yıllar orada yaşayan Tahtacılar 1912-1913 Balkan savaşlarından sonra Yunanistan ile yapılan Nüfus Mübadelesi (1923-1924) sonucunda Söke ve Aydın'a, oradan İzmir Alsancak'a getirilip yerleştirilmişlerdir. 1924'ten itibaren baş gösteren sıtma salgınından sonra Bayındır, Bergama, Kemalpaşa ve Manisa'ya dağılmışlardır. Bu yerlerde yaşayan Tahtacıların akrabalık ilişkileri son bilgileri kesinlikle doğrulamaktadır. Tarihsel geçmişe ek olarak Bayındır Tahtacılarının kendilerini Daatacı veya Türkmen olarak gördüklerini, kendilerinden olmayanları Türk, kızdıkları zaman Yezit olarak adlandırdıklarını da söylemek gerekir. İlçenin çalışmamıza dahil etmediğimiz iki Tahtacı köyündeki (Yakapınar veya Uladı ile Turanlar) Tahtacılar çaylak diye bilinirken, bu iki köyün sakinleri ilçe merkezindeki Tahtacıları *Üsküderli* (Özbayrı 1972: 11'de üstürgeli) veya *Cingöz* olarak adlandırmaktadır. Bir kısım Tahtacının, atalarının Üsküdar'dan geldiğine inanması bu adlandırmayla ilgilidir.

Tahtacılar, Türkiye nüfusunun %20'sinden fazlasını (10-20 milyon arası) oluşturan Alevilerin içinde Bektaşiler gibi Türkçe konuşan bir grup olup Bektaşilerden ocak bakımından ayrılmaktadırlar. Ele aldığımız Bayındır Tahtacıları Narlıdere'deki yanyatır³ ocağına bağlıdırlar. Ocağın asıl merkezi Aydın ilinin Çine ilçesindedir. Kendileriyle aynı ocağa bağlı olanlar Bergama (Fevzi Paşa ve Atatürk Mahalleleri), Kemalpaşa (Merkez, Soğukpınar Mahallesi), Manisa Muradiye (Merkez, Akgedik Köyü) yerleşim yerlerinde yaşamaktadırlar. Genel olarak Türkiye'de 100 bin ilâ 400 bin arasında bir Tahtacı nüfusundan söz edilebilir (krş. Selçuk 2005: 46-47).

Dil Özellikleri

Türkçe konuştukları için Tahtacıların dilini Türkiye Türkçesinin bir ağzı veya kısaca Tahtacı ağzı diye nitelemek yanlış olmaz. Ancak bu ağız, standart Türkçeden birçok yönden, özellikle de ses bilgisi özellikleri ve söz varlığı bakımından ciddi farklılıklar göstermektedir. Farklılıkların fazla olması onların inanç, gelenek-görenek ve yaşam biçimleriyle ilgilidir. Ses farklılıkları Türkçenin diğer ağızlarında da görülürken söz varlığını oluşturan sözler, kavram ve terimler büyük oranda kendilerine özgü olup Türkçe sözlüklerde nadiren bulunmaktadır. Tahtacı ağzı aşağıda bundan dolayı iki ayırıcı ve belirleyici özellik esasında ele alınacaktır.

Ses Bilgisi

Tahtacı ağzında standart Türkçedeki karşılıklarıyla aynı anlama gelmesine rağmen bazı ses farklılıkları gösteren sözler dikkat çekicidir. Bu sözlerin belli başlıları şunlardır:

1. Geniş ünlülerden sonra gelen ön ve artdamaksıl /g/ ünsüzü erir ve geniş ünlü uzar. Buradaki ünlü uzaması Batı Anadolu ağızlarında görülen ünlü uzamalarından (Korkmaz 1994: 10-14) sadece biridir: *aaşam* (<ağşam) “akşam”, *baaça* (<bağça) “bahçe”, *baş baalama* “baş bağlama”, *yaamır* “yağmur”, *yoosa* (<yoğsa) “yoksa” vb.

2. Bilindiği gibi Türkçede iki türlü ünlü uyumu bulunmaktadır. Bunlardan biri, art damak ve ön damak ünlülerin uyumudur. Çok heceli bir sözcükte ve gelen eklerde ya art damak (*a,ı,u,o*) veya ön damak (*i,e,ü,ö*) ünlüler bulunabilirken bazı durumlarda istisnalardan bahsedilmektedir. Tahtacı ağzında istisnaları çok az olan bu uyuma aşağıdaki örnekler verilebilir: *alma* “elma”, *barabar* “beraber”, *habar* “haber”, *ceneze* “cenaze”, *çente* “çanta”, *hayın* “hain”, *besteene* “hastane”, *kirez* “kiraz”, *kitep* “kitap”, *mehkeme* “mahkeme”, *telebe* “talebe”, *tüccer* “(kereste) tüccar(ı)” vb. Diğer ünlü uyumu ise küçük ünlü uyumu olup temelini düz ünlülerden (*a, e, ı, i*) sonra düz ünlüler gelmesi oluşturur. Ayrıca yuvarlak ünlülerden (*o,ö,u,ü*) sonra sadece yarı açık yuvarlak (*u,ü*) gelebilmektedir. Bunlara rağmen *avuç*, *karpuz*, *kavuşmak*, *yağmur* vb. istisnalara rastlanır. Oysa Tahtacı ağzında, Güneybatı Anadolu ağızlarında (Korkmaz 1994: 29-30) olduğu gibi, bu türden istisnalar görülmez: *armıt* “armut”, *marıl* “marul”, *maymın* “maymun”, *mektip* “mektup”, *vapır* “vapur”, *yavrı* “yavru” vb.

3. Türkçenin diğer ağızlarında olduğu gibi /l-, r-/ ünsüzleriyle başlayan yabancı sözcüklerde ön ünlü türemesi görülür: *ilaana* “lahana”, *ileen* “leğen”, *ıraamatlık* “rahmetlik”, *iraat* “rahat”, *ırazı* “razi”, *ırza* “rıza”, *örüzger* “rüzgar”, *üleş* “leş” vb.

4. Ötümlüleşme çok yaygındır. Yazı dilinde ötümsüz artdamaksıl /k-/ ile başlayan sözler Tahtacı ağzında artdamaksıl /g-/ sesine dönüşerek ötümlüleşir: *gaçmak* “kaçmak”, *galem* “kalem”, *gan* “kan”, *ganat* “kanat”, *gapı* “kapı”, *gara* “kara”, *garaltı* “karartı”, *garınca* “karınca”, *garpız* “karpuz”, *gavın* “kavun”, *gayfa* “kahve”, *gırmızı* “kırmızı”, *goca* “koca”, *goşmak* “koşmak” vb. Yine yazı dilinde /t-/ ile başlayan kimi sözler /d-/li biçimde ötümlü söylenir: *daban* “taban”, *darak* “tarak”, *daş* “taş”, *datmak* “tatmak”, *deeze* “teyze”, *desti* “testi”, *dilki* “tilki”, *duz* “tuz”, *duzak* “tuzak” vb.

5. Göçüşme (yer değiştirme) olayıyla ilgili örnekler görülür: *cevze* “cezve”, *cılbak* “çıplak”, *çölmek* “çömlek”, *eşki* “ekşi”, *havla* “helva”, *ırbık* “ıbrık”, *melmeket* “memleket”, *nalet* “lanet”, *yamşak* “yaşmak” vb.

6. Bazı sözlerin başındaki /ş-/ sesi yerini /h-/ye bırakır. Bu olaya İçel ağzında (Tor 2006: 451), Alanya ağzında ve yaylacılığın yaygın olduğu bölgelerde (Demir 1995: 105) de bulunduğu tanık olmaktadır: *hindi* “şimdi”, *horda* “şurda”, *huncaaz* “şu kadarlık”, *hura* “şura”, *höyle* “şöyle”. Ancak şu kullanımlara da rastlanır: *şimdik* “şimdi”, *şuncaaz* “küçük, şu kadarlık”.

7. Kimi sözlerde genizsi /ŋ/ korunur: *baña* “bana”, *geñez* “herhalde”, *oñmak* “iyileşmek, durumunu düzeltmek”, *sınar* “yaşıt, akran”, *soñna* “sonra” gibi.

8. Eskicil özelliğini koruyan sözcükleri barındırır (krş. Gülsevin 2002: 32): *böyük* “büyük”, *ekiz* “ikiz”, *yokarı* “yukarı” gibi.

9. Söz içi ve söz sonu akıcı /l, n, r/ seslerinin düştüğü görülür. Bu, Güneybatı Anadolu ağızlarında da sıkça rastlanan bir ses olayıdır (krş. Korkmaz 1994: 78-79): *bazama* “bazlama”, *böülce* “börülce”, *dümbek* “dümbelek”, *düür* “dünür”, *garafil* “karanfil”, *pöçük* (<pörçük) “kuyruk sokumu”, *soñna* “sonra” gibi. Bazen de ünsüz türemesi görülür: *başşak* “başak”, *güççük* “küçük”, *yüssük* “yüzük” gibi.

10. Yazı dilinde /p-/ ile başlayan bazı sözler /b-/ ile görülür: *badılcın* “patlıcan”, *barmak* “parmak”, *bazar* “pazar”, *biliç* “piliç”, *bişi* “pişi, kızgın yağda pişirilen hamur”, *bişirmek* “pişirmek”, *bişmek* “pişmek”, *bodura* “pudra” gibi.

Söz Varlığı

Bayındır Tahtacıları yazı dilinden farklı zengin bir söz varlığına sahiptir. Bunlar, ortak özellikleri bakımından aşağıdaki biçimde gruplandırılmıştır.

1. Aile, eş, dost, akrabalık ile ilgili olan sözlerin çoğu Türkçedir, ancak çoğunluğu yazı dilinden farklı biçimde söylenir. Bir kısmı standart Türkçede kullanılmazken farklı ağızlarda, bazen farklı anlamlarda (krş. *Derleme Sözlüğü*) görülür: *aaretlik* (<ahiretlik) “musahip”, *aba* “abla”, *analık* “musahip anne”, *babalık* “musahip baba”, *besleme* “evlatlık”, *bibi* “hala”, *deeze* “teyze”, *ebe* “babaanne”, *eci* “anneanne”, *ede* “baba”, *gardaş* “kardeş”, *gayınna* “kaynana”, *gelinbi* “dayının karısı”, *gocaana* “yenge (dayının veya amcanın karısı)”, *horanta* (<Fa. horende) “aile, ev halkı” gibi.

2. Giyim, kuşam ve süs ile ilgili sözlerden özellikle kadın giysilerine verilen adlar dikkat çekicidir. Bu sözcüklerin çoğunu Türkiye’deki farklı bölgelerdeki ağızlarda (krş. *Derleme Sözlüğü*) da bulmak mümkündür: *könçek* “bir çeşit şalvar”, *saya* “üç etek şeklinde olan, günlük yaşamda giyilen işlemeli

giysi”, *göynek* “sayanın içinden giyilen giysi, içlik”, *guşak* “8-10 cm genişliğinde, renkli ipliklerle dokunan bel bağı”, *oplaa* “kuşağın üstüne bağlanan 5-10 cm genişliğinde bir çeşit bel bağı”, *ilbede* “kış aylarında sayanın üstünden giyilen cepken”, *yırtma* “başına bağlanan beyaz örtü”, *gırap* “yırtmanın üstüne bağlanan iki renkli eşarp”, *perpere* “boncuklardan yapılan başa takılan süsleme”, *ilmeçer* “kadınların çene altından geçirerek taktıkları boncuklu süs”, *tomaka* “başına takılan gümüş süs”, *kepez* “gelin başlığı, özel hazırlanmış duvak”, *cingıl* “kadınların baş örtüsünün kenarlarında sarkan altın, gümüş vb. nesnelere”, *enteri* “sayaya benzer bir giysi” gibi.

3. Dinî inançlarıyla ilgili terimler, genel kavramlar ve hizmet sahipleriyle ilgili çeşitli adlandırmalar Tahtacıların ait olduğu Alevilik inancındakilerle genellikle ortaktır. Sözlerin çoğu farklı söyleyiş biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. Belli başlıları şunlardır: *dede* “topluluğun dinî lideri”, *delil yakmak* “dedenin yanında çıra (son zamanlarda çıra yerine pamuk) yakmak”, *delilci* “çırayı yakan görevli”, *dışarı meydanı* “henüz musahip olmayanların gördüğü tören”, *dışarı gurbanı* “dışarı meydanında kesilen kurban”, *dolu* “rakı”, *dolucu* “dolu dağıtıcısı”, *düşkün olma* “topluluktan dışlanma”, *düşkün meydanı* “düşkünlükten kurtulmak ve düşkün olana ceza verilmesi için kurulan meydan”, *ertelek* “Muharrem ayında 11 günlük oruç için gün doğumundan önceki yemek, sahur”, *gapıcı* “törende kapı görevlisi”, *guyucu* “kurban artıklarını kuyuya gömen görevli”, *hayırlı* “cemlerde okunan dua”, *ıkrar almak* veya *ıkrarı alınmak* “ergeliğe gelmiş erkekler ve evlenen kızların topluluğa kabul edilme töreni”, *mürebbi* “musahip olacaklara ön ayak olan, yol gösteren kişi”, *müseep* (<musahip) “*aaret gardaşı*, *aaretlik*, *saadıç*, *saadıçlık aaretliyi*, *yol gardaşı* gibi terimlerle de karşılanan bu terim, evli çiftlerin dede huzurunda yapılan bir törenle birbirlerine bağlılıklarını, dostluklarını ifade etmeleri”, *saki* “dolu dağıtıcısı”, *salman* “su dağıtıcısı”, *samah* “kadınlar ve erkekler karşılıklı icra ettikleri için oyun izlenimi vermesine rağmen bir dinî tören”, *sazandar* “saz çalıp deyiş söyleyen görevli”, *şaplak vurmak* “dedenin önüne gelenlerin sırtlarının sıvazlaması”, *tercimen gurbanı* “musahiplikte kesilen kurban”, *uundurma* “sahura kalkmadan tutulan oruç” gibi. Bunlar dışında ayrıca Türkçe sözlüklerde bulunmayan veya farklı anlamda bulunan kimi söz ve dinî kavramlar da vardır. Bunların çoğu gerçek Türkçe sözler olup belli başlıları şunlardır: *anabacı* “yolun ikinci aşamasına geçen musahipli kadın olup görevi kurban pişirmektir, on iki hizmetten biri olan kurban pişirmekten sorumludur”, *bacarı açık* (<bacarı açık) “henüz musahibi olmayan”, *bayrak* veya *baryak kaldırma* “düğünlerde bayrağın yüksek bir yere veya çatıya dikilmesi”, *birlik meydanı* “yılda bir defa dede huzurunda yapılan bir tören, bütün Tahtacılar bu törene katılmak zorundadır”, *buğday günü* “Kurban bayramından iki gün önceki gün, arifeden önceki bu gün bütün Tahtacıların katıldığı bir toplantı gerçekleştirilir”, *buz gibi ol-*

mak “tertemiz olmak”, *cebrail* “Tahtacılaşa geçiş töreni olan ikrarda kurban edilen horoz”, *delil* “cem töreninde sürekli yanan çıra veya ateş, Tanrının birliğinin bir kanıtı olarak görülür”, *delili uyarmak* “çırayı veya ateşi yakmak”, *dolu* “raki, Tanrı aşkıyla dolu, kulpsuz fincan”, *düşkün olma* veya *düşkünlük* “topluluktan dışlanma; örneğin mahkemeye çıkma, kızın veya oğlun Tahtacı olmayan biriyle evlendirilmesi, suç işleme gibi”, *eksik etek* “dul kadın veya erkek”, *ertelek* “Muharrem ayında 11 günlük oruç için gün doğumundan önceki yemek, sahur”, *gurban* “cem töreni”, *hayırlı* “dedenin okuduğu dua”, *hizmetçi* “cem törenine katılanlara hizmet eden, henüz musahip olmamış genç”, *ortağını kesmek* “birlikte iş tutan iki ailenin işe gitmeden önce yaptıkları tören”, *pervane* “Tahtacıların yaşadığı mahalleyi korumakla yükümlü olma hizmeti; bugün artık olmayan bu hizmeti yürüten kişiye pervaneci denirdi, görevi bir tehlike anında cemaati uyarmaktı”, *pirinç bayramı* “Ramazan bayramı”, *terlik* “bir çeşit başlık”, *yalık* “büyük bir başlık”, *yazmak* “yaymak, açmak” gibi.

4. Yaşamlarının farklı alanlarıyla ilgili kimi sözcük ve kalıp sözlerden dikkat çekici bazıları şunlardır: *annacına gelmek* “karşılmak”, *badak* (<boydak) “aylak, boş gezen”, *bayaktan* “az önce”, *berenarı* “iyice, fazla”, *beytambal* “zarar veren”, *buymak* “üşümek”, *çilenti* “çiseleyen yağmur”, *çiyin* “omuz”, *evdeş* “eş”, *evreç* “sacda pişen bazlamayı çevirmeye yarayan araç, çevirgeç”, *garangılık* “gece”, *garış vermek* “beddua etmek”, *gelin uşakaaa!* (<gelin uşaklar) “herhangi bir vesileyle (ölmüşlerin hayrına olabilir) özellikle Perşembe günleri sokağa çıkılarak böyle bağırılarak (şeker, meyve vb. için) çocuklar çağrılır”, *gideken ye!* “öldüğünde ye!”, *giree (günü)* “Pazar günü”, *giree ertesi* “Pazartesi”, *govlamak* “birinin arkasından konuşmak, dedikodu yapmak”, *gömbeç* “şişman”, *göynük* “yanmış”, *hangırda* “nerede”, *helgin* “bakraç”, *heye* “evet”, *ingastan* “şakacıktan”, *meh!* “al! işte! buyur!”, *okuntu* “davetiye”, *yalım* “alev”, *yarıtmak* “başarmak”, *yavız* “güzel”, *yaygı* “oturulacak yer, kilim vb.”, *yedeke* “cezve”, *yumus buyurmak* “iş vermek”, *zahmarı* (<zemheri) “kış” gibi.

Sonuç

Sonuç olarak denebilir ki Bayındır Tahtacılarının dili Türkçenin diğer ağızlarında olduğu gibi yazı dilinden öncelikle ses özelliklerinden kaynaklanan değişiklikler göstermektedir. Söz konusu değişikliklerin önemli bir kısmı Anadolu ağızlarının sınıflandırması içinde Batı grubunu oluşturan ağızların temel özellikleri (krş. Karahan 1996: 115-116) arasındadır. Öte yandan onların kullandıkları sözler inanç ve yaşam tarzlarıyla ilgili olduğundan genel yaygın sözlerden önemli farklılıklar göstermektedir. Bu türden sözler; ya standart Türkçe sözlüklerde yan anlamlı olarak verilmekte, ya kimi ağızlarda yaşamakta ya da sözlüklere henüz girmemiş durumdadır.

Ses bilgisi ve söz varlığı esastaki belirgin dil özellikleri dışında genel olarak şunu söylemek gerekir ki 1996 yılından beri Cemevi olan bir mahallede gelenek ve inançlarını korumaya çalışan Bayındır Tahtacıları Türkiye toplumuına entegre olmaya başladıkça bazı geleneklerini yitirecektir. Okuryazar oranının artması, devlet izni olmadan ormanlık alanlarda kesim yapamamaları yüzünden yeni işlerde çalışmaya başlamaları, televizyon ve internet kullanımının yaygınlaşması gibi kaçınılmaz birtakım nedenlerle kimi gelenek, görenek ve yaşam biçimlerini değiştirmek zorunda kalacaklardır. Bunların değişmesi veya yitip gitmesi konuştukları ağzın hem ses özelliklerini hem de söz varlığını değiştirecektir.

Açıklamalar

- ¹ Her türlü yardım ve desteklerini esirgemeyen Durmuş Ali ve Döndü Gökbulut ile Gülizar ve Halil Dağçeviren'e teşekkürü bir borç biliriz. Çalışmamız boyunca bize destek olan, mahalledekilerle koordinasyonumuzu sağlayan; ancak 2011 yılının Mayıs ayında yitirdiğimiz Ablamız Dudu Yıldız'ı şükran ve rahmetle yad ederek bu makaleyi onun anısına ithaf ediyoruz.
- ² Bu bilgileri, mahallede 10 yıl (1999-2009) muhtarlık yapmış olan Halil Dağçeviren'den aldık.
- ³ Yere yan yatarak musahip oldukları veya meydana geçtikleri için yanyatır veya yanınıyatır olarak adlandırılmaktadır.

Kaynaklar

- Çıblak, Nilgün (2005). *Mersin Tahtacıları*. Ankara: Ürün Yay.
- Demir, Nurettin (1995). "Alanya Ağzlarında Şimdi'nin Varyantları". *TDAY-Belleten*: 99-114.
- Derleme Sözlüğü (1963). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Gülsevin, Gürer (2002). *Uşak İli Ağzıları*. Ankara: TDK Yay.
- Karahan, Leylâ (1996). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yay.
- Kehl, Krisztina (1988). *Die Tahtadschi: vorläufiger Bericht über eine ethnisch-religiöse Gruppe traditioneller Holzarbeiter in Anatolien*. Berlin.
- Korkmaz, Zeynep (1994). *Güney-Batı Anadolu Ağzıları: Ses Bilgisi (Fonetik)*. Ankara: TDK Yay.
- Özbayrı, Kemal (1972). *Tahtacılar ve Yörükler*. Paris: Adrien Maisonneuve.
- Selçuk, Ali (2005). *Tahtacılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Sümer, Faruk (1962). "Ağaçeriler". *Belleten* 26/103: 521-528.
- Tor, Gülseren (2006). "İçel Ağzıları İçinde Tahtacı Türkmen Ağzının Yeri". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/2: 441-460.
- Yörükân, Yusuf Ziya (2002). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Eklerle yay. Turhan Yörükân. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- www.tuik.gov.tr [Erişim: 02.03.2014]

The Tahtaci of Bayindir (Izmir) and the Distinctive Characteristics of Their Language*

Aziz Merhan**

Abstract

The Tahtaci is a subgroup with their idiosyncratic traditions within the Alewi community. In general they live in the western and southern parts of Turkey. They are called Tahtaci because they make a living on timber works and forestry. Even though some research has been conducted on the community, no concrete data has been gathered on the Tahtaci people, who live in Bayindir, a district 70 km east of Izmir. Mainly residing in the Hatay neighborhood in Bayindir, the Tahtaci people call themselves *Turkmens*. Their language is distinctive regarding the use of Turkish, particularly in terms of vocabulary and phonetics. This distinctive use of language is heavily influenced by their beliefs and lifestyles. As a result, we have compiled some data on the Tahtaci of Bayindir and dealt with the distinctive characteristics of their language. Our research is based on the materials compiled during the field study we conducted in July 2010.

Keywords

Tahtacis, Tahtaci of Bayindir, Tahtaci dialect, vocabulary, phonetics

---

* This article is a combined and revised version of my paper titled "Die Tahtadschi von Bayindir bei Izmir und ihre Sprache" presented at the 31st German Orientalists Congress (31. Deutscher Orientalistentag, 20-24 September 2010, Marburg/Germany) and my paper titled, "Bayindir Tahtacılarının Söz Varlığı", which I prepared for V. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı (25-28 September 2010) organized by Bilkent University and held in Bulgaria, but which I could not attend.

** Assoc. Prof. Dr., Yildiz Technical University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature – Istanbul / Turkey
azizmerhan@gmail.com

Тахтаджи Байындыра (Измир) и отличительные особенности их языка

Азиз Мерхан*

Аннотация

Тахтаджи являются религиозной общиной, имеющей свои особенные традиции среди алевитов. Традиционно проживают на западе и юге Турции. Так как основным их занятием является деревообработка и лесное хозяйство их прозвали тахтаджи (тахта в переводе с турецкого означает дерево, доска). Несмотря на наличие определенных исследований по этой теме, на данный момент нет ни одной работы, исследующей тахтаджи, проживающих в районе Байындыр, расположенного в 70 км к востоку от Измира. Проживающие в махалле Хатай тахтаджи Байындыра сами себя называют туркменами. Под влиянием религиозных верований и образа жизни их разговорный язык по многим аспектам, особенно лексически и фонетически, отличается от общепринятого турецкого языка. В связи с этим, в данной работе рассматриваются тахтаджи Байындыра и исследуются отличительные особенности их языка. Работа основана на материалах, собранных в ходе полевых исследований, проведенных автором в июле 2010 года.

Ключевые слова

тахтаджи, тахтаджи Байындыра, наречие тахтаджи, лексикон, фонетика

---

* доц. док., технический университет Йылдыз, факультет естествознания и литературы – Стамбул / Турция
azizmerhan@gmail.com

Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Fiillerin Derlem Denetimi ve Derlem Tabanlı Sözlüğü

Bülent Özkan*

Öz

Türkiye Türkçesinin Söz Varlığını (TTSV) barındıran sözlükler, Sözlükbilimin ilke ve yöntemleri açısından *Türkiye Türkçesinin Söz Varlığını* (TTSV) barındıran sözlükler değerlendirildiğinde bu sözlüklerin; sözlükbirimlerin yazımsallığı, madde başı ve içi açıklamalarda eksikliklerin varlığı, sözlükbirim tanımlarının yetersizliği ve birçok sözlükbirimin sözlükte tanıksız yer alması, sözcük türlerinin etiketlenmesindeki eksiklikler, sözlük malzemesinin gerçek zamanlı olmaması vb. nedenlerle ‘genel amaçlı, ansiklopedik’ sözlükler oldukları görülür. Bunun nedeni Türkçe için henüz nitelikli, kapsamlı ve standartlara uygun bir derlemin oluşturulamamış olmasıdır. Sözlük çalışmalarımız *derlem tabanlı* olmaktan uzaktır. Bu açıdan sözlükbilim çalışmalarımızın derlem tabanlı uygulamaların sonuçlarını esas alan, sözlükbirimlerin ve anlamsal sıklıklarının göz önüne alındığı, gerçek zamanlı, kullanıcı temelli anlayıştan uzak bir çerçevede olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmanın amacı, bugüne kadar sözlüklerde derlenen *madde başı fiilleri* (MBF) bir derlemden yazımsallıkları, madde başı açıklamaları, tanımları, sözcük türü olarak etiketleri açısından gerçek zamanlı olarak denetlemek ve sözlük girdilerini bir derlemden elde edilen veriler ışığında düzenlemektir. Çalışma, temelde derlemin oluşturulması, TTSV’de tanımlı 6.374 MBF’nin derlemden tüm yönleriyle toplanması, elde edilen sonuçların yayımlanması olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, Türkiye Türkçesinin yazın diline ait çeşitli türlerde metin parçaları ile internet ortamından seçilen

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü - Mersin / Türkiye
ozkanbulent@mersin.edu.tr

alana özgü toplam 35 milyon ‘söz’lük (+/-) bir *derlem* amaca uygun bir veri tabanı uygulamasıyla *biçimbirimsel*, *sözcükbirimsel* ve *tümcesel* olarak sayısallaştırılıp sorgulanabilir hâle getirilmiştir. İkinci aşamada, TTSV’de fiillerin söz konusu derlem aracılığıyla derlem denetimi yapılmıştır. Üçüncü aşama ise elde edilen sonuçlar *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Derlem Tabanlı Sözlüğü* olarak sanal ortamda yayımlanmıştır. Bu makale ağırlıklı olarak söz konusu çalışmanın ikinci ve üçüncü aşamasını yöntem ve uygulama açısından tanıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, fiiller, derlem dilbilim, sözlükbilim, Türkçenin öğretimi

1. Giriş

TTSV’yi derleme çalışmaları resmi olarak 1939’da başlamıştır. Bu çalışmalar genellikle önceki sözlüklere dayanmaktadır. Bu anlamda ilk sözlük 1945’te yayınlanmıştır. 1945’ten bu yana çok büyük emekler verilerek ortaya koyulan ve TTSV’yi içermesinin yanında *Güncel Türkçe Sözlük* (GTS) ile bu çalışmanın sözlükbirimsel veri setinin kaynağını oluşturan *Türkçe Sözlük*’ün (TS) 10 baskısı yapılmıştır. TS’ye göre, Türkiye Türkçesi sözlükbilimsel anlamda tanımlı söz, terim, deyim, ek ve anlamlardan oluşan 104.481 sözlükbirimden oluşmaktadır. TTSV’yi barındıran TS’de 63.818 madde başı, 13.589 madde içi olmak üzere toplam 77.407 söz bulunmaktadır. Bu sözlerin 45.005’i isim, 11.305’i sıfat, 6.441’i fiil¹, 2.644’ü zarf, 289’u ünlem, 87’si zamir, 53’ü bağlaç, 33’ü edat olarak tanımlıdır (*Türkçe Sözlük* 2005).

Geçmişten günümüze sözlük çalışmalarını göz önünde bulundurduğumuzda TS’nin *tanık toplamak*, *kişisel bilgilere dayanmak*, *fiş indeksi oluşturmak* vb. yaklaşımlara dayanılarak oluşturulduğu görülür. Sözlükbilimin bugününe baktığımızdaysa yukarıda değinilen yaklaşımların yerine bilişim teknolojilerinin paralelinde yeni yaklaşımların kullanılmaya başlandığı gözlemlenir. Tarihsel süreçte dilsel verileri sözlükleştirmede kullanılan *fişleme*, *sınıflandırma*, *yeniden yazma* vb. yöntemler bugün için geçerliliğini yitirmiştir. Bu yöntemler yerlerini artık sözlük çalışmalarının amacına uygun olan gerçek zamanlı dilsel verilerin bütüncül olarak incelenip yorumlanabildiği sayısal (dijital) platformlara bırakmıştır (Özkan 2013).

Günümüzde, sözlükbilim, dilin kullanımına dayalı bir anlayışı benimseyen ve geçerliliği sürekli artan *derlem tabanlı* (*corpus* ve *corpus based* terimleri için bk. Baker 2006: 48-49) çalışmaların ışığında ilerlemektedir. Bu çerçe-

vede, sözlük oluşturma ve sözlük tasarımı, üzerinde önemle durulması gereken bir konu ve uzmanlık işidir. Sözlük oluşturma ve sözlük tasarımının belki de en önemli motivasyon unsuru ‘amaç’tır. Oluşturulacak ya da tasarımı yapılacak sözlüğün kaynağı olan derlem, hedef kitle seçimi, sözlüğün hazırlanması sırasında karşılaşılabilecek kolaylıkların ve sorunların da ana belirleyicisi durumundadır (Tahiroğlu 2006). Bu anlamda TTSV’yi, örneğin yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi gibi, özel amaçlar doğrultusunda alana materyal sağlamak amacıyla günümüz sözlük oluşturma yaklaşımlarını kullanarak yeniden ele almak bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Amaç

Çalışmanın amacı, 6.374 madde başı fiil tanımlı sözlükbirimi araştırma sorusuna uygun olarak oluşturulmuş bir derlemden tüm yönleriyle denetlemek, TTSV’de yer alan MBF’yi sözcükbirimsel ve anlamsal olarak sıklık, madde başı açıklamalar, tanıklar, sözcük türü etiketleri açısından gerçek zamanlı olarak yeniden sözlükbirimselleştirmek, *derlem tabanlı* olarak TTSV’de MBF’yi tüm yönleriyle yeniden oluşturmak ve bu veriler doğrultusunda *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Derlem Tabanlı Sözlüğü*’nü ortaya koymaktır.

Kapsam

Çalışmanın kapsamı, TTSV’de madde başı olarak sözlükbirimselleştirilmiş 6.374 fiili bir derlemden² denetlemek ve bu sözlükbirimselleşmiş yapıların bir sözlükte sözlükbilimsel anlamda ne şekilde gerçekleşeceğini ortaya koyarak *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Derlem Tabanlı Sözlüğü*’nü oluşturmaktır. Buna bağlı olarak TTSV’yi barındıran GTS’de fiillerin madde başı açıklamaları, sözbiçimsel ve anlamsal sıklıkları, sözlükbirimlerin sözcük türü etiketleri (durum ekli tamlayıcılar, biçimbirimsel çözümlemeleri), sözlükbirimlerin tanık yetersizlikleri ve özel amaçlar (dil öğretimi gibi) için söz varlığı önceliklerini değerlendirmek çalışmanın kapsamı içerisinde.

Önem

Bu çalışmayla, TTSV’de MBF’nin derlem tabanlı bir dökümü ortaya konulmuş olacaktır. Bu anlamda çalışma alanyazında ilk olma özelliği taşımaktadır. Özellikle ana dili ve yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde oldukça işlevsel olan sözcükbirimsel önceliğe sahip sözlükbirimlerin derlenecek olması *Türkiye Türkçesinin Derlem Tabanlı Sözlüğü* için önemli bir altyapı olanağı sağlayacaktır.

Fiil tanımlı sözlükbirimler derlemden araştırılırken onların biçimbirimsel yapıları da belirleneceğinden, bu anlamda Türkiye Türkçesinde fiillerin

biçimbirimsel topografyası da belirlenmiş olacaktır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde derlem dilbilimle ilgili çalışmalarda kullanılabilecek önemli ölçüde sözlükbirimsel veri işlenip diğer araştırmacıların yararlanması için sanal ortamda sunulacak, kurulacak altyapı sonraki çalışmalar için önemli katkılar sağlayacaktır. Bir sözlükbilim uygulaması olarak TTSV'nin sezgisel değil 'derlem'e dayalı bir görünümünün ortaya çıkarılacak olması çalışmanın önemini arttırmaktadır.

2. Yöntem³

Dilin doğal ortamlarından yazılı ve sözlü olarak derlenen veriler ve kendine özgü kuram ve uygulamalarla ortaya koyulan derlemeler, özellikle dil öğrenimi ve öğretimi alanında sezgisel örnekçelerden ve ikincil verilerden yalıtılmış, 'gerçek zamanlı' dilsel verileri içermesi bakımından alana büyük katkılar sağlamaktadır (Özkan ve Gündoğdu 2011).

Derlem, dilbilimde bir dili belirgin dilbilimsel ölçütlere göre örnekleme amaçlı olarak o dile ait yazılı ve sözlü metinlerden seçilerek belirli standartlara göre düzenlemiş metin parçalarının bütünüdür (McEnery vd., 2006: 4, başka tanımlar için bk. Say vd. (2002), Say (2003). Bir derlem için gerekli ölçütlerin başında oluşturulduğu dili *örnekleyebilmesi* ve o dili *temsil gücü* gelir. *Belirli bir sınıra* sahip olması ya da olmaması, *bilgisayarlarca okunabilir* bir yapıda, hedef dili betimlemede ölçünlü bir *başvuru kaynağı* niteliği taşıması; bir derlemin oluşturulmasında önemli ölçütlerdendir (McEnery ve Wilson 2004: 29-32).

Henüz Türkçenin tipik kullanım ortamlarından derlenmiş, Türkçeyi temsil niteliği olan yazılı ve/ya sözlü bir derlem oluşturulamamış olsa da araştırmacılar bu yöndeki çalışmalar sürmektedir (Türkçe derlem çalışmaları için bk. Özkan 2010: 51-52).

Alanyazında var olan biçimiyle derlemeler; içlemleri ve amaçlılıklarıyla koşturarak çeşitlilik gösterir. Derlemeler, araştırma sorusuna bağlı olarak geliştirilmektedir.⁴ Derlemlerde yer alan metinlerin seçiminde birtakım ölçütler gözetilmektedir. Bunlardan en bilinen ve deneyimlenenleri, birbiri arasında çeşitli avantaj ve dezavantajları da barındıran, *uzman görüşlerine dayandırma, tesadüfi seçim, okunurluk, ulaşılabilirlik, demografik örnekleme, deneysellik* ve *daha geniş bir kaynaktan seçimdir* (Summers 1993: 191). Bu seçimlerden biri ya da birkaçı bir derlem oluşturulurken kullanılabilmektedir.

Bir derlem oluşturulurken alınan *metin büyüklükleri* üzerine ortaklaşılacak yaklaşım, her metin kaydından 40.000 sözcüklük bir seçim yapmaktır. Bu seçim, 40.000 sözcük sınırını aşan metin kayıtlarında metnin *başından*,

ortasından ya da *sonundan* yapılabilmektedir (Summers 1993: 199). Araştırma evreni olarak tasarımılanan *Türkçe Derlem-2*'de (TD-2) söz konusu yaklaşımlar göz önünde bulundurulmuştur. Araştırma sorusu gözetilerek derleme alınan metinlerde 40.000 sınırı korunmuş, derlemin oluşturulmasında *uzman görüşleri, okunurluk, ulaşılabilirlik* ve *demografik örnekleme* yöntemleri kullanılmıştır.

Bu çerçevede TD-2 oluşturulma ve veri çözümleme aşamaları ile *temsil gücü, örnekleme* ve *dağılımsallığı* alanyazındaki ölçütler açısından aşağıdaki gibidir:

2.1. İçerik ve Nitelik Olarak Türkçe Derlem-2

Araştırma sorusuna da bağlı olarak dil çalışmalarında ilişkisellikleri tam olarak ortaya koyabilmek için dilin tipik kullanım ortamlarından seçilmiş dilsel malzemeyi içeren, araştırılacak dili *temsil gücü* olan bir derlem kullanmak gerekir. Temsil gücü, bir derlemin önemli belirleyici niteliklerindedir. Öyle ki, bir *metin arşivi* (rastgele seçilmiş metinler) ile bir *derlemi* birbirinden bu nitelik ayırır. Derlem tasarımında bunun üzerinde önemle durulur. Öte yandan, bir dilin tamamını ya da bir bölümünü bütünüyle incelemek olası değildir. Bu nedenle örnekleme oluşturmak kaçınılmazdır. Örneklemin ilgili dili *temsil gücü*'ne sahip olduğundan emin olunmalıdır. *Metin türlerinin dağılımı* ve *her bir tür için seçilmiş metin tabakalarının niteliği, örnekleme seçimi/örnekleme* bir derlemde *temsil gücünü* belirleyen ana unsurlardandır (McEnery 2006: 13-19).

Bugün derlem tasarımında içleminde *türsel dağılımı/dağılımsallık* ve *örnekleme seçimi/örnekleme* barındıran *temsil gücü* derlem uygulamalarında olmazsa olmaz koşullardan birisidir. Diğer taraftan *temsil gücü* bir evrende değişkenlerin tamamını içeren örnekleme kapsar. Bilindiği gibi araştırmacılar bir derlemin ne kadar metin içermesi gerektiğini ve her bir metnin ne kadar söz içermesi gerektiğini de ifade eden *temsil gücünü* sağlamanın, örnekleme büyüklüğü üzerine yürüttükleri araştırmalarda en önemli karar verme noktası olduğu üzerinde önemle dururlar. Buna bağlı olarak bir dildeki metin çeşitliliği ve bunun dilbilimsel dağılımları derlem tasarımında dikkate alınması gereken noktalardandır (Sampson vd. 2005:175).

Metin boyutlarının üst sınırının ne olacağını belirlemek oldukça güçtür. Geniş boyutlu derlemelerin yalnız söz varlığını değil dilin tüm görünümünü kapsamaları gerekir. Bu nedenle dilin genel kullanımları için yeteri kadar büyüklükte bir derlemin oluşturulması oldukça tartışmalıdır ve bu anlamda dili iyi temsil eden örnekleri bulmak da güçtür (Sinclair 1970:16 ve 1991:101'den akt. Krishnamurthy 2008: 233). Bu çerçevede amaca uygun büyüklükte ve araştırma sorusu dahilinde bir örnekleme oluşturmak gerekir.

12 milyon (+/-) sözcük içeren *Türkçe Derlem-1*'den (TD-1)⁵ evrilerek 35 milyon sözcük (+/-) içeren bir yapıda tasarılan *Türkçe Derlem-2* (TD-2), metin türleri açısından zenginleştirilmiş, biçimbirimsel olarak *işaretlenmiş* ve *etiketlenmiştir*. TD-2, Türk yazın dilindeki metin türlerinin tamamını, yazın dilinde yer aldıkları oranlar göz önünde bulundurularak örnekleyebilecek bir yapıda tasarlanmıştır.

TD-2 temel olarak üç tabakadan oluşur. Bu tabakalardan *birincisinde* basılı eserler yer almaktadır. Basılı eserlerin seçiminde sözcük sayısı sınırı ortalaması 40.000'dir. [BNC (<http://info.ox.ac.uk/bnc>), Longman/Lancaster English Language Corpus ve TNC (<http://www.tnc.org.tr/>)] Basılı eserlerden bir kısmı derlemin temsil gücünü arttırmak amacıyla antoloji niteliğinde eserlerden (öykü, tiyatro, gezi, deneme vb.) seçilmiştir. Bu çalışmada Türk yazın dilini en iyi birinci tabakadaki metinlerin temsil ettiği varsayılmıştır.

Derlemin *ikinci* tabakasında 2009 yılına ait gazete metinleri ve ekleri ile süreli yayınlar, *üçüncü* tabakada çeşitli türlere (*beslenme, bilgisayar bilimleri, biyoloji, davranış bilimleri, dilbilim, göstergebilim, efsane, eğitim bilimleri, ekoloji, enformasyon, estetik, evrim, felsefe, fıkra, fizik, geometri, hukuk* ...) ait sözcük sınırı ortalama sayısı gözetilerek sayısallaştırılan basılı eserler yer almaktadır.

Görüldüğü gibi bir 'yazı dili derlemi' söz konusudur. Zamansal dağılım olarak derlemin birinci tabakasındaki metinler %80 oranında 1970-2009, %12 oranında 1950-1970 ve %8 oranında 1950 öncesinden seçilmiştir. İkinci tabakadakilerin tamamı 2009 yılı; üçüncü tabakadakiler ise 1990-2009 dönemi metinlerinden seçilmiştir.⁶

Belirlenen ölçütlere göre oluşturulan TD-2 üzerinden varılan sonuçlar dağılımsal olarak bütünüyle dilde var olan kullanımlara karşılık gelmeyebilir. Gerçekte bu durum tüm derlemler ve derlem çalışmaları için geçerlidir. Ancak TD-2'den elde edilen verilerin biçimbirimsel, sözcükbirimsel ve anlamsal görünümünün, batıda benzer çalışmalarda yapıldığı biçimiyle (örnekler için bk. Kennedy 1998: 98-106) Türkçe için oluşturulacak başka derlemlerden elde edilen biçimbirimsel, sözcükbirimsel ve anlamsal görünümünden karşılaştırılmadığı sürece geçerli olduğu öngörülebilir.

TD-2'nin sözdizimsel, sözcükbirimsel ve biçimbirimsel olarak çözümlenmesi, fillerin derlem denetiminin yapılması ve derlem tabanlı sözlüğünün oluşturulmasındaki derlem işleme aşamaları şöyledir:

2.1.1. TD-2'nin Sözdizimsel, Sözcükbirimsel ve Biçimbirimsel Çözümlemesi

Derlemdeki sözcük sayısı 35 milyon (+/-), tekil sözcük sayısı 810.000'dir (+/-). TD-2 tümcesel olarak *bölümlemmiştir*, her tümce için ait oldukları ana tabakalar ve alt tabakalar [*yazın türleri* (roman, şiir, öykü, anı vb.), *internet metinleri* (gazete, süreli yayın vb.), *çeşitli türler* (bilgisayar bilimleri, biyoloji, davranış bilimleri vb.)], yazar adı, eser adı, yayın yılı vb. metin dışı unsurlar *etiketlenmiştir*. Derlem üzerinde bu aşamadan sonra *sözcükbirimleştirme* (lemmatization) işlemi yapılmış ve sözcükbirimleştirmeler *tekilleştirilmiştir* (deduplication).

Derlemin biçimbirimsel anlamda *öznitelişel çözümlemesinde* Kemal Oflazer'in geliştirdiği *biçimbirimsel çözümleme aracı*⁷ kullanılmış ve tekilleştirilmiş sözcükbirimler öznitelişel olarak çözümlenmiştir. Bu aşamadan sonra TD-2 veri tabanında işaretli tümceler biçimbirimsel çözümlemelerle eşleştirilmiş ve fiil yapıları tümcesel olarak sorgulanabilir hale getirilmiştir. Derlemde filler için öznitelişel çözümleme işaretleyicileri Tablo 1'de sunulmuştur.⁸

Tablo 1. Fillerin Öznitelişel Çözümleme İşaretleyicileri

Sözcük Türü	Fiil	+Verb
Fillerin aldığı çekim ekleri	Olumsuzluk/Polarity	+Pos +Neg
	Zaman-Görünüş-Kip/Tense-Aspect-Mood	+Past (geçmiş zaman) +Narr (geçmiş zaman) +Fut (gelecek zaman) +Aor (geniş zaman...) +Pres (şimdiki zaman...) +Dear (istek) +Cond (koşul) +Neces (gereklilik) +Opt (İstek) +Imp (emir) +Prog1 (şimdiki zaman -yor) +Prog2 (şimdiki zaman -makta/-mekte)
	Kişi-Sayı	A1sg, A2sg, A3sg, A1pl, A2pl, A3pl

Fillerin aldığı türetme ekleri	Çatı/Voice	+Pass (edilgen) +Caus (ettirgen) +Reflex (dönüşlü) +Receipt (işteş)
	Birleştirme-Kip/Compounding-Modality	+Able (-ebil) +Repeat (-edur) +Hastily (-ıver) +EverSince (gel-) +Almost (yaz-) +Stay (kal-) +Start (koyul-)

2.1.2. Tümce etiketleme örneği

Yukarıda da belirtildiği üzere her bir tümce tabaka, metin türü, yazar adı, yayın yılı vb. metin dışı unsurlar açısından etiketlenmiştir. Aşağıda bu etiketlemeye örnek bir tümce yer almaktadır.

<Abidin özel yaşamından söz etmekten pek hoşlanmazdı.>

<1.tabaka> **tabaka**

<mektup> **metin türü**

<güzin dino> **yazar adı**

<güzin dinodan abidin dinoya mektuplar> **eser adı**

<2004>... **yayın yılı**

2.1.3. Özniteliksel Çözümleme Örneği

Tekilleştirilen her bir söz, biçimbirimsel nitelikler açısından *biçimbirimsel çözümleme aracı* kullanılarak çözümlenmiştir.

abidin

???

özel

özel+Adj

yaşamından

yaşam+Noun+A3sg+P3sg+Abl

yaşam+Noun+A3sg+P2sg+Abl

söz

söz+Noun+A3sg+Pnon+Nom

etmekten

et+Verb+Pos^DB+Noun+Inf1+A3sg+Pnon+Abl

pek

pek+Adverb

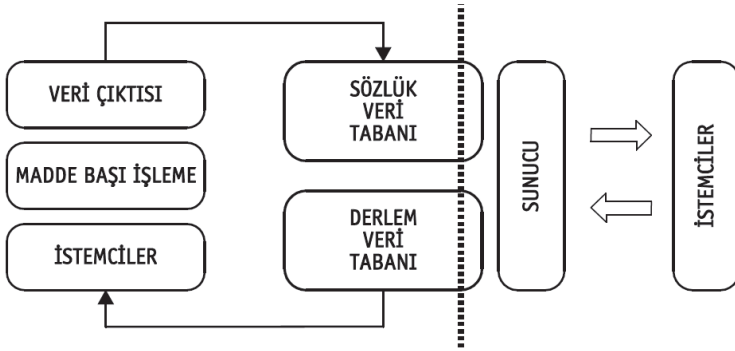
hoşlanmazdı

hoşlan+Verb+Neg^DB+Adj+AorPart^DB+Verb+Zero+Past+A3sg

2.2. Fillerin Derlem Tabanlı Sözlüğü ve Veri İşleme Aşamaları

Veri işleme aşamaları çevrimiçi bir platform üzerinden gerçekleştirilmektedir. Söz konusu veri işleme platformu TÜBİTAK-SOBAG-109K104 numaralı *Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-* başlıklı ulusal araştırma projesinden bağımsız olarak sürdürülen *Türkiye Türkçesinin Derlem Tabanlı Sözlüğü* (Özkan 2013) çalışmasının da yürütüldüğü bir platformdur (<http://turkcederlem.mersin.edu.tr>, bk. Özkan 2013).

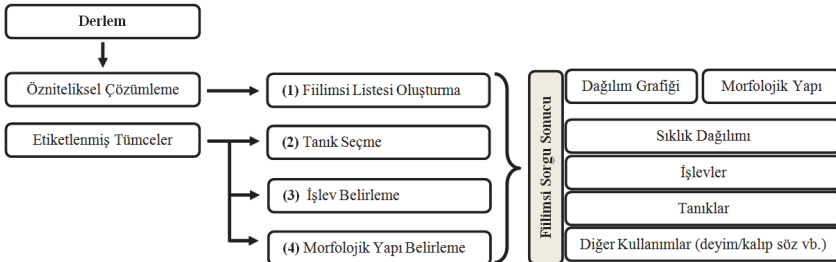
Şekil 1. Veri işleme platformu (Özkan 2013'ten alınmıştır.)

Yukarıdaki 'veri işleme platformu'nda sunucu üzerinde yer alan iki ayrı veri tabanı kullanıcıların veri işlemesi ve verileri denetlemesi amacıyla kesintisiz olarak hizmet vermektedir (<http://filler.mersin.edu.tr/>). Basitçe ifade edecek olursak kullanıcılar derlem veri tabanından yaptıkları fiil sorgulamalarını veri işleme aşamasından geçirip sözlük veri tabanına kaydetmektedirler. Kaydedilen işlenmiş veriler ise sorgu ekranlarıyla sunucu üzerinden anlık olarak yayınlanmaktadır.

Her bir madde başı fiil için sistem *dört aşamalı* veri işleme olanağı sunmaktadır.

Şekil 2. Madde başı oluşturma aşamaları etiketlenmiş tümceler – etiketlenmiş tümceler

Şekil 2'de görüldüğü gibi *Derlem*'in *özneliksel çözümlemesi* birinci aşama olan *fiil listesini oluşturma* basamağına kaynak veri oluşturmaktadır. İkinci ve üçüncü aşamada *etiketlenmiş tümceler*, *tanık seçme* ve *durum eki etiketleme*'ye kaynaklık etmektedir. Dördüncü aşamada *GTS anlamları* ve *diğer anlamlar*, *anlam eşleştirme* işlemine kaynak oluşturmakta ve tüm bu süreçlerin ardından *madde başı oluşturma* aşaması tamamlanmaktadır.

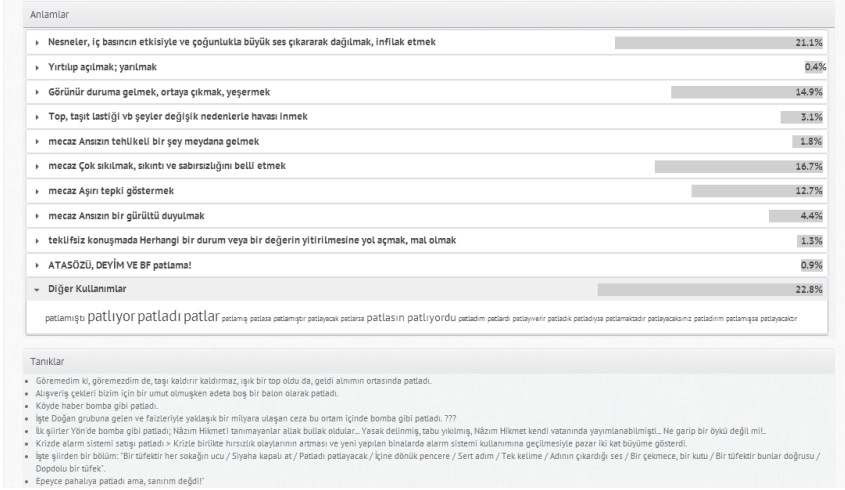
Bu aşamaların ayrıntısında yer alan işlemler ise şunlardır:

- *Fiil listeleri oluşturma* aşamasında çekim olarak fiilimsi ve diğer yapılar ayıklanmakta, sadece çekimli fiil yapıları kalacak şekilde diğer aşamalara kaynaklık edecek olan çekimli fiil listeleri oluşturulmaktadır.
- *Tanık seçme* aşamasında sistemle bütünleşik olarak > 600 tanık sayısına sahip çekimlerde her tabakayı ve alt tabakayı örnekleyecek biçimde 'tabakalı rassal örneklem' seçimi yapılarak tanıklar seçilmektedir. %95 güven aralığında yapılan söz konusu tanık seçim işlemi başka bir derlem çalışmasında da (bk. Özkan 2010a) deneyimlenmiştir.
- Tanıklarda yer alan durum ekleri *durum eki etiketleme* aşamasında ayrıca etiketlenmektedir.
- *Anlam eşleştirme* aşamasında fiilin anlam girişleri oluşturulan 'GTS anlam veri tabanı'ndan otomatik olarak alınmaktadır. Anlam kayıtları *anlam eşleştirmede* kullanılmaktadır. GTS'de var olan anlam kayıtlarıyla eşleşmeyen tanıklar ise *diğer anlamlar* olarak sistemde işaretlenmektedir.

Bu veri işleme aşamalarının sonucu olarak yapılan *fiil sorgu sonucu*, kullanıcılara söz konusu işlemlerin bir çıktısı olarak üretilen madde başlarının derlemde yer alan tabakalara göre *dağılım grafiği*'ni, fiillerin aldığı *durum ekleri*'ni, fiillerin *sözbiçimler*'ini, *anlamlar*'ını ve *tanıklar*ını sunabilmektedir (bk. Şekil 3 - Şekil 4).

Şekil 3: Türkiye Türkçesinde fiillerin derlem tabanlı sözlüğü bütüncül sorgu ekran arayüzü⁹

Şekil 4: Sorgulanan madde başı fiilin diğer/yeni anlamlarını, anlam dağılım oranlarını, sözbüçimlerini ve tanıklarını gösterir arayüz: "patla-" fiili

Söz konusu anlambilimsel belirlemeler araştırmacılara Türkiye Türkçesinde fiillerin sözlüklerde tanımlı anlambilimsel yapılarının sıklıklarının gözleme olanağını da sunmaktadır. Şekil 4 incelendiğinde fiil sorgu sonucunda *patla-* fiilinin anlamlarını ve bu anlamların sıklık dağılımlarını sistemden bir arayüzle görüntülemek mümkün olabilmektedir. Sorgu sonucu elde edilen anlam sıklıklarına göre *patla-* fiilinin sözlük maddesi olarak anlam sıralarının değiştirilmesi gerektiği gözlemlenir.

Öte yandan şekil 4'de görüldüğü gibi *patla-* fiilinin sorgu sonucunda ilgili fiilin sözbüçim sıklıkları *söz bulutları* (word clouds) aracılığıyla kullanıcılara sunulabilmektedir. Şekil 4 incelendiğinde *patla-* fiilinin birinci anlamında kullanılan sıklığı yüksek sözbüçimler olarak *patladı*, *patlıyor*, *patlasın*, *patlıyordu* yapıları olduğu görülmektedir. Bu çekim yapıları sözcük öğretiminde öncelikli yapılar olarak değerlendirilebilir.

3. Bulgular ve Yorum

Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Fiillerin Derlem Denetimi ve Derlem Tabanlı Sözlüğü başlıklı bu araştırmada elde edilen bulguları ana hatlarıyla üç başlık altında incelemek mümkündür.

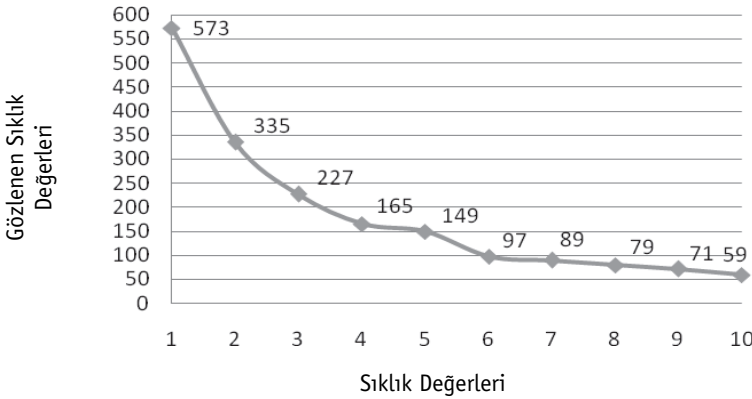
3.1. Derlemde Tanığına Rastlanılan Fiillerin Derlem Denetimine Ait Bulgular

Derlemde tanığına rastlanılan fiiller Türkçede fiiller açısından öncelikli söz varlığının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle yabancı dil

olarak Türkçenin öğretiminde elde edilen öncelikli söz varlığı, planlı bir sözcük öğretimi yapılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Araştırma kapsamında oluşturulan 35 milyon (+/-) sözcüklük derlemde GTS'de madde başı olarak tanımlı 6.374 fiilden 4.682'sinin tanığına rastlanılmış ve bu fiiller *gözlenen sıklık değerleri* açısından listelenmiştir.¹⁰ Derlemde tanığına rastlanılan fiiller GTS'de tanımlı fiillerin yaklaşık %73'üne karşılık gelmektedir.

Sıklık değerleri 1 ile 10 arasında olan fiiller Grafik 1'de sunulmuştur. Grafik 1'de 1 ile 10 arası *sıklık değerine* sahip fiillerin *gözlenen sıklık değerleri* incelendiğinde tek sıklığa sahip fiillerin sayısının 573 olduğu, sıklık değeri 10'a yaklaştıkça *sıklık değerinin* azaldığı görülür. Ayrıca 1 ile 10 arası *sıklık değerine* sahip fiillerin toplamının 1.844 olduğu ve bu *gözlenen sıklık değerleri* toplamının tanığına rastlanılan fiillerin %39,3'üne karşılık geldiği görülür.

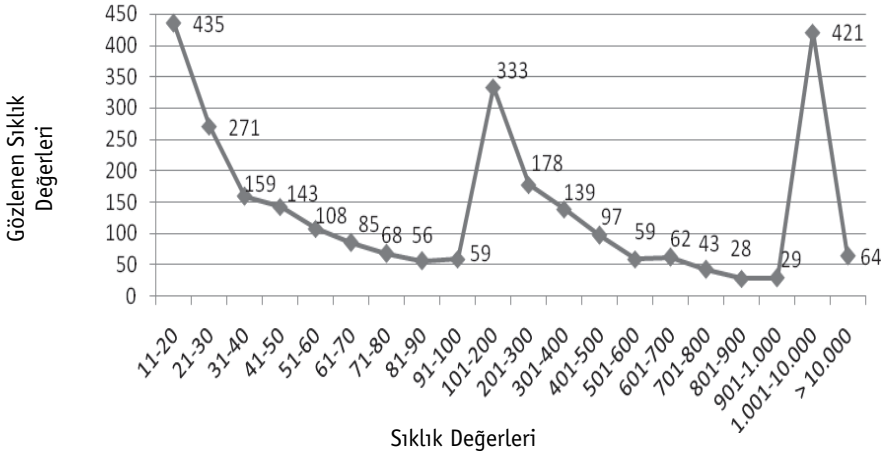
Grafik 1: Sıklık değeri 1 ile 10 arasında olan fiillerin gözlenen sıklık değerleri dağılım grafiği

Öte yandan derlem sorgusuna göre *sıklık değerleri* 10'dan büyük fiillerin dağılımı Grafik 2'de sunulmuştur. Grafik 2'ye göre en yüksek *gözlenen sıklık değerleri* 11-20, 101-200 ve 1.001-10.000 sıklık değer aralığında yer alan fiillerde gözlemlenmiştir. > 1.001 sıklık aralığındakilerin *gözlenen sıklık değerleri* toplamı 485'tir.

Bu fiiller Türkçede en sık kullanıma sahip *birinci öncelikli* fiiller olarak değerlendirilebilir. *Birinci öncelikli* fiiller söz varlığında tanımlı ve derlemde tanığına rastlanılan fiillerin %10,3'üne karşılık gelmektedir. 101-1.000 sıklık aralığında yer alan fiiller ise *ikinci öncelikli* fiiller olarak değerlendirilebilir. Bu fiillerin *gözlenen sıklık değerleri* derlemde tanığına rastlanılan fiillerin 20,6'sına karşılık gelmektedir. *Sıklık değerleri* açısından *üçüncü öncelikli* fiil grubunu 11-100 sıklığa sahip fiillerin oluşturduğu söylenebilir. Yine tanığına rastlanılan fiillerle oranlandığında söz konusu fiillerin %29,5'inin *üçüncü öncelikli* fiil grubunu oluşturduğu söylenebilir.

Grafik 2: Sıklık değeri 11 ile 10.000 arasında olan fillerin gözlenen sıklık değerleri dağılım grafiği

Liste 1'de fiillerin derlem denetimi sonucu derlemde tanışına rastlanılan ilk 200 fiil ve gözlenen sıklık değeri oranları listelenmiştir. Bu liste Türkçenin öncelikli söz varlığı açısından değerlendirilebilir.

Liste 1: Türkçede ilk 200 fiil ve gözlenen sıklık değerleri (%)

S.no	Fiil	%	S.no	Fiil	%	S.no	Fiil	%
1.	de-	0,572	51.	koy-	0,039	101.	ağla-	0,017
2.	gel-	0,281	52.	çıkır-	0,037	102.	oluş-	0,017
3.	bil-	0,244	53.	bekle-	0,036	103.	kes-	0,016
4.	al-	0,197	54.	sev-	0,035	104.	kaldır-	0,016
5.	ver-	0,190	55.	sür-	0,035	105.	koş-	0,016
6.	iste-	0,163	56.	kalk-	0,035	106.	sağla-	0,016
7.	çık-	0,153	57.	bas-	0,034	107.	anlaşıl-	0,016
8.	güt-	0,151	58.	san-	0,033	108.	izle-	0,016
9.	gör-	0,139	59.	bit-	0,032	109.	söylen-	0,016
10.	kal-	0,131	60.	öl-	0,032	110.	yarat-	0,015
11.	söyle-	0,124	61.	görül-	0,032	111.	bağır-	0,015
12.	bak-	0,124	62.	yürü-	0,031	112.	gönder-	0,015
13.	var-	0,114	63.	gül-	0,029	113.	geliş-	0,015
14.	başla-	0,105	64.	ara-	0,029	114.	çal-	0,015
15.	geç-	0,097	65.	inan-	0,029	115.	taşın-	0,015
						151.	kay-	0,011
						152.	yaşan-	0,011
						153.	koru-	0,011
						154.	çıkaryl-	0,010
						155.	sun-	0,010
						156.	hazırlan-	0,010
						157.	yitir-	0,010
						158.	bitir-	0,010
						159.	uzan-	0,010
						160.	karşılaş-	0,010
						161.	gülümse-	0,010
						162.	yara-	0,010
						163.	doldur-	0,010
						164.	sok-	0,010
						165.	toplan-	0,009

16.	geç-	0,096	66.	değ-	0,027	116.	dayan-	0,015	166.	dal-	0,009
17.	düşün-	0,079	67.	görün-	0,027	117.	öldür-	0,014	167.	yazıl-	0,009
18.	bul-	0,076	68.	benze-	0,027	118.	ulaş-	0,014	168.	sayıl-	0,009
19.	konus-	0,074	69.	birle-	0,025	119.	koru-	0,014	169.	vurgula-	0,009
20.	yaz-	0,074	70.	unut-	0,025	120.	oluştur-	0,014	170.	zorla-	0,009
21.	sor-	0,071	71.	bit-	0,025	121.	belirtil-	0,014	171.	buyur-	0,009
22.	dur-	0,069	72.	götür-	0,024	122.	karş-	0,014	172.	şaşır-	0,009
23.	yapıl-	0,067	73.	kazan-	0,024	123.	sürdür-	0,013	173.	yetiş-	0,009
24.	gır-	0,067	74.	say-	0,024	124.	hatırla-	0,013	174.	kurtar-	0,009
25.	göster-	0,067	75.	kullan-	0,024	125.	dolaş-	0,013	175.	bildiril-	0,009
26.	çalış-	0,064	76.	in-	0,023	126.	büyü-	0,013	176.	dönüş-	0,009
27.	bulun-	0,063	77.	dinle-	0,023	127.	çağır-	0,013	177.	öp-	0,009
28.	getir-	0,060	78.	doğ-	0,023	128.	taş-	0,012	178.	savun-	0,009
29.	gerek-	0,059	79.	öğren-	0,022	129.	çevir-	0,012	179.	ayır-	0,009
30.	çıkar-	0,057	80.	kur-	0,022	130.	giriş-	0,012	180.	yüksel-	0,009
31.	dön-	0,052	81.	katıl-	0,022	131.	sus-	0,012	181.	seç-	0,009
32.	brak-	0,052	82.	vur-	0,021	132.	kız-	0,012	182.	uygulan-	0,009
33.	çek-	0,051	83.	değiş-	0,021	133.	hisset-	0,012	183.	sevin-	0,009
34.	veril-	0,051	84.	çekil-	0,021	134.	güven-	0,012	184.	kaydet-	0,009
35.	anlat-	0,050	85.	iç-	0,021	135.	kurtul-	0,012	185.	çarpıl-	0,008
36.	aç-	0,049	86.	oyna-	0,020	136.	uyu-	0,012	186.	kesil-	0,008
37.	yak-	0,048	87.	yet-	0,020	137.	kurul-	0,012	187.	çök-	0,008
38.	at-	0,045	88.	tam-	0,020	138.	kaybet-	0,012	188.	kapan-	0,008
39.	düş-	0,045	89.	değiş-	0,020	139.	aynıl-	0,012	189.	ak-	0,008
40.	at-	0,044	90.	kork-	0,020	140.	gerçekleştir-	0,012	190.	kat-	0,008
41.	yan-	0,044	91.	asıl-	0,020	141.	bildir-	0,012	191.	dokun-	0,008
42.	yaşa-	0,044	92.	açıl-	0,020	142.	karşıla-	0,012	192.	sar-	0,008
43.	ye-	0,044	93.	kaç-	0,020	143.	getiril-	0,011	193.	bağla-	0,008
44.	tut-	0,044	94.	soğu-	0,020	144.	değiştir-	0,011	194.	gösteril-	0,008
45.	duy-	0,044	95.	geçir-	0,019	145.	yaklaş-	0,011	195.	görüş-	0,008
46.	oku-	0,043	96.	yat-	0,018	146.	uzat-	0,011	196.	gerçekleş-	0,008
47.	anla-	0,042	97.	kullaml-	0,017	147.	düzenle-	0,011	197.	kapat-	0,008
48.	koy-	0,041	98.	topla-	0,017	148.	fırlat-	0,011	198.	duyul-	0,008
49.	alın-	0,041	99.	açıkla-	0,017	149.	uğra-	0,011	199.	sağlan-	0,008
50.	otur-	0,040	100.	art-	0,017	150.	uyan-	0,011	200.	yakala-	0,008

Tablo 2: Diğer/yeni anlam eklenmesi gereken fiiller ve anlam eklenme yüzdelik oranları

Diğer/yeni anlam eklenmesi gereken fiiller	Yeni anlam
<i>afonyonlan-, alazlan-, arabeskleş-, azdırl-, bakırlaş-, balıkla-, balla-, bandır-, berele-, bırakış-, bileş-, biniş-, bokla-, boklan-, bölümle-, buna-, burgula-, burgulan-, burk-, cırmala-, cimrileş-, cüceleş-, çap-, çav-, çekiçle-, çevrin-, çırpıştırl-, çıtçıtla-, çiğnet-, çitilen-, çocukla-, çoğulla-, çoğullaştır-, çoraklaş-tır-, çubukla-, damıt-, darlaştır-, dayanıml-, denkle-, derinleştir-, der-, dilimlen-, diple-, diti-, donattır-, dönöl-, durakla-, düşürt-, egele-, elet-, estir-, eşle-, etiketle-, etiketlen-, fiskele-, frenlen-, gacırdat-, geçinil-, geçiş-, gedil-, ger-ginleş-, gıdıklan-, hakket-, halelen-, hamlaş-, harmanlan-, hasırlan-, ihla-, ısırt-, ışınlan-, ifilde-, ikileş-, ilgile-, ipilde-, kamala-, kamaş-, kancalan-, kanla-, kansızlaş-, kank-, kasnakla-, katıştır-, kepele-, kestiril-, kınla-, kıp-, kırıkla-, kıskaçla-, kıvrat-, kodla-, kopyalan-, kumla-, kutlan-, mantarlaş-, mıncıklan-, mumlaş-, oğdur-, olgunlaştır-, organlaş-, oturuş-, oydur-, öğütül-, ölümsüzleştiril-, özleştir-, peçelen-, perdahla-, pompalan-, pullan-, raptet-, sağdır-, sakızlaş-, sıkılan-, sıkıştırl-, sıradanlaş-, sınıkla-, sislendir-, sloganlaş-, solla-, soyla-, süngülen-, şişir-, tahtalaş-, tapala-, temellen-, temelleş-, tepe-len-, terazile-, testerele-, tırtıklan-, tiftiklen-, titreştir-, tohumlan-, tokatlan-, torpille-, tortulaş-, toslaş-, tozlaş-, tutamla-, ula-, ulan-, uyuşturul-, üstele-, yakınsa-, yalıt-, yamul-, yangılan-, yansıtıl-, yaralan-, yayla-, yerleşil-, yıka-, yıldır-, yon-, yontul-, yurtsa-, yükseltil-, yüreklen-, yüzleş-, zenginleştir-</i>	% 91-100
<i>atlatıl-, bastırl-, bük-, çatıl-, doğdur-, donan-, harmanla-, ıskala-, kaldırl-, kazın-, kıyıl-, kop-, koydur-, odakla-, seslet-, silikleş-, silk-, sislen-, sorgula-, soyul-, şimşeklen-, tık-, tuşla-, zayıflat-</i>	% 81-90
<i>beklet-, bula-, bulanıklaştır-, cilala-, çap-, çevirt-, çiğnen-, çözümlen-, durulaş-, eksiklen-, elektriklen-, esnet-, geçirt-, gev-, gırtlakla-, güdül-, kabart-, kayırl-, kazıt-, kızıştır-, konumlandır-, kovuştur-, körüklen-, kustur-, örül-, pulla-, sakırda-, sekilen-, sınırlan-, sokuştur-, sürül-, uçurul-, ur-, uyuştur-, uzanıml-, yara-, yaydır-, yeniş-, yerleştir-, yoğrul-, yum-, ziftle-</i>	% 71-80
<i>ağdır-, anıtladır-, arındır-, at-, başkaldır-, bit-, bollan-, böldür-, bulaş-tır-, çakış-, çak-, çalın-, çalkalan-, çarptır-, çengellen-, çözdür-, çözümlen-, damgalan-, didiş-, dola-, fişkir-, göllen-, gölleş-, haşlat-, hayla-, hislen-, ılı-, ışıklandır-, işet-, kaçirt-, kalaylat-, kamçılan-, kapa-, kazı-, keçileş-, kesiş-, kınalan-, kıvrı-, koparı-, kopart-, körülen-, lekele-, mandalla-, meylet-, nasırlan-, onurlandır-, pençele-, pompala-, pufla-, püskür-, püskürtül-, saç-, sardır-, semirt-, sığlaş-, siva-, sızlat-, sürmelen-, sür-tül-, süründürül-, sürüştür-, toplumsallaş-, yalnızlaş-, yar-, zimbala-</i>	% 61-70
<i>acıt-, astır-, aşın-, atıl-, aydınlatıl-, ayrıştır-, azdır-, beslen-, bit-, buy-rul-, büri-, çarptır-, çekiş-, çiz-, çökert-, dengele-, dönül-, döşen-, durul-, düğümle-, düğümlen-, düzenlen-, ezil-, gidil-, götür-, ışıklandır-, ış-, kanatlan-, kaptır-, karar-, katılaş-, kavrul-, kemir-, kıpırdat-, kısır-laş-, körülen-, kurgulan-, kuşan-, küs-, lekele-, nakşet-, nasırlan-, oturul-, oynaş-, pençele-, pörsü-, saplan-, sıfırla-, soldur-, söktür-, taşır-, taşlaş-, tozu-, uğun-, üflen-, vınla-, yeşert-, yutul-, yüklet-, zehirle-</i>	% 51-60

akdet-, ak-, arala-, atlanıl-, az-, batırl-, bayraklaş-, beslet-, bilen-, boğul-, bombalat-, bordala-, buharlaştır-, bulan-, büktür-, büyütül-, büzüş-, çarpıl-, çekeme-, çıtla-, çiftlen-, dalgalan-, depola-, devin-, dilin-, doğaçla-, doğra-, dokun-, dolaştır-, doldurul-, donat-, döktür-, dür-, dürül-, düşür-, eğ-, ekşi-, ele-, eritil-, erkekleş-, etlen-, ger-, getir-, gevre-, gevret-, gıcıkklan-, gıdakla-, göze-, heykelleştir-, ıst-, işe-, itelen-, kak-, kantarla-, kaplat-, karart-, kan-, karışla-, kat-, kırk-, kilitlen-, kirlen-, kondur-, kutla-, kürele-, lekelen-, lüplet-, masset-, mayala-, mayınl-, mayınlan-, maymunlaş-, modernleştir-, montajla-, mummyalan-, otlan-, oturtul-, özleş-, parıldat-, patlat-, pazarla-, poşetle-, sadeleştir-, sağlaml-, salın-, sapıl-, savıl-, saydır-, sergile-, sıç-, sığ-, sıvaş-, sızla-, sok-, solu-, sündür-, süngüleş-, sürç-, süs-, şamarla-, şişiril-, tarazlan-, teyelle-, tıkan-, tornala-, tökez-, tutul-, tüllen-, tütsülen-, tüydür-, tüylen-, uçur-, uğurla-, usanı-, uyandır-, uydur-, uzat-, yaşart-, yumul-, yumuşat-, yumuşatıl-, yun-, yuvarla-, zayıfla-

% 41-50

ağart-, ağ-, aksettir-, aldır-, alın-, ant-, arsızlaş-, aşırıl-, atlan-, ayarla-, aydınlan-, bağlat-, başvur-, bayatla-, biç-, bileyle-, bohçala-, boyla-, boyutlandır-, bölüş-, bükül-, bürün-, canlandır-, canlan-, çağır-, çarpış-, çarp-, çarşafı-, çıkarıl-, çınla-, çırp-, çtırdat-, çöktür-, dağla-, dala-, dallan-, delilen-, demlen-, devril-, devşir-, doku-, dondur-, dölle-, döndür-, düzle-, edin-, ekleştir-, epri-, evcilleş-, fıkrıda-, fiyatlan-, gakla-, geçir-, gevşet-, gezdir-, gider-, gurulda-, harlat-, hastalandır-, hesaplaş-, hopla-, ırgala-, ısındır-, ısırl-, ısıt-, ışılda-, indiril-, itele-, kalakal-, kamırt-, kartlaş-, katıl-, kayna-, kaynat-, kemiril-, kestir-, kır-, kıtlaş-, kıvrır-, kızart-, kocat-, kokuş-, kopartıl-, körlet-, kulaçla-, kuşatıl-, mayalan-, menevişle-, numarala-, olgunlaş-, ona-, oturt-, oy-, oynat-, ötele-, pakla-, parçalan-, parselle-, perdelen-, peyle-, pışpışla-, rendelen-, salla-, sal-, sarart-, sarsıl-, sektir-, seril-, ser-, seyret-, siktir-, sol-, soluklaş-, sökül-, sürt-, şırlda-, takıl-, taran-, tırmıkla-, tombullaş-, tosla-, tuttur-, tutuş-, uçlan-, uçuş-, üfle-, üt-, yalıtıl-, yanla-, yarala-, yanıştır-, yatırl-, yenil-, yık-, yoğunlaş-, yut-, yükle-, yükletil-, yüksün-, zımparala-, zıpla-, zorla-

% 31-40

aban-, açtır-, akset-, alevlen-, arat-, aşındır-, avla-, ayır-, ayrış-, bağlan-, bayılt-, biçil-, bile-, biriktiril-, bitlen-, boşalt-, boynuzla-, budan-, bulandır-, buluşul-, bur-, çağıl-, çağla-, çaktır-, çalka-, çatallaş-, çıkar-, cıkıl-, çöreklen-, damla-, depreştir-, diril-, dolandırıl-, dolan-, dökün-, döşe-, dumanlan-, duyl-, dürt-, düz-, emzir-, eri-, fethet-, geber-, geçil-, gel-, genişle-, gerdir-, gezin-, gıdıkla-, giril-, göç-, göğüsle-, gölgelendir-, gölgelen-, göm-, gömül-, gözle-, harca-, harcan-, harla-, haşlan-, horozlan-, ıra-, ışıklan-, it-, kalınlaş-, kal-, kan-, kapan-, kapılan-, kapış-, karış-, karıştır-, kasıl-, katla-, kayır-, kazdır-, kes-, kırdır-, kıskırtıl-, kireçlen-, kollan-, konul-, konumlan-, kopyala-, koş-, koştur-, közle-, kucakla-, kuru-, kuşat-, külle-, mühürle-, ofla-, okuttur-, onar-, oyul-, ölç-, ördür-, örgütle-, ör-, öt-, patırda-, patla-, pis-, saçıl-, sakatlan-, sarar-, savur-, serp-, sıkış-, sıkıştır-, sızdır-, solgunlaş-, solun-, sök-, sömür-, söndür-, sulan-, sün-, sürü-, süzül-, şahlan-, şavulla-, şiş-, taşı-, tatlandır-, tazele-, temizle-, tep-, toprakla-, tuzlan-, ucuzlat-, uğra-, uğulda-, uyuş-, üre-, ürpert-, vur-, vurul-, yakalan-, yakıl-, yakın-

% 21-30

laş-, yakınlaştır-, yaklaştır-, yanaşıl-, yanşa-, yapış-, yaslan-, yatır-, yekin-, yen-, yeşer-, yıkıl-, yırt-, yoğur-, yokla-, yoksullaş-, yor-, yönet-, yuvarlan-, zehirlen-, zıplat-

acılan-, acılaş-, acı-, ada-, adımla-, ağlat-, aklan-, alçal-, araştır-, ann-, asıl-, as-, attır-, avuçla-, ayaklan-, ayıklat-, ayrıl-, baktır-, ban-, banş-, basıl-, bastır-, batır-, belle-, biçtir-, bitiştir-, bombalan-, boşal-, boşan-dır-, boyan-, boylan-, bozdur-, buda-, buldur-, buluştur-, buyur-, bütünle-, büyüt-, büzül-, cırla-, cıvılda-, ciltle-, cilveleş-, çatırdat-, çatış-, çatla-, çekil-, çığır-, çıkagel-, çiçeklen-, çiftleş-, çivilen-, çök-, çözümlen-, dadan-, dal-, damgala-, damlat-, daya-, debelen-, defnet-, değiştir-, dehle-, deldir-, del-, demetle-, demirle-, derle-, dikil-, dile-, dire-, dişle-, dizil-, diz-, dolandır-, doldur-, don-, dök-, dökül-, dönen-, dövüş-, duy-, eğil-, eğir-, eği-, eğril-, ekil-, eksil-, em-, eskit-, es-, esri-, eş-, evir-, fokurda-, fotoğrafla-, gelin-, gençleştir-, genişlet-, geril-, gerin-, getiril-, gevşer-, gıcıkla-, gir-, giydür-, gizlen-, görül-, hafifle-, hapset-, havalan-dır-, hazırlan-, hazmet-, hırlaş-, hışlıda-, ısır-, ıslan-, içil-, iğnele-, ilerle-, iliklen-, ilişti-, imzala-, incel-, indir-, inle-, işittir-, işlet-, itekle-, kaldır-, kalkındır-, kanat-, karşıla-, kas-, katış-, kavur-, kavuş-, kay-, kaynatıl-, kazıklan-, kaz-, kenetlen-, kesil-, keşfedil-, kılın-, kıl-, kımılda-, kırıl-, kırış-, kırıl-, kısal-, kısıtla-, kışla-, kıvrandır-, kıvrıl-, kızar-, kilitle-, konakla-, koşul-, koyuver-, kucaklaş-, kudur-, morart-, morlaş-, mummyala-, naklettir-, oğ-, okşan-, okşat-, oyalan-, oyna-, ört-, örtün-, özen-, özümle-, paketle-, parala-, paralan-, parçala-, parla-, pembeleş-, perdele-, pırıldan-, puslan-, sağırlaş-, sağ-, sakla-, sarıl-, sataş-, sav-, savul-, savuş-, seçil-, sek-, semir-, serinlet-, serpil-, sertel-, sıçra-, sıyır-, sıyır-, sız-, sin-, sonsuzlaş-, soy-, sön-, susa-, sümkür-, süpürül-, sür-, şakı-, şıkırdat-, tanın-, tanış-, tara-, tart-, taşın-, taşla-, taş-, tatlılaş-, tekerlen-, tepiş-, tıklad-, tınl-, tırmalama, tırmala-, titre-, titret-, tomurcuklan-, topla-, toplan-, tozlan-, tökezlen-, turla-, tüket-, tükür-, tüne-, tütsüle-, ufalan-, ufalt-, uğraş-, ulu-, uyanıl-, uyar-, uzaklaştınl-, uza-, ünle-, ütülen-, varsıl-laş-, vazet-, veriştir-, vuruş-, yağla-, yala-, yapılaş-, yapıştır-, yapraklan-, yanş-, yasallaş-, yatıl-, yatıştır-, yayımlan-, yediril-, yelle-, yellen-, yelpa-zele-, yenile-, yerleş-, yeşillen-, yetkinleş-, yığdır-, yığ-, yıkan-, yitir-, yit-, yumurtla-, yüklen-, zırla-

% 11-20

adlandırıl-, ağız-, ağızlaş-, ağla-, ağız-, akıt-, akla-, aksa-, aktar-, aldir-, aldir-, alıştır-, alkışla-, alkışlan-, anıl-, anımsat-, anlat-, an-, apış-, aptallaş-, arakla-, ara-, aran-, arttır-, aşıla-, aşır-, aş-, ata-, ateşle-, ateşlen-, atfet-, atış-, atlat-, avun-, aydınlat-, ayıkla-, ayıl-, ayılt-, azal-, azarla-, bağız-, bağırt-, bağızla-, bağızlan-, bağız-, bakıl-, bakın-, bakiş-, balkı-, ballandır-, basitleştir-, bat-, beğen-, benze-, besle-, beyazlaş-, bırak-, bıraktır-, bildir-, bilin-, bindir-, bin-, birik-, biriktir-, bit-, bocala-, boğazla-, boğdur-, boğ-, boğuş-, bombala-, boşan-, boşla-, boya-, bozul-, böl-, bulaş-, bulun-, buluş-, burkul-, burul-, buruştur-, büyüle-, büyü-, büz-, coş-, çaldır-, çalıştır-, çalkan-, çal-, çarpıt-, çatır-da-, çekiştir-, çektir-, çevir-, çevrele-, çıkart-, çıkış-, çık-, çıldır-, çığne-, çizil-, çoğalt-, cömel-, çöz-, çürütül-, dağıl-, dağıtıl-, dağıt-, daral-, daralt-, davranıl-, dayat-, değerlendiril-, değış-, delin-, denkleştir-, deş-, devret-, dışlan-, didikle-, dik-, dilen-, dilimle-, dinle-, dinlet-, din-,

% 1-10

diren-, doğ-, doğrul-, doğur-, dokunul-, dolaş-, doldurt-, doluş-, döllen-, dön-, döv-, dövül-, dövün-, durdur-, duyur-, duyurul-, düzül-, eğdir-, eğitil-, eğlen-, eğleş-, ekle-, ek-, ektir-, elen-, elle-, elver-, emil-, ensele-, erit-, eski-, eşitle-, ferahlat-, fırla-, fırlat-, fısılda-, frenle-, gazla-, gecik-, geçin-, geliş-, gençleş-, gez-, gıcırda-, gıcırdat-, git-, giyin-, giy-, gölgele-, gördür-, gör-, görün-, görüş-, göster-, götürül-, gözetle-, güçlen-, güldür-, güneşlen-, güreş-, güt-, hakla-, hallet-, haşla-, hatırlan-, havalan-, havla-, haykır-, hazırla-, hazırlat-, hıçkır-, hıçkınlaş-, hışırda-, hızlandır-, homurdan-, horla-, hortla-, hükmet-, ısın-, ıslat-, ısmarla-, ısmarlan-, içir-, ilerlet-, ilet-, ilikle-, imle-, incin-, incit-, iple-, ıspatla-, işitil-, işle-, izle-, izlen-, kamaştır-, kamçıla-, kana-, kanır-, kanıtla-, kapaklan-, kapatıl-, kapla-, karncalan-, karşılaştı-, kastet-, kaşın-, katlan-, kavra-, kavran-, kavuştur-, kaybol-, kaydettir-, kaydır-, kaygılan-, kaynaş-, kazan-, kekele-, kelepçele-, kenetle-, kıkırda-, kımıldat-, kınan-, kıpırda-, kırbaçla-, kırp-, kısalt-, kıs-, kışkırt-, kıvrın-, kıy-, kirala-, kirtet-, kitle-, kokla-, koklat-, kok-, kokut-, kolla-, konuş-, konuştur-, korkut-, koru-, koşuş-, kov-, koyul-, kötüle-, kullandır-, kullanıl-, kullan-, kundaklan-, kurcala-, kurgula-, kurşunla-, kurtar-, kurtul-, kus-, kutsa-, kükre-, küreselleş-, mahvol-, meraklan-, mırıldan-, naklet-, nazlan-, neşret-, netleştir-, nişanla-, okşa-, oku-, okun-, okut-, olagel-, olun-, onaylan-, osur-, otlar-, oyala-, ödeş-, öğren-, öğret-, öksür-, öldür-, öl-, önemse-, öngörül-, öp-, öptür-, ötüş-, övül-, özen-, parlat-, pazarlan-, perçinle-, peydahla-, pinekle-, pişir-, piş-, pörtle-, rahatla-, rastla-, rastlaş-, reddet-, sabahla-, sağla-, sahnele-, sakın-, saldır-, sap-, saptan-, sarın-, sarkıt-, sark-, sarmaş-, satıl-, savaş-, savrul-, savunul-, sayıkla-, sayıl-, say-, seç-, selamla-, selamlaş-, sendele-, sergilen-, serinle-, sersemle-, sertleş-, seviş-, sığın-, sıkıl-, sırtla-, sıvan-, sıynıl-, silin-, sil-, sindir-, sokul-, soluklan-, sor-, sorul-, soruştur-, soyun-, söndürül-, söyle-, söylen-, söylet-, sula-, sun-, süpür-, sürtün-, sürün-, süsle-, süz-, şaşır-, şekillendir-, şımar-, tak-, taktır-, tanı-, tartış-, tat-, tekle-, tekmele-, temellendir-, temizlen-, terle-, tetikle-, tıka-, tıkl-, tıkiştir-, tıkla-, tıngırdat-, tırman-, titreş-, tokatla-, tokuştur-, topalla-, toparla-, toplatıl-, tozut-, tökezle-, tutukla-, tutuştur-, tuzla-, tüttür-, uç-, ufal-, uğrat-, um-, umul-, unutul-, uslan-, utandır-, utan-, uydurul-, uy-, uyut-, uzaklaş-, uzaklaştı-, uzan-, uzlaş-, uzlaştı-, üret-, ürküt-, ürper-, üşüt-, vahşileş-, varıl-, vazgeç-, vehmet-, verdir-, vurdur-, yadır-ga-, yağ-, yakala-, yakalat-, yakıştır-, yaklaş-, yaktır-, yandır-, yamıl-, yankılan-, yansı-, yargılan-, yasla-, yaşa-, yaşat-, yavaşla-, yayıl-, yaylan-, yay-, yazıl-, yedir-, yetiştiril-, yetiştir-, yet-, ylış-, yıpran-, yıprat-, yolun-, yorumlan-, yönlendir-, yu-, yumrukla-, yutkun-, yutturul-, yuvalan-, yüksel-, yürüt-, yüzdür-, yüz-

3.3. Derlemde Tanığına Rastlanılmayan Fiillerin Derlem Denetimine Ait Bulgular

Derlem denetimi sonucunda 6.374 fiilden 1.692'sinin derlemde tanığına rastlanılmamıştır. Derlemde tanığına rastlanılmama durumunun çeşitli nedenleri vardır. Örneğin derlemde madde başı olan *abideleş-* fiiline rastlanılmış ancak başka bir madde başı fiil olan ve aynı yapıdan türeyen *abi-deleştir-* fiilinin kullanımına rastlanılmamıştır. Öte yandan yine *aban-* fiili derlemde rastlanılan fiillerdendir. Ancak aynı yapıdan türetilerek madde başı yapılmış olan *abandır-* fiiline derlemde rastlanılmaz. Bu durumun nedeni olarak Türkçenin *acayıpleş-* > *acayıpleş-tir-* > *acayıpleş-tir-il-* benzeri sözcük türetme gücüne dayanılarak söz konusu sözlükbirimlerin kullanımında olmamasına rağmen bu yapıların sözlük yazarlarıncı "teorik olarak var" kabul edilmesi yaklaşımı gösterilebilir. Özellikle fiil kök ve gövdelerinden edilgen, ettirgen vb. türetmelerin varlığı, kullanıma dayalı bir bakış açısına dayanması gereken sözlükbilim çalışmalarının uzağında bir bakış açısıyla sözlükbirimlere yaklaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da sözlüklerde tanıksız madde açıklamaları yapılmak zorunda kaldığı gözlemlenmektedir. GTS'de bu tip madde başı yapılandırılmalarına sıkça rastlanıldığı söylenebilir.

Çalışmanın dayandırıldığı GTS'de madde başı fiil listesi bu anlamda "güncel" olma niteliğinden uzak görünmektedir. Söz konusu türetilen ve tanıksız olarak sözlükte yer alan madde başı fiillerin kullanımına derlemde rastlanmamasının nedeni, sözlüğün yetersizliğinin yanı sıra derlemin *temsil gücü*yle de açıklanabilir. Derlemin tüm dilsel alanı örnekleyecek biçimde tasarlanması, söz varlığında yer alan öğelerin rastlanma ve sözlükleştirilmesine katkı sağlayabilecektir. Böyle olsa bile, oluşturulan sözlükle ilgili madde başı olarak sözlükleştirilen söz varlığında diğer sözlükbirimsel bileşenlerin eksiklikleri göz ardı edilemez. Özellikle madde başı tanımlamaları ve kullanım sıklığına dayalı anlam sıralamalarının "güncel" bir sözlükte kullanıma dayalı olarak belirlenmesi ve tanıklarının güncel verilerle desteklenmesi gerekmektedir. Oysa araştırmada kullanılan fiil listesinin derlem sorguları ve yeniden yapılandırılmalarında gözlemlenen şey, kullanıma dayalı madde başı oluşturma anlayışı yerine sezgisel bir bakış açısının sözlük oluşturma çalışmalarında hakim olduğudur.

Söz varlığında tanımlı sözlükbirimler üzerine yürütülen önceki derlem denetimi çalışmalarında (Özkan 2010b) GTS'de madde başı olarak yer alan ancak derlemlerde kullanımına rastlanılmamasında sözlükbirimlerin eskicil olmaları ve bu nedenle kullanımdan düşmeleri, özel bir alana ait sözlükbirimler olmaları, argo ve/ya halk dilinden sözlükbirimler olmaları

gibi nedenlere ulaşılmıştır. Fiiller söz konusu olduğunda benzer nedenler yanında yukarıda da bahsedildiği gibi türetimlerde "kullanım" yerine teorik olarak söz konusu türetimin geçerli kabul edilmesi ve madde başı olarak sözlüklerde yer alması diğer bir sebep olarak değerlendirilebilir.

Bu bulgular ışığında *Türkiye Türkçesinin Söz Varlığında Fiillerin Derlem Denetimi ve Derlem Tabanlı Sözlüğü* çalışmasında GTS'de fiil tanımlı birtakım madde başı sözlükbirimin eskicil olması nedeniyle derlemde tanığına rastlanılmadığı söylenebilir: *buğzet-*, *cehdet-*, *cezbelen-*, *dahlet-*, *gümrahlaş-*, *guslet-*, *ergür-* vb.

Yine ağızlara ait söz varlığının derlem denetimi sonuçlarına göre kullanımına rastlanılmayan söz varlığından olduğu söylenebilir: *ağılandır-*, *ağılan-*, *ağılaş-*, *ağın-*, *ağırsa-*, *ağırsaklan-*, *bavlı-*, *bayatsı-*, *bekit-*, *bele-*, *belet-*, *benilde-*, *berki-*, *berkin-*, *bertil-*, *bert-*, *bezirle-*, *bıkış-*, *bıktı-*, *bingülda-*, *bizle-*, *boğasa-*, *kemrele-* vb.

Birtakım söz varlığı unsurları ise özel alanlara ait teknik terimler olarak dilde yerini almıştır. Fiillerin bazılarında derlemde rastlanılmama nedeni, ilgili sözlükbirimlerin belirli alanlara özgü teknik terimlerden olmasıdır: *akortla-*, *akortlan-*, *akortlat-*, *akortsuzlaş-*, *akortsuzlaştır-*, *astarla-*, *astarlan-*, *astarlat-*, *belgegeçerle-* gibi.

Farklı sözcük türleri üzerine yürütülen çalışmalarda (Özkan 2010b) ortaya koyulduğu üzere, fiillerin derlem denetimi sonucu argo kullanıma sahip söz varlığının derlem sorgularında kullanımına rastlanılmayan söz varlığı öğelerinden olduğu görülmektedir. Bu rastlanmama durumuna örnek olabilecek belli başlı sözlükbirimler: *abra-*, *aforozla-*, *aforozlan-*, *anaforla-*, *apazla-*, *hovardalaş-*, *hödükleş-*, *kaparozla-*, *kerkin-*, *kokorozlan-*'tir.

Tüm bu bulguların yanı sıra, derlemde tanığına rastlanılmayan madde başı fiillerin çekimli yapıları dışında, fiilimsi yapılarının da değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Bu anlamda fiilimsilerin derlem denetimi ayrıca bir çalışma konusudur. Başka bir ifadeyle, Liste 2'de sunulan ve Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan fiillerin, fiilimsi olarak kullanımının da derlem denetimini yapmak gerekmektedir. Bu çalışmayla elde edilen bulgular, çekimli fiil yapılarıyla sınırlıdır ve bu durum kullanımına rastlanılmama nedenleri arasında değerlendirilebilir.

Derlem denetimi sonucu kullanımına rastlanılmayan madde başı fiiller aşağıda listelenmiştir (bk. Liste 2).

Liste 2: Derlemde kullanımına rastlanılmayan filler

abandır-, abanozlaş-, abideleştire-, abra-, acarlaş-, acayıpleştir-, aceleleştire-, acemleş-, acemleştire-, acıklı-, acımlı-, açıklıştır-, açkıla-, açkılan-, açkılata-, adakla-, adaklan-, adata-, adileştir-, adlaş-, adlaştire-, afacanlaş-, afallaş-, afallaştire-, afişle-, aforozla-, aforozlan-, afsunlan-, afyonla-, ağalan-, ağdalan-, ağdalaştire-, ağılandır-, ağılan-, ağılaş-, ağınlı-, ağırsa-, ağırsaklan-, ağızla-, ağızlaş-, ağına-, aharla-, ahenkleştir-, ahırla-, ahmaklaştire-, akaçla-, akaçlat-, akçillan-, akçillaş-, akılsallaştire-, akışkanlaş-, akışkanlaştire-, akortla-, akortlan-, akortlat-, akortsuzlaş-, akortsuzlaştire-, aksirt-, akşamla-, akşamlat-, aktart-, aktifleştir-, alacaklandır-, alacala-, alacalandır-, alışımla-, alaturkalaştire-, alçaklaş-, alçaklaştire-, alçıla-, alçılan-, alçılata-, alenileş-, altınlaş-, altla-, ambarla-, Amerikalılaş-, anaçlaş-, anaforla-, analaştire-, anarşistleş-, anıklaş-, anıtaştire-, anormalleştire-, apazla-, apıştır-, aprele-, apseleş-, aralata-, Arapçalaştire-, Araplaştire-, ardaklan-, argaçla-, argolaş-, ankla-, anıklaş-, anıklat-, arla-, arlaştire-, arnavutlaş-, Arnavutlaştire-, artıkla-, asalaklaş-, asılan-, askerileş-, askerileştire-, asrileştir-, astarla-, astarlan-, astarlat-, aşığısa-, ateşlet-, atkıla-, avareleştire-, avurtla-, ayakla-, ayazlandırıl-, ayazlandır-, ayazlan-, ayazlat-, ayırttır-, aykırıla-, aykırılaştire-, ayla-, aymazlaş-, ayranlaş-, ayrılaştire-, ayrımlaş-, aytıştire-, azarlat-, azgınlaş-, azış-, azıtıl-, azotla-, babacanlaş-, badikle-, badikleş-, bağdala-, bağda-, bağdaşıklaş-, bağdaşıklıştır-, bağımla-, bağımlaş-, bağımsızlaştire-, bağıtlaş-, bağlaş-, bağlılaştire-, bağırttır-, baharatlandır-, balabanlaş-, balçıklaş-, balıklandır-, balyala-, balyozlan-, bandajla-, bandajlat-, bangırda-, banla-, barikatla-, barizleş-, barizleştire-, basıklaştire-, basınçla-, başakla-, başvurdur-, batılılaştire-, battallaş-, bavlı-, bayatsı-, bayındırılaştire-, baylan-, bedavalaştire-, bedbinleştire-, bediileş-, bekit-, bele-, belet-, belgegeçerle-, belgile-, belikle-, belirleş-, benekleş-, benilde-, benlen-, berki-, berkin-, bertil-, bert-, bezirle-, bezle-, bıçkınlaş-, bıkiş-, bıklı-, bıngılda-, bıyıklan-, bilgisayarlaş-, biliş-, billurlaştire-, bilmezle-, bireyleştir-, bitkileş-, bitümle-, bizle-, bloklaş-, bodosla-, boğasa-, boğumla-, boğumlan-, boklaş-, bollat-, boşattır-, boynuzlan-, boynuzlaş-, boyunlandır-, boyutla-, bozdurt-, bozkırılaştire-, bozla-, bozulaştire-, böcelen-, bölgele-, bölneş-, börtül-, briketle-, buğzet-, bulgurla-, bulgurlan-, bumla-, bungunlaş-, bunganlaştire-, bun-, burcu-, burdur-, burunla-, buzağılaş-, buzlan-, buzullaştire-, büge-, bükün-, büyükse-, büzdür-, cadalozlaş-, cadılaştire-, cakalan-, camla-, camlat-, cansızlaştire-, carla-, cayırda-, cayırdat-, cazırdat-, cazibeleş-, cazibeleştire-, cazipleş-, cehdet-, cendereleş-, cephelen-, ceple-, cezbelen-, cıklaş-, cimbarla-, cırlat-, cırnakla-, cırtla-, cıvatala-, cıvıtıl-, cıyaklat-, cıyırda-, cıyırdat-, cızıktır-, cızılda-, cicozla-, cihazlan-, cilalat-, cilvelen-, cinlen-, cinleş-, cisimlen-, contala-, coşkunlaş-, coşturul-, cumbala-, cumbalat-, cumbulda-, cumbuldat-, cumburda-, cüretlen-, çabuklaştire-, çağcillaştire-, çağcillaştire-, çağ-, çakılda-, çakıldat-, çakırılaştire-, çaktırıl-, çalar-, çalılıdır-, çalkalat-, çalkat-, çamurla-, çamurlat-, çangırda-, çapaçullaştire-, çapkı-, çapla-, çapraşıklaş-, çapraş-, çaprazlaş-, çapulla-, çarpıklaştire-, çarşafat-, çayıtla-, çatallaştire-, çatıklaş-, çatılda-, çatın-, çavlan-, çayırda-, çayırlaş-, çeğmellen-, çekimle-, çekimsen-, çeldir-

çelikle-, çelikleştir-, çemberlen-, çemberlet-, çemenle-, çentikle-, çentiklen-, çepelle-, çepellen-, çerezlen-, çeşnile-, çeşnilen-, çeteleş-, çeteleştire-, çetinleştire-, çetrefilleştire-, çevikleştire-, çevrile-, çeyrekle-, çıbanlaş-, çığalan-, çıkılan-, çıkılat-, çıkınlaş-, çımkır-, çırcırla-, çıtlatıl-, çiçeksi-, çiftelen-, çifteleş-, çiğleş-, çillen-, çimdir-, çimentolan-, çimentolat-, çipilleş-, çirişle-, çirkeleş-, çirkinse-, çirozlaş-, çise-, çitil-, çitiş-, çit-, çivitlen-, çiyile-, çizgile-, çizgin-, çomakla-, çopurlaş-, çopurlaştır-, çöğ-, çöğün-, çöker-, çökkünleş-, çölleştire-, çözündür-, çukurlan-, çukurlat-, çulla-, çullandır-, çurlat-, çuvallat-, dağılat-, dahlet-, daldalan-, daldırt-, dalkavuklaş-, dalla-, damaksıllaş-, damaksıllaştır-, damarlan-, damgalat-, damıtıl-, dargınlaş-, dayaklan-, dayatış-, dayattır-, dazkırıl-, dazla-, değirmile-, değnekle-, dehlet-, dehşetlen-, dejenerleş-, delikleş-, demetlet-, demirleş-, demokratlaş-, denetil-, deneyle-, dengesizleştire-, denklen-, densizlen-, densizleş-, deňşir-, depolat-, deril-, desenle-, destekleş-, destelen-, deşele-, devit-, deyimleş-, deyimleştire-, dızla-, diftonglaş-, diktirt-, dinamikleş-, dinçlen-, dipçiklet-, direnle-, direş-, dirgenle-, dirsekle-, dirseklen-, dişegile-, dişileş-, dişileştire-, dişilleştire-, divaneleş-, divaneleştire-, dizdiril-, dizile-, dogmalaştır-, doğululaş-, doğululaştır-, doğurganlaştır-, domalt-, domuzlaş-, dona-, dopingle-, dorukla-, dostlaş-, doyuş-, dökümle-, dövürtül-, dramatikleş-, dramatikleştire-, duldala-, duldalan-, dumanla-, durult-, duşakla-, duvaklan-, düğ-, dürtüş-, dürtüştür-, dürümle-, düvesi-, düze-, düzlet-, ebedileştire-, ebele-, eblehleş-, edilgenleş-, efeleş-, efilde-, efsaneleştiretil-, eğin-, eğırt-, ehlileş-, ehlileştiretil-, ehlileştire-, ekşitil-, elekle-, elektrikle-, emayla-, emdirt-, emle-, endazele-, endekslet-, ene-, enen-, engellet-, enikle-, enselet-, ergenleş-, ergi-, erginle-, erginlen-, ergür-, erinleş-, erkeklen-, esaslandır-, esenleş-, eser-, esindir-, esir-, eskileş-, esle-, eşitleştire-, eştir-, etenelen-, eterle-, eterleş-, eterleştire-, etiketlet-, evinlen-, evirt-, evlekle-, evse-, eyerlet-, ezgilen-, ezgileş-, ezgileştire-, facialaş-, facialaştır-, faizlendir-, fan-, farksızlaş-, faşistleş-, faturala-, faturalat-, federalleş-, felfelle-, fenalaştır-, ferahlandır-, fersizleş-, fettanlaş-, feyzilen-, feyzal-, fıçıla-, fıkra-, fırlat-, fısfıslan-, fıslan-, fıstıkla-, fışılda-, fışırdat-, fidele-, fıhristle-, fıkirleştire-, fılarizle-, fılozoflaş-, fıravunlaş-, fırketele-, fıtillen-, fıtlen-, fıtle-, fıtle-, fımatla-, fımülleş-, fısfatla-, fısfatlat-, fıslat-, fısurda-, fışurdar-, Fransızlaş-, Fransızlaştır-, Frenkleştire-, frezele-, fulle-, gacırdar-, gadrol-, gadrolun-, gaganlar-, gaganlaş-, galvanizlen-, galvanizlet-, garphılaştır-, gaslet-, gâvurlaş-, gazaplandır-, gazellen-, gazlan-, gebrele-, gebrenen-, gecekondulaş-, geçerele-, geçeret-, geçgeçle-, ged-, gençleştiretil-, genel-, genleştir-, gerçekle-, gerdiril-, gerillalaş-, gevrettil-, gezele-, gezele-, gıcırdatıl-, gırgırla-, gırgırlat-, gırtlaklaş-, gırtla-, gıcış-, gidert-, girenle-, gizlet-, göçebeleş-, göçer-, göçmenleş-, göçmenleştire-, göçürt-, göler-, gölle-, gönendiril-, gönüllendir-, gönyele-, görgülen-, gövdelen-, göy-, gözettir-, gurkla-, gurla-, guslet-, gübrelet-, gücenil-, gücümse-, güdele-, güderile-, güdükleş-, gümrahlaş-, gümrükle-, gümrüklendir-, gümrüklen-, gümüşlet-, güneşlet-, günle-, günüle-, günülen-, güvelen-, hacamatla-, haccet-, haçla-, haddele-, hadımlaştır-, hafızla-, haklaş-, halet-, halkala-, hâlleş-, hâlsizleş-, hamurla-, hamurlan-, hamur-

laş-, hançerlet-, hapazla-, haptet-, hararetlendir-, harekele-, harfle-, harlan-, hanlda-, harmanlat-, hasırla-, hasret-, hasrolun-, haşarlaş-, haşırda-, hatilla-, havlan-, havuzla-, haydala-, haydalan-, hayırlaş-, haykırt-, hecelettir-, helecancan-, helezonlaş-, helmeleş-, helvalaş-, herekle-, hevenkleş-, hıçkırt-, hımbillaş-, hınzırlaş-, hırıldılaş-, hışıldat-, hışla-, hıyarlaş-, hiçleştir-, hiddetlendir-, hidrojenle-, hikâyele-, hizipleş-, homojenleş-, hoplatıl-, hopurdar-, horozlaş-, hortumlat-, hoşlaştır-, hovardalaş-, hödükleş-, Hıristiyanlaştır-, hudutlandır-, hülyalaş-, hülyalaştır-, hümanistleş-, ıkındır-, ıkla-, ılga-, ılgarla-, ılındır-, ımızgan-, ıraklaş-, ıraksın-, ırala-, ırğa-, ırgan-, ırmaklaş-, ıstampala-, ışınlandır-, iğnelet-, ihtisaslaş-, ilintile-, ilkeleş-, il-, ilmekle-, ilmiklen-, imrenil-, ipliklen-, İslamlaştır-, İslavlaştır-, isle-, ispiyonlan-, ispiyonlat-, işaretlet-, iştahlandır-, itlen-, itleş-, ivdir-, ivedilen-, ivedileş-, ivedileştir-, jelaitle-, kabadaylan-, kabakla-, kabaklaş-, kaballa-, kaçımşa-, kaçışıl-, kadastrula-, kadastrulan-, kademele-, kademelendir-, kademelen-, kadınsılaş-, kadrolandır-, kâfirleş-, kâğıtla-, kâğıtlan-, kahpeleş-, kakı-, kalaylat-, kalburlan-, kalburlat-, kalenderleş-, kalğı-, kahnlata-, kalıplan-, kalkerleş-, kalplaş-, kamçılaş-, kamplaş-, kamusallaş-, kandilleş-, kangalla-, kangallan-, kangrenleştir-, kanıklan-, kanık-, kanıtlandır-, kanıtla-, kanla-, kanserleş-, kanserleştir-, kanunlaştır-, kaparozla-, kapılandır-, kapitalistleştir-, karalat-, kara-, karamsarlaştır-, kararla-, karbonatla-, karbonla-, karbonlaş-, kardeşlen-, kargıla-, kargı-, kankla-, kanlaş-, kannla-, kann-, karlan-, karmaştır-, karşıtla-, karşıtlaş-, kartal-, kartelleş-, kartonla-, kasala-, kasalan-, kâselet-, kasın-, kaskola-, kaskolat-, kaslaş-, kastarla-, kastarlan-, kaşağılan-, kaşağılat-, kaşandır-, kaşele-, kaşelen-, kaşeleştir-, kaşıklat-, kaşla-, katalogla-, kataloglat-, katarlan-, katıkla-, katırlaş-, katlandır-, katlat-, katolun-, katranla-, katranlan-, katranlat-, kavlan-, kavlaş-, kavlet-, kavurt-, kavza-, kayarla-, kaydırt-, kayırt-, kayıtla-, kayıt-, kayşa-, kazdınl-, kazdırt-, keçele-, keçelen-, keçeleştir-, kefele-, keleple-, kelimeleş-, kementle-, kemerle-, kemrele-, kepeklen-, kep-, kerkin-, kerpiçleş-, kertikle-, kertil-, keseklen-, kesin-, kesken-, keskinlet-, keşikleş-, keşle-, kığıla-, kıkırdat-, kılağıla-, kıldır-, kılıbıklaş-, kılıçla-, kılıfla-, kılıksızlaş-, kımlan-, kınalan-, kırııştır-, kırçılın-, kırıkla-, kırın-, kırktır-, kırptır-, kırtıpilleş-, kısımıla-, kısın-, kışlat-, kıtıkla-, kıtırdır-, kıtırdat-, kıtla-, kıvamlıdır-, kıvrıklaş-, kıvrımlan-, kıyın-, kıyış-, kıymetleş-, kıymetleştir-, kızakla-, kızgınlaş-, kifaflan-, kilitlet-, kireçleş-, kireçsile-, kirişle-, kirizmala-, kistleş-, klasikleştir-, klîzeleş-, klorla-, klorlan-, klorürendir-, klorürleştir-, kocamanlaştır-, koçlan-, koç-, koçsa-, koçuş-, kodlat-, koğala-, koğalan-, koklaştır-, kokorozlan-, kokozlan-, kokuştur-, kolalan-, kolektifleş-, kolektifleştir-, kolonyalan-, konutlan-, kooperatifleş-, koparttır-, kopçala-, kopçalan-, korkala-, korlan-, koşamla-, koşutlaştır-, kovla-, köhneleş-, kökert-, köklendir-, kömürleştiril-, kömürleştir-, köprülen-, köpüle-, kösnül-, köşekle-, köşele-, kötümse-, kötümserleş-, közleş-, kredile-, kredilendir-, kristallendiril-, kristallendir-, kubaş-, kulunla-, kumlaştır-, kundaklat-, kurallaş-, kuramlaştır-, kurşunlaş-, kuruşlandır-, kuşaklan-, kutlula-, kutsileş-, kutulan-, kutuplan-, kuzulaş-, küçükleş-, küçükse-, kükürtlen-, kültürülen-, kümbetlen-, kürelen-, kürne-

kütleştir-, lağvol-, laikleştiril-, lakla-, lambala-, laubalileş-, leffet-, legalleş-, legalleş-
 tir-, lehimlen-, lekelet-, lezzetlendir-, lezzetlen-, lığla-, lığlan-, lıkırda-, lifle-, liflen-,
 lifleş-, limanla-, limonla-, loğla-, lökle-, macunlan-, macunlaş-, macunlat-, madaralaş-,
 maddileştir-, madenselleş-, madikle-, mafyalaş-, mahallileş-, mahmuzlan-, makadama-,
 makineleştir-, makyajla-, malakla-, malala-, maltlan-, mantarla-, manyaklaştır-, marizle-
 le-, markalan-, marnla-, masajla-, maskaralan-, maskaralaş-, maşala-, maşalan-, may-
 munlaştır-, mazotla-, medenileş-, medenileştir-, melezleş-, melezleştire-, merdanele-,
 merkezileş-, merkezileştir-, merkezle-, merkezleş-, merkezleştire-, mermerleş-, mermerle-
 štire-, meyvelen-, mıknaatısla-, mıknaatıslan-, mırlan-, mışıl-da-, mızı-, mızımızlaş-, mik-
 roplaş-, millen-, millileş-, millileştir-, minele-, mineralleştir-, minyatürleş-, minyatürle-
 štire-, mitleş-, miyavlat-, modalaş-, modalaştır-, monotonlaştır-, morfinlen-, mortla-,
 muasırlaş-, muasırlaştır-, mumlan-, muşambalaş-, muştala-, mutaassıplaş-, mutlulan-
 dir-, muzırlaş-, muzipleş-, müesseseleş-, müesseseleştir-, mührle-, mürekkeplen-,
 Müslümanlaştır-, müstehcenleş-, müşkülleş-, müzevirle-, müzminleştire-, nafakalan-,
 naftalinlen-, nakzet-, nanikle-, nankörleş-, Nazileştir-, nazlaş-, neftileş-, neftileştir-,
 nemlet-, nemrutlaş-, neşterle-, neticeleş-, nezet-, nicele-, nikelle-, nişastalan-, nodul-
 la-, nodullan-, notala-, notlandır-, nöbetleş-, nötrle-, nötrleştire-, obart-, ocu-, odun-
 laş-, oğullan-, okeyle-, oklan-, oksijenle-, oksitle-, okullaş-, olaylaştır-, oluklaş-, onaş-,
 operatörleş-, oraklaş-, orantıla-, orantılan-, ormansızlaş-, ornat-, otala-, ota-, ovalat-,
 ovun-, oyalandır-, oylaş-, oylumla-, oyulgala-, oyulgalan-, oyulga-, oyulgan-, oyumla-,
 ozonlaş-, öçlen-, ödevlendiril-, ödevlendir-, ödünçle-, ödünçlen-, ödünçleş-, ödünle-,
 öğül-, öğürleş-, öğürtle-, öğürt-, ökse-, ölçer-, ölçülendir-, ölçüştire-, örgütlendir-,
 örneklendir-, örnekse-, örükle-, örümceklen-, ötümlüleş-, ötümsüzleş-, ötür-, özdeştir-,
 öze-, özgüle-, özümset-, paçavralaş-, pahla-, palamutla-, palazla-, palazlaş-, pancar-
 laş-, parafele-, parafila-, paralelleştir-, parametrele-, parazitlen-, parkele-, parkelet-,
 parmakla-, parsellet-, pasifleş-, paslat-, paspaslat-, paylat-, payelendir-, pazarlaş-,
 peçele-, pekit-, peltelen-, pençeletme, pençelet-, perdahlan-, peylen-, peynirleş-,
 pıhtılan-, pıhtılaştır-, pırpır-la-, pısrınlaş-, pıtırda-, pıtırdat-, pintileş-, pipiriklen-,
 pisleş-, planyala-, plasele-, plazmalaştır-, pofurdar-, polar-, polimerleş-, polimerleştire-
 ril-, polimerleştire-, ponzala-, posalan-, poşetlen-, poşetlet-, potlan-, poyrazla-, pratik-
 leş-, presle-, preslen-, profesyonelleştir-, programlaştır-, proleterleş-, puanlandır-,
 pusula-, püfkür-, pürçeklen-, pürtüklen-, radikalleştir-, rakamla-, rampala-, raptiyelet-,
 raspala-, raspalan-, rasyonelleş-, raşelen-, refet-, renkle-, resimlendir-, resimleş-,
 resmileş-, resmileştir-, restleş-, revanlaş-, rezele-, robotlaştır-, röntgenle-, rötuşla-,
 rötuşlat-, ruhsuzlaş-, ruhsuzlaştır-, Rumlaş-, Rumlaştır-, rutubetlen-, ruziklen-, sabit-
 leştiril-, sabote, sabunlaş-, sabunlaştır-, saçala-, saçalan-, saçıştırma, saçıştır-, sahi-
 leş-, sahileştir-, sakızlaştır-, salçala-, salçalan-, saldırt-, salkı-, salozlaş-, sanç-, sangı-
 la-, sannla-, sapıklaş-, sarılaş-, sanlaştır-, sarımsakla-, sarımsaklan-, sarımsaklat-,
 sarkaçla-, sarplaş-, sası-, sathileştir-, savakla-, savatla-, savatlan-, savdır-, sayfala-,
 sayfalandır-, sayıla-, sayımla-, saykalla-, sayla-, saynımsa-, sekile-, semeleş-, semer-

len-, semerlet-, semizle-, semizleş-, sendikalaştır-, senetleş-, sepileme, sepile-, sepi-
len-, serserileş-, setret-, sevimsileştir-, sevimsizleştir-, sezindir-, sıcaklaştır-, sıfatlaş-
tır-, sığazlan-, sı-, sınat-, sındır-, sın-, sıralat-, sın-, sırnaştır-, sırrat-, sıvala-, sıvaz-
lat-, sıvıklaştır-, sıvılaştır-, sıvındır-, sıvın-, sızır-, sifonla-, siftahla-, sihirlen-, sikke-
le-, sikleme-, silahla-, silahsızlan-, sildiril-, silikatla-, silkindir-, silktir-, silola-, sinir-
le-, sinsileş-, sirkelen-, sirkeleş-, sistirele-, siviş-, sivirleştir-, siyanürle-, Slavlaş-,
soğanla-, soğuklaştır-, soğul-, soğuş-, sokran-, sondala-, sorguçlan-, soru-, sorumsuz-
laş-, sorut-, sölpü-, sövüştür-, söylemse-, sözlendir-, sporlan-, sterilleş-, sucuklaş-,
süblimleş-, süblimleştir-, südre-, sülfürle-, sümsükleş-, süngerleş-, sürçtür-, süreğen-
leş-, sürtükleş-, süriklendir-, süslendir-, sütlendir-, sütlen-, sütrele-, süzgeçle-, şak-
ket-, şakra-, şakulle-, şandelle-, şapla-, şapşallaş-, şarılda-, şarkılaş-, şarlatanlaş-,
şartlaş-, şaşalat-, şebekleş-, şeffaflaştırıl-, şehirtileş-, şehirtileştir-, şekerle-, şekerleş-,
şekerleştir-, şekilleş-, şenlendiril-, şerbetlen-, şereflendiril-, şeritle-, şırıngala-, şırıla-,
şifle-, şistleş-, şişlet-, şişmanlaş-, şuurulan-, şuurlaş-, şümullendir-, tabakala-, tabakla-,
tabaklan-, tabet-, taharetlen-, takozla-, talanla-, talaşla-, talaşlan-, tamponla-, tane-
le-, tangırda-, tanıkla-, tanla-, tapalan-, tapanla-, tapışlan-, tarafsızlaştır-, taraşla-,
tariflendir-, taşımla-, taşılaş-, tatarlaş-, tavlandır-, tayla-, tayyet-, tazılaş-, tebeşir-
len-, tedarikle-, tekelleş-, tekelleştir-, tekese-, telala-, tenekele-, tepelet-, tepindir-,
tepirle-, tepki-, tepreştir-, tepser-, terasla-, teraslan-, terazilen-, terbiyele-, termikleş-
tir-, tersleş-, tetikleş-, tevekle-, tezle-, tezleş-, tıkaçla-, tıkaçlan-, tıkat-, tıkımlan-,
tıkızlaş-, tıngılada-, tıngıldat-, tıpala-, tıpırdat-, tınlı-, tırkazla-, tırkazlan-, tırkazlat-,
tırmıklan-, tırnaklan-, tırnaklat-, tırpanlat-, tırtıklat-, tırtıllan-, tiksini-, tilkileş-,
tipile-, tipler-, tiplerleş-, tiplerleştir-, tirele-, tirfillen-, tirilde-, tirtileş-, tirşeleş-, titizleş-,
titrekleş-, titremle-, tiyatrolaştır-, tokaçlan-, tokatlat-, tokurda-, tomrukla-, tomruk-
lan-, topakla-, topaklan-, topaklaştır-, toplulaş-, toplulaşdır-, topraklandır-, top-
raklaş-, torbala-, tornalan-, tornalat-, tortulan-, tozlaştır-, töhmetlendir-, töskür-,
töskürt-, tunçla-, tunçlaştır-, turfala-, turşulaş-, tutkallan-, tutkulaş-, tuzakla-, tuzak-
lan-, tükürüklen-, tümörülen-, tümörleş-, tümşel-, tünekle-, tüple-, tüylendir-, uçuklaş-,
uçurumlaş-, ufunetlendir-, ufunetlen-, uğrala-, uğrula-, uğursa-, ululan-, unlan-, urlaş-,
uslamlar-, utul-, uvun-, uyanıklaş-, uydulaş-, uydulaştır-, uylaş-, uyuzlaş-, uzaklan-,
uzaksa-, ücretlendir-, üfür-, ülküleştiril-, ülküleştir-, ünlet-, üsluplaştır-, üsten-, üs-
tünse-, üstüpile-, üvey-, üzengilen-, vahvahlan-, varakla-, varaklan-, vardır-, vasıflan-,
vazelinle-, vergile-, verimsizleş-, vernikle-, verniklen-, vıcıkla-, vıcırdar-, vınlıda-,
vınlıdan-, vırla-, vitrinle-, yabala-, yabanıllaş-, yadımla-, yağılaş-, yağmurla-, yalabı-,
yalçınlaş-, yaldızlat-, yalpalat-, yamala-, yamalan-, yanıtlandırıl-, yansızlaştır-, yapı-
lan-, yapısallaş-, yaramazlaş-, yarımla-, yarığa-, yarmala-, yasa-, yas-, yassıla-, yassı-
lan-, yasta-, yavanlaştır-, yavukla-, yavuzlan-, yayla-, yaylandır-, yazla-, yedekleş-,
yedil-, yeğınleş-, yeğınile-, yeğınil-, yeğınılt-, yeğınise-, yeldir-, yelekle-, yeleklen-,
yelelen-, yelpirde-, yelse-, yerelleştir-, yerileş-, yıldızla-, ınlı-, ınlılat-, yıpra-,
yırla-, yıvış-, yiğitleştir-, yobazlaş-, yoğaltıl-, yoğalt-, yoğurtla-, yoğurt-, yonul-

yorgala-, yort-, yosunlaş-, yöreselleş-, yöreselleştir-, yumrulan-, yumuklaş-, yumurtlat-, yurtlandır-, yurtlan-, yuvarlaklaştır-, yuvgula-, yüksünül-, yükümlendir-, yülü-, yülün-, yüpür-, yüzlen-, yüzüzleştiril-, yüzüzleştir-, zağla-, zakkumlaş-, zamanla-, zammet-, zanneyle-, zarflan-, zebunlaş-, zihla-, zihlan-, zılgıtlan-, zımbalat-, zıngılda-, zıpkınla-, zırhlandır-, zırıldan-, zırlat-, zindeleş-, zirzoplaş-, zumla-, züğürtleş-, zümrütlen-, züppeleş-

4. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde sözlükbirimsel olarak fiil tanımlı söz varlığı *temsil gücü* yüksek bir *derlem*den sıklık temelli olarak belirlenmiştir. Özellikle Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde fiiller açısından öncelikli söz varlığı bu çalışmayla ortaya koyulmuştur.

Derlem denetimi sonucunda 6.374 fiilden 4.682'sinin tanığına rastlanılmış ve söz konusu fiillerin tamamı tanıklanmıştır. Tanığına rastlanılan 4.682 fiilden 1.539'unun, Tablo 3'te özetlendiği biçimiyle, var olan tanımlanmamış *diğer/yeni kullanımlarının* olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3: *Diğer/yeni anlam eklenmesi gereken fiil sayıları ve diğer/yeni anlam eklenme oranları*

Diğer/yeni anlam eklenmesi gereken fiil sayıları	Diğer/yeni anlam eklenme oranı %
160	91-100
24	81-90
42	71-80
65	61-70
60	51-60
124	41-50
142	31-40
164	21-30
228	11-20
480	1-10

Öte yandan söz konusu 6.374 fiilden 1.692'sinin derlemde tanığına rastlanılmamıştır. Derlemde tanığına rastlanılmayan madde başı fiillerin genel özelliklerini eskicil olmak, özel bir alana ait olmak, argo ve/ya halk dilinden sözcükbirimler olmak gibi nedenlerle açıklamak mümkündür. Fiiller için derlemde tanığına rastlanılmama durumu önceki sözcük türleri üzerine yürütülen derlem denetimi çalışmalarında (Özkan 2010b) karşımıza çıkan derlemde tanığına rastlanılmama nedenleriyle örtüşmektedir. Bunun

yanı sıra türetimlerde "kullanım" yerine teorik olarak söz konusu türetimin geçerli kabul edilmesi ve madde başı olarak sözlüklerde bu türetimlerin yer alması diğer bir neden olarak değerlendirilebilir.

Yine, özel amaçlı sözlük çalışmaları (*ana dili ve dil öğretimi, eşdizimlilik, eş ve yakın anlamlılık, karşıt anlamlılık vb.*) açısından fiiller gerçek zamanlı olarak sözlükbirimsel anlamda ortaya koyulmuş ve oluşturulan "derlem tabanlı fiil sözlüğü" kullanılarak devam çalışmalarında Türkçenin öğrenci sözlüğü benzeri özel amaçlı sözlük çalışmalarında kullanılabilir dilsel malzeme ortaya çıkarılmıştır.

Ortaya çıkan sözlükbilimsel malzeme sanal ortamda araştırmacıların kullanımına sunulmuş (<http://fiiller.mersin.edu.tr>) sözlükbilim çalışmalarına katkı sağlanmıştır. Ayrıca bu çalışma, geleneksel sözlükbilim çalışmalarının dışında Türkçenin söz varlığının sözlükleştirilmesinde ortaya koyduğu yeni yöntem ve uygulamayla araştırmacılara devam çalışmalarında yol gösterecek ve Türk sözlükbilimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Çalışmanın ortaya koyduğu söz konusu sonuçlar birbiriyle bütündür. Örneğin, sıklık temelli olarak anlambirimsel ve sözlükbirimsel belirlemeler çalışmanın sonuçları düşünüldüğünde oldukça önemli bulgulardandır. Sözbiçimler aracılığıyla hangi fiil çekimlerinin daha öncelikli olduğu ve biçimbirimsel yapılarının çıkarımı dil öğretiminde planlı bir içerik sağlamada temel verileri oluşturma aşamasına kaynaklık edecektir. Öte yandan derlem aracılığıyla elde edilen fiil tanıkları, kullanım temelli olarak Türkçede fiillerin anlamsal özelliklerinin ortaya çıkarılmasında önemli veri setleri olarak alana katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra dizgesel sorgulamaların sonucunda ortaya koyulan dilsel malzeme Türkiye Türkçesi için yürütülecek sözlükbilim çalışmalarında önemli bir altyapı olanağını da araştırmacılara sunacaktır.

Teşekkür

Bu çalışma, TÜBİTAK-SOBAG tarafından desteklenen 109K516 numaralı "Türkiye Türkçesi Sözvarlığında Fiillerin Derlem Denetimi ve Derlem Tabanlı Sözlüğü" başlıklı Ulusal Araştırma Projesi'nin sonuçlarına dayanmaktadır. Destekleri için TÜBİTAK'a ve Türkçe Derlem-2'nin *biçimbirimsel çözümlemesi* için de Prof. Dr. Sayın Kemal OFLAZER'e teşekkürlerimi sunarım.

Açıklamalar

- ¹ Çalışmada yardımcı fiiller ve ayrı yazılan birleşik fiil yapıları değerlendirme dışı tutulmuştur.
- ² TÜRKÇE DERLEM-2: <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/filler/>
- ³ *Derlem* oluşturulma aşamaları TD-1 (Türkçe Derlem-1), TD-2 (Türkçe Derlem-2) ve *TÜRKÇE DERLEM* ile benzerdir. Oluşturulma aşamaları ile ilgili alanyazın ve işlem basamakları her üç derlem için standart niteliklere sahiptir. Bu anlamda bu bölüm diğer yayınlarda yer alan alanyazınla zorunlu olarak ortaklaşmaktadır (bk. Özkan 2013).
- ⁴ Yazılı ve/ya sözlü içeriğe sahip ve belirli bir dilde farklı dilsel görünümleri yansıtabilen alanyazında yerini almış derlem türleri için bk. McEnery vd. (2006: 59-70).
- ⁵ bk. turkcederlem.mersin.edu.tr/td1/
- ⁶ Derlemin içeriği için bk. Özkan B. (2012). *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Derlem Denetimi ve Derlem Tabanlı Sözlüğü*. TÜBİTAK-Sobag Proje Sonuç Raporu. (Proje No: 109K516) Ankara.
- ⁷ Oflazer (bk. <http://www.hlst.sabanciuniv.edu/TL/>).
- ⁸ bk. Say B. (2003). Türkçe için Biçimbirimsel ve Sözdizimsel Olarak İşaretlenmiş Ağaç Yapılı Bir Derlem Oluşturma. Proje No: 199E026. Proje Raporu-Ek-b: Türkçe Ağaç Yapılı Derlem Kılavuzu. s. 1-3.: Ankara.
- ⁹ Diğer arayüzler için bk. filler.mersin.edu.tr
- ¹⁰ Gözlenen sıklık değerleri listesi için bk. Özkan (2012). "Türkiye Türkçesinde Fiillerin Derlem Denetimi ve Derlem Tabanlı Sözlüğü". TÜBİTAK-SOBAG 109K516 nolu proje sonuç raporu. (<http://mistug.tubitak.gov.tr/proje/>)

Kaynaklar

- Atkins, Sue (2003). "Lexicographic Relevance: Selecting Information from Corpus Evidence". *International Journal of Lexicography* 16 (3): 251-280.
- Baker, Paul vd. (2006). *A Glossary of Corpus Linguistics*. UK: Edinburg University Press.
- Biber, Douglas vd. (2002). *Corpus Linguistics, Investigating Language Structure and Use*. UK: Cambridge University Press.
- <http://filler.mersin.edu.tr/>. [Erişim: 10.11.2011].
- <http://info.ox.ac.uk/bnc/>. [Erişim: 23.10.2010].
- <http://mistug.tubitak.gov.tr/proje/>. [Erişim: 4.03.2014].
- <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/>. [Erişim: 10.11.2011].
- <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/derlem516/>. [Erişim: 10.11.2011].
- <http://www.hlst.sabanciuniv.edu/TL/>. [Erişim: 19.10.2010].
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts. [Erişim 10.11.2011].
- <http://www.tnc.org.tr/>. [Erişim: 16.4.2011].

- Kennedy, Graeme (1998). *An Introduction to Corpus Linguistics*. New York: Addison Wesley Longman Limited.
- Krishnamurthy, Ramesh (2008). "Corpus-driven Lexicography". *International Journal of Lexicography* 21(3): 231-242.
- McEnery, Tony and Andrew Wilson (2004). *Corpus Linguistics -An Introduction-*. USA: Edinburgh University Press.
- McEnery, Tony vd. (2006). *Corpus-Based Language Studies An Advanced Resource Book*. New York: Routledge.
- Özkan, Bülent ve Ayşe Eda Gündoğdu (2011). "Ana Dili ve Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Belirteçler -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-". *Theoretical and Applied Researches on Turkish Language Teaching*. Ed. L. Uzun, Ü. Bozkurt. Almanya: Die Blaue Eule. Essen. 317-336.
- Özkan, Bülent (2013). Yöntem ve Uygulama Açısından 'Türkiye Türkçesi Söz Varlığının Derlem Tabanlı Sözlüğü'. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 66: 149-178.
- _____, (2010a). "Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü: Yöntem ve Uygulama". *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi* 1(2): 51-65.
- _____, (2010b). "Güncel Türkçe Sözlükte Zarf Olarak Tanımlı Sözlükbirimlerin Derlem Denetimi". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5(3): 1764-1782.
- _____, (2012). *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Derlem Denetimi ve Derlem Tabanlı Sözlüğü*. TÜBİTAK-SOBAG Proje Sonuç Raporu. (Proje No: 109K516) Ankara. (<http://mistug.tubitak.gov.tr/proje/>).
- Sampson, Geoffrey and Diana McCarthy (2005). *Corpus Linguistics: Reading in a Widening Discipline*. New York: Continuum.
- Say, Bilge (2003). *Türkçe için Biçimbirimsel ve Sözdizimsel Olarak İşaretlenmiş Ağaç Yapılı Bir Derlem Oluşturma*. Proje Raporu. EK-B: Türkçe Ağaç Yapılı Derlem Kılavuzu (Proje No: 199E026). Ankara.
- Say, Bilge vd. (2002). "Bilgisayar Ortamında Derlem Geliştirme Çalışması". Akademik Bilişim Konferansı. Konya.
- Summers, D. (1993). "Longman/Lancaster English Language Corpus - Criteria and Design". *International Journal of Lexicography* 6(3): 181-208.
- Tahiroğlu, B. Tahir (2006). *Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri*. Ankara: TDK Yay. 89-98.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: TDK Yay.

The Corpus-Check of Verbs and the Corpus-Based Dictionary of Verbs in Turkey Turkish Lexicon*

Bülent Özkan**

Abstract

When the dictionaries of Turkey Turkish lexicon are taken into consideration, it can be said that these dictionaries function mainly as encyclopedias or general dictionaries. One of the reasons is that there are problems about the textual elements, lexical entries, and the inadequacy of lexicographic evidence. Another reason is that there is not a qualified corpus created according to standards and scopes. As a matter of fact, dictionary studies are not in line with a corpus. From this perspective, lexicography studies are not in line with the results of corpus-based data about the frequencies of meaning; moreover, they are neither spontaneous nor user-friendly. The aim of the present study is not only to examine the textual elements, explanations, lexicographic evidence and part of speech tags for the verbs from a corpus spontaneously, but also to design the data in accordance with the corpus data. The study is composed of three steps, which are: creating the corpus, the compiling of 6.374 verbs in the corpus with all of their properties in Turkey Turkish lexicon, and publishing the results. As for the first step, 35 million words (+/-), which are domain specific and gathered from different texts as well as the internet, have been digitized and made ready for search in terms of *morphemic*, *lexicographical* and *sentential* aspects. For the second step, the corpus check of the verbs in Turkey Turkish lexicon has been conducted. Finally, the obtained results have been published online as “Corpus-Based Dictionary of Verbs in Turkey Turkish” This article particularly aims to introduce the techniques and application of the second and third steps and share the results of the project.

Keywords

Turkey Turkish lexicon, verbs, corpus linguistics, lexicography, teaching Turkish

* This study is supported by TÜBİTAK and is based on the National Research Project no. TÜBİTAK-SOBAG-111K516.

** Assoc. Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Education, Department of Turkish Language Teaching - Mersin / Turkey
ozkanbulent@gmail.com

Опыт классификации глаголов на основе корпуса и лингвистический словарь лексикона турецкого языка

Бюлент Озкан*

Аннотация

При анализе с точки зрения принципов и методов лексикографии словарей, отражающих лексикон турецкого языка, выявляется, что ввиду наличия недостатков в текстуальности языковых единиц (лексем), названиях и содержании статей, недостаточности свидетельства лексем и наличия многих лексем в словаре без свидетельств, недостатков в маркировке типов слов, несоответствии словарного материала настоящему времени и других причин, эти словари являются энциклопедическими словарями общего назначения. Причиной этого является то, что для турецкого языка еще не было создано квалифицированного, всеобъемлющего и стандартного словаря на основе корпуса (corpus). Естественно, наша работа далека от такого словаря на основе корпуса. Целью данной работы является контроль текстуальности начальных глаголов, встречающихся в словарях, наличия объяснений по каждой статье, свидетельств, маркирования с точки зрения типов слов и соответствия настоящему времени, а также упорядочивание словарного материала в свете данных, полученных на основе корпуса. Это исследование состоит из трех следующих этапов: основы создания классификации, всесторонний сбор и классификация 6374 глаголов, зарегистрированных в лексиконе турецкого языка и публикация результатов, полученных в результате исследования. На первом этапе 35 миллионов слов (+/-), взятых из отрывков различного типа текстов письменного турецкого языка и выбранных из сети интернет специфических слов, на основе обработки базы данных были оцифрованы в морфемном, лексикографическом и сентенциальном форматах таким образом, чтобы мог осуществляться запрос. На втором этапе был проведен опыт классификации глаголов лексикона турецкого языка при помощи данного метода. На третьем этапе же полученные

---

* доц. док., университет Мерсин, педагогический факультет кафедры турецкого языка Мерсин/Турция
ozkanbulent@mersin.edu.tr

- Озкан, Опыт классификации глаголов на основе корпуса и лингвистический... ●

результаты были опубликованы в виртуальной среде как «Словарь глаголов турецкого языка на основе корпуса». Эта статья направлена на освещение методов и практики второго и третьего этапов данного исследования.

Ключевые слова

лексикон турецкого языка, глаголы, корпусная лингвистика, лексикография, обучение турецкому языку

I. Dünya Savaşı'nın Hong Kong'daki Son Osmanlı Tebaasına Etkileri

Ü. Gülsüm Polat*

Öz

19. yüzyıl ortalarında İngiliz hâkimiyetine giren Hong Kong, Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî, coğrafi açıdan nüfuz alanında değildi. Osmanlı Devleti'nin resmen savaşa girmesiyle neredeyse aynı günlerde adanın İngiliz valisine merkezden gönderilen yazılar çerçevesinde alınan tedbirler, savaşın devamı müddetince tıpkı Alman siviller gibi adada yaşayan Osmanlı tebaasına yönelik kuşku ve ilan edilen “cihad-ı ekber”in muhtemel etkilerini ortadan kaldırmak üzerine kurulmuştu. Yapılan tahkikat neticesi hazırlanan rapora göre adada 27 yetişkin erkek vardı. Bunlardan beşinin eşi olduğu not edilmişti ve 27 erkekten dördünün toplam 20 çocuğu vardı. Buradan hareketle bu ilk tahkikatta erkek, kadın ve çocuk olmak üzere 52 kişi “Osmanlı” tebaası olarak listelenmişti. Kayda geçen erkeklerin isimleri ve doğum yeri kayıtlarına göre bunlardan birinin Türk ve Müslüman, birinin Suriye kökenli, ikisinin muhtemelen Rum kökenli Hristiyan olduğu anlaşılmaktadır. Listede geriye kalan 22 erkeğin Bağdat asıllı Museviler olduğu görülmektedir. Adadaki Osmanlı tebaasının genel itibariyle ticari kaygılarla buraya gelmiş ya da “rahip” olarak nitelendirilmiş oldukları tahkikattan anlaşılmaktadır. İngiltere'nin “Panislamîk propaganda” algısı ile yaptığı soruşturmada listelenen Osmanlı tebaasının yukarıda sözü edilen etnik-dini dağılımına rağmen savaşın devamı müddetince gözlem altında tutulması, sınır dışı edilmesi ya da seyahatinin belirli süre engellenmiş olmasında İngiltere'nin tehdit algısının “Osmanlı pasaportu taşıyanlar” noktasında toplanmasının etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hong Kong, I. Dünya Savaşı, Osmanlı tebaası, milliyetçi Hintliler

* Yrd.Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Kütahya / Türkiye
gulsumpolat26@gmail.com

Giriş

Hong Kong'un İngiliz kolonisi haline gelmesinde Çin hükümetinin Batılı tüccarlara uyguladığı sıkı denetim kadar, İngiliz ticaretinin tekeline elinde tutan Doğu Hindistan Şirketi [tam adı The Governor and Merchants of London trading into the East Indies ve bilinen adıyla East Indian Company] tarafından oldukça kârlı görülen afyon ticaretinin yasaklanması etkili olmuştu. Bu durum, Çin Hükümeti'nin yenilgisiyle neticelenen bir baskının ardından imzalanan Nanking Antlaşması ve Hong Kong'un İngiltere'ye bırakılması ile sonuçlandı (Jackson 1968: 22-23 ve Fairbairn 1940). Diğer taraftan Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelen Hong Kong, 1861-1898 döneminde önemli ölçüde genişledi. 1861'de Kowloon Yarımadası İkinci İngiliz-Çin savaşının (II. Afyon Savaşı) sonunda İngiltere'ye bırakılırken, 9 Haziran 1898'de imzalanan Pekin Konvansiyonu ile New Territories de 99 yıllığına Britanya İmparatorluğu'na terk edildi (Lo 1992: 10 ve Westly-Smith 1980). İngiliz hâkimiyetine girmesinden sonra adanın nüfusu hızla arttı. Adanın ilk yerleşimcileri başta tüccarlar olmak üzere deniz kenarlarında her türlü işe gönüllü olanlar, Çinliler, Avustralya'dan pek çok maceraperest ve donanmadan firar edenlerdi (Lo 1992: 9, 23, Endacott 1964: 64). Öyle anlaşılıyor ki Uzak Doğu'nun bu uzak köşesine yerleşenler arasında ticaretle sıkı bağları olan Osmanlı tebaasından kişiler ve Osmanlı donanmasından sürgün edilen eski bir amiral de vardı. Bu durum I. Dünya Savaşı çıktığında hâkimiyetindeki tüm topraklardaki halkı sıkı bir kontrol altına alan İngiltere için bir tahkikata sebebiyet verecekti.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nüfusu hızla artan Hong Kong, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Büyük Britanya'nın bir parçası olarak kendisini Almanya ve Avusturya ile savaşta buldu. Osmanlı Devleti'nde ise Almanya ile imzalanan 2 Ağustos 1914 tarihli ittifak anlaşması gereği seferberlik hazırlıkları devam etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruması başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletleri tarafından son derece arzulanmaktaydı. Zira Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olması yalnızca açılacak yeni cephe anlamına gelmiyordu, bunun yanında yönetimi altındaki Müslüman nüfusun sadakatinin kaybedilmesi tehlikesini de ortaya çıkarıyordu. Osmanlı Devleti Panislamizm vurgusunu kullanarak Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu bölgelere karşı girişimlerine daha I. Dünya Savaşı öncesinde başlamıştı. *Sebilürreşad Gazetesi* yazarlarından Tefik Bey ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti delegelerinden Dr. Adnan (Adıvar), Dr. Kemal Ömer Bey, Kuşçubaşı Eşref Bey'in kardeşi Hacı Sami Bey ile Yüzbaşı Sadık Beyler savaş öncesinde gitmişti (Özcan 1997: 241). Rus limanlarının bombardıman edilmesine müteakip savaşa girmiş kabul

edilen Osmanlı Devleti, Halifenin cihat ilanıyla savaşı İngiltere aleyhine genişletmek istedi. Yalnızca Arap Yarımadası'ndaki Müslüman liderlere değil başta Hindistan olmak üzere Mısır, İran, Afganistan, Afrika kıtasının kuzeyine resmî yahut gayrîresmî görevliler ya da elçilikler vasıtasıyla cihadı tebliğ eden beyannameler ulaştırılmaya çalışıldı. Bu bağlamda gönderilen beyannameler bu bölgelerin dillerinde çoğaltıldı. Mesela Hindistan ve Belucistan'a gönderilen belgelerin bir kısmının dili Urducaydı (BOA, DH.EUM., 2. Şb., 2/39, B:1-2). Hindistan'a yönelik Panislamî faaliyetler cihadın yayılması amacıyla yönelik olarak ve Hintli cemiyetlerle işbirliği içerisinde oldukça çeşitli kollara ayrılıyordu (Keleşılmaz 1999: 54 vd.). Ulaşım ve Türk-Alman görevliler arasındaki uyum sorunlarına rağmen Afganistan'da cihad-ı ekberin yayılması için heyetler gönderilmeye çalışıldı. Rauf Orbay'ın da içerisinde olduğu ve "Rauf Bey Müfrezesi" olarak bilinen heyetteki Türk görevliler Afganistan'a ulaşamazken Alman heyeti Afganistan'a ulaştı (Kurtcephe ve Balcıoğlu 1992: 247-269).

Asya'da cihadı Müslüman nüfusunun nispeten daha az olduğu yerlere de yaymak amacıyla görevliler gönderilmişti. Mesela Filipinlere *Bab-ı Meşihat* Mahmud Vecihî Efendi'nin cihadı yaymak üzere *Şeyhülislam* tayin edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (BOA, DH.ŞFR, 52/82, 9 Nisan 1331- 22 Nisan 1915). Bunun üzerine IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa Mahmud Vecihî Efendi'nin eline yeniden para geçinceye kadar idare etmesi için 400 lira verdiğini bir Amerikan gemisi ile Filipinlere gönderilmekte olduğunu bildiriyordu (BOA, DH.EUM.KLU., 9/12, 4 Haziran 1331- 17 Haziran 1915). Tıpkı Filipinler gibi Hong Kong'a da propagandacılar gönderilmiş olması muhtemeldir. Bu hareketlilik İngiliz anakarasında olduğu kadar sömürgelerinde de teyakkuzun artmasına neden oluyordu.

Hong Kong'daki Sivil Osmanlı Tebaası ve İngiltere'nin Önlemleri

Savaş başladığında düşman devletlere mensup olup devletin savaşta olduğu ülke topraklarında bulunan sivillerin durumu -tüm savaşan devletlerin vatandaşları için- büyük zorluklar taşıyordu. Rakip devletler sözü edilen kişiler hakkında farklı uygulamalara başvuruyordu. Özellikle sivil halkın gözetimine alınması ve sivil esir kamplarına konulması gibi uygulamalar Osmanlı Devleti tarafından uygulanmamakla birlikte bazı tedbirler alınmıştı. Bu bağlamda düşman devlet tebaasına mensup şahıslar özellikle casusluk yapma ihtimali yüksek olan bölgelerden alınarak Anadolu'ya nakledilmişti. Buna karşılık savaşın ilan edilmesiyle ilkin İngiltere'de olmak üzere Fransa ve Rusya'da yaşayan Osmanlı tebaasının da içinde olduğu rakip devlet kökenli sivillere karşı oldukça sert önlemler alınmaya başlanmıştı. İngiltere'de savaşın başlarında bu kişilere uygulanan yasaklar

zamanla sertleşmişti. Öyle ki önceleri rakip devletlere mensup sivillerden, geceleri dokuzda evlerine dönmeleri, toplantı düzenlememeleri, kendi evlerinden başka evlere gitmemeleri istenirken sonraları polis baskınlarıyla toplanan erkekler sorgusuz sualsiz tutuklanmaya ve geçici olarak hipodrom, fabrika ve gösteri salonlarından bozma toplama kamplarına konulmaya başlanmıştı. Gittikçe artan sayıda sivil harp esiri savaş sonuna kadar İrlanda Denizi'ndeki Isle of Man'da (Man Adası) tutuldu. İngiltere'de bulunan Osmanlı tebaasının durumunu dokümanlar üzerinden inceleyen bir araştırmaya göre Man Adası'ndaki Knockloe ve Douglas sivil esir kamplarında I. Dünya Savaşı yıllarında 830 sivil Osmanlı tebaası tutuldu (Özuyar 2008: 57-69). Bu çalışma esir Osmanlı askerlerinin vaziyetleri hakkında dahi yeterli olmayan literatür göz önüne alındığında, sivil Osmanlı esirleri hakkında sağladığı veriler ve genel itibarıyla İngiliz hükümetinin sivil esirlere dair tespitleri nedeniyle Hong Kong'daki vaziyeti anlamlandırmada bir öngörü sağlamaktadır.

İngiliz anakarasında tedbirlerin artırılmasına eş zamanlı olarak İngiliz yetkililer tüm kolonilerinde tedbirlerini arttırmaya başlamıştı. Kolonilerin coğrafi durumları göz önüne alınarak teyakkuzun şiddeti farklılık göstermesine rağmen savaş öncesinde sayıları kırk kadar olan tüm İngiliz kolonilerinde sivillere karşı dikkatli olunması yönünde uyarılar yöneticilere gönderilmişti. Zira rakip devlet tebaasına mensup tüm sivillerin casus olma şüphesi bu hareketleri körüklüyordu. Bu bağlamda Hong Kong'daki tüm Alman ve Avusturya vatandaşları gözaltına alındı (TNA, FO, 383/33, 58552, 12 Mayıs 1915, "List of German and Austrian families interned in Kowloon").

Ancak adadaki tek takip edilenler Alman ve Avusturya vatandaşları değildi. Zira adadaki Osmanlı tebaasının da durumu gözden geçiriliyordu. Osmanlı tebaası olanlar arasında yukarıda sözü edilen cihadın etki sahasını genişletmek için uygulanacak muhtemel propaganda faaliyetlerinin dikkatle izlenmesi gerektiği düşünülüyordu. Bu gelişme İngiltere'nin Hong Kong Valisi F.H. May'e de bildirilmiş ve adadaki Müslümanların Osmanlı Devleti'ne karşı hislerinin ne yönde olduğunun gözlemlenmesi ve tespit edilmesi istenmişti. Bu durum Hong Kong Valisi'nin toplam 52 kişi olan Osmanlı tebaasının tespitiyle başlayan soruşturmayı ortaya çıkarmıştı. Vali'nin bu amaçla yaptığı araştırmalara dair yazdığı 5 Kasım 1914 tarihli telgrafta, yapılan gözlemlerde kolonide yaşayan Müslüman tebaa arasında Osmanlı Devleti'ne karşı sempati beslediğine dair herhangi bir emare bulunmadığı bildirilmişti. Diğer taraftan Mr. Arculli isimli [justice of peace ünvanına sahip]¹ Müslüman bir İngiliz işbirlikçisinin camide *Türk Hükü-*

metnin davranışlarıyla ilgili İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen telgrafın çevirisini okuyacağına söz verdiği bildiriliyordu (TNA, FO, 371/2482, 7257/49521S, 5 Kasım 1914, Hong Kong Koloni Valisi F.H.May'den Dışişleri Bakanlığı'na).

Hong Kong Valisi F.H.May bu ilk yazışmadan 14 gün sonraki telgrafında Hong Kong'da Panislamizmin muhtemel etkilerini ortadan kaldırmak için İngiliz yönetimi tarafından atılan adımları sıralıyordu. Buna göre Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen 5 Kasım 1914 tarihli yazıda belirtildiği üzere girişimlere devam edilmekteydi. Camide *Türk Hükümeti'nin davranışları* hakkında gönderilen yazının çevirisi okunmakta², daha önce İngiliz- Alman savaşı ile ilgili basılan beyannameler, verilen direktifler doğrultusunda değiştirilmekteydi. Ayrıca Hong Kong valisinin belirttiğine göre Türklerin kolonide konsoloslugu bulunmamakta ve Türk gemileri limana giriş-çıkış yapmamaktaydı. Hong Kong limanına yanaşan veya ayrılan gemi olmamakla birlikte adada yaşayan Osmanlı tebaası Dışişleri Bakanlığı'na bildiriliyordu. Kolonide ikamet eden Osmanlı tebaasının isimleri, doğum yerleri ve meslekleriyle ilgili bir tablonun olduğu listenin de eklendiği yazıda Vali, burada yaşayan Osmanlı tebaasından hiç birinin, Osmanlı ordusunda ne yedek ne de asil olarak görev almadığını belirtiyordu. Ancak bunlardan Bağdat doğumlu Musevilerden *iki ya da üçü hariç tutulursa* tamamının İngiliz muhibbi olduğunu söylüyordu. Ayrıca bu konuda Hong Kong Genel Komutanıyla da uzlaşma içerisinde olduklarını ve Dışişlerinden daha kesin ve açık bir emir alana kadar yukarıda belirtilen çalışmalar dışında bir adım atılmayacağını yazıyordu (TNA, FO, 371/2482, 7257/52009S, 19 Kasım 1914, Hong Kong Koloni Valisi F.H.May'den Dışişleri Bakanlığı'na). Buna göre listedeki Osmanlı tebaası ve onlarla ilgili açıklamalar şu şekildeydi;

Tablo 1. *Savaşın Başında Hong Kong'daki Osmanlı Tebaası*³

Adı	Doğum Yeri	İşi	Düşünceler
Muhammed Hamal ⁴ Paşa	Türkiye	Bilinmiyor	Türk gemisinin eski amirali beş çocuğu Hong Kong'da doğdu
Silas Simon Livy	Bağdat	Asistan E.D Sassoon & Company	
Constantine Dedeoğlu	Türkiye	Tütün tüccan	
Constantine Huastasidis	İtalya	Tütün tüccan	
J.S Levi	Bağdat	Asistan S. J. David & Company	

J.H Solomon	Bağdat	Hotel Runner	
D. Levi	Bağdat	Asistan Kamor&Kamor	
S.P Levi	Bağdat	Hiç (yaşlı)	Hong Kong'da beş çocuğu doğdu
S. Michael	Bağdat	Simsar (komisyoncu)	Hong Kong'da beş çocuğu doğdu
J. Isaac	Bağdat	Hiç (yaşlı)	Hong Kong'da beş çocuğu doğdu
J. Elias ve karısı	Bağdat	Rahip	
J. Elias, Jun, ve karısı	Bağdat	Rahip	
Mr. Ezekiel ve karısı	Bağdat	Bilinmiyor	Şangay'dan bir ziyaretçi
Moses Silas Sassoon	Bağdat	Tüccar	
H. Levi ve karısı	Bağdat	Bilinmiyor	
Ezekiel Gubbay	Bağdat	Bilinmiyor	
J. Judah	Bağdat	Asistan D. Sassoon & Company	
Joseph Gould	Bağdat	Simsar (komisyoncu)	
Mr. Gorje	Bağdat	Bilinmiyor	
Mr. Oudish	Bağdat	Hiç	
Edward Mennih	Bağdat	Simsar (Komisyoncu)	
Raymond M. Joseph	Bağdat	Asistan D. Sassoon&Company	
Isaac S. Perry	Bağdat	Asistan D. Sassoon&Company	
Solomon David Sommekh	Bağdat	Asistan (yardımcı) D. Sassoon&Company	
Sassoon Aboody	Bağdat	Asistan (yardımcı) D. Sassoon&Company	
Kelly Sayce ve kansı	Bağdat	Asistan (yardımcı) D. Sassoon&Company	
David Haskell	Bağdat	Asistan (yardımcı) D. Sassoon&Company	

Osmanlı tebaası olmalarından dolayı yapılan tahkikat sonucu listeye giren kişilerin çoğunluğunun Musevi Osmanlı tebaası oldukları anlaşılmaktadır. Neredeyse tamamının Bağdat asıllı Musevilerin oluşturduğu listede *Constantine* isminden yola çıkarak iki Rum olduğu da düşünülmektedir. Diğer taraftan özellikle Hong Kong'da Panislamizm'in muhtemel etkilerinin araştırılarak bildirilmesi için başlatılan tahkikatta tespit edilen Osmanlı

tebaasını gösteren listede göze çarpan Museviler arasında özellikle Sassoon & Company çalışanları çoğunluktadır.⁵

Hong Kong'da şubesi bulunan Sassoon şirketinin I. Dünya Savaşı çıktığında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine yapılan tahkikatta *Osmanlı tebaası* olarak listelenmesinin altında, Bağdat'tan yola çıkarak önce Hindistan ve sonra da Uzak Doğu'nun çeşitli ülkelerine ticari kollarla dağılan Sassoon ailesi üyelerinin ve bu aileye ait şirketin çalışanları olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Sassoon ailesinin büyük bir çoğunluğunun Hindistan'a göç ettikten yani Hindistan İngiliz yönetimiyle temaslarından sonra İngiliz tabiiyetine geçtiği anlaşılmaktadır (Betta 2003: 1005). Bu listede adı geçen ve birçoğu Sassoon aile şirketi çalışanı olan Bağdat asıllı Musevi Osmanlı tebaası olarak listelenmesinden onların Osmanlı pasaportu taşıyor oldukları düşünülmektedir. Sayıları oldukça az olan Osmanlı tebaasının isimlerinin tek tek verilmesinden yola çıkarak Mehmet Kemal Paşa hariç hiç birinin Müslüman olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak İngiliz yönetiminin yürüttüğü tahkikatta göze çarpan Sassoon şirketi ve Sassoon aile adını taşıyan Museviler hakkında kuşkuya düşmesi şaşırılacak bir gelişme değildi. Zira I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği günlerde tüm birimlerinden Panislamik propagandaya dair bilgiler gelen İngiltere'nin Doğu yönetiminin Hindistan'dan sonra en önemli birimi olan Kahire'deki İngiliz temsilciliği istihbarat departmanının Lozan'da bulduklarını öğrendiği iki *Osmanlı* devlet görevlisinden birinin kimliği dikkat çekiciydi. Alınan bilgiye göre eski Adalet Nazırlarından Necmeddin Efendi⁶ ile eski Bağdat milletvekili Ezekiel Sassoon Efendi hâlihazırda Lozan'da bulunmaktaydı. Kahire'deki İngiliz askerî istihbarat birimi yetkilisi el yazısıyla her iki görevli hakkında genel bilgiler veren kısa bir rapor hazırlamıştı (TNA, FO, 141/462/4, s.867, 29 Ağustos 1915; "Nejmeddin and Ezekiel Sassoon"). Bu raporda Ezekiel Sassoon Efendi'nin eski Bağdat milletvekili olduğu ve oldukça kuvvetli bir lobici olduğu, geçmişte Alman arkeolog-propagandist Baron Oppenheim ile gizli şekilde bağlantıda olduğu belirtiliyordu (TNA, FO, 141/462/4).

Diğer taraftan Bağdat doğumlu Musevileri Hong Kong'da dahi dikkatle incelemeye itecek sebepler vardı. En genel ifadesiyle Tanzimat sonrası fakat özellikle 1876 Anayasasının kabulünün ardından Osmanlı idari kadrolarında farklı dini inançlara mensup idareci ve yöneticilere rastlamak mümkündü⁷ ve bu devlet görevlilerinin hepsi dini kimliklerinden öte Osmanlı yöneticileriydi. Mesela İttihat Terakki hükümetlerinde görev yapan pek çok Musevi vekil bulunmaktaydı. Bu durum Hong Kong'daki Museviler içinde Osmanlı muhibbi olabileceği kuşkusunu taşıyan İngiliz Hükümeti için önemli bir neden olmuş olmalıdır.

Hong Kong'da Osmanlı tebaasının tespitini gerektiren önlemler savaş başladığından beri alınan genel tedbirlerden tamamen bağımsız değildi. Öyle ki, savaş başladıktan sonra Hong Kong Valisine gönderilen bir yazıyla tüm düşman ülkelerden gelen ve adadan transit geçecek postaların sansürden geçirilmesi özellikle “uyarıcı postalara” karşı dikkatli olunması istenmekteydi (TNA, CO, 323/670/75, 15229/36192-15, 31 Mart 1915). Alınan bu tedbirler bağlamında adada yaşayan ya da adadan geçiş yapacakların faaliyetlerinin gözden geçirilmemesi ihtimal dışıdır. Zaten öyle olsaydı ve ilk soruşturmadan sonra takibata son verilseydi, Hong Kong valiliğinin bir liste ile verdiği bilgiler yeterli görülürdü. Ancak faaliyetlerinde herhangi bir şüpheye rastlanmayan Osmanlı tebaası hakkında soruşturmaya son verilmemiş ve devam edilmişti.

Hong Kong valisi 12 Ocak 1915'de gönderdiği yazısında bir önceki yazısına atıfta bulunarak herhangi bir İngiliz karşıtı hareket olmadığını yazdığını, ancak “bu durumun değiştiğini” ilk raporundan sadece birkaç hafta sonra bildirdi. Öyle ki bu telgraftan sonra Suriye asıllı olan Rozrook [Razuk] Oudish ve Türk ordusunda eski bir amiral olan Mehmet Kemal Paşa'nın gözaltına alındığı anlaşılmaktadır. Eskiden önemsiz ucuz mücevher işiyle meşgul olduğu belirtilen Yusuf'un, İngiliz karşıtı fikirleri taşıyan bazı eserleri bir Manila Gazetesi'ne iletmek üzere Posta Birimi [Post Office] aracılığıyla gönderdiği tespit edilmişti. Diğer taraftan ileri yaşlarda olan Mehmet Kemal isimli Türk amiralin burada yaşayan Müslüman topluluk arasında İngiliz karşıtı propaganda yaptığı bu nedenle kendisi ve Hong Kong Genel Kumandanı'nın bu kişilerin gözaltına alınmasını uygun bulduklarını bildirmekteydi. Ancak Amiralin sağlık durumunun iyi olmadığını belirten Vali, onun sınır dışı edilmesi konusunda adadaki İngiliz Genel Kumandanın kendisinden görüş sorduğunu belirtmekteydi. Vali ayrıca burada ikamet eden Mısırlı ve Kıbrıslı olmadığını da yazısına ekliyordu (TNA, FO, 383/88, 24635, Proof 1751, 4 Aralık 1914, Hong Kong Valisi F.H May'dan Koloniler Bakanlığı'na). Bunlardan Razuk Yusuf'un izine beş yıl sonra İstanbul'da rastlanmaktadır. Öyle ki, sırf Osmanlı tebaası olduğu için İngiliz yönetimince Hong Kong'da tutuklandığını, beş yıl harp esiri olarak alıkonulduğunu bildiren Razuk Yusuf 1922 yılında İstanbul'a gelmiş ve Hükümetten kendisine muhtaçlık yardımı yapılmasını veya aylık bağlanmasını talep etmişti (BOA, DH.İUM.EK, 65/34, 30 Ekim 1922).

Türk Amiralin serbest bırakılması konusunda görüşü sorulan İngiliz Koloniler Bakanlığı'ndan henüz cevap gelmeden ikinci bir yazı gönderen Hong Kong Valisi May, Amiralin mali açıdan oldukça *darlık içerisinde olduğundan* serbest bırakılmasını uygun görmediğini ve Genel Komutan ile de

onun savaş esiri kampına konulması konusunda anlaşmaya vardıklarını bildiriyordu (TNA, FO, 383/88, 24635, 17 Aralık 1914, Hong Kong Valisi F.H May'dan Koloniler Bakanlığı'na). Bu süreç sağlık durumu iyi olmadığı belirtilen Amiralın önce esir kampına nakli ve ardından adadan sürgün edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte ilk listede adı olmayan ve muhtemelen adaya sonradan gelen ve durumu şüpheli görüldüğünden adadan sürgün edilen bir diğer Osmanlı tebaası *Muhammed Sadık*'tır. Kendisi İranlı olduğunu iddia etmesine rağmen İngiliz yetkililerce *Türk-destekçisi* olduğu anlaşılan Muhammed Sadık'ın yerli birlikler üzerinde olumsuz etki edebileceği düşünülerek sınır dışı edilmesi uygun bulunmuştu (TNA, CO, 323/670/75).

Diğer taraftan Hong Kong'a Singapur'dan gelen ve askerî otoriteler tarafından gözaltına alınan bir başka Osmanlı tebaası J. E. Isaac, Şangay'a geçmek amacındaydı. Hong Kong'a gelmesiyle Hong Kong valisinin bir diğer İngiliz kolonisi olan Straits Settlement ile yaptığı yazışmadan burayı izin almaksızın terk ettiği öğrenilmişti. Marsilya'ya gitmek için J. Mussry adı altında Singapur'daki Fransız konsolosluğundan pasaport almayı başardığı da belirtilmekteydi. Kimliği hakkındaki gerçekler ortaya çıkana kadar Hong Kong'dan ayrılmasına izin verilmiyordu (TNA, CO, 323/670/75, 24635, 31 Aralık 1914, Hong Kong Valisi F.H May'dan Koloniler Bakanlığı'na). Birkaç gün sonra Joseph Musrry takma adıyla seyahat eden ve gerçek adı Joseph Ezra Isaac olan Osmanlı tebaası hakkında daha ayrıntılı bilgiler geldi. Buna göre Isaac'ın Hong Kong'a 26 Kasım 1914'de "Kawachi Maru" gemisiyle gelmesine rağmen Fransız yetkililer Isaac'a bu gemi için bir bilet kesilmediğini ve kendisinin pasaportunu 1911 yılında Bombay'daki Türk Konsolosluğundan aldığını belirtmişlerdi (TNA, CO, 323/670/75).

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin Doğu'nun bu uzak adasına ve buradaki Osmanlı tebaasına dair bir incelemesi ve bazı resmi araştırmaları vardı. İspanya'daki Osmanlı Büyükelçiliği Hong Kong, Yeni Zelanda, Johannesburg'daki (Güney Afrika) sivil Osmanlı tebaası hakkında Amerikan elçiliği vasıtasıyla aldığı bilgiyi İstanbul'a iletmışti. 29 Temmuz 1333'de (29 Temmuz 1917) Başkumandanlık Vekâleti'ne sunulan raporun eki olan ve Amerikan Elçiliği'nin aldığı bilgilere göre, Hong Kong'daki Amerikan Başkonsolosu George E. Andersen'in Koloni yönetiminden aldığı bilgiye dayanarak Hong Kong'da *gözaltında* Osmanlı sivil tebaası olmadığı bildirilmişti. Ayrıca tüm sivil Osmanlı tebaasından gözaltına alınanların Mısır'a gönderildiği bilgisi de veriliyordu (BOA, HR.SYS., 2248/49).

Sonuç

Dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Osmanlı tebaasından, farklı dinlerden unsurlar I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından buldukları ülkelerin uygulamalarına göre farklı muamelelere tabi oldular. Bu bağlamda İngiliz yöneticiler yalnızca İngiltere anakarasında değil tüm kolonilerde rakip devlet tebaasına karşı oldukça tedrici önlemlere başvurdular. İngiliz Kolonisi Hong Kong'da da Osmanlı Devleti daha savaşa müdahil olmadan önce Osmanlı tebaasının gözlemlenmesi ile başlayan bir takibat söz konusuydu. Bu takibatın temelinde Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesi durumunda İngiliz yönetimindeki bölgelerde bir Panislamık propaganda ile Müslüman halkın İngiliz yönetimine karşı ayaklandırılmasından duyulan kaygı etkiliydi. Zira bu yöndeki çabalar Osmanlı Devleti'nin daha savaşa girmesinden evvel başlamış ve resmen savaşa müdahil olmasından sonra da artarak devam etmişti. Ancak hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri nüfuz sahasına girmemiş olan Hong Kong'da İngiliz valisinin yaptığı takibatta tespit edilen Osmanlı tebaasının, biri hariç geri kalanı gayrimüslim ve neredeyse tamamı Musevi'ydi. Büyük çoğunluğunu Doğunun köklü Musevi ailelerinden Bağdat asıllı Sasoon ailesi şirketinin çalışanları ya da serbest ticaret erbabı Musevilerin oluşturduğu grubun bu listede yer almasının sebebi Osmanlı pasaportu taşıyor olmalarıydı. Savaşın devamı müddetince adaya çeşitli yollardan ulaşan, Osmanlı pasaportu taşıyan Müslümanlara daha savaş arifesinde başlayan takibatın bir parçası olarak şüpheli olarak yaklaşılmış ve İngiliz makamları arasında uzun yazışmalar yapılmıştı. Propagandanın izalesine dair tedbirler alınırken Osmanlı tebaası olan Musevilerin Panislamık dini ve etnik kökenlerine bakılmaksızın şüpheli gözüyle yaklaşmalarında İngilizlerin geçmişe dönük tecrübeleri etkili olmuş olabilir. Ayrıca savaş şartlarında paralı ajanların kullanılması şüphesinden hareketle dini, etnik kökenlerine bakılmaksızın tüm yabancıların takibe alındığını da düşünmek mümkündür. Hong Kong'daki soruşturma İngiltere'nin savaştığı tüm bölgelerde ve idaresindeki kolonilerde düşman propagandasını etkisizleştirmek için İngiliz yönetiminin hassasiyetini gösteren bir örnek olması açısından da dikkat çekmektedir. Bu takibat ve sınır dışı etme tedbiri, İngiliz yönetiminin Osmanlı propagandasının temeli olarak gördüğü "Panislamık propaganda" kaygısını ortaya koyması açısından da önemlidir. Savaş yıllarında Osmanlı Devleti sınırlarına giriş çıkış yapan müttefik yahut tarafsız ülke vatandaşlarının casus olma ihtimallerine karşı yazışmalar yaptığını görmek mümkün olmasına rağmen toplu olarak askeri, siyasi vasfı olmayan sıradan sivillerin organize biçimde gözaltında uzun süre tutulması, toplama kamplarına konulması yahut sınır dışı edilmesi uygulamalarına İmparatorluğun merkez ve periferisinde rastlanmamaktadır.

Açıklamalar

- ¹ “Justice of peace” huzuru korumakla görevli, resmi bir eğitimden geçme zorunluluğu olmayan, bir komisyon tarafından atanmış yahut seçilmiş kişiye verilen unvandır.
- ² Belgenin içerisinde yahut ekinde Londra’dan gönderilen ve camide okunması istenen belgeyi göremiyoruz. Vali’ye gönderilen ve “Türk Hükümeti’nin davranışları” olarak isimlendirilen belgenin içeriğini tahmin etmek ise zor değildir. Müslümanların dinî duyularını ve muhtemel Türk sempatisini göze alarak Osmanlı Devleti’nin Almanlar tarafından savaşa sürüklendiği bu kapsamda en çok vurgulanan iddiyadır.
- ³ Tablo İngilizce aslından aynen çeviridir.
- ⁴ Türk amiralinin adı bu listede Muhammed Hamal olarak geçmesine rağmen sonraki yazışmalarda Muhammed Kamal olarak geçmektedir. Bu Türk amiralin ismi bir başka belgede Mehmed Kemal olarak yazılmıştır. Bir Türk ismi olmasından da hareketle çalışmanın geri kalanında Mehmet Kemal ismi kullanılacaktır.
- ⁵ Bağdat asıllı olan ve doğunun Rothschild ailesi olarak bilinen Sassoon ailesi, David Sassoon (1792-1864)’un soyundan gelmektedir. Aile asırlarca Bağdat’ta yaşadı. Filistin dışındaki en eski Musevi yerleşimi olan Irak’ta 1850’de yaklaşık 3.000 Musevi aile (15-20 bin kişi) yaşamaktaydı (Dumont 1994: 354). David Sassoon ve ailesinin Bağdat’tan koparak önce Hindistan’a oradan da yeni ticaret merkezi olan Çin’e gelmesinde David Sassoon’un dönemin Bağdat Valisi Davut Paşa ile arasında ortaya çıkan bazı sorunlar etkili olmuştu. İlk ve ikinci evliliğinden sekiz oğlu beş kızı olan David Sassoon Hindistan’ın çekiciliğini ilk defa İngiltere’nin Bombay Temsilciliği’nin Başkanı Albay Taylor ile olan arkadaşlığı sayesinde fark etmişti. Sözü edilen diğer gelişmelerin de etkisiyle Sassoon ailesi 1832’de Bombay’a göç etmişti. Bundan sonra David Sassoon’un ticari faaliyetleri büyüyecek devam etti. Diğer taraftan Hindistan’dan sonra önemli bir ticari pazar olarak Çin, bu dönemde dikkat çekmeye başlamıştı. Sassoon ailesinin Çin’e ulaşan ilk üyesi, David Sassoon’un ikinci oğlu Elias oldu. Elias 1844’de Çin’e geldi ancak Şangay ve Hong Kong’un akyon ve tekstil ticareti için daha uygun yerler olacağına karar verdi. Bu nedenle Elias Sassoon, Hong Kong’dan evvel Şangay’ı kişisel merkezi olarak kullanmıştı. 1864’de babaları David Sassoon’un ölümünden birkaç yıl sonra oğlu Elias kendi yeni firmasına E.D. Sassoon&Co. adını verdi (Jackson 1968: 1-21). Listede adı geçen Sassoon şirketi E.D. Sassoon&Co. idi. Ailenin geniş ticari bağları Kanton’dan Hong Kong, Türkiye [Osmanlı], Japonya, İran, İngiltere, Yokohoma ve Nagazaki’ye kadar uzanmaktaydı. David Sassoon’un soyundan gelenler Batı’da önemli izler bıraktılar aralarından Siegfried (Lorraine) Sassoon gibi şair, gazeteci, editör kimliğine haiz isimler yanında Philip Albert Sassoon gibi İngiliz ordusunda I. Dünya Savaşı’nda Fransa cephesinde genel kumandanlık rütbesine ulaşan önemli askerler de çıktı (Rabinowicz 1966: 138).
- ⁶ Fatih Sultan Mehmet’ten itibaren oluşturulan “Millet Sistemi” içerisinde gayrimüslimler bağlı oldukları cemaatle birlikte değerlendirilmişler ve Tanzimat’a kadar devlet görevinde bulundurulmamışken bu uygulama Tanzimat Fermanı ile ortadan kaldırılmıştı. Ancak özellikle 1876 Anayasasının kabulünden sonra Osmanlı idare kadrolarında gayrimüslimlerin sayısı çoğalmıştı (Khan 1999: 233-234).

- ⁷ 31 Mart olayından sonra kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde Adalet Nazırlığı bundan evvel de Bağdat Valiliği görevinde bulunmuş Necmeddin Molla Efendi, bu kabinedeki görevi sırasında Adliye Teşkilatı'nda ıslahat çalışmalarında görev almıştı. (Ayrıntılar hakkında bk. Tural 2008).

Kaynaklar

Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH.EUM., 2. Şb., 2/39.

BOA, DH.ŞFR, 52/82.

BOA, DH.EUM.KLU., 9/12.

BOA, DH.İUM.EK, 65/34.

BOA, HR.SYS., 2248/49.

The National Archives, Kew-Londra/İngiltere

CO, 323/670/75.

FO, 141/462/4,

FO, 371/2482.

FO, 383/33.

FO, 383/88.

İnceleme Eserleri

Betta, Chara (2003). "From Orientals to Imagined Britons: Baghdadi Jews in Shanghai". *Modern Asian Studies* 37 (4): 999-1023.

Dumont, Paul (1994). "Jews, Muslims, and Cholera: Intercommunal Relations in Baghdad at the End of the Nineteenth Century". *The Jews of the Ottoman Empire*. Princeton, New Jersey: Darwin Press.

Endacott, G.B. (1964). *Government and People in Hong Kong 1841- 1962, A Constitutional History*. Hong Kong: Hong Kong University Press.

Fairbane, J. R. (1940). "Chinese Diplomacy and the Treaty of Nanking 1842". *The Journal of Modern History* XII/1:1-30.

Keleşyılmaz, Vahdet (1999). *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Khan, Arshi (1999). "Osmanlı İmparatorluğu: Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı". *Osmanlı*. C. IV. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 229-235.

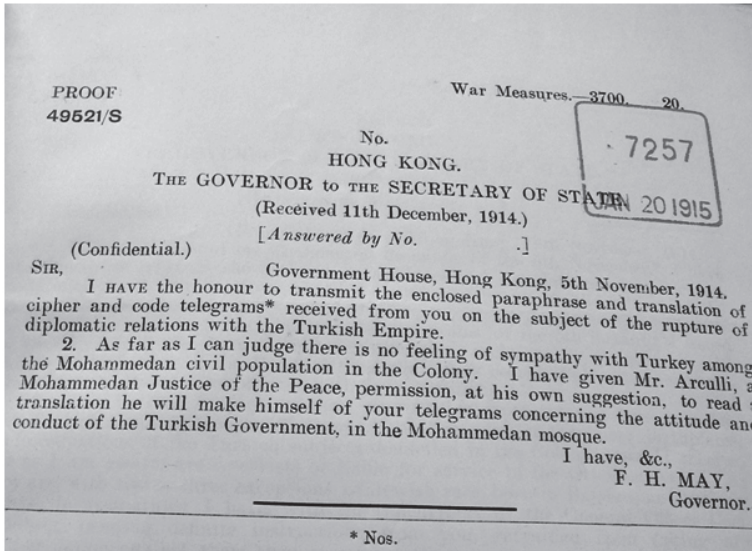
Kurtcephe, İsrail ve Mustafa Balcıoğlu (1992). "Birinci Dünya Savaşında Romantik Bir Türk- Alman Müfrezesi: Rauf Bey Müfrezesi", *OTAM*. S. 3. Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay. 247-269.

Özcan, Azmi (1997). *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. İstanbul: İsam Yay.

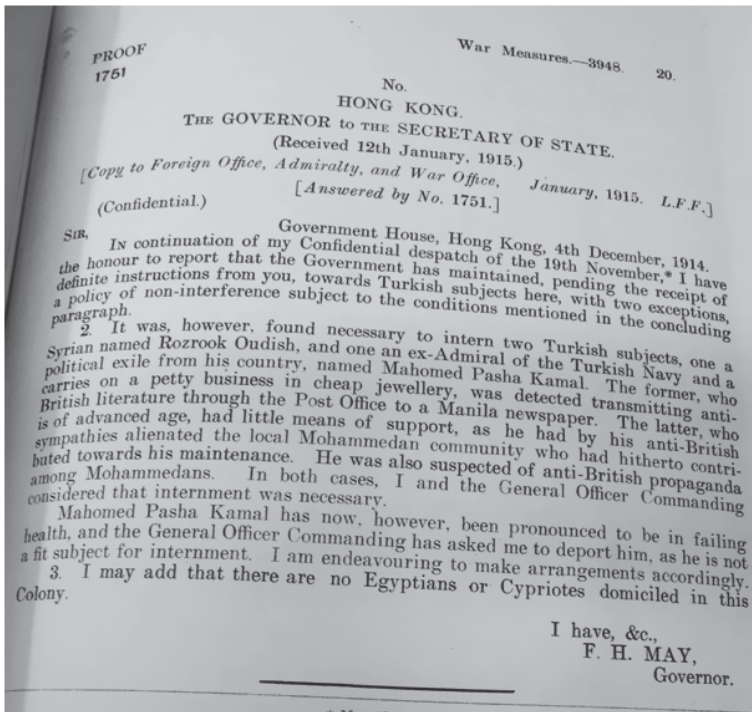

- Özuyar, Ali (2008). *Modern Tarihin İlk Sivil Esir Kampı, Knockaloe ve Meçhul Türkler*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Rabinowicz, H.(1966). "The Sassoon Treasures". *The Jewish Quarterly Review, New Series*, 57/2: 136-153.
- Jackson, Stanley (1968). *The Sassoons*. London: Heinemann.
- Lo, C.P. (1992). *Hong Kong*. London: Belhaven Press.
- Tural, Erkan (2008). "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye ve Mezâhip Nezaret'inde Bürokratik Reform". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 57/2: 223-252.
- Weslwy- Smith, Peter (1980). *Unequal Treaty 1898-1997, China, Great Britain and Hong Kong's New Territories*. Hong Kong, New York, Melbourne: Oxford University Press.

TNA, FO 371/2482.

TNA, FO 383/88

The Effect of World War I on the Last Ottoman Citizens in Hong Kong

Ü. Gülsüm Polat*

Abstract

Hong Kong, which was brought under British sovereignty in the 19th century, was not under the Ottoman Empire's political, military and geographic influence. Shortly after the Ottoman Government joined World War I, in an effort to counter the effects of the recently proclaimed "holy war [jihad]", some precautions were taken in accordance with the orders sent by the British Government to the British governor of the island, and the Ottoman residents fell under suspicion just like the German civilians during the war. However, inquiries showed that almost all of the "Ottoman" subjects residing on the island were Jewish and Ottoman citizens who had come to the island for trade purposes. However, those who carried Ottoman passports were kept under strict surveillance and deported throughout the war. The British report suggested that there were 27 adult males, 5 married, and 4 of the 27 having a total number of 20 children. This first investigation suggested that a total of 52 Ottoman citizens, men, women and children were listed in Hong Kong. The list indicated that one out of 27 males was of Turkish and Muslim origin, another of Syrian origin, two possibly of a Greek Christian background while the rest of the 22 males were Baghdadi Jews. The investigation indicated that the Ottoman population of Hong Kong was most likely present there for trade or religious purposes. Despite the ethno-religious demographic breakdown of the Ottomans, which was suggested by the British report prepared with the perception of an Ottoman 'Panislamic propaganda', Great Britain's traditional perception of threat regarding 'individuals carrying Ottoman Citizenship' was a major motivation behind keeping the Ottomans under observation throughout the war, banning their right to travel for a certain period of time and deporting them out of the country.

Keywords

Hong Kong, First World War, Ottoman citizens, civilian prisoners of war, propaganda

---

* Assist. Prof. Dr., Dumlupınar University, Faculty of Science and Letters, Department of History - Kütahya / Turkey
gulsumpolat26@gmail.com

Влияние первой мировой войны на последних подданных Османского государства в Гонконге

У. Гюльсюм Полат*

Аннотация

Гонконг, принявший в середине 19 века британский суверенитет, не входил в зону политического, военного и географического влияния Османской империи. Меры, принятые в рамках инструкций, поступивших из центра английскому губернатору острова почти в тот же день официального вступления Османской империи в войну, были направлены на ликвидацию подозрений на протяжении всего хода войны относительно османских подданных острова почти так же, как и против немецких гражданских лиц, а также против возможных последствий превозглашенной «священной войны джихад». Согласно докладу и списку, подготовленному в результате следственных операций, на острове проживало 27 взрослых мужчин. Отмечено, что пятеро из них были женаты и у четверых из 27 мужчин было в общей сложности 20 детей. Исходя из этого, по предварительным данным на острове находилось всего 52 османских подданных, включая мужчин, женщин и детей. Анализируя имена и место рождения зарегистрированных в списке мужчин можно сказать, что только один из них был турком и мусульманином, один был родом из Сирии, двое вероятно были христианами римского происхождения. Остальные 22 мужчин этого списка были евреями багатского происхождения. Из доклада становится ясным, что в общем, османские подданные прибыли на остров либо в коммерческих либо в миссионерских целях. Несмотря на вышеуказанный этно-религиозный состав османских подданных, выявленных в ходе следственных действий, проведенных в рамках британской концепции «панисламской пропаганды», указание постоянного строгого контроля, депортации или ограничения свободы передвижения османских подданных на протяжении всей войны говорит о том, что британское восприятие угрозы касалось всех подданных, имеющих османский паспорт.

Ключевые слова

Гонконг, Первая мировая война, османские подданные, индийцы националисты

---

* и.о.доц. док. университет Думлупынар, факультет естествознания и литературы кафедра истории – Кютахья / Турция
gulsumpolat26@gmail.com

Bir Çevirmenin Gözünden Kaçanlar ve Editörün Önerileri

Musa Yaşar Sağlam*

Öz

Bu makalede, Türkiye’de son yıllarda kurumsallaşmaya doğru yol aldığını söyleyebileceğimiz bir meslek olan “editörlük” ve “editör-çevirmen” ilişkisi ele alınmaktadır. Türkiye’de editörler, tıpkı çevirmenler gibi, hak ettikleri saygınlığı görmek şöyle dursun, hep arka planda kalmıştır. Bir kitap söz konusu olduğunda, onun yazarı anılır sadece; kitabın editörünün ya da çevirmeninin kim olduğu pek söz konusu olmaz. Oysa, editör, yayımlanan bir kitabın “güvencesi, sigortası”dır (Gümüş 2011: 44). Goethe, Brecht, Nietzsche, Zweig Türkçe yazmamışlardır, ama onları bu dilde konuşturan çevirmenlerdir. İlginçtir ki, editör-çevirmen ilişkisi editör-yazar ilişkisinden daha farklıdır. Genellikle editörler, özgün eserlere kıyasla çevirilere çok daha serbestçe müdahale ederler. Oysa bilmelidirler ki, çeviri “düz bir aktarım değil, bir metni başka dilde yeniden yazmak”tır (Bora 2011: 34); dolayısıyla, çevirmenin ürünü de bir “eser”dir. Bu çalışmada, yazar editörlüğün görev ve sorumluluklarına açıklık getirmeye çalışarak, Almancadan Türkçeye çevirmiş olduğu Jean-Paul Roux’nun *Eski Türk Mitolojisi* adlı eseri üzerinde, iyileştirme/geliştirme kapsamında müdahalede bulunan editörün yayıncılıktaki vazgeçilmez yerini ve editör-çevirmen ilişkisini irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler

Editör, çevirmen, editör-çevirmen ilişkisi, çeviri hataları

1. Giriş

Editör sözcüğüne ilişkin Türkçede en erken örneğe 1946 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde rastlamaktayız. Kökeni Latince olan bu sözcük (~ Lat. *editor* a.a. < Lat. *edere*, *edit-* + *or* → *data*) dilimize Fransızca üzerinden girmiştir (~ Fr. *éditeur* yayınlayan, yayıncı) (bk. Nişanyan 2012).

En iyi editörlerin aynı zamanda yazar olanlar arasından çıktığını düşünürüm. Örneğin Yaşar Nabi Nayır ve Memet Fuat sayısız şiir, roman, öykü, oyun ve

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü - Ankara / Türkiye
mysaglam@hacettepe.edu.tr

inceleme-deneme yazmış, çeviriler yapmıştır. Ancak, Yaşar Nabi Nayır'ın *Varlık* dergisi ve Varlık Yayınları'ndaki editörlük başarısı unutulmaz. Geleneksel yayıncılık dendiğinde, ilk akla gelen isimdir o. De Yayınevi'ni kuran Memet Fuat ise, editörlüğün en ince ayrıntılarına tam anlamıyla vakıf ve sahip olduğu bilgi birikimini tanımlayıp genç kuşaklara aktaran bir üstattır.

Aynı şekilde, günümüz tanınmış editörlerinden Tanıl Bora da yazar-editörlere örnek gösterilebilir. Kendisi, yazdığı sayısız kitabın ve *Birikim*'deki yazılarının yanı sıra, uzun yıllardan bu yana İletişim Yayınları'nda araştırma-inceleme dizisi editörlüğünü ve *Toplum & Bilim* dergisinin yayın yönetmenliğini yürütmektedir.

Avrupa'da bunun örneklerine çok erken dönemlerde rastlamaktayız: 16. yüzyıl başlarında Erasmus von Rotterdam bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Elbette bunun bir nedeni de, matbaacılık, dolayısıyla yayıncılık konusunda Avrupa'nın çok daha ileride bulunuyor olmasıydı. İtalya ve Fransa'da ise, Italo Calvino ve André Gide örneklerinde olduğu gibi, yazarların editör olması geleneği bugün de hâlâ devam etmektedir (bk. Carter 2011: 38).

Editör, neyin kitap olabileceğine karar veren kişidir. Bir anlamda yazar/çevirmen, yayınevi ve okur arasındaki bağlantıyı sağlayan kişidir. Cem Akas'ın bu konuda Notos Öykü'de yayımlanan yazısında, editör “epey bir iş yapan, ciddi sorumlulukları olan, kritik aşamalarda inisiyatif kullanması gereken, hem edebiyat dünyasını hem de kitap piyasasını takip eden, insan ilişkileri konusunda becerikli ama içten olan, ne dediğini bilen, ne yapabileceğini bilen, nerde durması gerektiğini bilen biri” (2011: 23) olarak betimlenmektedir. Birçok yayınevinde, ekonomik kaygılarla editörler çoğu zaman lektör, redaktör, düzeltmen, tasarımcı ve hatta gizli ikinci çevirmen olarak istihdam edilmektedir.

Tanıl Bora, 2004 yılında *Virgül* dergisinin Nisan, Mayıs ve Haziran sayılarında art arda yayımlanan “Editör Kimdir, Eserleri Nelerdir?” başlıklı yazılarında bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Editörü, “metni ‘kitap’ halesini kuşanmazdan önceki yalın haliyle okuyan bir sırdaş, ilk mahsulü tadan bir degüstatör, metnin yatak odasına sızmış bir çapkın” (bk. 2004a)¹ olarak tanımlayan Bora'ya göre, iyi yayıncılık, iyi editörlükten geçer. Ne var ki, Türkiye'de editörlüğün karşı karşıya bulunduğu kurumsallaşma sıkıntısının temel nedenlerinden biri, editörün asıl işinin ne olduğu konusundaki belirsizliktir. Bunda ise, Türkiye'deki yayıncılık sektörünün göreceli olarak henüz yolun başında olmasının etkisi büyüktür.

Bu bağlamda, lektör, editör ve redaktör arasındaki iş bölümünü kısaca değinmek istiyorum. *Lektör*, sunulan dosyanın/yapıtın yayınevi politikasına uygun olup olmadığına, başka bir deyişle basılacak kitaba karar veren kişidir. Sunulan metni değerlendirmek, metin üzerinde yapılacak değişikliklere ilişkin

önerilerde bulunmak, bir kitap dizisinin pazarlanması, çeviri, telif hakları gibi konular onun görev ve sorumluluk alanına girmektedir. *Editör*, sunulan ham malzemeyi yayına hazırlayan kişidir, bir anlamda metnin kitaba dönüşmesi sürecini yönetir. İçerik ve biçime ilişkin önerilerde bulunur. Bora'nın deyimiyile, bu işi "ghost-writer"liğe (bk. 2004b)² götürecektir, yani kitabı bizzat oturup yeni baştan yazacak kadar abartanlar da yok değildir. *Redaktör* ise, dilbilgisi; yazım; düzelti; başvurulacak dipnot/atıf düzeni; içerik-paragraf uyumu; terim, kavram ve isimlerde birlik vs., kısacası dosyayı/yapıtı yayıma hazırlama sürecinden sorumlu kişidir. Günümüzde kimi yayınevlerinde, redaktörün bazı görevleri modern bilgisayar programları ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Gerçi, teknoloji her geçen gün daha da ilerlemekte ve geliştirilen bu programlar sayesinde, metinde geçen yazım ve dilbilgisi hataları büyük ölçüde düzeltilebilmekteyse de, bilgisayar dilsel duyarlılığa sahip bir insanın yerini hiç bir zaman tam anlamıyla dolduramayacaktır.

Bir kitap fevkalade ilgi çekici bir içeriğe sahip olabilir, ancak yazım ve dilbilgisi açısından yetersizse, umulan etkiyi yaratamayabilir. Aynı şekilde, yabancı dili yetersiz ve Türkçeye tam anlamıyla vakıf olmayan bir çevirmen tarafından yapılmış bir kitap çevirisi, yayıma hazırlama aşamasında redaktöre büyük zorluk çıkarır. İdeal olanı, redaktörün kendisinin de bir çevirmen olmasıdır; bu durumda, yabancı dildeki kaynak metni sunulmuş olan Türkçe çeviri ile karşılaştırabilir. Diğer bir seçenek ise, redaktör ilgili yabancı dile hâkim olmayabilir, ancak kitabın konusuna vâkıftır ve sunulmuş olan Türkçe çeviriyi anlaşılabilirlik ve yukarıda belirtilen diğer hususlar açısından inceler.

Türkiye'de kimi zaman bir banka ya da köklü bir kuruluş tarafından desteklenen profesyonel yayınevlerinde lektör, editör ve redaktörler istihdam ediliyorsa da, aralarında kesin bir iş bölümü yapıldığını söylemek çoğu kez pek mümkün değildir; oysa, bu kişilerin yerine getirdiği görevler kesin olarak ayrışmalıdır. "Çevirmen Sömürüsü ve Yayımcılık" adlı makalesinde, Işık Ergüden, yayımcılığı "kapitalist bir sektör" olarak nitelendirmekte ve "esas kârını insan emeği üzerinden (çalıştırdığı elemanlardan, çevirmenlerden², redaktörlerden)" sağladığını belirtmektedir (2002: 51). Dolayısıyla, sınırlı imkânlarla ayakta durmaya çalışan küçük, diğer bir ifadeyle butik yayınevlerinde ise, çoğu zaman editörün tek başına birden fazla görevi yerine getirmeye çalıştığını görmekteyiz. Hatta kimi yayınevlerinde, editörlük faaliyetleri ağırlıklı olarak bilgisayar programları ile yürütülmeye çalışılmaktadır. Ne var ki bu programlar bir metni belirli bir düzeyde, o da sadece biçime yönelik hataları, yani yazım ve basit dilbilgisi hatalarını kontrol edebilmektedir. Bu programların üslup ve içerik söz konusu olduğunda, pek bir faydası bulunmamaktadır.

2. Yazar/Çevirmen ile Editör³ Arasındaki İlişki

Yazar/çevirmen ile editör arasındaki ilişki fevkalade önemlidir. Kurulacak sağlıklı bir iletişim sayesinde sorular doğrudan yöneltilebilir, sorunlar kısa sürede çözüme kavuşturulabilir ve aynı şekilde yanlış anlamaların da önüne geçilmiş olur.

Birçoğumuzun başına gelmiştir. Evde bir metin kaleme almış ve aradan birkaç gün geçtikten sonra onu tekrar okuduğumuzda, birçok hata dikkatimizi çekmiştir. Hayret ederek, nasıl oluyor da bunlar gözümüzden kaçtı diye kendimize sormuşuzdur. İşte, yazar ve çevirmenlerin durumu da pek farklı değildir. Romanını tamamlayan bir yazar ya da yapmakta olduğu çeviriyi bitiren bir kimse, yapıt ile arasında gerekli eleştirel mesafeyi sağlayabilmek için onu maul bir süre rafa kaldırmalıdır, ancak ondan sonra üzerinde tekrar çalışabilir.

En deneyimli yazar/çevirmen dahi birkaç tekrardan sonra kendi metnindeki hataları fark etmez. Dolayısıyla en güvenilir yol, metnin bir başka meslektaş, mümkünse de bir editör tarafından okunmasıdır; çünkü o, metindeki hataları çok daha kısa süre içinde bulacaktır. İdeal olanı ise, editörün, incelenecek olan metnin konusuna göre belirlenmesidir. Yani, incelenecek olan metin bir hukuk metniyse, bu takdirde editörün de hukuk öğrenimi görmüş birisi olması yerinde olacaktır.

Bu konuda, *Kitap Zamanı* dergisinin 2008 Mayıs sayısında, Türk yayın dünyasının kıdemli editör ve çevirmenlerinden Selahattin Özpalabıyıklar ile yapılan bir söyleşi yayımlandı. Özpalabıyıklar bu söyleşisinde, editörü Havari Kuşkucu Thomas'a benzetmekte ve "Yapıt'ı kitap'a dönüştürmekte editörün işlevini belirleyen temel nitelik de galiba bu, bu kuşku. Editör bu kuşku sayesinde ki yazarın 'Kuzguna yavrusu şahin görünür' fehvasınca kusursuz gözüyle baktığı bir metne asıl değerini verir." (bk. Ergün 2008) demektedir.

Caravaggio'nun tablosuna da esin kaynağı olan Aziz Thomas'a, Hz. İsa şöyle seslenmektedir: "Yaklaşır ... elini, koy böğrüme. Kuşkucu olma, inançlı ol!" (Yahya İncili 20: 27).

Hıristiyan inancına göre Hz. İsa çarmıha gerilmiş ve öldüğünden emin olunduktan sonra çarmıhtan indirilmiştir. Orada nöbetçi olan asker, Hz. İsa'nın öldüğünden emin olmak için göğsüne mızrağını saplamış ve derin bir yara açıp da ondan bir ses çıkmayınca, öldüğüne emin olmuş ve çarmıhtan indirilmesine izin vermiştir. Hz. İsa kefenlenip mezara konulduktan sonra bir daha mezarında bulunamamıştır. Hıristiyan inancına göre Hz. İsa canlanmıştır; fakat, Havari Thomas bundan kuşku duymuş ve böğründeki mızrak yarasını görmek istemiştir. Hz. İsa da ona yarasını göstermiş ve Thomas da bu dirilişe inanmıştır.

Özpalabıyıklar, yaptığı bu benzetme ile editörün, yazar ya da çevirmenin kim olduğuna bakmaksızın, onun sözümlerine ona “kusursuz” yapıtını kuşkuyla değerlendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Tanıl Bora'nın da belirttiği üzere, “her metinde dokunacak nice virgüller vardır [...] nokta-virgül teşbihinin ötesinde, kompozisyon, kurgu veya dil açısından” (2004c: 73) bir editörün katkısına ihtiyaç duymayacak derecede mükemmel bir metinle karşılaşmak pek olası değildir. Dolayısıyla editörlük, bir anlamda yayıncılığın vazgeçilmez temel unsurudur. Ne var ki, “‘Dışardan’ bakıldığında, hiç de lazım gibi görünmeyecektir, görünmeyebilecektir. Dışardan? Yani hem yazar hem okur açısından!” (Bora 2004c: 73).

Bu bağlamda sizlere kendimden, daha doğrusu *Eski Türk Mitolojisi*'nin Türkçeye çeviri sürecini örnek vermenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Uzun yıllardan bu yana Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Mütercim-Tercümanlık Bölümünde lisans ve lisansüstü düzeyde çeviribilim, hukuk çevirisi, yazın çevirisi ve çeviri eleştirisi derslerini vermekteyim. Ayrıca, bu alanda yüksek lisans ve doktora tezleri yönetmekteyim. Dilbilim ve çeviribilim alanında yaptığım akademik çalışma ve yayınların yanı sıra, daha çok mitoloji ve roman çevirileri olmak üzere, onun üzerinde Almanca kitabı Türkçeye kazandırdım. Bir kitabın çevirisine harcanan emek ve süre ile, karşılığında alınan ücretin orantısız, fevkalade düşük olduğu, yayıncılık dünyasına az çok ilgi duyan herkesin bildiği bir gerçektir. Kendim ve birlikte yaşadığım kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak kalıcı ve düzenli bir gelire sahip olmam, dolayısıyla çeviriyle yaşamını idame ettirmeye çalışan biri olmamam nedeniyle şanslıyım. Bu avantaj sayesinde ki, yayınevlerinin önce kitap bulup sonra çevirmen aradıkları bir dönemde, ben çevireceğim kitapları kendim seçme ayrı-

çalışına sahiptim. Dolayısıyla onları severek ve özenle çevirdim; üstelik, çevirdiğim kitaplar için önceden telif hakkı almayarak risk aldysam da, bu sayede çevirinin yayınevine teslimi konusunda üzerimde bir zaman baskısı da oluşmadı.

Belirtmekte fayda gördüğüm bir diğer husus ise, yazar/çevirmen ile editör arasında kurulacak sağlıklı bir iletişim sayesinde, “karşılıklı bir öğrenme ortamı”nın yaratılabileceğidir (Birkan 2002: 55). Nitekim, *Eski Türk Mitolojisi*'nin Türkçeye çevirisini tamamlayıp yayınevine teslim etmemin ardından, yapıtın 2011 yılında yayımlanan ilk baskısı ve 2012 yılında yayımlanan ikinci baskısı için iki ayrı kişi tarafından yapılan editörlük çalışmaları tarafıma ulaştırılmış; her defasında, editörler tarafından yapılan değişiklik önerilerini çevirmen olarak ben gözden geçirmiş; gerektiğinde, yayınevindeki sorumlu kişi ile fikir alışverişinde bulunmuş ve ancak ondan sonra baskı aşamasına geçilmiştir. Benim, yani çevirmen açısından bu kaçırılmayacak eğitici bir deneyimdir; çünkü, böylece ne tür hatalar yaptığımı ve editör tarafından çeviri üzerinde ne gibi bir çalışma yapıldığını görme fırsatı bulmuş oldum.

3. Editör, Değişiklik Önerilerini Nasıl Gösterir?

Editör, metin üzerinde yapılacak değişikliklere ilişkin önerilerini farklı şekillerde gösterebilir. Bu amaçla modern bilgisayar programlarından faydalanabilir. Bu durumda, yazar/çevirmen hangi hataları yaptığını takip edebilir ve ileride bu hataları tekrarlamaktan sakınabilir. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan *Eski Türk Mitolojisi*'nin 2011 yılında yayımlanan ilk baskısı için Aziz Merhan tarafından yapılan editörlük çalışması, buna bir örnek teşkil etmektedir. Merhan, bu amaçla Microsoft Word içindeki “değişiklikleri izle” görev bölmesinden yararlanmıştır. Böylece çevirmen için eklemeler, silmeler ve biçimlendirme değişiklikleri de dâhil olmak üzere, metin üzerinde yapılan tüm değişiklikleri izlemek mümkün olmaktadır. Üstelik önerilen bu değişiklikleri metin üzerinde uygulamak ya da iptal etmek için, çevirmenin tek bir tuşa basması yeterli olmaktadır.

Gerçi Kâşgarlı Mahmut'un yapıtı kadar değerli olmasa da, daha başka sözlük ve açıklamalı sözlükler de bazen ek bilgiler içermektedir. Bunların arasında, 1245 yılına ait *Tarîhüman*, İspanyol Ebu Hayyan el *Garnatî'nin* 1313 yılına ait *Kitâb ü'l-İdrâk li-lisan il-İtrâk* adlı çalışması, İbni Mühannâ'nın 13. yüzyılın sonu ya da 14. yüzyılın başına ait açıklamalı sözlüğü, 'Abdullah et-Türkî'nin 14. ya da 15. yüzyıla ait açıklamalı sözlüğü ve nihayet 14. yüzyılın ilk yarısında derlenen bir Türkçe-Kumanca, Farsça ve Latince sözcük dizini olan *Codex Cumanicus* sayılabilir.

Açıklama [a11]: yunusnak g gibi görünüyor /of sesiz veseñ bir husf olmalı.
Açıklama [a12]: Ortası
Açıklama [a13]: <i>Kitabu'l-İdrâk li Lisanil-İtrâk</i>
Açıklama [a14]: İbnü Mühâssene
Silinmiş: a
Silinmiş: i

Aynı kitabın 2012 yılında yayımlanan ikinci baskısı için Mehmet Ölmez tarafından yapılan editörlük çalışmasında ise, farklı bir yol izlenmiştir. Ölmez, metin üzerinde yapılacak değişikliklere ilişkin önerilerini geleneksel bir şekilde basılı metin üzerinde, hatta doğrudan kitap üzerinde göstermiştir. Bu yöntemin de bazı avantajları bulunmaktadır. Kendi deneyimlerimizden de biliriz,

eğer bir metni çıktı alıp kâğıt üzerinden kontrol etmek yerine, metni ekran üzerinden kontrol etmeye çalışırsak, bu durumda kimi ayrıntılar gözümüzden kaçabilmektedir.

Maddeler

49

Les Ouighours [Uygurlar] Paris 1955, s. 148. R. Dankoff, *Barağ and Burağ* [Barak ve Burak], *Cent. As. Journ.* XV, 2, 1971, s. 102-17.

Baş. Çok eskiden başlayıp günümüze kadar Türklerin büyük İslam imparatorluklarında düşmanlarının başını kesip, onu bir ganimet veya kült objesi olarak muhafaza etme geleneği vardı. Kafatasını tepesinin hemen altından ayırdıktan sonra, onu bazı durumlarda içki kâsesi olarak kullanırlardı. Ne var ki, bu yeni bir şey değildi: Bu ritüel onlardan çok daha önce vardı. Kurucup'e ait bir kâsenin (M.Ö. 4.-3. yüzyıl) üzerindeki resim, düşmanın başını taşıyan bir İskit savaşçısına ait olabilir. Bu ise Herodotus'a ait klasik raporun resimlenmesine hizmet eder: "Gözlerin yukarısından kafatasının üst kısmını kesip ayırdıktan sonra, onu tekrar deriyle kaplıyor ve içki kâsesi olarak kullanıyorlar." Hiung-nular, ardından Yüe-ch'iler ve T'u-küeler de tıpkı İskitler gibi davranmışlardır. Preslav Bulgarları savaşta öldürdükleri düşmanlarının başını saklıyorlardı ve Theophanes'e göre, öldükten sonra Bizans hükümdarı Nikephoros'un başından ayaklı bir kupa yapıldı. Kapgan Kağan (691-716) 716 yılında Bayırkular tarafından öldürülünce, başı kesilir ve onu başkentine

4. Editörün Yaptığı Değişiklik Önerileri

"Editörlük" konusu ve "editör - yazar/çevirmen" ilişkisine ayırdığım bu ilk bölümün ardından kendi çevirmenlik deneyimimden yola çıkarak, *Eski Türk Mitolojisi*'nin Türkçe çevirisine ilişkin editörlerin yaptıkları önerilerden bazı somut örnekler vermek istiyorum.

Eski Türk Mitolojisi Jean-Paul Roux tarafından Almanca okuyan bir okur kitlesi için yazılmış ve Türk mitolojisini tanıtmayı amaçlayan bir kitaptır. Dolayısıyla bu kitabın Türk ve Türkçe okuyan bir okur kitlesi için Türkçeye çevrilirken aynen çevirilerek aktarılması kimi durumlarda doğru olmayacaktır. Bu kitabın Türkçe çevirisinin 2011 yılında yayımlanan ilk baskısı ve 2012 yılında yayımlanan ikinci

baskısı iki ayrı kişi tarafından gözden geçirilmiştir. Bu arada, her iki editörün de akademisyen ve Türkolog olduklarını, ağırlıklı olarak Türk dilleri üzerinde çalıştıklarını ve üstelik Almancaya da hâkim olduklarını belirtmek isterim.

Eski Türk Mitolojisi'nin Türkçe çevirisine ilişkin editörlerin yaptıkları öneriler gözden geçirilmiş ve şu başlıklar altında tasnif edilmiştir:

Dilbilgisi

Örnek 1:

"Tariyat Yazıtında, imparatorluğun (*el*) 'bir kılıca benzetilebileceğinden' söz edilmektedir, yani zarar verilemez ve ebedî (Roux 2012: 33).

↓
ebedîdir (Ölmez)

Sıralı cümlelerde her cümlenin yüklemi aynı çekim eklerini almak durumundadır. Dolayısıyla editörün önerdiği üzere, cümlenin "ebedîdir" şeklinde bitmesi yerindedir.

Örnek 2:

"Ancak sonradan karşılaştığımız →Cehennem ise, belkide hiçbir zaman ölüle-
rin bir ikamet yeri olmamıştır." (Roux 2012: 30).

↓
belki de (Ölmez)

Bu örnekteki "belkide" sözcüğünde geçen "de" bir ek değil, bir bağlaçtır. Ek olan "-de/-da" bitişik yazılır. Bağlaç olan "de/da", başka bir deyişle dahi anlamındaki "de, da" ise ayrı yazılır.

Örnek 3:

"Bu nedenledir ki, halk kendini tanrının hizmetkârı olarak görür. Üç kez "Ben ki, *Tengrinin* hizmetkârıyım, bunu yazdım." diye tekrarlayan Gürbelçin'e (8. yüzyıl) ait küçük bir metinde, İslâmın etkisini görmek asla imkânsızdır." (Roux 2012: 130).

↓
kesinlikle mümkün değildir (Ölmez)

Bu örnekte ise, bir dilbilgisi hatasından kaynaklanan bir anlaşılabilirlik sorunuyla karşı karşıyayız; açıkçası, Türkçenin hatalı kullanımı söz konusudur. Cümle içinde yer alan "asla" sözcüğü bir durum zarfı, daha doğrusu bir kesinlik zarfıdır ve görevi, fiilin yapılışına kesinlik anlamı katmaktır. Ancak bu örnekteki hata, bu zarfın ardından "-sız" yapım eki almış bir sözcüğün gelmesidir. Bu ek, bir isimde herhangi bir şeyin bulunmadığını, olmadığını bildirir. İsmi yokluk ifadesi vermek veya kazandırmak gerektiğinde başvurduğumuz bir ektir; an-

cak, “asla” zarfının ardından “-sız” yapım eki almış bir sözcük gelemmez. Dolayısıyla editörün bulunduğu öneri yerindedir.

Yazım

Örnek 1:

” ... →Dağda, ancak daha çok Tamir →Nehrinin kıyılarında gerçekleşirdi. The-ophylaktos Simokatta, Türklerin tanıya at, öküz ve koyun kurban ettiklerini belirtir.” (Roux 2012: 88).

Theo-phylaktos (Ölmez)

Örnekte geçen isim 7. yüzyılda yaşamış bir Bizanslı tarihçiye ait olup, bir heceleme hatası söz konusudur.

Örnek 2:

“Birçok Türk dilinde →Göğü nitelendiren *kök* sözcüğü, ilk başta göğün, yani büyük tanrının isimlerinden yalnızca biriydi. Aynı şekilde göğün seçilmiş halkı olan Türk halkını ve gökten gelen kimi nesnelere, özellikle kurdu, *Kök*→*böri*, “mavi kurdu” nitelendirmektedir.” (Roux 2012: 86).

“mavi kurd”u (Ölmez)

Bu örnekte ise, bir ünsüz yumuşaması söz konusudur. Süreksiz sert ünsüzle biten “kurt” sözcüğü, ünlüyle başlayan bir ek aldığından, sözcüğün sonundaki /t/ ünsüzü yumuşayarak /d/ye dönüşmüştür. Turnak içindeki söze ek gelirse, bu ek turnaktan sonra geleceğinden, /u/ ünlüsü turnak dışında kalır. Editör, bu durumdan hareketle “mavi kurdu” yerine “mavi kurd”u şeklinde bir yazım önermiştir. Ne var ki, çevirmen olarak ben, editörün önerisi doğrultusunda /u/ ünlüsünü turnak dışında bıraktım, ancak “mavi kurt” bir kavram olduğundan, “mavi kurt”u şeklinde bir yazımı tercih ettim.

Örnek 3:

”*Bayrak* için Türkçe’de en sık kullanılan karşılık *tuğ* olup, bu, Kâşgarlı Mahmud tarafından zikredilmektedir. Codex Comanicus’da ise, gırtlak sesi düşerek *tu* şeklinde yer almaktadır.” (Roux 2012: 51).

Codex Comanicus’ta (Ölmez)

Üçüncü örnekte ünsüz benzeşmesi (ünsüz sertleşmesi) kuralına uyulmamıştır. Türkçede f, s, t, k, ç, ş, h, p harfleri ile biten bir kelimeye c, d, g harfleri ile başlayan bir ek gelirse, ekin başındaki yumuşak harfler sertleşir. Buna göre; c-ç, d-t, g-k olur. Yani, Türkçede sert ünsüzlerden sonra yumuşak ünsüzler gelmez. Dolayısıyla “Codex Comanicus’da” yazımı hatalı, “Codex Comanicus’ta” yazımı doğrudur.

İçerik Düzeltme , ayrıca (Ölmez)

Örnek 1:

“Kapgan Kağan (691-716) ve kardeşi Kültigin ile başdanışmanı Tonyukuk tarafından desteklenen Bilge Kağan (716-734) dönemlerindeki şaşaalı saltanat, Doğu Türklerine ait İmparatorluğun çökmesini engelleyememiştir.” (Roux 2012: 8).

Almanca kaynak metinde her ne kadar “und” [ve] bağlacı yer alıyorsa da, metnin aslında bu bağlaç “Kapgan Kağan” ile “Bilge Kağan” isimleri arasında yer almakta ve “Bilge Kağan” ismini bir ilgi cümlesi takip etmektedir. İlgî cümlesinde ise, Bilge Kağan’ı destekleyenler, yani kardeşi Kültigin ile başdanışmanı Tonyukuk belirtilmektedir.

“Die glanzvolle Herrschaft von Qapgan Qagan (691-716) und von Bilgä Qagan (716-734), der von seinem Bruder Kül Tegin und von dem Hauptrategeber Tonyuquq unterstützt wurde, verhinderte nicht den Sturz des Reiches der östlichen T’u-küe.” (Roux 1999: 178).

Oysa Türkçe çeviride sözdizimi farklıdır, dolayısıyla “ve” bağlacı “Kapgan Kağan” ismi ve Bilge Kağan’ı destekleyenlerin belirtildiği sıfat tamlaması arasında yer almaktadır. Bu durum ise bir anlam kargaşasına, hatta yanlış anlamaya neden olmaktadır. Ancak bu sorun “ve” bağlacı yerine “ayrıca” sözcüğüne yer verildiği takdirde ortadan kalkmaktadır.

Örnek 2:

“Karluklar tarafından Siri Derya’nın aşağı kısımlarına göç etmeye zorlanan Batı Türkleri, Ural Dağları’nın güneyi ile Volga Irmağı arasında kalan bölgeye ulaşırlar, ancak yine buradan da 93 yılı dolayında Oğuzlar ve Hazarlar tarafından göçe zorlanırlar.” (Roux 2011: 9).

913 (Merhan)

Bu örnekte basit bir dikkatsizlik söz konusudur. Almanca kaynak metinde geçen “913 yılı” Türkçeye “93 yılı” olarak aktarılmıştır.

Örnek 3:

Raşid-ad-Din Fadlallah ve aynı şekilde Kâşgarlı Mahmud yirmi dört Oğuz boyunun *tamgalarını* sıralamaktadır (Roux 2011: 122).

¹⁾ Ç. N. Kâşgarlı Mahmud yirmi iki Oğuz boyundan söz etmektedir (Merhan).

Üçüncü örnekte ise bir bilgi yanlışlığı söz konusudur. Her ne kadar Almanca kaynak metinde “Kâşgarlı Mahmud yirmi dört Oğuz boyunun *tamgalarını*

sıralamaktadır” deniliyorsa da, Kâşgarlı Mahmud’un sözlüğü olan *Divânü Lûgat-it-Türk*’te yirmi iki Oğuz boyundan söz edilmektedir. Çevirmen olarak ben, bu hataya Türk okurlarının dikkatini çekmem gerektiğini düşündüm. Bu amaçla dipnot düştüm ve çevirmenin notu olarak konuya açıklık getirdim.

Anlaşılrlığı, Akıcılığı Sağlama

Örnek 1:

“G. J. Ramstedt, *Zwei uigurische Runenschriften in der Nord-Mongolei* [Kuzey Moğolistan’da Runik Alfabe ile Yazılmış İki Uygur Yazıtı], Journal de la Sté. Finno-Ougrienne, XXX, Helsingfors 1913.” (Roux 2011: 13).

Runik yazılı (Merhan)

Bu örnekte bir anlaşılrlık sorunu söz konusu değildir, ancak yazıtların hangi “alfabe ile yazılmış” olduğuna ilişkin ifade fuzulidir. Dolayısıyla editörün önerisi gayet yerindedir.

Örnek 2:

“Bazı belgelere göre, ay ile ağaç arasında bir uyum mevcuttur. Buna göre, ağacın devamlı tekrar eden sirkülasyonun sembolü olduğu kabul edilir.” (Roux 2012: 44).

Buna göre, aynı şekilde ağaç da devamlı tekrar eden bir döngünün sembolü olarak kabul edilir (Ölmez).

Bu örnekte ise bir anlaşılrlık sorunu mevcuttur. Almanca kaynak metinde anlatılmak istenen, tıpkı ay örneğinde olduğu gibi ağaç örneğinde de belli süre aralıklarla kimi durumların tekrarlanıyor oluşudur. Editörün önerdiği şekilde cümle çok daha anlaşılır olmaktadır.

Örnek 3:

“M. Köprülü’ye göre, Türklerin bayrağı başlangıçta Tibet öküzünün kılından, sonraları at kılından yapılmış ve nihayet bir mızrağın ucuna boyanmış bir parça ipek takılmıştır.” (Roux 2012: 51).

nihayet bir mızrağın ucuna takılı boyanmış bir parça ipek olmuştur (Ölmez)

Yine bu örnekte de bir anlaşılrlık sorunu bulunmaktadır. Cümlede, Türklerin bayrağının ne tür malzemelerden yapıldığı sıralanmaktadır. Bu bağlamda, bayrağın “başlangıçta Tibet öküzünün kılından, sonraları at kılından yapılmış” olduğu belirtilirken, anlatım biçimi değiştirilerek “nihayet bir mızrağın ucuna boyanmış bir parça ipek takılmıştır” denmektedir. Bu ise, cümlenin anlaşılrlığını zorlaştırmaktadır. Oysa editörün önerisi yerinde olup, cümlenin gelişinde sıralanan ve bayrak yapımında kullanılan malzemelerin yerini bir parça ipeğin aldığı belirtilmelidir.

Terim, Kavram ve İsim Düzeyinde Düzeltme

Örnek 1:

“Komanlarda ve Bulgarlarda, resmî bir antlaşma yapmak için bir köpeği ortadan ikiye bölmek gerekmekteydi. Joinville, Koman kralının Yunan kralı ile bir antlaşma yaptığından söz eder.” (Roux 2012: 33).

↓
hakanının (Ölmez)

İlk kez M.Ö. 1000 yılında Orta Asya kroniklerinde geçen Komanlar veya Kıpçaklar, eski Türk halklarından biridir. Dolayısıyla, editörün önerdiği üzere, Koman hükümdarlarından bahsederken “bey”, “han” ya da “hakan” unvanlarından birinin kullanılması doğrudur.

Örnek 2:

“Kültigin ve Bilge Kağan Yazıtlarının ikisi de aynı kısa tümceyle başlar: “Yukarıda →mavi →Gök ve aşağıda kahverengi →Yer oluştuğunda, ikisinin arasında →*Kış*’nin (insan) oğulları ortaya çıkar.” (Roux 2011: 71).

↓
yağız (Merhan)

Almanca kaynak metinde “braun” [kahverengi] sözcüğü geçmektedir. Çevirmen olarak ben de, bu sözcüğü Türkçeye “kahverengi” olarak aktardım. Ancak bu örnekte, editörün, incelenecek olan metnin konusuna göre belirlenmesinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Editörlerin Türkolog olmaları sonucu, “braun” sözcüğünün Türkçeye “kahverengi” olarak değil, “yağız” olarak çevrilmesi gerektiğini öğreniyoruz. Zaten kaynak metinde belirtilen yazıtlara baktığımızda da, bu cümle şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: „*Üstte mavi gök, altta yağız yer kıldında, ikisi arasında insan oğlu kılınmış.*“

Örnek 3:

“Marvazi, bu şamanın yanı sıra şarkıcı ve müzisyenlerden de bahseder. Biz onları, henüz 576 yılında Bizans elçisi Zemark’ın Dilzibil’un Sarayı’nda kabul edilmişinde görmektedir.” (Roux 2012: 119).

↓
Dilzibil’un [Ç. N. İstemi Kağan’ın] (Ölmez)

Aynı şekilde bu örnekte de, editörlerin Türkolog olmalarının yararını görmekteyiz. Bizanslıların Dilzibil adını taktıkları ve Batı kaynaklarında bu ad altında bilinen kişi, aslında İstemi Kağan’dan başkası değildir. Editörün önerisinden farklı olarak, metnin Türk mitolojisi olması ve hedef kitlenin Türk okurları olması nedeniyle çevirmenin notu şeklinde parantez içinde açıklama yapmak yerine, Dilzibil adını doğrudan İstemi Kağan olarak aktarmanın daha doğru olduğunu düşünüyorum.

Sözdizimi

Örnek 1:

“Buna rağmen, biz her ne kadar Hiung-nularda Türk ögesinin baskın olduğu yolundaki görüşe meyletsek de, Türkler yerine daha başka etnik gruplar söz konusu olduğunda, bu şüphemiz daha da artmaktadır: örneğin Altaylı ya da Hint-Avrupalı oldukları düşünülen Wusunlar ya da Tung-huların mirasçıları, belki de Moğolların ataları olan Wu-huanlar, Sien-piler.” (Roux 2012: 7).

↓

“Buna rağmen, biz her ne kadar Hiung-nularda Türk ögesinin baskın olduğu yolundaki görüşe meyletsek de, Türkler yerine daha başka etnik gruplar, örneğin Altaylı ya da Hint-Avrupalı oldukları düşünülen Wusunlar ya da Tung-huların mirasçıları, belki de Moğolların ataları olan Wu-huanlar, Sien-piler söz konusu olduğunda, bu şüphemiz daha da artmaktadır.” (Ölmez).

Sözdizimi açısından bakıldığında, cümlede örnek verilen etnik grupların, cümlelerin sonunda değil, aksine “Türkler yerine daha başka etnik gruplar” ifadesinin hemen ardından sıralanması daha doğrudur. Bu şekilde cümle daha anlaşılır ve akıcı bir hal almaktadır.

Örnek 2:

“Yenisey Irmağının yukarı kısmındaki kollarından birinin kıyısında bulunan Uyug Arhan’a ait mezar taşında yer alan ve salt işlevsel olup, Yenisey yazıtlarına özgü o doğal coşkunun bulunmadığı bir ritüel ağıtta, her ne kadar yapılan deşifre çalışmaları henüz kesinlik kazanmadıysa da, ölümlerin çağrılması hakkında ayrıntılı kesin bilgi verilmektedir.” (Roux 2012: 32).

↓

ritüel bir ağıtta (Ölmez)

Bu cümlede söz konusu olan asıl sayı sıfatı “bir” değil, aksine belgisiz sıfat “bir”dir. Dolayısıyla “bir” sıfatının “ritüel ağıtta” ifadesinin başında değil, ortasında, yani “ritüel bir ağıtta” şeklinde yer alması daha doğrudur.

Bişimsel Düzelti (Dipnot, Yazı Tipi vs. Birlik Sağlama)

Örnek 1:

“A. von Gabain, Alttürk. Gram. [Eski Türkçenin Grameri], s. 339.” (Roux 2012: 62).

↓

Alttürk. Gram. (Ölmez).

Kitabın bütününde uygulanan yazım kurallarına göre, madde sonlarındaki kaynaklarda belirtilen kitap ya da makaleler italik yazılmıştır. Dolayısıyla bu örnekte bir dikkatsizlik söz konusudur.

Örnek 2:

“Jisl, *Balbal, Steinbabas und andere Steinfiguren* [Balbal, taş babalar ve daha başka taş figürler], Prag 1970.” (Roux 2011: 47).

[Balbal, Taş Babalar ve Daha Başka Taş Figürler] (Merhan)

Aynı şekilde bu örnekte de basit bir dikkatsizlik hatası söz konusudur. Kaynaklarda geçen kitap ya da makalelerin başlıklarını oluşturan sözcüklerin ilk harfleri büyük yazılır.

Örnek 3:

“Bu, islamiyeti benimsedikten sonra da muhafaza edilen bir ifade olup, Büyük Moğol İmparatorluğu’nun kurucusu Babür’ün (ö. 1530) *Hatıra*’ının oluştuğu dönemde bile mevcuttu. →Ruh; Tengri.” (Roux 2011: 133).

(Arial) (Tahoma)

→Ruh; Tengri

(Times New Roman) (Merhan)

Kitabın bütününde “Times New Roman” yazı tipi kullanılmıştır. Dolayısıyla “Arial” ve “Tahoma” yazı tiplerinin kullanıldığı bu örnekte de basit bir dikkatsizlik hatası söz konusudur.

Örnek 4:

“... ilişkin ritüelleri sınıflandırmayı çok güçleştirmektedir: Şüphesiz likantropiye uygun davranmakta, ancak en azından →Hayvanlar Aleminde yerlerini almaktadırlar.” (Roux 2012: 58).

“... ilişkin ritüelleri sınıflandırmayı çok güçleştirmektedir: Şüphesiz likantropiye uygun davranmakta, ancak en azından →Hayvanlar Aleminde yerlerini almaktadırlar.” (Ölmez).

Sayfa düzeni açısından bir satırda sadece “lar.” ekinin yer alması ve paragrafın bu şekilde bitmesi uygun olmadığından, bir önceki satırın sıkıştırılarak “lar.” ekinin yukarı çekilmesi önerilmiştir.

5. Sonuç

Yayınevlerindeki nitelikli eleman sayısının yetersizliği veya kısıtlı maddi koşullar nedeniyle ülkemizde lektör, editör ve redaktörün görevleri genellikle tek bir kişide toplanabiliyor. Yaratıcı bir etkinlikte bulunarak, bir metni başka dilde yeniden yazmaya çalışan çevirmenler ise, her ne kadar yayın sektörünün omurgasını oluşturuyorlarsa da, dağınık, örgütsüz ve maddi açıdan fevkalade mağdurlar. Bu sorunlar, yukarıda sayılan ve aralarında sağlıklı bir iletişimin de

bulunmadığı, yayıncılık dünyası içinde yer alan bu farklı meslek gruplarının karşı karşıya bulunduğu kurumsallaşma sıkıntısının temel nedenleri arasındadır.

Yayın dünyası içindeki temel yapı taşlarından olan ve yayınevine bir dosya/yapıt sunan yazar ve çevirmen, bu dosyanın/yapıtın kitaba dönüşüm süreci içinde yer alan lektör, editör ve redaktör ile süreç sonunda ortaya çıkan ürünün, yani kitabın okuru arasındaki yapısal organizasyonu, başka bir deyişle aralarındaki ilişkiyi ve bu yapı taşlarının birbirlerini nasıl etkiledikleri ve biraraya gelerek nasıl bir ortak etki oluşturduklarını bilmekte fayda var diye düşünüyorum.

Nitekim, Jean-Paul Roux'un *Eski Türk Mitolojisi* adlı yapıtının Türkçe çevirisine ilişkin editörlerin yaptıkları önerilere baktığımızda, birçoğunuz gibi bizzat ben de -yani kitabın çevirmeni de- “nasıl olur da bu hataları yaptım” demekten kendimi alamadım. Bunun nedeni, çevirmen olarak benim, ortaya koyduğum yapıta kusursuz gözüyle bakmam, başka bir deyişle yapıt ile aramda gerekli eleştirel mesafeyi sağlayamamamdır. Oysa editör, değerlendirilmek üzere kendisine sunulan her şeyden kuşkulandırmakta, yazar ya da çevirmene “sıfır güven”le (Özpalabıyıklar 2011: 29) yaklaşmaktadır. Sonuç itibarıyla, yukarıda da belirttiğim üzere, editörün, yaptığı önerileri çevirmen olarak benimle paylaşması neticesinde, aslında doğrusunu bildiğim, ancak yanılarak ya da alışkanlık sonucu yaptığım bu hataların ayırıcısına varabildim. Başka bir deyişle, hangi hataları yaptığımı takip edebildim ve ileride bu hataları tekrarlamaktan sakınabileceğim.

Yayın dünyası içinde, ister bir çevirmen, isterse zincirin son halkasını oluşturan okur olarak yer alalım, karşılıklı bir öğrenme ortamı yaratarak yapılan işi geliştirmenin tek yolu, birbirimizle konuşmak ve tartışmak olsa gerek. Örneğin, editör ile çevirmen arasında kurulacak sağlıklı bir iletişim büyük önem taşımaktadır. Yapıtı, bir başka ifadeyle ham malzemeyi kitaba dönüştüren kişi olarak tanımlayabileceğimiz ve yerine getirdiği bu işlevden ötürü bir “tadilatçı terzi”ye (Bora 2011: 33) benzetilen editörün, kendisine sunulan yapıtla ilişkin yaptığı önerileri, başka bir deyişle önerdiği tadilatı çevirmen ile paylaşması, çevirilerin niteliğinin artmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Açıklamalar

- 1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ve Uluslararası Çeviri Fonları, Vakıf ve Çeviri Merkezleri ile ÇEV-BİR ve Çeviri Derneği işbirliğiyle ilki 2011 yılı ekim ayında İstanbul Büyükkada'da düzenlenen “Almanca-Türkçe/Türkçe-Almanca Çeviri Atölyesi”ndeki moderatörlük görevim sırasında katılımcılar, Ayfer TUNÇ'un çeviri atölyesine davet edilmiş olmasından ve böylece kitabı üzerinde çalıştıkları bir yazar ile karşılıklı olarak doğrudan fikir alışverişinde bulunabilmekten dolayı memnun olduklarını belirterek, yaptıkları çevirilerin nasıl tashih edildiği konusunda fikir sahibi olabilmek amacıyla da, bir sonraki yıl için çeviri atölyesine konuk olarak büyük yayınevlerinden birinde görev yapan tanınmış bir editörün de

davet edilmesini önermişlerdi. Bu gelişmeler ışığında, çevirmen-editör ilişkisi dikkatimi çekmiş ve Almancadan Türkçeye çevirisini yapmış olduğum ve BilgeSu Yayıncılık tarafından basılan Jean-Paul Roux'ya ait *Eski Türk Mitolojisi* örnekleminde, çevirinin 2011 yılında yayımlanan ilk baskısı için Doç. Dr. Aziz Merhan tarafından yapılan editörlük çalışması ile 2012 yılında yayımlanan ikinci baskısı için Prof. Dr. Mehmet Ölmez tarafından yapılan editörlük çalışmasından faydalanarak konuyu irdelemeye çalıştım.

- ² Bu arada, ülkemizde yayımlanan kitapların büyük bir bölümünün çeviri olduğu göz önünde bulundurulursa, büyük sorunlarla boğuşan ve seslerini duyuramayan çevirmenlerin asıl mağdurlar olduğu anlaşılacaktır.
- ³ Makalenin devamında geçecek olan editör kavramı geniş anlamıyla kullanılmıştır; başka bir deyişle, lektör ve redaktörün görevlerini de üstlenmiş olan kişi kastedilmektedir.

Kaynaklar

- Akaş, Cem (2011). "Editörlük. Tanı, Seyir, Tedavi". *Notos Öykü* 27: 23-38.
- Birkan, Tuncay (2002). "Kötü çevirinin asıl sorumlusu kötü yayımcılıktır". *Virgül*. Eylül 2002: 53-55.
- Bora, Tanıl (2004a). "Editör Kimdir, Eserleri Nelerdir? Editörlük ve Kurumlaşma", *Virgül*. Nisan 2004: 74-75.
- _____, (2004b). "Editör Kimdir, Eserleri Nelerdir? Piyasa, Okur, Yazar ve Metin Arasında". *Virgül*, Mayıs 2004: 89-90.
- _____, (2004c). "Editör Kimdir, Eserleri Nelerdir? 'Hizmet', Haz, İktidar", *Virgül*, Haziran 2004: 73-75.
- _____, (2011). "Editör: Tadilatçı Terzi". *Notos Öykü* 27: 32-35.
- Carter, Rebecca (2011). "Editörlük Dünyası...". *Notos Öykü* 27: 37-40.
- Ergüden, Işık (2002). "Çevirmen sömürüsü ve yayımcılık", *Virgül*, Eylül 2002: 51-53.
- Ergün, Furkan (2008). "Editör ne iş yapar", *Kitap Zamanı* 28: 7 Mayıs 2008: 8-9.
- Gümüş, Semih (2011). "Editörlük Elbette Zor Zanaat". *Notos Öykü* 27: 44-46.
- Nişanyan, Sevan (2012). *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yay.
- Özpalabıyıklar, Selahattin (2011). "Editörüm ve Tedavi Görmüyorum! (Editörlük Zanaatı üzerine başıbozuk notlar)". *Notos Öykü* 27: 29-31.
- Roux, Jean-Paul (1999). *Die alttürkische Mythologie*. Stuttgart: J. G. Cotta'sche Buchhandlung GmbH.
- _____, (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. Çev. Musa Yaşar Sağlam, 1. Baskı, Ankara: BilgeSu Yay.
- _____, (2012). *Eski Türk Mitolojisi*. Çev. Musa Yaşar Sağlam, 2. Baskı, Ankara: BilgeSu Yay.

What a Translator Fails to Capture and Suggestions of the Editor

Musa Yaşar Sağlam*

Abstract

This article analyzes “editing”, which has recently started to become institutionalized in Turkey, and the “editor-translator” relationship. In Turkey, editors - just like translators - do not play a prominent role, let alone getting the respect they deserve. Usually, a book is referred to by mentioning its author only; and neither the editor nor the translator of the book is properly cited. Yet, an editor is the “assurance” of a published book (Gümüş 2011: 44). Goethe, Brecht, Nietzsche, Zweig did not write in Turkish, but it is the translators who have made them talk in Turkish. Interestingly enough, the editor-translator relationship is different than the editor-author one. Typically, editors tend to edit translations more freely than the original pieces. However, they should know that translation “is not a plain transmission of words; but it is rewriting a passage in another language” (Bora 2011: 34), hence, a translator produces “a piece of literature”, too. Attempting to clarify the duties and responsibilities of editors, in this study the author analyzes using a piece of work by Jean-Paul Roux, entitled *Eski Türk Mitolojisi* and translated by the author himself from German to Turkish the editor-translator relationship as well as the vital role that an editor plays in publishing, i.e., intervening for the purpose of improving/developing.

Keywords

Editor, translator, editor-translator relationship, translation mistakes

---

* Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of German Language and Literature - Ankara / Turkey
mysaglam@hacettepe.edu.tr

Упущенное из виду переводчиком и предложения редактора

Муса Яшар Саглам*

Аннотация

В этой статье рассматриваются «редакторство» как профессия, которая в Турции в последние годы движется к институционализации и отношения между редактором и переводчиком. Редакторы в Турции, точно так же, как и переводчики, не то, чтобы видят уважение, которое они заслуживают, они почти всегда остаются на заднем плане. Когда речь идет о какой-либо книге, упоминается только ее автор, а редактор или переводчик книги даже не упоминаются. Тогда, как редактор является «гарантом, страховкой» опубликованной книги (Гюмюш 2011: 44). Гете, Брехт, Ницше, Цвейг не писали на турецком языке, но благодаря переводчикам они заговорили на этом языке. Интересно, что отношения между редактором и переводчиком значительно отличаются от отношений между редактором и писателем. Как правило, редакторы, по сравнению с оригинальным текстом, более смело редактируют переводы. Однако, они должны знать, что перевод – это «не прямая передача текста, а новое написание текста на другом языке» (Бора 2011: 34); поэтому продукция переводчика тоже является произведением. В данной работе автор пытается внести ясность в обязанности редактора и на примере переведенного с немецкого на турецкий язык произведения Жан- Поль Ру «Eski Türk Mitolojisi» (Древнетюркская мифология) показывает важную роль редактора в деле правки/улучшения текста перевода, а также изучает взаимосвязь редактора и переводчика.

Ключевые слова

Редактор, переводчик, отношения между редактором и переводчиком, ошибки перевода

---

* проф.док. университет Хажеттепе, факультет литературы, кафедра немецкого языка и литературы – Анкара/Турция
mysaglam@hacettepe.edu.tr

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Psikolojik Mesafe

Selay Ilgaz Sümer*

M. Mithat Üner**

Öz

Psikolojik mesafe, işletmelerdeki karar vericilerin faaliyet gösterecekleri ülke pazarlarını seçme sürecinde ve bu pazarlarda uygulanacak stratejileri saptamada önemli bir role sahiptir. Bu çalışma, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ithalat ve ihracat faaliyetlerini incelemek ve ilgili ülkeler arasındaki psikolojik mesafeyi ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Türkiye'ye psikolojik mesafe açısından en yakın olan ülkenin Azerbaycan, en uzak olan ülkenin de Türkmenistan olduğu saptanmıştır. Çalışma, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari faaliyetleri psikolojik mesafe kavramı açısından ele alarak incelemesinden dolayı, özellikle Türk Dünyası literatürüne katkı sağlayacak bir nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, uluslararasılaşma, ithalat, ihracat, psikolojik mesafe

1. Giriş

Dünya ülkelerinin ekonomik anlamda entegrasyonu ve birbirlerine her geçen gün daha bağımlı hale gelmeye başlamaları şeklinde tanımlanabilecek küreselleşme, özellikle 1980'li yıllarla beraber şiddetini arttırmaya başlamıştır. Dünya genelinde ticaret ve yatırım engellerinin azaltılması, pazarların hızlı liberalizasyonu, serbest piyasa ekonomisine geçiş, sanayi-

* Dr., Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü - Ankara / Türkiye
silgaz@baskent.edu.tr

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü - Ankara / Türkiye
mithatuner@gazi.edu.tr

leşme, ekonomik gelişme, modernizasyon, dünya finansal pazarlarının bütünleşmesi ve teknolojik gelişmeler neticesinde küreselleşme günümüzdeki boyutuna ulaşmış (Cavusgil vd. 2012), dünya küresel bir köy haline gelmiş, ülkeler arasındaki “mesafenin ölümü” gerçekleşmiştir (Cairncross 1997). Nitekim küreselleşme, işletmeleri diğer ülke pazarlarında faaliyette bulunmaya zorlamaya başlamış ve işletmelerin diğer ülke pazarlarına ihraç ettikleri malların toplam değeri 2011 yılı sonu itibarıyla 17,770 milyar Dolara ulaşmıştır (http://www.wto.org/English/news_e/pres/z-elpr658_e.htm, 06.02.2013).

Türkiye son dönemlerde sergilemekte olduğu ekonomik performans ile yükselmekte olan ülkeler arasında yer almaya başlamış ve 2011 yılında 135 milyar Dolar düzeyinde ihracat, 241 milyar Dolar civarında da ithalat gerçekleştirilerek; 376 milyar Dolarlık dış ticaret hacmine ulaşılmıştır (www.tuik.gov.tr, 20.12.2012). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türkiye'nin dış ticaret ilişkisi içerisinde olduğu ülke grupları arasında yer almaktadır. Her ne kadar Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaret hacmi yeterli düzeyde olmasa da ülkelerin sahip oldukları potansiyel açısından dış ticarete birbirlerini tamamlayıcı nitelikte oldukları görülmektedir (Gülse Bal vd. 2009: 9).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben bağımsızlıklarını kazanmıştır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri denildiğinde akla Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'dan oluşan Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ticari ilişkilerinin yıllar itibarıyla artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Türk dünyası ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde, ülkeler arası psikolojik mesafenin de etkili olabileceği akla gelmektedir. Uluslararasılaşmada önemli bir kavram olan psikolojik mesafe, işletmelerin nasıl ve neden uluslararasılaştıklarını açıklamakta olan teorilerin temelinde yer alan bir kavramdır.

Bu çalışmada, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret faaliyetlerinin psikolojik mesafe kavramına dayalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret faaliyetlerine değinilecektir. Daha sonra psikolojik mesafe kavramı ve Türkiye ile adı geçen ülkeler arasındaki psikolojik mesafe düzeyleri üzerinde durulacaktır. Çalışma, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret hacimlerini psikolojik mesafe ile bütünleştirerek ele almasından dolayı; ülkemizde ilgili alanda yapılmış olan diğer ampirik araştırmalardan farklıdır.

2. Türkiye İle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret ilişkileri yıllar itibari ile incelendiğinde, tarafların ticari açıdan yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir. Gülse Bal vd. (2009: 9) tarafından da ifade edildiği gibi, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki yüksek ihracat potansiyeli, ülkelerin ithalatı düşünülen mallar açısından birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Azerbaycan'ı ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti tanımıştır. Zamanla iki ülke arasındaki ticari faaliyetler yoğunlaşmıştır. 2011 yılı dış ticaret hacmi 36.32 milyar Dolar olan Azerbaycan'ın dış ticaretinde yer alan ilk 5 ülke tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 2011 Yılında Azerbaycan'ın Dış Ticaretinde Yer Alan İlk 5 Ülke

İhracat			İthalat		
Ülkeler	Milyar \$	Pay (%)	Ülkeler	Milyar \$	Pay (%)
İtalya	9.34	35.16	Rusya	1.64	16.82
Fransa	4.03	15.19	Türkiye	1.30	13.35
A.B.D.	1.80	6.79	Almanya	0.84	8.66
Rusya	1.18	4.47	A.B.D.	0.63	6.46
Endonezya	0.91	3.44	Çin	0.62	6.44

Kaynak: Azerbaycan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, 2011'dir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, 2011 yılında Türkiye ülkenin toplam ithalatında %13.35'lik bir pay ile Rusya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan'ın ihracatındaki payı ise %1.7 olarak tespit edilmiştir (Azerbaycan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, 2011). Azerbaycan'ın son beş yıla ilişkin Türkiye ihracatındaki ve ithalatındaki payı tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Azerbaycan'ın Türkiye İhracatındaki ve İthalatındaki Payı (%)

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	36.45	12.35
2008	44.47	21.70
2009	41.19	26.19
2010	39.54	18.75
2011	40.95	23.97

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 2’de, Azerbaycan’ın Türkiye ihracatındaki payının ithalata göre daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle 2008 yılında ihracat miktarında ciddi bir yükselme meydana gelmiştir. İzleyen iki yılda ise küçük miktarlarda düşüşler oluşmuştur. Azerbaycan 2011 yılında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında, Türkiye ihracatında en fazla paya sahip olan ülkedir (www.tuik.gov.tr, 20.12.2012). Tablo 3’de Türkiye’nin Azerbaycan’a olan ihracatına ve ithalatına ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 3. Türkiye’nin Azerbaycan’a Olan İhracatına ve İthalatına İlişkin Bilgiler (Milyar \$)

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	1.04	0.33
2008	1.66	0.92
2009	1.39	0.75
2010	1.55	0.86
2011	2.06	1.38

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 3’den de görülebileceği üzere, 2007 yılından itibaren Türkiye’nin Azerbaycan’a olan ihracatında sürekli bir artış yaşanmaktadır. Benzer şekilde 2011 yılında ithalatta da önceki dört yıla nazaran bir yükselme olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticari ilişkilerin başlangıç noktası; 15 Mart 1991’de imzalanan “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Protokol” dür. İlerleyen yıllarda iki ülke arasındaki dış ticaret faaliyetleri artarak devam etmiştir (Solak 2003: 75). İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 1992 yılında 30 milyon Dolar iken, 2008 yılında 3 milyar Doların üstüne çıkmıştır. Ancak küresel krizin etkisi ile dış ticaret hacminde 2009 yılından itibaren 1 milyar Dolarlık bir düşüş olmuştur (Kazakistan Ülke Raporu, 2012). Tablo 4 ve 5’de Türkiye ile Kazakistan arasındaki ihracat ve ithalat verilerine yer verilmektedir.

Tablo 4. Kazakistan’ın Türkiye İhracatındaki ve İthalatındaki Payı (%)

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	37.57	48.11
2008	23.75	54.50
2009	18.65	46.94
2010	20.88	53.55
2011	18.81	52.13

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 4’de görülebileceği üzere; Kazakistan, Türkiye’nin ihracat pazarları arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle 2007 yılında, Kazakistan’ın Türkiye ihracatındaki payının dikkat çekici olduğu söylenebilmektedir (Kazakistan Ülke Raporu, 2012).

Tablo 5. *Türkiye’nin Kazakistan’a Olan İhracatına ve İthalatına İlişkin Bilgiler (Milyar \$)*

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	1.08	1.28
2008	0.89	2.33
2009	0.63	1.34
2010	0.81	2.47
2011	0.94	3.02

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 5’den Türkiye’nin Kazakistan ile olan dış ticaret faaliyetlerinde 2011 yılında bir artış yaşandığı görülmektedir. Ancak bu çarpıcı artışa rağmen, 2007 yılında Türkiye’nin ihracatında 21. sırada yer alan Kazakistan, 2009 yılında 37., 2011 yılında ise 31. sırada yer almıştır. İthalatta ise, 2007 yılında 28. sırada yer alan Kazakistan’ın, 2009 yılında 22., 2011 yılında ise 25. sırada yer aldığı görülmektedir (Kazakistan Ülke Raporu, 2012).

1991 yılında imzalanan “Türkiye ile Özbekistan Arasında İşbirliği Protokolü” iki ülke arasındaki ilişkilerin başlamasında tetikleyici bir role sahiptir. 1992 yılı, Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticari ilişkilerin başlaması açısından oldukça önemli bir yıl olmasına karşın, Türkiye ile Özbekistan arasındaki dış ticaret faaliyetlerinin istenilen düzeyde istikrarlı olduğu da söylenemez (Solak 2003). Özbekistan’ın 2011 yılına ait ihracat verileri incelendiğinde; Türkiye’nin 910 milyon Dolar ile 6. önemli ihracat pazarı olduğu görülmektedir. Özbekistan, Türkiye’den 270 milyon Dolar tutarında ithalat yaparak, ithalat yapılan ülkeler sıralamasında Türkiye’yi 9. sıraya yerleştirmektedir (Özbekistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, 2011). Özbekistan’ın Türkiye ihracatındaki ve ithalatındaki son beş yıla ilişkin verilere tablo 6’da yer verilmektedir.

Tablo 6. Özbekistan'ın Türkiye İhracatındaki ve İthalatındaki Payı (%)

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	7.85	23.00
2008	8.99	13.58
2009	8.22	14.37
2010	7.21	18.67
2011	7.04	16.22

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 6'dan da görülebileceği gibi, Özbekistan Türkiye'nin ithalatında ihracatına göre daha önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin son beş yılda Özbekistan'a olan ihracatına ve ithalatına ilişkin bilgiler de Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7. Türkiye'nin Özbekistan'a Olan İhracatına ve İthalatına İlişkin Bilgiler (Milyar \$)

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	0.22	0.61
2008	0.33	0.58
2009	0.27	0.41
2010	0.28	0.86
2011	0.35	0.94

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Türkiye'nin Özbekistan'a yaptığı ihracata ilişkin son beş yıllık veriler incelendiğinde, 2011 yılının 350 milyon Dolar ile en yüksek ihracat miktarına ulaşılan dönem olduğu görülmektedir. Benzer şekilde 2011 yılında gerçekleşen ithalat miktarı da önceki yıla nazaran bir miktar artış göstermiştir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilk olarak 1991 yılında Türkiye tanımıştır. Aynı yılda "Ekonomik ve Ticari İşbirliği'ne Dair Protokol"ün imzalanması ile birlikte taraflar arasındaki ticari ilişkiler başlamıştır. İlerleyen dönemde ise, Rusya Federasyonu'nu da etkileyen ekonomik kriz ile birlikte düşüş göstermiştir. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler 2000 yılından itibaren toparlanma sürecine girmiştir (Kırgızistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, 2011). Tablo 8'de Kırgızistan'ın Türkiye ihracatındaki ve ithalatındaki payına ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 8. *Kırgızistan'ın Türkiye İhracatındaki ve İthalatındaki Payı (%)*

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	6.31	1.69
2008	5.10	1.12
2009	4.12	1.09
2010	3.30	0.67
2011	3.58	0.90

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 8'de görülebileceği gibi, 2011 yılında Kırgızistan'ın Türkiye ihracatındaki payı % 3.58, ithalattaki payı ise %0.90'dır. İstatistikler incelendiğinde, Türkiye'nin de Kırgızistan'ın toplam dış ticaretinde %2.3'lük pay ile 8. sırada yer aldığı görülmektedir (Kırgızistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri, 2011). Tablo 9'da Türkiye'nin Kırgızistan'a olan ihracatına ve ithalatına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 9. *Türkiye'nin Kırgızistan'a Olan İhracatına ve İthalatına İlişkin Bilgiler (Milyar \$)*

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	0.18	0.04
2008	0.19	0.04
2009	0.14	0.03
2010	0.12	0.03
2011	0.18	0.05

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 9'dan anlaşılabilir üzere, 2011 yılında Türkiye'nin Kırgızistan'a olan ihracatı 2007 yılı ile aynıdır. 2009 yılından itibaren azalmaya başlayan ihracat hacmi, 2011 yılından itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Son beş yılın ithalat verileri çerçevesinde de, ithalat tutarında küçük bir miktar artış olduğu göze çarpmaktadır. Ülkenin 2011 yılında Türkiye ithalatındaki payı diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne göre düşüktür (Tablo 8).

Türkiye'nin Türkmenistan ile ticari ve ekonomik ilişkileri 1991 yılında ülkenin bağımsızlığının tanınması, aynı yılda imzalanan "Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ile başlamıştır. Türkmenistan ilerleyen yıllarda iplik, tekstil, konfeksiyon, gıda, çeşitli inşaat işleri gibi alanlarda faaliyette bulunan çeşitli Türkiye işletmelerine ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde de Türkmenistan'da çok sayıda Türkiye işletmesine rastlamak mümkündür. Tablo 10'da Türkmenistan'ın Türkiye ihracatındaki ve ithalatındaki payına yer verilmektedir.

Tablo 10. *Türkmenistan'ın Türkiye İhracatındaki ve İthalatındaki Payı (%)*

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	11.83	14.86
2008	17.68	9.10
2009	27.82	11.40
2010	29.07	8.37
2011	29.63	6.78

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 10'dan da görülebileceği üzere, Türkmenistan'ın Türkiye ihracatındaki payı son beş yılda artış gösteren bir eğilim içerisinde olmuştur. 2007 yılında %11.83 olan bu oran, 2011 yılında %29.63'e ulaşmıştır. Tablo 11'de Türkiye'nin Türkmenistan'a olan dış ticaretine ilişkin verilere yer verilmektedir.

Tablo 11. *Türkiye'nin Türkmenistan'a Olan İhracatına ve İthalatına İlişkin Bilgiler (Milyar \$)*

Yıllar	İhracat	İthalat
2007	0.34	0.39
2008	0.66	0.38
2009	0.94	0.32
2010	1.14	0.38
2011	1.49	0.39

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 11'de sunulmakta olan son beş yılın verileri çerçevesinde, Türkiye'nin Türkmenistan'dan yaptığı ithalatın dalgalı bir eğilim çizdiği görülmektedir. İlgili tablodan da görüleceği üzere; 2011 yılında Türkmenistan, Kırgızistan'dan sonra Türkiye ithalatında en düşük paya sahip olan Orta Asya Türk Cumhuriyetidir.

Türkiye'nin akraba toplulukları olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkileri incelendiğinde, ülkeler arasında gerçekleştirilen dış ticaretin geçmişinin oldukça eskilere dayandığı söylenebilecektir. Tablo 12'de Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne ihracatının toplam ihracatındaki payıyla, Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne ithalatının toplam ithalatındaki payına yer verilmektedir.

Tablo 12. Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatının ve İthalatının Toplam İhracatındaki ve İthalatındaki Payı (Milyar \$)

Yıllar	Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Toplam İhracatı	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Toplam İhracat İçindeki Pay (%)	Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Toplam İthalatı	Türkiye'nin Toplam İthalatı	Toplam İthalat İçindeki Pay (%)
2007	2.87	107.27	2.68	2.66	170.06	1.57
2008	3.74	132.02	2.84	4.27	201.96	2.12
2009	3.39	102.14	3.33	2.87	140.92	2.04
2010	3.92	113.88	3.44	4.61	185.54	2.49
2011	5.04	134.97	3.74	5.79	240.83	2.41

Kaynak: Uzun Kocamış vd. 2012: 265-266.

Tablo 12'den Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ihracat ve ithalat faaliyetlerinin artış gösteren bir eğilim içerisinde olduğu görülmektedir. Dış ticaretin gelişmesinde ülkelerin birbirlerine karşı sergiledikleri iyi niyet ve anlayışın etkisi büyüktür. Karşılıklı iyi niyet ve anlayışın temelinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben ülkelerin bağımsızlıklarını ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni birbirlerine dış ticaret açısından yakın kılan bir diğer önemli faktör de ülkelerin tamamı arasındaki "psikolojik mesafenin" yakın olmasıdır.

3. Uluslararasılaşma Süreci ve Psikolojik Mesafe

İşletmelerin neden ve nasıl uluslararasılaştıkları yani faaliyetlerini diğer ülke pazarlarına taşımaya neden ve nasıl başladıklarına yanıt arayan teorilerin başında "Uluslararasılaşma Süreci" gelmektedir. İşletmelerin uluslararasılaşmasını açıklamakta olan modeller; "Yenilikle İlişkili Uluslararasılaşma Modeli" ve "Uppsala Modeli"dir. Birçok özelliği paylaşmakta olan modeller, davranışsal modeller, yani işletmelerin ihracat davranışlarından geliştirilmiş modellerdir. Modeller, uluslararasılaşmayı çeşitli aşamalardan oluşan bir süreç olarak tanımlamakta ve işletmelerin süreci oluşturan aşamalarda ilerledikçe diğer ülke pazarlarında biraz daha fazla yoğunlaştıklarını belirtmektedir (Knight vd. 1996: 18).

İşletmelerin neden ve nasıl uluslararasılaştıklarını açıklamakta olan davranışsal modellerden Uppsala Uluslararasılaşma Modeli, işletmelerin öncelikle yurt içi pazarlarda faaliyet göstermekte olduklarını ancak ilerleyen zamanlarda da yurt dışı pazarlara aşamalı bir biçimde açılmakta olduklarını belirtmektedir (Johnson vd. 2003: 113). Modelde uluslararasılaşma,

birbirlerini takip eden dört farklı aşamadan meydana gelen bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir:

Birinci Aşama: Düzenli bir ihracat faaliyeti yoktur.

İkinci Aşama: İhracat bağımsız temsilcilikler (acentalar) vasıtası ile yapılmaktadır.

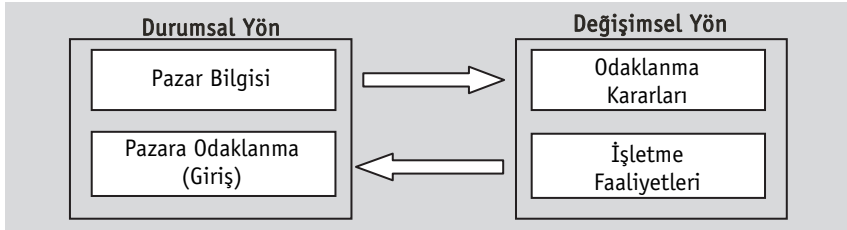
Üçüncü Aşama: Yabancı ülkelerde satış temsilcilikleri kurulmaktadır.

Dördüncü Aşama: Yabancı ülkelerde üretim/imalat birimleri kurulmaktadır (Andersen 1993: 210).

Uppsala Modeli'nde işletmeler basamaklarda ilerledikçe artan biçimde uluslararası pazarlarda yoğunlaşmaktadır (Forsgren 2002: 257-258). Dinamik bir model olan Uppsala Uluslararasılaşma Modeli'nde, işletmeler uluslararası pazarlara ilk olarak ihracat alternatifini kullanmak suretiyle girmekte, ihracat sayesinde bilgi ve tecrübesini arttırmakta, buna bağlı olarak da diğer ülke pazarlarında doğrudan ihracat, doğrudan yatırım gibi farklı uluslararasılaşma yollarına başvurmaktadır.

Uppsala Üniversitesi öğretim üyeleri tarafından geliştirilmesi nedeniyle Uppsala Uluslararasılaşma Modeli şeklinde adlandırılan modele önemli katkılar veren Johanson vd. (1977) yapmış oldukları bir çalışmada, işletmelerin uluslararasılaşma süreçlerini gösteren bir açıklamaya yer vermişlerdir. Buna göre; uluslararasılaşma, yabancı pazarlar ile ilgili bilgi elde etmeye, bu bilgilerden hareketle uluslararası pazarlarda yer alma derecesinin artmasına, buna bağlı olarak aşama aşama yabancı pazarlara yönelik taahhütleri arttırmaya dayalı olan bir süreçtir (Johanson vd. 1977: 23). Model şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Uluslararasılaşmanın temel mekanizması (Johanson vd. 1977: 26)

Uppsala Uluslararasılaşma Modeli'nde uluslararasılaşmanın açıklanmasında ortaya atılmış olan temel kavram psikolojik mesafedir (psychic distance). Psikolojik mesafe kavramı ilk olarak, Beckerman'ın bir makalesinde ele alınmış ve psikolojik mesafenin ticaretteki önemi sorgulanmıştır

(1956: 31-34). Beckerman çalışması kapsamında, ülkeler arasındaki ticareti ve ülkelerin göreceli mesafelerini incelemiştir. Beckerman ile tanınmaya başlayan kavram 70'li yıllara kadar çok fazla ele alınmamıştır. 1970'li yıllarda ise Uppsala Üniversitesi'ndeki araştırmalar ile tekrar gündeme gelmeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda da çeşitli tanımlar yapılmıştır. Johanson vd. (1977: 24) psikolojik mesafeyi, işletme ve yabancı pazar arasındaki bilgi akışını önleyen ve aksatan faktörler ile ilişkilendirmiş, bir pazardan diğerine bilgi akışını olumsuz yönde etkileyen faktörler toplamı olarak tanımlamışlardır. Nordstrom vd. (1994) de kavramı; yabancı çevre hakkında bilgi edinmeyi, çevrenin anlaşılabilmesini engelleyen faktörlere dayalı olarak açıklamışlardır. O'Grady vd. (1996: 330) ise işletmenin yurt dışı pazar ile ilgili bilgi edinmesini ve o pazarda faaliyet göstermesini engelleyen, çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan yabancı pazar hakkındaki belirsizlik derecesi olarak tanımlamışlardır.

İhracat pazarlaması ile ilgili literatürde psikolojik mesafe kavramı büyük önem taşımaktadır. Uppsala Uluslararasılaşma Modeli'nin temsilcilerinden olan Johanson ve Wiedersheim-Paul geliştirmiş oldukları modelde, yurt içi pazarda faaliyet gösteren işletmelerin öncelikle yavaş yavaş faaliyette buldukları ülke dışındaki pazarlara yöneldiklerine değinmişlerdir. Uluslararasılaşma sürecini etkileyen unsurların başında çeşitli engeller olduğunu bu engellerin de karar vericilerin sahip oldukları bilgilerin ve kaynakların yetersizliğinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir (Johnson vd. 2003: 113-114). Bu nedenle de uluslararasılaşma sürecinde pek çok işletme, risklere karşı kendilerini koruyabilmek için öncelikle faaliyet gösterdikleri yurt içi pazara pek çok açıdan benzer olan yurt dışı pazarlara hitap etmeye çalışmaktadır (Wall vd. 2004: 59). Ayrıca teknoloji yoğun mal üreten işletmeler ile küçük işletmelerin diğerlerine nazaran psikolojik mesafeden daha fazla etkilendikleri de ifade edilmektedir (Bilkey 1978: 36).

Literatürde işletmelerin yabancı pazarlarda başarı elde edebilmeleri için öncelikle (ihracatın erken aşamalarında), psikolojik olarak kendi ülke pazarlarına yakın gördükleri ülkelere yönelmeleri gerektiği belirtilmektedir. İhracatın ilerleyen aşamalarında ise, mesafenin uzak olduğu ülkeleri hedef pazar olarak seçmelerinin yerinde bir karar olacağı vurgulanmaktadır (Bilkey vd. 1977: 95). Johanson vd. (1990: 12) de uluslararasılaşmanın yabancı pazar hakkında elde edilen deneyimsel bilgilere bağlı olduğunu, yabancı pazar hakkında elde edilen bilgiler arttıkça psikolojik mesafenin azalacağını, böylelikle işletmelerin kendilerine daha uzak olan pazarlara girebileceklerini ifade etmişlerdir. Böylelikle yurt dışı pazarlara açılmaya karar veren işletmelerin öncelikle kendi ülke pazarları ile benzer özelliklere

sahip olan dış pazarlara yönelmeleri kendilerine yarar sağlayacaktır (Wall vd. 2004: 59).

Johanson vd. (1975: 308) psikolojik mesafenin iki ülke pazarı arasındaki kültür, dil, eğitim, endüstriyel gelişmişlik, politik sistem, din, saat dilimi, tarihsel bağlar başta olmak üzere çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Evans vd. de 2002 yılında yayınlanmış olan makalelerinde, psikolojik mesafeyi iş mesafesi ve kültürel mesafe olarak gruplandırmışlardır. İş mesafesi kapsamında yer alan, psikolojik mesafeyi ortaya çıkartan unsurlar arasında; kullanılan dil, ülkeler arası eğitimsel farklılıklar, endüstriyel gelişmişlik seviyesi açısından yaşanan farklılıklar, politik sistemler arası farklar, ülkeler arası dini uzaklık, ülkelerin içinde yer aldığı saat dilimi, ülkeler arası tarihsel bağlar, iklim ve yasal düzenlemeler açısından yaşanan farklılıklar vb. bulunmaktadır (Dow vd. 2006, Sousa vd. 2005: 49, Evans vd. 2002: 309). Psikolojik mesafenin ortaya çıkmasında etkili olan bir başka unsur da kültürdür. Özellikle Hofstede tarafından uzun yıllar yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konulmuş olan ülkeler arası kültürel boyutlardaki farklılıklar, ülkeler arası kültürel mesafenin nedenlerini net bir biçimde göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu çalışmada da ülkeler arası kültürel farklılıklar güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, bireysellik-kolektivizm, erillik-dişillik boyutları üzerinden değerlendirilmeye alınmıştır.

4. Türkiye İle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Psikolojik Mesafe

Uluslararası pazarlama literatüründe psikolojik mesafenin bazı çalışmalarda ikincil verilere bazı çalışmalarda da karar vericilerin algılarına bağlı olarak saptanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafe ikinci el verilere dayalı olarak hesaplanmıştır. Çalışmada ülkeler arasındaki mesafenin ortaya çıkartılmasında dikkate alınan unsurlar arasında dil, kültür, eğitim, endüstriyel gelişmişlik seviyesi, politik sistem, saat dilimi, din ve tarihsel bağlar bulunmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan veriler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılmış olan doktora tez çalışması sonucunda elde edilmiştir (Ilgaz Sümer 2011). Bu verilere ek olarak çalışmada, Türkiye ile Özbekistan arasındaki psikolojik mesafe hesabı yapılmıştır.

Türkiye ile ilgili Orta Asya Türk Cumhuriyeti arasındaki kültürel mesafenin belirlenmesinde Hofstede'nin elde ettiği kültür boyutlarına ilişkin verilerden yola çıkılmıştır (www.geert-hofstede.com/hofstede_dimensions.php, 03.02.2011). Kogut vd.'nin (1988: 422) Hofstede değerlerine dayalı

olarak geliştirmiş oldukları endeks (CD_j) aracılığı ile de Türkiye ilgili ülkeler arasındaki kültürel mesafe ölçülmüştür. Ölçümde kullanılan formüle aşağıda yer verilmektedir:

$$CD_j = \sum_{i=1}^4 \frac{(I_{ij} - I_{it})^2}{4 \times V_i} \quad (1)$$

CD_j : j ülkesinin Türkiye'ye olan kültürel uzaklığı

i : Hofstede'nin kültürel boyutları

t : Türkiye

I_{ij} : j ülkesinin i. kültürel boyutunun endeks değeri

I_{it} : Türkiye'nin i. kültürel boyutunun endeks değeri

V_i : Endeksin i. kültürel boyutu için varyansı

Çalışma kapsamına alınmış olan ve psikolojik mesafeyi yaratan diğer unsurlar arasında dil, eğitim, endüstriyel gelişmişlik seviyesi, politik sistem ve din yer almaktadır. Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafenin adı geçen unsurlar üzerinden belirlenebilmesi amacıyla Dow tarafından hazırlanarak ilgili konuda çalışma yapacak araştırmacılara sunulmuş olan veri setlerine başvurulmuştur (www.mbs.edu/home/dow/research/, 17.01.2011). Kogut vd. (1988) tarafından kültürel mesafeyi saptamak amacı ile kullanılan formül aracılığıyla da Türkiye ile ilgili ülkeler arasındaki mesafe beş unsur üzerinden hesaplanmıştır. Bu hesaplamada Dow vd. (2007) ve Ojala vd. (2009) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan, Kogut vd.'nin (1988) geliştirdiği bileşik endeks (composite index) kullanılmış; böylelikle beş uyarıcı faktör tek bir endekse (*Dindex*;) dönüştürülmüştür. Dow vd. (2006) ve Ojala vd. (2009) tarafından yapılan çalışmalarda iki ülke arasında mesafeyi yaratan unsurlar "psikolojik mesafe uyarıcıları" olarak nitelendirildiğinden; çalışmada da Türkiye ile ilgili ülkeler arasındaki beş unsura dayalı mesafenin ölçülmesinde kullanılan formülde "uyarıcı faktör" nitelemesine yer verilmiştir. İlgili formül aşağıda yer almaktadır:

$$Dindex_j = \sum_{i=1}^5 \frac{(I_{ij} - I_{it})^2}{5 \times V_i} \quad (2)$$

Dindex: j ülkesinin Türkiye'ye beş uyarıcı faktör (dil, eğitim, endüstriyel gelişmişlik seviyesi, politik sistem, din) açısından uzaklığı

i : Uyarıcı faktörler

t : Türkiye

I_{ij} : j ülkesinin *i*. uyarıcı faktör değeri

I_{it} : Türkiye'nin *i*. uyarıcı faktör değeri

V_i : Endeksin *i*. uyarıcı faktör için varyansı

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafenin ölçülmesinde dikkate alınan bir başka unsur saat dilimidir. İlgili ülkeler arasındaki saat farkları "Evrensel Saat Koordinatı" (UTC)'na göre belirlenmiştir. Ülkeler arasındaki zaman farkı aşağıdaki gibi saptanmıştır.

$$ZamanFark_{tj} = \frac{(ZF_j - ZF_t)^2}{V_{ZF}} \quad (3)$$

ZamanFark_{tj}: j ülkesinin Türkiye'ye olan saat farkı

t : Türkiye

ZF_j : j ülkesinin saat koordinatı

ZF_t : Türkiye'nin saat koordinatı

V_{ZF} : Saat koordinatlarının varyansı

Ülkeler arası mesafenin saptanmasında değerlendirme kapsamına alınan son unsur tarihsel bağlardır. Tarihsel bağlar ülkeler arasındaki tarihsel geçmiş dikkate alınarak saptanmaya çalışılmış, bu konuda Hotho (2009: 77) tarafından yapılmış olan çalışmadan faydalanılmıştır. Buna göre tarihsel bağlar açısından yapılan incelemeler himaye bölgesi, toprak sahipliği, hilafeten bağlı yerler, Osmanlı ordusunun ya da donanmasının değişik sürelerde bulunduğu ülkeler vb. ilişkiler ya da tarihsel ilişkiler açısından hiç bahsi geçmeyen ülkeler çerçevesinde yapılarak kodlanmıştır. Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki tarihsel bağ uzaklığı aşağıdaki formül aracılığı ile saptanmıştır.

$$TarihselBağUzaklığı_j = \frac{TB_j^2}{V_{TB}} \quad (4)$$

*TarihselBağUzaklığı*_j = j ülkesinin Türkiye'ye olan tarihsel bağ uzaklığı

V_{TB} = Tarihsel bağlar açısından uzaklığın varyansı

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki mesafe, yukarıda formüllerine de yer verilmiş olan, psikolojik mesafeyi yaratan çeşitli unsurlar açısından ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bunu takiben çalışma kapsamına alınmış olan sekiz psikolojik mesafe unsuru Kogut vd. (1988)'ne dayalı olarak tek bir formülde bir araya getirilmiş (*PDindex_j*), Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafeler belirlenmiştir. Bu saptamanın yapılmasında Ojala vd. (2009: 268)'nin çalışması yol gösterici olmuştur. Ülkeler arasındaki psikolojik mesafeler aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanmıştır:

$$PDindex_j = \frac{1}{8}(CD_j + 5 \times Dindex_j + ZamanFarkı_j + TarihselBağUzaklığı_j) \quad (5)$$

PDindex_j: j ülkesinin Türkiye'ye psikolojik mesafe uyarıcıları açısından uzaklığı

Yukarıda yer verilen bilgilere dayalı olarak, iki ülke arasındaki psikolojik mesafe hesabını bir örnek üzerinde göstermekte fayda olduğu düşünülmektedir. Buna istinaden Türkiye ile Özbekistan arasındaki psikolojik mesafenin hesaplanması üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacaktır.

İlk olarak formül (1)'e göre, Türkiye ile Özbekistan arasındaki kültürel mesafenin ölçümü yapılmıştır. Türkiye için bu çalışmada kullanılan Hofstede kültür boyutlarına karşılık gelen değerler saptanmıştır (www.geert-hofstede.com/hofstede_dimensions.php, 03.02.2011). Özbekistan'ın hesaplanmamış Hofstede değerleri için de bir kestirim yöntemi kullanılmıştır. Buna göre Özbekistan ile aynı ülke grubunda (Orta Asya) yer alan ve Hofstede değerlerine sahip diğer ülkelerin her bir boyut için ortalaması, Özbekistan'ın Hofstede kültür boyutlarına karşılık gelen değerler olarak kabul edilmiştir. Ülke grupları belirlenirken Dünya Atlası'ndan (2010) faydalanılmıştır. Bu tarz bir kestirim yöntemine literatürde Benito vd. (1992) ile Ojala vd. (2009)'nin çalışmalarında da rastlanmaktadır. Formül (1)'e göre iki ülke arasındaki her bir kültür boyutunun farklarının karesi, endeksin her bir boyutunun varyans değerlerine bölünmüştür. Elde edilen toplam, 4'e bölünerek boyutların ortalaması hesaplanmıştır. Kullanılan varyans değerleri (*V_i*) Ilgaz Sümer (2011) tarafından yapılan çalışma kapsamında analiz edilen ülkelerin ilgili kültür endeks değerlerinden hesaplanmıştır. Sonuç olarak iki ülke arasındaki kültürel mesafe (*CD_j*) 0.51 olarak bulunmuştur.

Formül (2)'de de, Türkiye ile Özbekistan arasındaki uzaklığın dil, din, endüstriyel gelişmişlik seviyesi, eğitim ve politik sistem faktörleri üzerinden hesaplaması yapılmıştır. Ülkeler arasındaki psikolojik mesafenin adı geçen faktörler üzerinden belirlenebilmesi amacıyla Dow tarafından hazırlanarak ilgili konuda çalışma yapacak araştırmacılara sunulmuş olan veri setlerine başvurulmuştur. Bu veri setlerinde ilk iki faktör olan dil ve din, her biri 5 noktalı değerlendirme ölçeğinden (5-point scale) oluşan 3 parametre ile ölçülmüştür. Bu 3 parametre, yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile tek bir faktöre indirgenerek toplam formülündeki uyarıcı faktör değerleri ortaya çıkmıştır. Dil faktörü açısından Türkiye ile Özbekistan arasındaki endeks değerlerinin farkı 0.43 iken din faktörü açısından bu fark 0.26 olarak hesaplanmıştır. Üçüncü faktör olan endüstriyel gelişmişlik seviyesi, her biri iki ülke arasındaki enerji tüketimi, gayri safi yurtiçi hâsıla gibi bir takım farklara dayalı 9 parametre ile ölçülmüştür. Bu 9 parametre, yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile tek bir faktöre indirgenerek toplam formülündeki uyarıcı faktör değerleri ortaya çıkmıştır. Endüstriyel gelişmişlik seviyesi faktörü açısından Türkiye ile Özbekistan arasındaki endeks değerlerinin farkı 0.11 olarak hesaplanmıştır. Dördüncü faktör olan eğitim seviyesi, her biri iki ülke arasındaki okur-yazar oranı, farklı kademelerde kayıtlı olan öğrenci sayısı gibi bir takım farklara dayalı 3 parametre ile ölçülmüştür. Bu 3 parametre, yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile tek bir faktöre indirgenerek toplam formülündeki uyarıcı faktör değerleri ortaya çıkmıştır. Eğitim seviyesi faktörü açısından Türkiye ile Özbekistan arasındaki endeks değerinin farkı 0.44 olarak hesaplanmıştır. Beşinci faktör olan politik sistemin saptanmasında da, her biri iki ülke arasındaki POLCON V, POLITY IV gibi çeşitli ölçeklere bağlı olarak belirlenen farklara dayalı 4 parametre kullanılmıştır. Bu 4 parametre, yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile tek bir faktöre indirgenerek toplam formülündeki uyarıcı faktör değerleri ortaya çıkmıştır. Politik sistem faktörü açısından Türkiye ile Özbekistan arasındaki endeks değerinin farkı 1.29 olarak hesaplanmıştır. Formül (2)'ye göre iki ülke arasındaki her bir faktör boyutunun farklarının karesi, endeksin her bir boyutunun varyans değerlerine bölünmüştür. Elde edilen toplam, 5'e bölünerek boyutların ortalaması hesaplanmıştır. Kullanılan varyans değerleri (V_i) Ilgaz Sümer (2011) tarafından yapılan çalışma kapsamında analiz edilen ülkelerin ilgili psikolojik mesafe faktör değerlerinden hesaplanmıştır. Sonuç olarak iki ülke arasındaki mesafe (D_{index_j}) 3.74 olarak bulunmuştur.

Formül (3), Türkiye ile Özbekistan arasındaki zaman farkının hesaplanmasında kullanılmıştır. Öncelikle iki ülke arasındaki saat dilimi farkı "Evrensel Saat Koordinatı" (UTC)'na göre belirlenmiştir. Buna göre saat farkı

2 olarak hesaplanmış ve bu farkın karesi alınarak varyans (V_{ZF}) değerine bölünmüştür. V_{ZF} değerinin hesaplanmasında da Ilgaz Sümer (2011) tarafından yapılan çalışma kapsamında analiz edilen ülkelerin Türkiye ile olan zaman farkı değerleri kullanılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye ile Özbekistan arasındaki zaman farkı değeri ($ZamanFarkı_i$) 0.96 olarak hesaplanmıştır.

Formül (4)'de de, Türkiye ile Özbekistan arasındaki tarihsel bağ uzaklığı hesaplanmıştır. İki ülke arasındaki tarihsel bağın belirlenmesinde kullanılacak olan ölçütleri saptarken Hotho (2009) tarafından yapılmış olan çalışmadan yola çıkılmıştır. Buna göre ülkeler ile olan bağlar; toprak sahipliği, himaye bölgesi, hilafeten bağlı yerler, Osmanlı donanmasının ya da ordusunun değişik sürelerde bulunduğu ülkeler vb. ilişkiler ya da tarihsel ilişkiler açısından hiç bahsi geçmeyen ülkeler olarak sınıflandırılmış ve kodlamaları yapılmıştır. Toprak sahipliği için en küçük uzaklığı temsil eden "0" değeri ($TB_j=0$), himaye bölgesi, hilafeten bağlı yerler, donanma veya ordunun değişik sürelerde bulunduğu ülkeler vb. ilişkiler için "1" değeri ($TB_j=1$), tarihsel ilişkiler açısından ilişki olmayan ülkeler için de en büyük uzaklığı temsil eden "2" değeri ($TB_j=2$) kodlanmıştır. Buna göre, Türkiye ile Özbekistan arasındaki tarihsel bağ uzaklık değeri "1" olarak belirlenmiştir. Bu değer karesi alınarak varyans (VTB) değerine bölünmüştür. VTB teriminin hesaplanmasında da Ilgaz Sümer (2011) tarafından yapılan çalışma kapsamında analiz edilen ülkelerin tarihsel bağ uzaklık değerleri kullanılmıştır. Sonuç olarak Türkiye ile Özbekistan arasındaki tarihsel bağ uzaklığı ($TarihselBağUzaklığı_i$) 1.35 olarak hesaplanmıştır.

Son olarak, formül (5) kullanılarak iki ülke arasındaki psikolojik mesafe ($PDindex_j$) hesaplanmıştır. Türkiye ile Özbekistan arasındaki bu mesafe 2.69 olarak bulunmuştur.

Tablo 13, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafeleri göstermektedir. İlgili tablo, ülkelerin Türkiye'ye psikolojik mesafe boyutundaki uzaklığını ve yakınlığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Tablo 13. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye İle Olan Psikolojik Mesafelerine Göre Yakından Uzağa Doğru Sıralanması

Ülke	Psikolojik Mesafe Endeksi
Azerbaycan	2.02
Kazakistan	2.36
Özbekistan	2.69
Kırgızistan	2.76
Türkmenistan	3.09

Tablo 13'den de görüleceği üzere, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye'ye psikolojik mesafe açısından en yakın olan ülke Azerbaycan, en uzak olan ülke ise Türkmenistan'dır. Ülkelerin Türkiye'ye olan yakınlıklarını ve uzaklıklarını çeşitli nedenlere dayalı olarak açıklamak mümkündür.

5. Sonuç ve Öneriler

Bugüne kadar diğer ülke pazarlarında faaliyette bulunmamış bir işletmenin bir diğer ülke pazarına giriş kararı, içerdiği belirsizlik nedeniyle riskli bir karar olarak algılanmaktadır. Uluslararası pazarlar hakkında yeterli bilgisi olmayan tecrübesiz bir işletmenin çağın gereği olan uluslararasılaşmayı başlatmak için kendisine psikolojik açıdan yakın pazarlar seçmesi, uluslararası pazarların riskini azaltacak bir uygulama olacaktır.

Türkiye'nin son yıllardaki dış ticareti incelendiğinde, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile önemli düzeyde bir işbirliği içinde olduğu görülmektedir. Bu işbirliğinin kökenlerine inildiğinde ise ortak değerler ile adı geçen ülkeleri ilk tanıyan devletlerin başında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yer alması ile karşılaşılmaktadır (Alagöz vd. 2004).

Türkiye işletmeleri için psikolojik yakınlıktan söz edildiğinde akla hemen aynı dilin konuşulduğu, yakın tarihi ve kültürel bağları olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gelmektedir. Dolayısıyla uluslararası pazarlar hakkında bilgi ve tecrübesi olmayan bir işletmenin, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile uluslararasılaşmayı başlatması uygun bir karar gibi gözükmemektedir. Ancak araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı gibi, Türkiye ile tüm Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafe aynı değildir. Türkiye'ye psikolojik açıdan en yakın Orta Asya Türk Cumhuriyeti 2.02 değeri ile Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ı sırasıyla Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan izlemektedir. Buna göre; diğer ülke pazarları hakkında yeterli bilgisi ve tecrübesi olmayan bir Türkiye işletmesinin ülkeye psikolojik açıdan en yakın ülke konumunda olan Azerbaycan pazarı ile başlaması ve sırasıyla diğer ülke pazarlarında faaliyette bulunmaya başlaması uygun olabilecektir.

Ülkelerin Türkiye'ye olan psikolojik mesafeleri ile bu ülkeler ile olan dış ticaret faaliyetleri birlikte değerlendirildiğinde çeşitli sonuçlara ulaşmak mümkündür. Türkiye'ye en yakın ülke olan Azerbaycan ile dış ticaret faaliyetleri incelendiğinde, bu yakınlığın ithalat ve ihracat faaliyetlerinde de etkisini gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Nitekim, Türkiye'nin 2011 yılında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne ihracat faaliyetleri incelendiğinde, psikolojik mesafe olarak Türkiye'ye en yakın ülke olan Azer-

baycan'ın ihracat sıralamasında da en başta yer aldığı göze çarpmaktadır. İhracatta birinci sırada yer alan ülkenin ithalat faaliyetlerinde de diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden gerçekleştirilen ithalat faaliyetleri sıralamasında ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. 2011 yılında Azerbaycan'ın dış ticaretinde yer alan ilk beş ülkeden birinin Türkiye olmasının nedenini iki ülke arasında psikolojik mesafe açısından var olan yakınlığa bağlı olarak açıklamak mümkün olabilecektir. İki ülke arasında özellikle saat farkının az olması, dinsel boyuttaki yakınlık vb. psikolojik mesafenin düşük olmasında etkili olmaktadır.

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafe sıralamasında en son sırada yer alan ülke ise Türkmenistan (3.09) dır. Türkiye'nin Türkmenistan'a olan ihracat faaliyetleri incelendiğinde, diğer Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye'ye psikolojik mesafe boyutunda en uzak olan ülkenin; 2011 yılında Azerbaycan'dan sonra en çok ihracat yapılan Orta Asya Türk Cumhuriyeti olarak ikinci sırada yer aldığı, aynı yılda Türkiye ithalatındaki payının ise %6.78 olduğu görülmektedir. Bu da Türkmenistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye ithalatındaki payı sıralamasında dördüncü sırada yer alması anlamına gelmektedir. Türkiye'ye psikolojik mesafe açısından en uzak Orta Asya Türk Cumhuriyeti olan Türkmenistan'ın 2011 yılında en çok ihracat yapılan ülkelerden biri olmasını O'Grady vd. (1996)'nin çalışmasına dayalı olarak açıklamak mümkün olabilecektir. Araştırmacılar, çalışmalarında karar vericilerin psikolojik mesafe açısından uzak olan bir pazarı yakın, yakın olan bir pazarı da uzak olarak algılayabileceklerinden söz etmektedirler. Bu durum *psikolojik mesafe paradoksu* olarak adlandırılmaktadır. Psikolojik mesafe paradoksuna göre; Türkiye'nin Türkmenistan ile her ne kadar psikolojik mesafesi uzak olsa da, ilgili pazarın Türkiye'deki karar vericiler tarafından yakın bir ülke olarak algılanması söz konusu olabilecektir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türkiye ile olan psikolojik mesafelerine göre yakından uzağa doğru incelendiğinde ikinci sırada Kazakistan (2.36), üçüncü sırada Özbekistan (2.69), dördüncü sırada da Kırgızistan (2.76) yer almaktadır. 2011 yılı dış ticaret verileri ile ilgili ülkelerin Türkiye ile olan psikolojik mesafe uzaklıkları birlikte değerlendirildiğinde iki veri grubunun birbirlerini desteklediği, anlamsal açıdan birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenebilecektir.

Ekonomik açıdan büyümeyi hedefleyen ve dünya ile entegrasyon çabalarını her geçen gün biraz daha arttırmakta olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafelerin de hesaplanması bir diğer araştırma konusu olabilecektir. Bu şekilde, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin

uluslararasılaşma çabasında olan işletmelerine yarar sağlayacak ihracat stratejileri geliştirilebilecektir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin, Türkiye Cumhuriyeti de dahil, birbirlerine olan psikolojik uzaklıklarının belirlenmesi, ülkelerdeki tecrübesiz işletmelere en uygun uluslararasılaşmayı başlatacak en doğru ülke pazarının hangisi olduğunun saptanması açısından önemlidir.

Kaynaklar

- Alagöz, Mehmet, Sinem Yapar ve Ramazan Uçtu (2004). "Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açından Bir Yaklaşım". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12: 59-74.
- Andersen, Otto (1993). "On the Internationalization Process of Firms: A Critical Analysis". *Journal of International Business Studies* 24 (2): 209-231.
- Azərbaycan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, 2011. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.
- Beckerman, W. (1956). "Distance and the Pattern of Intra-European Trade". *The Review of Economics and Statistics* 38 (1): 31-40.
- Benito, Gabriel R. G. ve Geir Gripsrud (1992). "The Expansion of Foreign Direct Investments: Discrete Rational Location Choices Or A Cultural Learning Process?". *Journal of International Business Studies* 23 (3): 461-476.
- Bilkey, Warren J. (1978). "An Attempted Integration of the Literature on the Export Behavior of Firms". *Journal of International Business Studies* 9 (1): 33-46.
- Bilkey, Warren J. ve George Tesar (1977). "The Export Behavior of Smaller-Sized Wisconsin Manufacturing Firms". *Journal of International Business Studies* 8 (1): 93-98.
- Cairncross, Frances (1997). *The Death of Distance: How Revolution is Changing Our Lives*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Cavuşgil, S. Tamer, Gary Knight, John R. Reisenberger (2012). *International Business: The New Realities*. 2. Baskı, Upper Saddle River, New Jersey: Pearson.
- Dow, Douglas ve Sonia Ferencikova (2007). "The Measurement and Impact of Psychic Distance: Testing a New Scale on FDI in Slovakia". *European International Business Academy: Catania*. December .
- Dow, Douglas ve Amal Karunaratna (2006). "Developing a Multidimensional Instrument to Measure Psychic Distance Stimuli". *Journal of International Business Studies* 37 (5): 578-602.
- Dünya Atlası 2010*. İstanbul: Boyut Yay.
- Evans, Jody ve Felix T. Mavondo (2002). "Psychic Distance and Organizational Performance: An Empirical Examination of International Retailing Operations". *Journal of International Business Studies* 33 (3): 515-532.

- Forsgren, M. (2002). "The Concept of Learning in the Uppsala Internationalization Process Model: A Critical Review". *International Business Review* 11 (3): 257-277.
- Gülse Bal, Sibel, Rüştü Yayar, Osman Karkacier (2009). "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerine Genel Bir Bakış". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4 (1): 1-23.
- Hotho, Jasper J. (2009). *Internationalization Decisions: The Effects of Country Similarities and Familiarity Perceptions*. Doktora Tezi. Hollanda: Groningen Üniversitesi.
- Ilgaz Sümer, Selay (2011). *Uluslararası Pazarlamada Psikolojik Mesafe ve Ürün Stratejileri Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Johanson, Jan ve Jan-Erik Vahlne (1990). "The Mechanism of Internationalisation". *International Marketing Review* 7 (4): 11-24.
- , (1977). "The Internationalization Process of the Firm- A Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments". *Journal of International Business Studies* 8 (1): 23-32.
- Johanson, Jan ve Finn Wiedersheim-Paul (1975). "The Internationalization of the Firm-Four Swedish Cases". *Journal of Management Studies* 12 (3): 305-322.
- Johnson, Debra ve Colin Turner (2003). *International Business*. London: Routledge.
- Kazakistan Ülke Raporu, 2012.*
- Kırgızistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, 2011.* Bışkek Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.
- Knight, Gary A. ve S. Tamer Çavuşgil (1996). "The Born Global Firm: A Challenge To Traditional Internationalization Theory". *Advances in International Marketing* 8: 11-26.
- Kogut, Bruce ve Harbir Singh (1988). "The Effect of National Culture on the Choice of Entry Mode". *Journal of International Business Studies* 19 (3): 411-432.
- Nordstrom, K.E. ve J.E. Vahlne (1994). "Is the Globe Shrinking? Psychic Distance and the Establishment of Swedish Sales Subsidiaries During the Last 100 Years", *International Trade: Regional and Global Issues*. Ed. M. Landeck. New York: Palgrave Macmillan.
- O'Grady, Shawna ve Henry W. Lane (1996). "The Psychic Distance Paradox". *Journal of International Business Studies* 27 (2): 309-333.
- Ojala, Arto ve Pasi Tyrväinen (2009). "Impact of Psychic Distance to the Internationalization Behavior of Knowledge-Intensive SMEs". *European Business Review* 21 (3): 263-277.
- Özbekistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, 2011.* Taşkent Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.

- Solak, Fahri (2003). “Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi”. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 18 (1): 69-96.
- Sousa, Carlos M. P. ve Frank Bradley (2005). “Global Markets: Does Psychic Distance Matter?”. *Journal of Strategic Marketing* 13 (1): 43-59.
- Uzun Kocamış, Tuğçe, Serdar Kuzu ve Emre Aksu (2012). “Orta Asya’daki Ekonomik Gelişmeleri Bağlamında Türkiye’nin Kazakistan İle İlişkilerine Genel Bir Bakış”. *International Conference on Eurasian Economies*. Almaty, Kazakhstan. 264-267.
- Wall, Stuart ve Bronwen Rees (2004). *International Business*. 2. Baskı. London: Prentice Hall.

İnternet Kaynakları

- www.geert-hofstede.com/hofstede_dimensions.php [Erişim: 03.02.2011]
- www.mbs.edu/home/dow/research/ [Erişim: 17.01.2011]
- www.tuik.gov.tr [Erişim: 20.12.2012]
- www.wto.org/English/news_e/pres/z-elpr658_e.htm [Erişim: 06.02.2013]

Psychic Distance Between Turkey and Central Asian Turkish Republics

Selay Ilgaz Sümer*

M. Mithat Üner**

Abstract

Psychic distance has an important role in selecting the country markets and determining the suitable strategies for these markets. This study was conducted to examine the import and export activities between Turkey and Central Asian Turkish Republics and to understand the psychic distance between these countries and Turkey. As a result of the investigation it was found that Azerbaijan is the closest and Turkmenistan is the farthest country to Turkey. It is believed that the study will contribute to the literature of the Turkish World by examining the commercial activities between Turkey and related countries from the perspective of psychic distance.

Keywords

Turkey, Central Asian Turkish Republics, internationalization, import, export, psychic distance

---

* Dr., Baskent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Management - Ankara / Turkey
silgaz@baskent.edu.tr

** Prof. Dr., Gazi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Management - Ankara / Turkey
mithatuner@gazi.edu.tr

Психологическая дистанция между Турцией и тюркскими республиками Центральной Азии

Селай Ылгаз Сюмер*

М. Митхат Юнер**

Аннотация

Психологическая дистанция играет важную роль в процессе принятия решения руководства о выборе рынка стран для осуществления коммерческой деятельности и определении стратегий действий на этих рынках. Это исследование призвано изучить процессы импорта и экспорта между Турцией и странами Центральной Азии, а также показать психологическую дистанцию между соответствующими государствами. В результате исследования установлено, что наиболее близкой с психологической точки зрения страной к Турции является Азербайджан, а наиболее удаленной – Республика Туркменистан. Работа рассматривает коммерческую деятельность между Турцией и тюркскими государствами Центральной Азии с психологической точки зрения и таким образом, вносит определенный вклад в научное изучение тюркского мира.

Ключевые слова

Турция, тюркские республики Центральной Азии, интернационализация, импорт, экспорт, психологическая дистанция

---

* док. университет Башкент факультет экономических и административных наук, кафедра менеджмента – Анкара / Турция
silgaz@baskent.edu.tr

** док. университет Гази, факультет экономических и административных наук, кафедра менеджмента – Анкара / Турция
mithatuner@gazi.edu.tr

Realpolitik and Jihād: Najm al-Dīn Ilghāzī's Relations with the Early Crusader States

Selīm Tezcan*

Abstract

This study evaluates the policies of the Artukid emir of Mardin and Aleppo, Najm al-Dīn Ilghāzī, against the Crusader states. In the literature, Ilghāzī is commonly regarded as an emir who won a victory against the Franks of Antioch, but then wasted the golden opportunity to take it for lack of vision. On the other hand, on account of this policy that was directed at preserving his interests and included collaborating with Franks, it is rejected that his clashes with them could be regarded as jihād. This study first shows that the emir's strategies were consistent and directed at certain practical aims from the start, and that his "failure" to attempt taking Antioch stemmed from a judicious strategy. The second part argues that although Ilghāzī thus applied a pragmatic policy and sometimes collaborated with the Franks, this did not necessarily prevent him from regarding his clashes with them as jihād.

Keywords

Ilghāzī, Artukids, Mardin, Aleppo, Franks, Crusader States, jihād, ghazā

Ilghāzī himself was only an uncouth boor (*soudard grossier*), incapable of political conceptions. Satisfied and proud of his victory, his massacres, his booty, he began to drink, not finding anything better to do than celebrating his success with his Turkomans in monstrous orgies (Grousset 1934-1936: I, 560).

---

* Bilkent University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of History – Ankara / Turkey
selimt@bilkent.edu.tr

This is a rather colorful though hardly accurate portrayal of Najm al-Dīn Ilghāzī, the Artukid Lord of Mardin (1108-1122) and Aleppo (1118-1122), after he had annihilated almost the entire Frankish army of Antioch in an important battle near Balat in Syria. Amongst the dead was the army's leader, Roger of Salerno, regent of Antioch. This battle became known as the Battle of Ager Sanguinis (Field of Blood) on account of the huge loss the Franks suffered. Because Ilghāzī did not proceed to attack Antioch after this victory, the French scholar Grousset is calling his political acumen into question in the passage above. Elsewhere Grousset returns to Ilghāzī's family the Artukids, who at various times held Mardin, Aleppo, Hisn Kaifa, Harput and Diyarbakr, and comments on the same lines about their role in the development of a "Counter-Crusade":

The Artukids remained a dynasty that was too purely feudal, without a political spirit, and that did not know how to profit from its military successes to build. The situation changed when a veritable chief, the *atabek* Zengī, united to the realm of Mosul that of Aleppo; and it is here that really begins the work of the Muslim conquest (Grousset 1934-1936: III, xx-xxi).

There are two components in Grousset's view, which have been largely shared by later scholars, although they have been somewhat kinder to Ilghāzī. Firstly, he is usually regarded as a rather pale precursor of later leaders like Zangī, Nūr al-Dīn or Saladin. Ilghāzī is credited with having won a great victory against the Franks of Antioch, but then, because of a lack of political and strategic vision, failed to launch an ambitious jihād campaign to drive them out completely, whittling away the rest of his time and energies in insignificant operations or unnecessary adventures into remote lands like Georgia. Hillenbrand, for example, asserts that Ilghāzī "failed signally to follow up either the politico-military or the psychological advantages which he had gained. Instead, he basked in glory and then dissipated his energies in a series of minor military operations" (Hillenbrand 1981: 287). Even Khalīl, who calls the emir a "powerful leader, far-sighted in military matters, who was able... to lead the movement of jihād for five years" (Khalīl 1980: 262), deplors his failure to take Antioch and rise to the rank of a Zangī or a Saladin (see also Hillenbrand 1981: 275, 280, 1999: 109-10, Khalīl 1980: 248-49, 275-77, Runciman 1965: II, 155).

Secondly, Ilghāzī's concern with jihād or "Counter-Crusade" is called into question, both in respect of his assumed failure to attack Antioch and because he followed a very pragmatic policy. This was directed at the

preservation of his interests and possessions, the consolidation of his position in Aleppo and the preservation of the balance of power; he did not even flinch from collaborating with the Franks against Muslims when he saw it was necessary. Together with the fact that he is reported to have exhorted his troops for jihād only once, all these factors are taken to mean that he had no real personal concern with jihād —apart from occasional opportunistic use of it for practical purposes (Sivan 1968: 41, Hillenbrand 1981: 286-87, Köhler 1991: 140-44, Asbridge 1997: 309). This issue is important as it concerns the more general question of the compatibility of pursuing *realpolitik*, striving to preserve or increase one's possessions and interests and even collaborating with the "infidel" on the one hand, and subscription to the ethos of *ghazā* and jihād on the other. The debates around the Ottoman *ghazā* thesis are a case in point (Köprülü 1992, Wittek 2012, Lindner 1983, Jennings 1986, Káldy-Nagy 1979-80, İnalçık 1980, Kafadar 1995, Lowry 2003, Darling 2000, 2011). In particular, the answer to this question can shed light on the understanding of jihād in the first half of the twelfth century, before the development of what is known as the jihād movement during the times of Nūr al-Dīn and Saladin (Sivan 1968: 59-87, 93-124).

In the study I shall begin by considering the first point, and attempt to rehabilitate Ilghāzī as a strategist. I shall argue that Ilghāzī did not simply encounter a chance to drive out the Franks but then fail to exploit it because of his lack of vision. Instead he followed a clear and consistent strategy, both immediately before and especially after his victory at the battle of Ager Sanguinis. What he was continuously trying to do was to preserve the western line of defense between Aleppo and Antioch that lay beyond the natural barrier of Jabal-Ṭal'at and included the castles of A'zāz, Zardanā and al-Athārib. That was the most he could hope to accomplish in the circumstances. This aspect of Ilghāzī's campaigns has been pointed out by Thomas Asbridge in his insightful studies of the Battle of Ager Sanguinis (1997) and the Early Principality of Antioch (2000), but his focus throughout was on the Latin side, and no previous student of Artukid history seems to have discerned the full significance and implications of these observations for Ilghāzī's career and proceeded to use them to reevaluate the emir's strategy.

After having shown that Ilghāzī applied well-defined policies throughout, realistic and consistent, I shall come to the related second and main question of the paper: if all Ilghāzī did was to try to protect his interests and possessions in the system of constantly shifting alliances and enmities in

early twelfth-century Syria, can we state that he waged “jihād” against the Franks, or believed that he was doing so? Here I shall respond in the affirmative and argue that although Ilghazi pursued strictly pragmatic policies throughout, directed at preserving his independence, refrained from attempting to take Antioch, and collaborated with the Franks on occasion, this did not necessarily prevent him, and does not prevent us, from evaluating what he did as jihād whenever he clashed with the Franks. I shall point out the necessity of examining what Ilghāzī and his Turkomans themselves might have understood by jihād, and question whether they really regarded it as a “Counter-Crusade” that would involve the subordination of all other interests to an onslaught against the Frankish invaders. As an arguably relevant analogy I shall refer to how nomads of the early Ottoman *beylik*, not altogether dissimilar to Ilghāzī’s Turkomans, apparently saw no conflict between ghazā and practices such as allying with Christians, attacking Muslims and gaining earthly profit.

Apart from this analogical reasoning, I shall make use of the hints provided by Arabic chronicles contemporary to Ilghāzī as to how he could have viewed his struggles with the Franks, also tackling the issue of why he might have dropped—if he really did—the idea of exhorting his troops to jihād after its apparent success at the Battle of Ager Sanguinis. Evidence specifically concerned with Ilghāzī is not sufficient however, since Ilghāzī’s approach to ghazā and jihād cannot be handled in isolation from the Turkoman ghāzī circle to which he belonged as a typical nomadic chieftain. So, to place him in a wider context, I shall also dwell on the naming practices of his family, the Artukids, and more importantly on the Turkish epic, the *Dānismendnāme*, a collection of traditions going back the late eleventh and early twelfth centuries and recounting the heroic exploits of the ghāzīs conquering Anatolia at that time. This work, which will provide us with some useful insights into the mentality of these circles, has further relevance for the subject insofar as it seems to have included some Turkoman followers of the Artukids among its original narrators and audience. Among other things, I shall show how the ghāzīs in the epic saw no conflict between gathering earthly profit in the form of booty on the one hand, and ghazā on the other—a finding that reflects on how Ilghāzī might have regarded his occasional conflicts with the Franks as ghazā, while pursuing an unflinching *realpolitik* to maintain and increase his interests and possessions.

Considering the first of these two points, we observe a practical, strategically oriented way of thinking throughout Ilghāzī’s career, both in his

dealings with the Seljukids of Persia and after his consent to take over Aleppo. As long as the Seljukids tried to re-establish their control over the Jazīra and Syria by launching one expedition after another to the west, Ilghāzī either remained in a passive role, merely dispatching a small contingent, or actively collaborated with the Franks against them just like the *atabek* of Damascus and the former rulers of Aleppo. Of course, through this policy he contributed to the entrenchment of the Frankish occupation of North Syria (Hillenbrand 1981: 263, 291-92), but this was a price that had to be paid if he wanted to consolidate his own position in the Jazīra. Nevertheless, the cessation of Seljukid expeditions after the debacle of 1115 meant that the local emirs, including Ilghāzī, found themselves deprived of external support against the Franks, who proceeded to take advantage of this situation by gradually encircling Aleppo. Then Ilghāzī took up the defense of the city, seeing there was no one else in a position to do so, and that the fall of the city might entail grave consequences as far as his own lands were concerned. Nevertheless, after taking the city he continued this pragmatic approach and stuck to certain limited and well-defined goals, launching campaigns to protect the borders of Aleppo and refraining from any attempts to capture Frankish Antioch. To see all this, we shall now quickly trace the events of Ilghāzī's career, with an emphasis on how he practiced precisely directed strategies.

In 1110, not long after Ilghāzī had acquired Mardin, there began the series of great Seljukid expeditions, led by the governors of Mosul and finally by the lord of Hamadān, which were to last for the next five years. These were directed not only against the Franks, as they purported to be, but were also meant to restore central control over local emirs like Ilghāzī, who had become practically independent in the western lands of the Seljukid empire by taking advantage of the period of interregnum following Malik-Shāh's death in 1092. Aware of this situation, Ilghāzī only took part in the first expedition and refrained from participating in the others, sending a small contingent at most (Ibn al-Qalānīsī 1932: 101-5, Ibn al-ʿAdīm 1884: 595-97, Ibn al-Athīr 2006: 156-57, Matthew of Edessa 1993: 203-6, Anonymous Syriac 1933: 82-3, Fulcher of Chartres 1969: 197-99, William of Tyre 1943: I, 472-74, Albert of Aachen 2007: 788-99). It was for this reason, and perhaps also because Ilghāzī had secretly collaborated with the Franks (Michael the Syrian 1899-1910: III, 216-17), that the leader of the fourth expedition, Aksungur ibn Bursuki, attacked the lands of Mardin. He was thoroughly defeated as a result by Ilghāzī, who thus went into open rebellion against the sultan. The latter did not fail to take notice of this, and sent Bursuk ibn Bursuk, the lord of Hamadān, with the express

orders to subdue Ilghāzī and his father-in-law, Tughtekin of Damascus. Against this common threat Ilghāzī and Tughtekin swore oaths of alliance with Roger of Salerno, regent of Antioch, and they were joined in this alliance by the regent and the commander of Aleppo. After the Muslim leaders successfully denied Bursuk entry to Aleppo, they went to join the Franks at Apamea against Bursuk's army at Shaizar. The latter feigned retreat and returned after the dispersal of the allies to devastate the region, but was severely defeated by the regent of Antioch (Ibn al-Athīr 2006: I, 166-68, 172-74, Ibn al-ʿAdīm 1884: 607-610, Usāma ibn Munqidh 1987: 101-106, 120, 149, Michael the Syrian 1899-1910: III, 216-17, Matthew of Edessa 1993: 215-16, 218-19; Fulcher of Chartres 1969: 210-14, Albert of Aachen 2007: 852-57, Walter the Chancellor 1999: 86-106, William of Tyre 1943: I, 500-501, 503-5).

This disaster put an end to the series of expeditions sent by the Seljukids of Persia against the Franks and local Muslim emirs, and the latter achieved full de-facto independence from the Seljukid court. But Ilghāzī's satisfaction with this situation came to an end a few years later when, among other emirs, he was consulted about bringing succor to Aleppo against the Franks. The latter had now begun to take full advantage of the end of the Seljukid protectorate over Syria, as well as of the ravaged, impoverished and politically divided state of Aleppo, to work towards its capture. Accordingly they gradually encircled the city by seizing the castles around it one by one (Grousset 1934-36: I, 548-49, Asbridge 2000: 88). Hillenbrand considers Ilghāzī's consent under these circumstances to undertake the rule and defense of Aleppo as a serious blunder, not much different from his later arguably foolhardy acceptance of the summons to help against the Georgians (Hillenbrand 1981: 267). Yet, it was probably not merely out of rash eagerness that Ilghāzī agreed to take over Aleppo, as is also demonstrated by the reluctance he displayed in doing so. Stemming from the impoverished state of the city and the consequent difficulty of defending it against the Franks, this reluctance even went so far as to make him offer the rule of Aleppo to Tughtekin, his father-in-law (Ibn al-Furāt: 2, f.10b-11a, cited in Khalīl 1980: 239 n1). Neither the *atabek* of Damascus nor any other local emir in the region was in a position to undertake the task however, while Ilghāzī could use the economic resources and Turkomans of Diyār Bakr for the purpose. In this situation he had hardly any other option than to take over Aleppo, for its capture by the Franks might have tilted the power balance of the region in such a way as to enable them to threaten his interests even in Diyār Bakr (Stevenson 1907: 109, Grousset 1934-36: I, 549-50, III: xx-xxi, Cahen 1940: 284, Elisséeff

1967: II, 318). This was because the city was the pivot of a political map where Muslim Egypt, Damascus, Aleppo, Anatolia and the Eastern Jazīra were balanced by the Kingdom of Jerusalem, the county of Tripoli, the Principality of Antioch and the County of Edessa. The capture of Aleppo by the Franks could lead therefore to a significant strengthening of the Frankish position in northern Syria and, by extension, in Edessa (Runciman 1965: 2, 134-35; Gibb 1969: 449-50, Hillenbrand 1981: 267).

To prevent this from happening, Ilghāzī collected a large army of Turko-mans from Diyār Bakr and invaded the Principality of Antioch. He inflicted a crushing defeat upon its forces on 26 June 1119, the regent Roger being killed in the battle. Between this victory and a second, inconclusive battle fought in mid-August with Baldwin of Jerusalem, Ilghāzī refrained from attacking Antioch, merely allowing his troops to raid its territory in small groups (Ibn al-ʿAdīm 1984: 616-22, Ibn al-Furāt: 2, f.25a-26b, cited in Khalīl 1980: 242, Usāma ibn Munqidh 1987: 148-49, Ibn al-Athīr 2006: I, 204-5, Al-ʿAzīmī 1988: 34-5, Ibn al-Qalānīsī 1932: 159-61, Matthew of Edessa 1993: 223-24, Anonymous Syriac 1933: 88, Michael the Syrian 1899-1910: III, 204-5, Bar Hebraeus 1982: 2, 356, Fulcher of Chartres 1969: 227-30, Orderic Vitalis 1978: VI, 104-9, Walter the Chancellor 1999: 110-32, 136-56, William of Tyre 1943: I, 528-35). Not surprisingly, the emir has been taken to task by many contemporary and modern historians for failing to attack Antioch while it was in a vulnerable position after the Frankish debacle. Ibn al-Qalānīsī and Ibn al-ʿAdīm criticize him for allowing his troops to disperse in search of plunder and failing to attack Antioch as it lay prostrate before King Baldwin's arrival. Usāma ibn Munqidh even claims that after his victory Ilghāzī fell to drinking wine and entered one of his habitual periods of intoxication that lasted until the arrival of King Baldwin's forces in Antioch. As a result he lost the opportunity of attacking the city. This critical point of view has also been adopted by many scholars (Stevenson 1907: 104, Süsseim 1960: 1118, Sevim 1962b: 678, 691, Runciman 1965: II, 155, Nicholson 1969: 413, Khalīl 1980: 248, Vāth 1987: 78-9, Usta 2002a: 368 and 2002b: 473). Reflecting the general tenor of the criticisms, Hillenbrand attributes Ilghāzī's "failure" to attack Antioch to his lack of an "overall strategy," a "master plan," in contrast to a Zangī or a Nūr al-Dīn (Hillenbrand 1981: 277-78).

But once again these evaluations perhaps underestimate Ilghāzī as a strategist. In fact Ilghāzī's "failure" to attempt an attack on Antioch after the Battle of Ager Sanguinis seems to have been the product of a well thought-

out decision. To begin with, his target from the start had been different: far from being in a drunken stupor for two months between the two battles, he concentrated his efforts on successfully taking the two strategically important castles of al-Athārib and Zardanā (Ibn al-ʿAdīm 1984: 616-22, Ibn al-Furāt: 2, f.25a-26b, cited in Khalīl 1980: 242, Usāma ibn Munqidh 1987: 148-49, Ibn al-Athīr 2006: I, 204-5, Al-ʿAzīmī 1988: 34-5, Ibn al-Qalānīsī 1932: 159-61, Matthew of Edessa 1993: 223-24, Anonymous Syriac 1933: 88, Michael the Syrian 1899-1910: III, 204-5, Bar Hebraeus 1982: 2, 356; Fulcher of Chartres 1969: 227-30, Orderic Vitalis 1978: VI, 104-9, Walter the Chancellor 1999: 110-32, 136-56, William of Tyre 1943: I, 528-35). Previously, the possession of these castles by the Franks had brought the frontier of the Principality of Antioch dangerously close to Aleppo, that is, to the east of the natural boundary constituted by the hilly, arid region of Jabal ʿĀlat. Although the battle with Baldwin's army at Tall Dānīth put an end to further conquests, Ilghāzī did succeed in holding on to these castles and thereby securing the safety of Aleppo (Asbridge 1997: 309-13, 316).

Moreover, Ilghāzī must also have taken notice of the fact that taking and holding Antioch, even in its relatively vulnerable state, would have been difficult. The prospect of Frankish reinforcements led by the king of Jerusalem (even though it took them around six weeks to arrive in the event), the virtual impregnability of at least the citadel of Antioch, and the difficulty of establishing control over the wider principality, may all have contributed to Ilghāzī's decision to refrain from attacking the city (Asbridge 1999: 314-15 and 2000: 79). His attitude in this respect resembled that of Nūr al-Dīn Mahmūd later. The latter similarly defeated the Antiochene army at the Battle of Ḥārim in 1164, but refused to attack the city while it lay relatively defenseless and merely dispatched raiding bands. His ground was that capturing the citadel would be difficult and that the city could be delivered to the Byzantines (Ibn al-Athīr 2006: II, 148). Fear of Byzantium may also have influenced Ilghāzī, as is shown by his hurry to release the captured Byzantine envoy to Antioch (Orderic Vitalis 1978: VI, 128-131, Ibn al-ʿAdīm 1884: 622). A successful assault on Antioch would have removed the chief bone of contention between the Byzantines and the Franks, and this in turn might prove more dangerous to Muslim Syria than the mere presence of Latins in Antioch.

The argument that Ilghāzī, lacking political or strategic vision, wasted the rest of his career in minor-scale operations is not convincing either. As Thomas Asbridge points out (1997: 309-13, 316), Ilghāzī's main purpose

in these operations, just as it was before Ager Sanguinis, was to push the border between Aleppo and Antioch beyond the natural barrier of Jabal Tal'at and thereby to re-establish the security of Aleppo. He had a precise and clear strategy in this respect. Thus his next campaign, in 1120, the year after the battle of Ager Sanguinis, was directed at the important castle of A'zāz, north of Aleppo. This castle stood at the northern end of the frontier with Antioch. Taking it would have complemented his capture of al-Athārib and Zardanā the previous year, and would have further secured Aleppo from attack. However, he was forced to raise the siege of A'zāz by the Frankish army and in retaliation marched toward Antioch to raid its territory. Ilghāzī was eventually compelled by the disbanding of his army to conclude a very disadvantageous treaty with the Franks, having to abandon his claims to many towns, lands and revenues. He also razed the fortifications of Zardanā, which he felt himself no longer in a position to protect (Anonymous Syriac 1933: 88-89, Michael the Syrian 1899-1910: III, 205, Matthew of Edessa 1993: 225-26, Ibn al-Athīr 2006: I, 214-15, Ibn al-'Adīm 1884: 625, Al-'Azīmī 1988: 35, Ibn al-Qalānisī 1932: 162, Fulcher of Chartres 1969: 232-34, William of Tyre 1943: I, 522). The campaign in 1120 was clearly a failure, but that did not make it frivolous or ill-conceived.

Ilghāzī spent most of the next year, 1121, away from Syria, preparing for a campaign which he undertook in response to a call for help against the Georgians from the Muslim inhabitants of Tiflis and from Tughrul Shah, the Seljukid prince of Arrān (Matthew of Edessa 1993: 226-28, Ibn al-Qalānisī 1932: 164, Ibn al-'Adīm 1884: 623-25, Ibn al-Azraq 1990: 150-52). The pragmatic reason why he accepted such a call at a time when Count Joscelin of Edessa had invaded the valley of Buṭnān and his truce with King Baldwin had expired should be sought in the fact that he was still much of a chieftain of widely roaming Turkomans like his father Artuk and quite unlike his descendants who would settle down in what eventually became territorial princedoms (Cahen 1935: 237). Rejecting such an attractive offer with its promise of ample material gains and prestige as a mujāhid (more of that later), so that he could systematically concentrate his energies on the defense of his "territory" in Syria, was still an alien idea for Ilghāzī. Although he tried as best as he could to prevent Aleppo from falling into the hands of the Franks, it was still a remote dependency for him. His previous success in the Battle of Ager Sanguinis may also have inspired him with the false confidence that he could easily recover from the Franks whatever he might lose to them while in Georgia. Nevertheless, Ilghāzī's preoccupation with this ultimately disastrous cam-

paign caused him to suffer new setbacks and forced him to make further compromises in Aleppo, including the cession of half of the area around the city and the entire plain to the north of it. Rather astonishingly he also consented to cede al-Athārib, but this may have been a ploy to secure the conclusion of peace before he set out for Georgia, since in the event the garrison refused to surrender the castle to the Franks. Baldwin responded to this by fortifying a monastery called Dair Sarmadā, near the castle, to restrict al-Athārib's garrison and to carry out attacks against it (Ibn al-ʿAdīm 1884: 625-28, Al-ʿAzīmī 1988: 36, Asbridge 2000: 82).

Indeed, the recapture of al-Athārib and Zardanā and thereby the restoration of the frontier between Antioch and Aleppo to its state before the year of the Battle of Ager Sanguinis was the primary aim of the Franks in these years. They came one step nearer this aim when Ilghāzī's son and deputy in Aleppo, Shams al-Dawla Sulaimān, revolted against his father, no doubt encouraged by the latter's defeat in Georgia. Taking advantage of this situation, the Franks rebuilt and occupied Zardanā. After suppressing the revolt, Ilghāzī had to buy one year's peace from the Franks by ceding the region around Zardanā and al-Athārib —a concession that left the latter isolated in the midst of Christian territory (Ibn al-ʿAdīm 1884: 628-31, Ibn al-Athīr 2006: I, 231, Ibn al-Furāt, f.161b, cited in Cahen 1940: 293 n24, Al-ʿAzīmī 1988: 36).

After this incident Ilghāzī launched an ambitious offensive to take back Zardanā and restore the western borders of Aleppo to those he had established after Ager Sanguinis, enlisting for this purpose the services of an additional body of Turkomans, as well as his nephew Balak of Kharput. Taking advantage of Baldwin's absence on account of a dispute with the count of Tripoli, Ilghāzī laid siege to Zardanā until the Frankish forces led by the king hurried to take up a position by the nearby monastery of Dair Sarmadā, fortified the previous year. Ilghāzī was compelled twice to abandon the siege by the Frankish army, with some maneuvering going on in between as he tried in vain to draw them into a pitched battle. At this point he fell sick with an ailment that was to prove mortal within a month, and was compelled to return to Aleppo. Having discerned the difficulty of taking Zardanā with a Frankish force in position at Dair Sarmadā, he resumed his former strategy of attacking Aʿzāz by sending a raiding force against the lands of this town. Before his death, however, he still expressed his intention to recapture Zardanā, since the danger posed to Aleppo by this stronghold in Frankish hands was demonstrated by the attack of its lord upon the raiders returning from Aʿzāz (Ibn al-ʿAdīm

1884: 631-33, Al-ʿAzīmī 1988: 36-7, Ibn al-Qalānīsī 1932: 165, Matthew of Edessa 1993: 228, Fulcher of Chartres 1969: 236-37, Walter the Chancellor 1999: 170-71).

Thus Ilghāzī's strategy before his takeover of Aleppo was strictly directed at preserving his de-facto independence against the Seljukid sultan, if necessary by collaborating with the Franks. After the final defeat of the Seljukids and his takeover of Aleppo to prevent its falling into the hands of the now all-too-powerful Franks, his operations, apart from the campaign against Georgia, became consistently directed at securing the castles beyond Jabal Ṭal'at that protected Aleppo against attacks from Antioch. His policies against the Franks were thus always in strict conformity with his strategic needs and interests, and had restricted goals of practical relevance. Claude Cahen (1969: 171) puts this very succinctly when he remarks: "In the struggles of the sultans against each other or against forces of the sultans, as well as in the holy war, the Artukid policy was a perpetual double game with a single goal, the acquisition and retention of autonomous territories." What chiefly concerned Ilghāzī was not a struggle with the Franks per se but rather a perilous dance in the midst of a variety of rivals and threats. If the Seljukids were to resume their efforts to bring him to heel he might well need the Franks as allies again. On the other hand, he could not comfortably acquiesce in the increase of Frankish power that their control of Aleppo would have represented. Yet if he could have captured Antioch after Ager Sanguinis, this could have led in turn to the formation of a dangerous Byzantine-Frankish alliance against him. For all these reasons, although Ilghāzī tried his best to keep the Franks at bay from Aleppo, he had no reason to launch a fully-fledged jihād campaign to expel them from Antioch, trying as he was to survive in the extremely fragmented political geography of the region. So, *pace* Hillenbrand, Ilghāzī's "failure" to launch a full scale jihād campaign targeting the city of Antioch does not seem to have resulted from a habit of following a short-sighted, opportunistic realpolitik and from a concomitant lack of awareness of the larger-scale political realities. On the contrary, he was quite aware of these realities and followed policies that conformed with them.

Now, having seen that Ilghāzī acted in accordance with his own strategic needs and interests, and in conformity with the system of shifting alliances that prevailed in the fragmented political geography of twelfth-century Syria, can we still assert that he pursued "jihād" against the Franks, or believed that he was doing so? This has been denied by scholars (Sivan 1968: 41, Hillenbrand 1981: 286-87, Köhler 1991: 140-44, Asbridge

1997: 309). However, I shall argue that it is indeed possible to do this, provided that we focus on what jihād may have meant for Ilghāzī and his contemporaries, and dispute that jihād was for them necessarily a “Counter-Crusade” that would sacrifice self-interest for an all-out onslaught against the invading “infidels.”

One of the important aspects of Ilghāzī's approach to jihād might be sought in his use of the exhortation of his troops to jihād. Emmanuel Sivan regards Ilghāzī as one of the first Muslim leaders who took an interest in the idea of jihād when he was confronted with Frankish aggression and successfully used it for purposes such as keeping up the morale of his troops, consolidating his position as the ruler of Aleppo, and bolstering his prestige (Sivan 1968: 39-42). Hillenbrand largely disagrees with this view, contending that Ilghāzī used exhortation to jihād only once, to motivate his troops before his victory at the Battle of Ager Sanguinis, and then abandoned it (Hillenbrand 1981: 286-87). Against this, in the first instance, it is possible to point out the dangers of arguing from the absence of evidence. A detail like the exhortation of troops before battle may simply have seemed unworthy of record to contemporary chroniclers as they related other campaigns of Ilghāzī, far less successful or important than the one that resulted in the victory at Ager Sanguinis. In contrast, it was only natural for them to elaborate on the account of that moral turning point by including such details of dramatic import. But even if Ilghāzī applied a special effort to urge to jihād only once, and did not have recourse to it later, despite its apparent success, I shall argue that this does not necessarily show that he was indifferent to jihād. The reason might simply be that the prominence of jihād preaching on this one occasion was not his initiative and that he was unconvinced of the benefits of preaching by the Arabic-speaking ulama of the urban religious establishment to Turkoman ghāzīs who had their own understanding of jihād.

Indeed it should be noted at this point that the very word used by Ilghāzī and his Turkomans would have been ghazā rather than jihād. Şinasi Tekin has examined at length the use of the words ghazā-ghāzī and jihād-mujāhid in medieval Turkish in his two articles on the subject (Tekin 1993a: 9-18 and 1993b: 73-80). He argues that ghazā (a word with the original meaning of raiding) was used at the time for offensive warfare against an enemy afar, incumbent upon the community as a whole, and jihād for defensive warfare against an attacking enemy, incumbent upon all members of the community. He attributes the reemergence of the word ghazā in the twelfth century to the ongoing warfare between the Crusader

States and the Muslim populace of the Near East, even though the latter were in effect fighting a defensive war. In this context Kafadar (1995: 79-80) rightly points out the difficulty of distinguishing between defensive and offensive war, but insists that there was indeed some difference observed in the sources between jihād and ghazā, insofar as the latter was used for irregular raiding activity undertaken by volunteer ghāzīs to expand the abode of Islam. He also draws attention to the fact that ghazā was not subject to the same strict legal prescriptions and prohibitions as jihād, with codebooks even making an allowance of booty to the “infidels” who had taken part in the raids (compare however Imber 2000: 165–178, who argues that the two words were used more or less synonymously). So there is reason to believe that Ilghāzī and his Turkomans, coming precisely from the stock of such volunteer ghāzīs, and now about to invade the territory of Antioch, would have called their warfare ghazā even though they were in effect defending Aleppo. Their understanding of it would also be correspondingly flexible.

To return to the discussion, both Sivan and Hillenbrand agree that exhortation to jihād worked very well before Ager Sanguinis, causing the Turkomans to “fight like lions” and enhancing Ilghāzī’s own reputation. However, even on that single occasion before Ager Sanguinis, it is doubtful either that Ilghāzī had recourse to such exhortation on his own initiative, or that it really had any tangible effect on his Turkoman troops. It was probably upon the suggestion of Ibn al-Khashshāb, the leader of the pro-jihād circles in Aleppo, that Ilghāzī used systematic exhortation to jihād during his preparations for the campaign. While collecting Turkoman troops in Diyār Bakr he exhorted them to “carry out the obligation of Holy War” and to “destroy the factions of infidelity and error” (Ibn al-Qalānīsī 1932: 158-59), and then made his emirs and officers swear to “sacrifice their lives in jihād” (Ibn al-‘Adīm 1884: 617). Finally, just before the battle of Ager Sanguinis, Ibn al-Khashshāb himself delivered an exhortatory speech on jihād to Ilghāzī’s army. Since Ilghāzī does not seem to have resorted to similar measures in the campaigns that followed, he may have given only indifferent assent to these proposals, without much conviction about their efficacy, and rather with the aim of securing the loyalty of the pro-jihād ulama in Aleppo and consolidating his position as the new lord of the city.

Indeed, the assumption of Sivan and Hillenbrand that the exhortations of Ibn al-Khashshāb before the battle had a tangible effect on the fighting fervor and capabilities of the Turkomans, and thus helped Ilghāzī to win

the day (Hillenbrand 1981: 287, Hillenbrand 1999: 109, Sivan 1968: 41-2), is based on the rather implausible report of a single Arab chronicler, Ibn al-ʿAdīm (1884: 617-18). It could be questioned whether the Turkomans could even understand an oration delivered in flowery Arabic rhetoric or that, alternatively, Ibn al-Khashshāb could wax eloquent in Turkish, in either case to a degree sufficient to bring tears to their eyes after they had mocked “this turbaned fellow”, as they called him. In fact during the Frankish siege of Aleppo in 1124 Ibn al-Khashshāb made a similar speech to the troops of Aksungur al-Bursuki, and, like Ilghāzī, this ruler too is not reported as having used such exhortation to jihād in his later campaigns (Sivan 1968: 43). It seems more likely therefore that Ilghāzī’s “failure” to have recourse to such urging to motivate his troops in his later campaigns was due to his awareness of its negligible effect on their fighting spirit. As we shall see later, they were probably already eager enough to carry out what they perceived as ghazā, and did not need the preaching of a member of the Arabic urban religious establishment, apparently quite odd-looking and barely comprehensible to them, to kindle their spirits.

Seeing that this was so, is it possible to conclude with scholars like Sivan, Hillenbrand and Asbridge (1997: 309) that Ilghāzī was not really concerned with jihād except perhaps for practical, provisional purposes, like the consolidation of his position in Aleppo? As we shall presently see, this is not necessarily the case. The reason why the scholars in question assume this position might be that they seem to conceive of jihād solely as an ideologically motivated struggle against the “infidels”, and distinguish it sharply from the daily pursuit of the strategic needs and interests incumbent on contemporary emirs. They do not deny in theory that religious motives can co-exist with others, like expansionism, political and military imperatives, xenophobia, fear of attacks from the West, economic losses, appetite for booty, the quest of personal prestige and bravura etc., and concede that it would be vain to try to pinpoint an action stemming purely from the idea of jihād, or again to isolate the influence of this factor from others (Sivan 1968: 204, Hillenbrand 1999: 248). In practice, however, they still appear to draw a sharp line between religious and other motives, assuming that the presence of the latter should imply some degree of deficiency in the former. Because Ilghāzī accepted payment from the Aleppans when he took over the city, and had previously allied with the Franks, for example, Sivan concludes that he was not quite imbued with the zeal of a “champion of the faith”, though he later discovered that exhortation to jihād could prove advantageous to his personal interests (Sivan 1968: 41). Similarly, Köhler denies that Ilghāzī conducted jihād on

the grounds that he pursued practical goals like capturing the castles around Aleppo to secure the city for himself as well as to prevent the Franks from growing too powerful in the region (Köhler 1991: 140-41). The religiosity of the contemporary actors is also called into question in this connection: Hillenbrand asserts that the religious commitment of Ilghāzī and his Turkomans was “only superficial” and “pragmatic”, drawing attention to his drinking orgies which were excessive even by the standards of that time (Hillenbrand 1981: 289 and 1999: 110).

In analogy with what Cemal Kafadar points out in respect of Ottoman ghāzīs however, it is not right to look for “straw men relentlessly fighting for their lofty, untarnished ideals” in Ilghāzī and his contemporaries, and to conclude that they had little to do with jihād when, being historical entities, they naturally fail to have measured up to this ideal. Similarly, it is more judicious to allow them to have been champions of what they understood from Islam, rather than to pass judgment upon the degree and nature of their religious commitment according to the criteria of the urban Muslim establishment (Kafadar 1995: 53, 57). At any rate the problem of religious or personal motivation cannot be solved easily, not least because it is far from certain that such a sharp line between religious motive and personal interest was drawn by the contemporaries themselves. As Richards points out for the case of Saladin, “the question of motives, possibly irrelevant in the last resort, cannot be satisfactorily answered. Ambition and a consciousness of personal worth and fitness for a task are not incompatible with a high moral purpose” (Richards 1995: 910).

Also in a more general sense, the analogy with the debates surrounding the Ottoman ghazā thesis is pertinent here. Kafadar (1995: 62-90) made use of a wide variety of original sources to show that the ghāzīs themselves did not seem to perceive any contradiction between acting in their own interests, collecting booty, collaborating with Christians, and attacking Muslims on the one hand, and making raids into Christian territory with a religious ring to them on the other. By focusing on such texts to grasp what the ghāzīs themselves may have made of ghazā, Kafadar calls for a historicization of the concept against scholars like Lindner (1983), Jennings (1986: 151-61) and Káldy-Nagy (1979-80: 467-73) who question the Ottomans’ commitment to ghazā on grounds that they continued pre-Islamic and heterodox beliefs and practices, kept Turkic names, showed no zeal to convert and indeed had many unconverted Christians among their numbers, displayed a remarkable deal of toleration and conciliatory attitude toward their Christian subjects, and even frequently collaborated

with Christians against their Muslim neighbors. Like Köprülü (1992: 77-108) and Wittek (2012: 46, 57) before him, Kafadar draws attention to the special social milieu that came into being in border areas, where collaboration and commingling was as much the rule as conflict, and insists that we should take into consideration the particular historical circumstances in which the ghāzīs found themselves and how they saw what they did—rather than measuring their actions against yardsticks derived from normative texts as well as from our modern separation of the sacred and the secular (Kafadar 1995: 47-59). This is also a valid line of criticism against Lowry's (2003) sharp distinction between the Ottomans' material quest for booty and their possible attachment to a religious ghazā ideology, and his denial of the latter on the basis of that distinction.

Kafadar also points out that attempting to understand the ideas of a group serves to reach a better grasp of their interests, demands and relations with other groups, while it does not have to lead to the conclusion that their actions were necessarily "fueled" by those ideas (Kafadar 1995: 58). Thus Halil İnalçık (1980: 71-79) and Linda Darling (2000: 133-63), rather than focusing on whether the early Ottomans were indeed driven on by the ghazā ideology, prefer to examine the useful social functions it served, like rallying former tribesmen around ghāzī leaders or bringing together these two with other diverse social groups like orthodox ulama and antinomian sufi dervishes in a single polity. Focusing on a group's particular view of ghaza may therefore provide us with more profound insights than a simplistic search for motivations.

There is no reason to assume that all these considerations cannot have been equally valid for Ilghāzī and his Turkomans, and a deeper grasp of their outlook on ghazā and jihād seems mandatory. As in the case of Ottoman ghāzīs, neither Ilghāzī's alliances with Christians nor his strict attachment to the preservation and promotion of his interests -his contentment with defending Aleppo and "failure" to launch a jihād campaign to take Antioch- need exclude the possibility that he saw what he did as ghazā whenever he happened to clash with his Frankish neighbors. Indeed there is some evidence suggesting that Ilghāzī did regard and represent himself as a ghāzī/mujāhid, or at least responded positively to being seen and shown in this guise by his contemporaries. This is revealed by the letters he sent to the sultan and the caliph to report his victory at Ager Sanguinis and the honorary robes he received from the caliph in thanks for his attacks on the Franks (Ibn al-Athīr 2006: I, 214), by the eulogizing poems of jihād composed in Aleppo to celebrate the same victory (Al-

‘Azīmī 1988: 34-5, Ibn al-Athīr 2006: I, 204-5), and finally by his acceptance of the summons to aid against the Christians of Georgia.

We already saw that the pragmatic reason for the Georgian campaign lay in Ilghāzī’s character as a nomadic chieftain with a huge geographical range of activity, always on the lookout for possible gains in the form of spoils and territory. But the prestige inherent in such a campaign may also have been meaningful for him. Imad al-Dīn Khalīl, in this connection, attributes Ilghāzī’s expedition to what he calls his “readiness to assume the responsibility of defending the lands of Islam” (Khalīl 1980: 257). There is no reason why Ilghāzī should not have viewed his venture both ways: by taking part in the campaign to Georgia he would have indulged the taste he shared with his father for adventure and gains in far-away lands, while he would also have been able to look upon it as a continuation of his recent role as “defender of Muslims”, now consisting in repelling the Georgians—a task easier at first sight than taking and holding Antioch.

In a wider context, Şinasi Tekin suggests that Ilghāzī’s name itself was a sign of the rehabilitation of the word *ghāzī* as a result of the daily conflicts with the Crusader states in the early twelfth century (Tekin 1993b: 78-79). This is not very accurate, for Ilghāzī had been born and received this name some quarter of a century before the arrival of the Crusaders. But it is quite possible that he was given this name in the context of the inroads that his father was making against the Christians of Anatolia in the early 1070s, around the time of his birth (Yinanç 1944: 86, Kafesoğlu 1953: 65-66). On the other hand, his grandson Najm al-Dīn Alpı (*alp* or *alpı*, a Turkish word originally meaning “brave” or “hero”, frequently used in combination with *ghāzī* to form the title *alp-ghāzī* during the Seljukid period, see Köprülü 1963: 343-46, 348-49) and great-grandson Qutb al-Dīn Ilghāzī were indeed born at the time of the conflicts with the Franks. In any case, the concept of *ghazā*, whether against the Byzantines, Franks, Armenians or Georgians, seems to have been important enough for Ilghāzī’s family to serve as inspiration for the proper names given to their members.

In a still wider context, yet another kind of evidence seems to be supplied by the *Dānishmendnāme*, one of the sources used by Kafadar himself. It is an epic or rather a folk romance that was first set down on paper in 1245 by a certain Mevlana ‘Ibn ‘Alā at the behest of the Seljukid Sultan ‘Izz al-Dīn Kaikā’ūs II, but the oldest extant version dates from 1361, when the *dizdār* of Tokat Castle, Ārif ‘Alī, reedited it with various additions in verse (Melikoff 1960: Introduction, Köprülü 1943: 425-30). The use of the

Dānīshmendnāme in this context is valid, because the oral traditions that went to its making originated from the ghāzī circles belonging to the contemporary northern neighbors of the Artukids in the first half of the twelfth century and very likely reflected a parallel, comparable sentiment. Probably it is possible to go even further and suggest that they were originally the product of a common milieu comprising the Turkomans of both the Dānīshmendids and the Artukids. Indeed Artuhi, one of the three main characters, is directly identified by Mükrimin Halil Yinanç with the founder of the Artukid House, Artuk ibn Eksük. He even attributes to Artuk most of the conquests shown in the epic as accomplished by Dānīshmend in the Yeşilırmak and Kızılırmak valleys, and argues that all Dānīshmend did was to complete them by capturing the regions of Niksar and Amasya. (Yinanç 1944: 89, 92-3, 103 and 1997: 468-69).

Irène Melikoff, on the other hand, in the relevant part of the introduction to her edition of Dānīshmendnāme (Melikoff 1960: I, 122-26), rejects the identification of Artuhi with the historical Artuk or any of his sons. She points out that Artuk went away from Anatolia after 1075, and argues that if Artuhi had been the same figure as the historical Artuk, he would not have been introduced as a Greek convert to Islam (for the conversion of Artuhi see *Dānīshmend-nāme* 2002: 14a, and for Artuhi reading and speaking Greek 77b, 103b), in view of the importance of the Turkoman chief. But precisely because he was so important, some of the narrators may have chosen to depict him as such to prevent him upstaging Dānīshmend himself in the story, apart from the fact that the converted comrade-at-arms of the hero was a topos that had to be present in any case. So while Melikoff seems right in criticizing Yinanç for taking the conquests of Artuhi in the epic too seriously and ascribing to him most of those made in the region (Melikoff 1960: I, 76, 123), she seems to go to the other extreme herself in denying even the possibility that Artuhi might have been a remote popular reminiscence of the historical Artuk. As she says, beneath the Christian veneer it can easily be understood that Artuhi was the son of a nomadic Turkoman chief with many thousands at his call, which strongly suggests Artuk's father Eksük (for Artuhi's father as a nomadic chieftain of the mountain with 12.000 soldiers under his command, see *Dānīshmend-nāme* 2002: 14a), and if Selāhil can be identified with St Gilles and Atush with Hugh de Vermandois solely on the basis of the similarities in written form (Melikoff 1960: I, 135-36, 141-42), there should be no great problem in treating Artuhi as a faint reminiscence of Artuk and/or his sons. This would be true even if we could not find any parallels to Artuhi's actions among the deeds of the historical Artukid emirs.

Nevertheless, if we did seek such parallels or otherwise interesting associations, it is not impossible to find them in Artukid history, and some of these can be deduced from Melikoff's historical analysis itself (Melikoff 1960: I, 122-26). To begin with, although it may be wrong to ascribe most of Turkish conquests in the Kızılırmak and Yeşilirmak valleys to Artuk, as Yinanç does, it is impossible not to see in the tales of Artuhi's conquests in this region a faint echo of the incursions of Artuk and his Turkomans into these regions prior to 1075, as reflected in place names like Artukova and Artukâbâd near Amasya. Similarly, in the struggles of the epic's heroes with numerous powerful Franks, it is possible to discern the reflections of Artuk's struggles with Roussel de Bailleul, one of the several mercenary Norman chiefs in Anatolia during the time of his conquests there (Sevim 1962a: 125-27). As for the collaboration of Artuhi and Dānīshmend in the epic, although the two were probably never in Anatolia at the same time, with Dānīshmend arriving after Artuk's departure, this might be a reminiscence of an actual case of collaboration that took place between an Artukid and a Dānīshmendid in the geography of the epic: the Artukid Belek (Artuk's grand-son) joined forces with Dānīshmend's son Emir Ghāzī against Constantine Gabras of Trebizond and the Mangujak prince of Erzincan, defeating them both (Turan 2001: 76-77, 169, Kayhan 2008: 478-79).

There are some other parallels as well, not hinted at in Melikoff's analysis. In the epic the caliph is shown appointing Artuhi as the vizier of Sulaimān Shah and advising the latter to consult Artuhi, since the latter knows the easy routes and settlements of Rum (*Dānişmend-nāme* 2002: 256b). Of course Artuk was no "vizier" of Sulaimān ibn Kutalmish, but this can be a faint reminiscence of the times when they were independently active in Anatolia before the arrival (in the epic, after the death) of Dānīshmend. In another instance, after the capture of an important castle, the caliph is informed about the successes of Artuhi and Dānīshmend and sends them various gifts in return (*Dānişmend-nāme* 2002: 51a-b). This was true for the sons of both emirs, Ilghāzī and Emir Ghāzī, who received honorary robes and other gifts in appreciation of their successes against the Franks: the former had defeated and killed Roger of Antioch in 1119, and the latter had done the same to Prince Bohemond II of Antioch in 1131 (Michael the Syrian 1899-1910: III, 227, 233, 237, Anonymous Syriac 1933: 99). Finally, Artuhi's wife Efrumiyye in *Dānīshmend-nāme*, a reflection of Gabriel of Melitene's daughter Morphia (Melikoff 1960: I, 129-31), was in real life married to none other than Baldwin du Bourg—the most formidable Frankish adversary of Artuk's sons Sokman and Ilghāzī and his

grandson Belek, both as count of Edessa and king of Jerusalem. Baldwin indeed troubled them greatly in the Jazīra and North Syria, and was captured twice by them in the course of these conflicts. The fact that this man's wife in real life is shown as the wife of an Artukid in the epic is rather significant and appears to be more than a simple coincidence.

But even if we, like Melikoff, associate Artuhi not with the Artukid chief or his descendants but solely with the Turkoman followers of Artuk in the Yeşilirmak valley, some of whom had stayed there after the Roussel de Bailleul affair (Melikoff 1960: I, 126), the fact that an Artukid and his exploits play so important a role in the *Dānīshmendnāme* would still suggest that there were Turkoman followers of the Artukids among its narrators and audience. What all this amounts to is that the tales in the *Dānīshmendnāme* were the product of a common milieu that included some Turkoman followers of the Artukids as well as those of the *Dānīshmendids*. Accordingly, even if first set down in writing in mid-thirteenth century, it might be useful as a source for how Ilghāzī and his Turkomans would likely regard *ghazā*. Of course there is the significant difficulty that the work has reached us only through an author of the mid-fourteenth century. But Melikoff observes that the parts contributed by the writer of the extant version, Ārif 'Alī, were only the verse portions, the detailed descriptions of the daily life of Turkomans and what Melikoff calls the "mystico-religious ideal/spirit", which involved, for example, showing dervishes from the order of Abu Ishak Kāzerūnī among *Dānīshmend's* troops. In contrast, the depiction of a nomadic social organization and the conflicts of Turkomans with the various autochthonous Christian peoples of Anatolia were already found in the original version, which she says combined the reminiscences of *Dānīshmend's* era with the ambience of the thirteenth century (Melikoff 1960: I, 64-66, 139-41).

In the light of this, it does not seem sensible to assume that all traces of a *ghāzī* ideology were absent from the original tales, and were only added in the context of the mid-thirteenth or mid-fourteenth century: otherwise it becomes difficult to explain why the narrators and their audience took pains to dwell so long on the stories of conflicts between the Muslim and Christian peoples of Anatolia, which constitute the main subject matter of the whole epic. It could be argued that the same tales could have been told originally without the religious trappings, simply as fights between the incoming Turks and the various ethnic groups in Anatolia, but this is undermined by the fact that the "Muslim camp" in the epic includes not only Turks but numerous converts from those ethnic groups as well (the

word Turk is not encountered for that matter), while no less than two out of the three protagonists are introduced as Greek converts to Islam. So, in the extreme scarcity of any other source that could be used to delve into the mindset of Ilghāzī and Turkomans as they confronted the Franks, all these considerations lead to the result that the *Dānīshmendnāme* is better than nothing and can be, arguably should be used—with due caution—for the purpose at hand.

If we turn then to what *Dānīshmendnāme* might reveal about Ilghāzī and his Turkomans' outlook, we see that it shows some degree of religious accommodation and commingling of communities. It also shows that the Turkomans thought of *ghazā* whenever they clashed with Christians, while feeling no misgivings about its compatibility or otherwise with the riches they acquired in the process. As far as examples of the first point are concerned, Kafadar (1995: 66-68, 141) has already cited some examples: converts, who later become apostates and even begin looting Muslims, are forgiven by *Dānīshmend* (*Dānīshmend-nāme* 2002: 104a), Artuhi and Efrumiyye, although shown converting to Islam, fail to change their names (probably due to the fact that these were very close to the names of their historical counterparts), they get married rather late in the narrative, and Efrumiyye freely communicates with men as well as fighting them, even though—contrary to Kafadar's remark—she is referred to once as being covered (*Dānīshmend-nāme* 2002: 119a-b). There also seems to be a critical stance towards imposing too strict a regime on very recent converts to Islam, like prohibiting wine and obliging them “whether necessary or not” (*gerek gerekmez*, Melikoff 1960: II, 197) to perform their ritual prayers five times a day. It is shown how the imposition of such a regime on the populace of Sisiyye (Gümenek) by their zealous governor Halil led to their apostasy and desertion during a battle with the Christians, leading to the death of Halil himself and the Muslim loss of the town (*Dānīshmend-nāme* 2002: 173a-174a).

Beside the examples cited by Kafadar, there are others as well that point to the presence of such an accommodating stance. Thus in the narrative, the *ghāzīs* are regularly shown offering defeated Christians the choice of the sword or conversion, and usually kill those who do not convert. But in some passages the Christians are also offered the option of paying the poll tax and keeping their faith, even when they resist the Muslim army all night long like the populace of Mankuriyye (Gangra) (*Dānīshmend-nāme* 2002: 159b). In a similar case, the Muslims refrain from executing nine thousand captives from Amasya, most of them clergy and the old, who

refuse to convert. Even though Amasya's lord, Shattat, the most hardline "infidel" in the narrative, refuses to pay the tax or to convert, and escapes repeatedly, the Muslims do not kill him immediately, but in each case prefer to wait and see if he will change his mind. In the case of Shattat no change of heart takes place, although his daughter Efrumiyye is sent to persuade him, and he is executed after being given one last chance at the gallows (*Dānişmend-nāme* 2002: 209a-b, 212b-214b). But in most other cases conversion does happen through the persuasion of venerated Islamic figures, as in the case of Dānişmend's wife Gulnush Banu, princess of Mamuriyye (Ankara), who sees the Prophet himself in her dream (*Dānişmend-nāme* 2002: 168a-b, 169b, 192a, 195b-196a).

Perhaps the most interesting example of such a tolerant attitude is encountered in a sort of love story: a certain Kara Tigin, whom Artuk encounters on his way to rescue Efrumiyye from captivity and takes along on that mission, explains how his father, originally a Muslim peddler from Baghdad, seemingly converted to Christianity when he fell in love with the daughter of a village priest. It is interesting how the text recounts this event: "The priest said: 'Come, become an infidel and I shall give my daughter to you'. Such things happen in love (*ışk hālidür*): my father said 'let it be, yes' with his tongue, but not with his heart. They gave the girl to my father." Then Kara Tigin goes on to relate how his father secretly converted his mother to Islam and received the village in inheritance from the clueless priest, and states that the entire Greek village is now crypto-Muslim, unbeknownst to other "infidels." It is curious how pretending to apostatize and live like infidels, among infidels, is so lightly condoned by referring to love as an excuse and exoneration (*Dānişmend-nāme* 2002: 151b-152b).

Not all is accommodation though, there are also elements of a ghāzī ideology in the *Dānişmendnāme*. All the heroes are depicted as having adopted as their vocation and profession ghazā against Christians of all sorts, be they Greeks, Franks, Armenians or Georgians. These heroes are continuously shown fighting almost single-handedly against thousands of "infidels" and slaughtering most, up to and including monks; they openly intend their battle to be a ghazā and fight out of "love of religion", complete with tekbir, ezan and Koran recitation. Nor do they neglect to ask for permission from the Caliph to wage jihād, necessary for it to be legitimate, receiving rewards from him at the end for their accomplishments in the struggle against the Christians —just like Ilghāzī himself did following his victory at Ager Sanguinis.

To begin with, the ghāzīs in the epic seem to regard it as their vocation to wage ghazā, which they feel should not be neglected for a long time. Thus, after the wedding celebrations of Artuhi and Efrumiyye, Melik Dānīshmend tells the ghāzīs that they should make for Amasya to destroy its lord, Shattat, and the Emperor's chief commander, Nastor. In response the ghāzīs remark that it is appropriate for them, since they have not carried out ghazā for God knows how many days (*Dānişmend-nāme* 2002: 108b). When they are going into battle against the Christians, they seem to openly intend it to be a ghazā against infidels, rather than an ordinary clash of rivals: "Resting that night, the next morning they beat the drums, moved off, took along the banners and standards. Respectfully, they said: 'with the intent of ghazā'. Pronouncing the tekbir, they marched and made for Karkariyye" (*Dānişmend-nāme* 2002: 97a). When they arrive on the battlefield, the confrontation of the two religions is emphasized. In one such case we read that bells toll and priests sing hymns in the army of Nastor, the imperial commander, who anoints his face with holy water and incense; the Christian troops perform magic with the Cross. On the Muslim side, the soldiers pronounce the tekbir and hafīzs recite the Koran "with their beautiful voices" (*Dānişmend-nāme* 2002: 123a-b; see also 132a-134a for another example). Once the battle begins, the ghāzīs go into attack and the world echoes with the voices of tekbir (*Dānişmend-nāme* 2002: 87b) while they slaughter "innumerable infidels" (*Dānişmend-nāme* 2002: 48b). Urging them on in one case, Dānīshmend makes clear who the fight is against: "Exert yourselves, don't let them go. Maybe you will destroy the enemies of the faith" (*Dānişmend-nāme* 2002: 205b). The religious confrontation is also made clear in two passages where the Muslims, fighting at night, find themselves hard pressed among a horde of "infidels". Ascending a hilltop, Dānīshmend recites the ezan with his beautiful voice, indicating in this way to leave their positions among the enemy troops and gather under the standard. They do so, and the adversaries, unable to understand what message is delivered as they are alien to the Islamic faith, end up killing each other until the morning (*Dānişmend-nāme* 2002: 92b-93a, 121b).

One of the passages where the ghāzī ideology is most clearly articulated is where the original author of the text, Mevlana ibn 'Alā, takes up the word and reports the comments he had heard from previous narrators:

Ibn 'Alā said: I heard from the narrators who came before us that there took place such a battle on that day that the Muslims cut down ten thousand infidels in a moment. The narrators relate that if it had not

been for Melik Dānīshmend, if Artuhi and Efrumiyye had not brought it about, nobody could have taken the district of Rum from the infidels. Thousands of divine mercy to the souls of Melik Dānīshmend and the ghāzīs. Thousands of light drops to the tomb of the illustrious prophet (peace be upon him). Showing benevolence and bestowing his favors, he sent the ghāzīs to this land, who conquered it from infidelity and made it Muslim (*Dānīshmend-nāme* 2002: 134b-135a).

This passage seems to have been copied more or less directly from the original version of 1245, and the author himself refers to previous narrators as its source, so we have reason to believe that it is fairly close to the spirit of the original stories making up the *Dānīshmendnāme*. If this is true, the mood of religious confrontation in the passage becomes all the more significant. It may also allow us to be somewhat more at ease about a similar but more elaborate passage with no such hints about its provenance, in which the Muslims are shown fighting the armies of Amasya and Gangra:

The ghāzīs joined forces and delivered such sword blows on the infidels that the angels were applauding from the sky. You would think that day was the doomsday itself... On that day, until noon, they slaughtered innumerable infidels. They fought for the love of Mohammad, on the path of Islam... Five thousand ghāzīs, mujahids devoted to their prayers, uttered “Ya Allah”, and sacrificing their heads and lives for the faith of Mohammad, on the path of Islam, marched with love and began to fight. They killed a thousand infidels within one hour, and put the infidel army to rout (*Dānīshmend-nāme* 2002: 115b-116b).

A particular case of this religiously confrontational mindset is offered by the passages where the ghāzīs directly fight with monks, attacking castle-monasteries that are said to be magically securing the safety and impregnability of the Christian towns near them. In one instance, Artuhi and another companion of Melik Dānīshmend report how they have heard from their fathers that nobody can take Niksar as long as the Monastery of Sematorgos stands, since the city is bound to the monastery with a magic link. By using a ruse they take the monastery and burn it along with the hundred monks and two abbots in it. Hearing this, the people of Niksar despair of their lives (*Dānīshmend-nāme* 2002: 233b-236b; see 56a-58a for another example).

In the epic ghāzīs are also shown to be very conscionable about the legal validity of their jihād, duly receiving permission from the caliph and in-

forming him about their successes, receiving honorary robes, firmans and other gifts in return. Hence in one episode the people of Melitene call upon Dānīshmend and another emir to rescue Muslims from the pressure of infidels. But Dānīshmend states that they have to consult the emir of believers, the caliph first, and act with his permission. So they send envoys to Baghdad to meet the caliph, who grants them an authorization for the conquest of Rum, along with honorary robes, banners, drums, horses, slaves and money (*Dānişmend-nāme* 2002: 4a-6a). Further into the conquest, on taking the castle of Derbendpes near Tokat, the heroes send ten loads of goods to the caliph, together with an envoy who reports about the state of the ghazā. The caliph appreciates the bravery of Dānīshmend, accepts the gifts, and in return sends honorary robes to Dānīshmend, Artuhi, Efrumiyye and other important individuals. To the first he also sends a firman giving him the rightful possession of all the places he had conquered in Rum (*Dānişmend-nāme* 2002: 51a-b). We saw before how this reflects actual exchanges that took place in early-twelfth century between Dānīshmend's and Artuk's sons and the caliph.

Speaking of rewards, the ghāzīs in *Dānīshmendnāme* do not seem to distinguish between the riches to be gained in this world and those to be gained in the hereafter for fighting the “infidels.” Instead of drawing that sharp line between personal gain and religious struggle that Ilghāzī's modern students are apt to use to reject his possible concern with jihād, again and again the *Dānīshmendnāme* tells us how rich the ghāzīs became on overcoming the “infidels” (*Dānişmend-nāme* 2002: 61b, 96b, 194a, 211b). One particularly illustrative passage relates how the ghāzīs surrounded the infidels and killed them all, and entering the castle, “took out so many goods and treasures that only God knew how much.” After we are told that they consequently became “rich, so much so that it cannot be described”, the text drives the point home with innocent frankness: “they are reveling in richness” (*bunlar toyumlukda, ber-murād olmakda*) (*Dānişmend-nāme* 2002: 86a). They had a right to do so, as we are given to understand in a passage which describes how Dānīshmend divided the spoils “among the ghāzīs who had put their lives and necks at stake on the path of religion” and made them “very rich” (*Dānişmend-nāme* 2002: 75a). Apparently, all these material gains were seen as the justly deserved rewards of those who had risked their lives for religion. The acquisition of these riches and being happy with them in no way detracted from the religious nature of the warfare, as long as it was associated with serving the faith.

This is still more apparent in the passages where defeated Christians, newly converted to Islam, are shown receiving arms and “rich treasures” from Dānīshmend, who apparently aimed by this move to bolster them in the new faith (*Dānişmend-nāme* 2002: 227b). A particularly striking passage is the following: “When Melik defeated the numerous army, he made the newly converted Muslims rich with goods. Giving them horses, clothes and arms, he pleased them. And they became believers at heart (*derūnī mū'min*)” (*Dānişmend-nāme* 2002: 192a). Here it is interesting how the text does not seem to draw any implicit contradiction between material acquisition received in turn for conversion and the sincerity of conversion—on the contrary, we are given to understand that the converted Muslims have received the earthly portion of their reward immediately, and that this binds them still more firmly to the new religion.

Keenness on the acquisition of riches is rebuked only when it leads away from religion, not when it bolsters it. Thus the captive lord of Amasya is able to persuade his newly converted guards to let him escape by promising to make them rich and give them a *beylik* each. Although some of the guards first hesitate and refuse to apostatize, we are told that “they were finally taken with greed” and “led each other astray like devils”, escaping with the prisoner (*Dānişmend-nāme* 2002: 195a). In another case the lord of Amasya and the imperial commander send a letter to Dānīshmend, making the usual threats and demanding his withdrawal from Anatolia as well as the abandonment of the new converts to Islam. In return they offer to send all his goods after him, to pay for the rebuilding of the castles he had destroyed, and to give in addition a hundred slaves, concubines, horses, mules and many goods. Dānīshmend simply orders the letter to be torn up: riches are deplorable when they detract from religion, not when they strengthen it (*Dānişmend-nāme* 2002: 77b-78a).

It turns out from all this that in the Turkoman milieu from which the tales in the *Dānişmendnāme* originated, and which probably also included some followers of the Artukids, there was some degree of religious accommodation, tolerance and commingling, including good relations with Christians, but this did not preclude the Turkomans from taking what they did as *ghazā* seriously, whenever they confronted the Christians as enemies. What is more, the personal interests protected or gains won in these clashes strengthened rather than weakened their self-image as *ghāzīs*. Of course we do not observe their keenness on *ghazā* in the epic to the same degree in their actual deeds. For example, although the epic often shows the heroes converting defeated Christians by force, *ghāzī* leaders like

Dānīshmend or Ilghāzī's nephew Belek were praised by contemporary Christian authors like Matthew of Edessa for their mild treatment of Christian subjects and for non-intervention in their faith (Matthew of Edessa 1993: 194, 232). But such discrepancies between the text and the actuality do not necessarily mean that all elements of ghāzī ideology in the epic should be regarded as spurious, late additions. It is just as possible that the Turkomans derived personal satisfaction from conceiving of their role and ethos in such a manner, without necessarily carrying out all the relevant actions in practice. Conceiving of their warfare as ghazā, whenever it was directed against Christians, and themselves as ghāzīs bent on conquest and conversion, was the personal fulfillment they derived from their daily job of going about living and surviving and “earning their bread”, if not becoming rich, in the exacting circumstances of the time and the geography.

In this context Albrecht Noth underlines the private nature of jihād, citing examples that show how contemporary emirs, including Ilghāzī's brother Sokman, regarded it as their personal cause (Noth 1986: 252-53). Indeed Noth himself denies that the Turkoman troops themselves, as opposed to their emirs, could have any personal concern with jihād, on the grounds that they were so quick to disperse after gathering their booty. But if it were just as personal an affair for them as for their emirs, it should not surprise us that, after fighting the “infidel” and gathering their heavenly and earthly rewards, as we saw them doing in the Dānīshmendnāme, any longer-term plans that the emir himself might entertain would matter little to them. So it does not seem misplaced to argue that although the Turkomans had to do the same things basically against all their neighbors, in order to preserve and increase their rights and possessions, they looked upon their actions as ghazā and themselves as ghāzīs whenever they happened to do these things against the Christians. This was what made a “career” out of their perennial warfare, with a personal value of its own, providing the feelings of self-worth and self-realization so evident in the Dānīshmendnāme.

We do not have any good reasons therefore to assume that the recipes of jihād that are extracted from idealistic, ahistorical definitions, and then used to decide whether the dealings of Ilghāzī and other emirs with the Franks could be called jihād or not, had any validity in the eyes of the contemporaries. Even if subordinating one's interests to an all-out onslaught against the “infidels” on Muslim territory was something that could have been demanded by the pro-jihād ulama of the time, it was not something that Ilghāzī or other emirs

could have afforded. For this reason it makes little sense to claim that what Ilghāzī and other emirs did when they confronted the Franks was not jihād, or that they could not have regarded what they were doing as such, just because their policies against the Franks were determined by strategic needs and interests. It is both possible and necessary therefore to try and formulate a more realistic and flexible definition of jihād that comes closer to what Ilghāzī and his Turkomans may have made of it. Jihād was apparently the form that warfare in the area assumed in the eyes of contemporaries when the adversaries who challenged one's claims to certain properties and strategic interests in a particular case happened to be the Franks rather than any Muslim power, as was just as often the case. For Ilghāzī specifically, it was the form assumed by the task of taking the necessary strategic measures to protect a city of his, in this case Aleppo, insofar as those who tried to wrest it away from him were no longer the Seljukids but the Franks. In such cases, like the ghāzīs in the *Dānishmendnāme*, he does appear to have looked upon his clashes with the Christians as jihād and derived satisfaction from being seen and represented as a mujāhid who functioned as the protector of all Muslims in the region.

In this respect Ilghāzī reflects the ambience of the era that preceded the development of the historical "jihād movement", systematically cultivated on the ideological plane during the reigns of Nūr al-Dīn and Saladin (Sivan 1968: 59-87, 93-124). Whereas the latter launched a full-fledged campaign that promoted the idea of expelling the Franks from Jerusalem and the Holy Lands, we have seen that Ilghāzī never espoused the idea of using Aleppo as a base for a systematic campaign to expel the Franks from Antioch. However, this does not necessarily show that he was oblivious of jihād, but rather that he had his own understanding of it, much more akin to that of Turkoman ghāzīs of which the early Ottomans were yet another example.

References

Primary sources

- Al-‘Azīmī, Muḥammad ibn ‘Ali (1988). *Azīmī tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler, H.430-538*. Edited and translated by Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Albert of Aachen (2007). *Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*. Edited and translated by Susan B. Edgington, Oxford: Clarendon Press.
- Anonymous Syriac (1933). “The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle.” Translated by M.A.S. Tritton, *Journal of the Royal Asiatic Society* 92: 69-101, 273-305.
- Bar Hebraeus (1982). *Abu'l-Farac Tarihi*. Translated by Ömer Rıza Doğrul, 2 vols., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Dānişmend-nāme* (2002). Prepared and edited by Necati Demir, 4 vols., Boston: The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University.
- Fulcher of Chartres (1969). *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*. Translated by Frances Rita Ryan, Knoxville: The University of Tennessee Press.
- Ibn al-‘Adīm, Kamāl al-Dīn Abū'l-Qāsim ‘Umar (1884). *Zubdat al-Halab fī Tārīkh Ḥalab, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Orientaux*, vol. 3, Paris: Imprimerie Nationale.
- Ibn al-Athīr, ‘Izz al-Dīn abū'l-Ḥusain ‘Ali (2006). *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from al-Kāmil fī'l-ta'rikh*. Translated by D.S. Richards, 3 vols., Aldershot: Ashgate.
- Ibn al-Azraq, Aḥmad Yūsuf ibn ‘Ali al-Fāriqī (1990). *A Muslim Principality in Crusader Times: the Early Artukid State (Tārīkh Mayyāfāriqīn wa Āmid)*. Edited and translated by Carole Hillenbrand, İstanbul: Isis Press.
- Ibn al-Furāt, Nāşir al-Dīn Muḥammad. *Tārīkh al-duwal wa'l-mulūk*. Österreichische Nationalbibliothek, Vienna, Ms. A.F. 118 (Flügel 814, II).
- Ibn Munqidh, Usāma (1987). *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades*. Translated by Philip Hitti, London: I.B. Tauris & Co.
- Ibn al-Qalānisī, Ḥamza ibn Asad abū Ya'lā (1932). *The Damascus Chronicle of the Crusades*. Translated by H.A.R. Gibb, London: Luzac & Co.
- Matthew of Edessa (1993). *Armenia and the Crusades, Tenth to Twelfth Centuries: The Chronicle of Matthew of Edessa*. Translated by Ara Edmond Dostourian, Lanham: University Press of America.
- Melikoff, Irène (1960). *La geste de Melik Dānişmend: Etude critique du Dānişmendnāme*, 2 vols., Paris: Librairie Adrien Maisson.

Michael the Syrian (1899-1910). *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*. Edited and translated by J.B. Chabot, 3 vols., Paris: Ernest Leroux.

Orderic Vitalis (1978). *The Ecclesiastical History*. Edited and translated by Marjorie Chibnall, 6 vols., Oxford: Clarendon Press.

Walter the Chancellor (1999). *The Antiochene Wars*. Translated by T. S. Asbridge and S. B. Edgington, Aldershot: Ashgate.

William of Tyre (1943). *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Translated by E.A. Babcock and A.C. Krey, 2 vols., New York: Columbia University Press.

Secondary sources

Asbridge, Thomas (1997). "The Significance and Causes of The Battle of The Field of Blood." *Journal of Medieval History* 23: 301-16.

_____, (2000). *The Creation of the Principality of Antioch, 1098-1130*. Woodbridge: Boydell Press.

Cahen, Claude (1935). "Le Diyār Bakr au temps des premiers Urtukids." *Journal Asiatique* 227: 219-76.

_____, (1940). *La Syrie du nord à l'époque de croisades et la principauté franque d'Antioche*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

_____, (1969). "The Turkish Invasion: the Selchūkids". *A History of the Crusades*. Edited by Kenneth M. Setton, Second Edition, I, 135-176, Wisconsin: Wisconsin University Press.

_____, (1995). "Artukids." *Encyclopedia of Islam*. Second Edition. Leiden: E. J. Brill.

Darling, Linda T. (2000). "Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context". *Studia Islamica* 91: 133-163.

_____, (2011). "Reformulating the *Gazi* Narrative: When was the Ottoman State a *Gazi* State?" *Turcica* 43: 13-53.

Elisséeff, Nikita (1967). *Nur ad-Din: un grand prince musulman de Syrie au temps de croisades*. 3 vols., Damas: Institut Français de Damas.

Gibb, Hamilton A. R. (1969). "Zengi and the Fall of Edessa". *A History of the Crusades*. Edited by Kenneth M. Setton, Second Edition, I, 449-462, Wisconsin: University Press.

Grousset, René (1934-36). *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*. 3 vols., Paris: Librairie Plon.

Hillnbrand, Carole (1981). "The Career of Najm al-Dīn ʾIl-Ghāzī". *Der Islam*, 58: 250-92.

- Hillenbrand, Carole (1999). *The Crusades: Islamic Perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Imber, Colin (2000). "What does *Ghāzī* Actually Mean?" *The Balance of Truth: Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis*. Edited by Çiğdem Balım-Harding and Colin Imber, İstanbul: Isis Press.
- İnalçık, Halil (1980). "The Question of the Emergence of the Ottoman State". *International Journal of Turkish Studies* 2: 71-79.
- Jennings, Ronald C. (1986). "Some Thoughts on the Ghāzī-Thesis". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 76: 151-61.
- Kafadar, Cemal (1995). *Between Two Worlds*. Berkeley: University of California Press.
- Kafesoğlu, İbrahim (1953). *Sultan Meliḡşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1953.
- Káldy-Nagy, Gyula (1979-80). "The Holy War (*jihād*) in the First Centuries of the Ottoman Empire". *Harvard Ukrainian Studies* 3/4: 467-73.
- Kayhan, Hüseyin (2008). "Artuklu-Danişmendli İlişkileri Hakkında". *Belleten* LXXII: 475-481.
- Khalil, 'Imād al-Dīn (1980). *Al-imārāt al-Artuḡiyya fi'l-Jazīra wa'l-Shām*. Beirut: Mu'assasat al-Risāla.
- Köhler, Michael (1991). *Allianzen und Verträge zwischen fränkischen und islamischen Herrschern im Vorderen Orient: Eine Studie über das zwischenstaatliche Zusammenleben vom 12. bis ins 13. Jahrhundert*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Köprülü, M. Fuad (1943). "Anadolu Selçuklu tarihinin Yerli Kaynakları". *Belleten* VII (1943): 379-522.
- _____, (1963). "Eski Türkler'de Kahramanlık Hayatı ve An'aneleri: Alp – Alplar Devri". W. Barthold, *İslām Medeniyeti Tarihi*. Edited with explanations, corrections and additions by M. Fuad Köprülü, Second Edition, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____, (1992). *The Origins of the Ottoman Empire*. Translated and edited by Gary Leiser, New York: State University of New York Press.
- Lindner, Rudi Paul (1983). *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*. Bloomington: Research Institute for Inner Asian Studies.
- Lowry, Heath (2003). *The Nature of the Early Ottoman State*. New York: State University of New York Press.
- Nicholson, Robert L. (1969). "The Growth of the Latin States, 1118-1144". *A History of the Crusades*. Edited by Kenneth M. Setton, Second Edition, I, 410-448, Wisconsin: Wisconsin University Press.

- Noth, Albrecht (1986). "Heiliger Kampf (Ġihad) gegen die 'Franken': Zur Position der Kreuzzüge im Rahmen der Islamgeschichte". *Saeculum* 37: 240-259.
- Richards, D.S (1995). "Saladin". *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, Leiden: E. J. Brill.
- Runciman, Steven (1965). *A History of the Crusades*. 3 vols., Harmondsworth: Penguin.
- Sevim, Ali (1962a). "Artuklular'ın Soy ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri". *Belle-ten* XXVI: 121-46.
- _____, (1962b). "Artuk Oğlu İlgazi". *Belle-ten* XXVI: 649-91.
- Sivan, Emmanuel (1968). *L'Islam et le croisade: idéologie et propagande dans réactions musulmanes aux croisades*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient.
- Stevenson, William Barron (1907). *Crusaders in the East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Süssheim, Karl (1960). "Ilghāzī". *Encyclopedia of Islam*. Second Edition. Leiden: E. J. Brill.
- Tekin, Şinasi (1993a). "Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler". *Tarih ve Toplum* 19: 9-18.
- Tekin, Şinasi (1993b). "Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler, II: Gâzi Teriminin Anadolu ile Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kazanması". *Tarih ve Toplum* 19 (1993): 73-80.
- Turan, Osman (2006). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. 6. Basım. İstanbul: Ötüken.
- Usta, Aydın (2002a). "Artuklular ve Haçlılar, Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar (1098-1124)". *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 37: 355-374.
- _____, (2002b). "Artuklular". *Türkler* VI. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 471-481.
- Väth, Gerhard (1987). *Die Geschichte der artukidischen Fürstentümer in Syrien und der Ġazira'l-Furatiya*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Witteck, Paul (2012). *The Rise of the Ottoman Empire: Studies in the History of Turkey, Thirteenth-fifteenth Centuries*. Edited by Colin Heywood, New York: Routledge.
- Yinanç, Mükrimin Halil (1944). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri: Anadolu'nun Fethi*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.

Reel Politika ve Cihad: Necmeddin İlgazi'nin Erken Dönem Haçlı Devletleri ile İlişkileri

Selim Tezcan*

Öz

Bu çalışma, Mardin ve Halep'in Artuklu emiri Necmeddin İlgazi'nin Haçlı devletlerine karşı politikalarını değerlendirmektedir. Literatürde İlgazi'ye çoğunlukla hasbelkader Antakya Haçlılarına karşı bir zafer kazandıktan sonra bu büyük fırsatı kaçırmış, geri kalan zamanını ikincil önemde işler ve maceralarla boşa geçirmiş bir emir gözüyle bakılmaktadır. Diğer yandan da gerek bu nedenle, gerekse de Haçlılarla işbirliğini de içeren, kendi menfaat ve bağımsızlığını muhafazaya dönük politikası nedeniyle yaptığının cihad olduğu reddedilmektedir. Bu çalışmada önce olayların üzerinden giderek emirin stratejilerinin baştan sona tutarlı ve belli pratik hedeflere dönük olduğu, Antakya'yı almaya teşebbüs etmemesinin de vizyonsuzluktan ziyade akılcı bir stratejiden kaynaklandığı gösterilmektedir. Makalenin ikinci kısmındaysa İlgazi her ne kadar pratik ve çıkarlarını gözeten bir politika izlemiş ve yeri geldikçe Haçlılarla işbirliği yapmış olsa da onlarla çatışmalarını yine de cihad olarak görmüş ve göstermiş olabileceği sergilenmekte, asıl onun ve izleyicisi Türkmenlerin kendi yaptıklarına ne gözle baktığının önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

İlgazi, Artuklular, Mardin, Halep, Haçlılar, Haçlı Devletleri, cihad, gaza

* Bilkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü – Ankara / Türkiye
selimt@bilkent.edu.tr

Реальная политика и джихад: отношения между Неджмеддином Ильгази и государствами крестоносцев раннего периода

Селим Тезджан*

Аннотация

Это работа исследует политику Артуцкого правителя Мардина и Халеба Неджмеддина Ильгази, проводимую против государств крестоносцев. В исторической литературе Ильгази, в основном, рассматривается как эмир, который после случайной победы против Антиохских крестоносцев упустивший эту прекрасную возможность и занимавшийся все оставшее время делами второстепенного значения. С другой стороны, по данной причине и по причине того, что проводимая им политика, направленная на защиту своих интересов и сохранение своей независимости, включала в себя сотрудничество с крестоносцами, в литературе отрицается расценивание его деятельности как джихада. В данной работе на основе хронологического анализа событий показано, что стратегия эмира от начала до конца была последовательной и направленной на достижение конкретных практических целей и отсутствие попыток взятия Антиохии объясняется не отсутствием его дальновидности, а является результатом его рациональной стратегии. Во второй части статьи показано, что насколько бы Ильгази не проводил прагматичную политику в целях защиты своих интересов, а иногда и сотрудничал с крестоносцами, он всегда расценивал и показывал столкновения с крестоносцами как джихад, а также подчеркивается, что наиболее важным является то, как он сам и туркмены оценивали свои поступки.

Ключевые слова

Ильгази, Артукцы, Мардин, Халеб, крестоносцы, государства крестоносцев, джихад, газа

---

* Университет Билькент, кафедра истории – Анкара / Турция
selimt@bilkent.edu.tr

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi

Tuba Işınsoy Durmuş*

Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin desteğiyle 2013 yılının Şubat ayında başlayan "Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi", başlangıçtan 20. yüzyıla, ölüm tarihi 1920 yılına kadar olan Türk Edebiyatına ait şair ve yazarların biyografilerini modern biyografi anlayışına göre ele alan bir çalışmadır. Başarılı ve verimli bir yıllık sürenin ardından geçen Eylül ayında, o ana kadar yazılmış ve onaylanmış maddeleriyle proje, genel ağ ortamında bütün dünyanın hizmetine sunulmuştur. Proje çalışmaları, geniş bir akademik kadronun editörlüğünde devam etmektedir. Editörler, öncelikle madde başı olarak yer alacak isimleri belirlemiş, bu isimleri kendi içinde kategorilere ayırarak her ismin edebiyat tarihidaki konumu ölçüsünde projede yer almasını sağlayacak bir sistem oluşturmuşlardır. Editör grubu, yazarlar tarafından proje için hazırlanan maddelerin sunuma hazır hale getirilmesi noktasında yönlendirmeler ve müdahalelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla maddeler projenin editör grubu tarafından değil, o konunun uzman kişileri tarafından hazırlanmaktadır. Şu an itibarıyla sistemde kayıtlı 505 farklı madde yazarı bulunmaktadır, bu sayının farklı bölge ve üniversitelerde çalışan çoğunlukla akademisyenlerden oluşması sevindirici bir durumdur. Bu yönüyle projenin geniş katılımlı bir yönünün olduğunu ve bu nitelikte çalışmaların Türkiye'de fazla örneğinin olmadığını hatırlatmak gerekir. Maddelerin neredeyse tamamı, seçilen isimle ilgili çalışması bulunan, çoğunlukla da ilgili konuda yüksek lisans ya da doktora yapmış olan kişilerce hazırlanmıştır. Bu yönüyle proje, tez olarak ortaya konulan ancak yayımlanmadığı için ilgili okurlarının gündemine gelemeyen farklı ve yeni bilgilerin aktarılması konusunda da önemli bir işlev üstlenmektedir. Üstelik sadece web ortamında sunulan bilgilerin yeni kaynaklar ve bilgiler ışığında güncellenmesi de her zaman mümkün olabilecektir. Dolayısıyla, Türk edebiyatıyla ilgili değerlendirme süzgecinden geçmiş, doğru, güvenilir bilimsel bilginin yararlanıcılara etkin bir şekilde ulaştırılmasının da önü açılmış olacaktır.

Daha önce Haluk İpekten vd. tarafından hazırlanan *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ankara 1988) adlı çalışmada 3180 şair ve yazar tespit edilmişti. Aşık ve tekke edebiyatına dahil edilebilecek isimlerin de bunlara eklenmesiyle proje ile yazar sayısının 7000 civarına ulaşacağı öngörülmektedir. Bu sayının artmasında tezkirelere

* Doç. Dr., TOBB ETÜ, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ankara / Türkiye
tidurmus@etu.edu.tr

girmemiş, mecmualarda şiirlerine rastlanılan, bölgelere ait kaynak kitaplarda isimlerine rastlayabildiğimiz şair ve yazarların payı büyüktür. Projenin alana katkısının en çok bu yönde olacağı düşünülmektedir. Proje grubu ilkesel olarak divan ve aşık/tekke şairlerini ayrı alanlara ait isimlermiş gibi değerlendirmemektedir. Her iki alana katkısı olan maddeler bir arada ve ayrı anabilim dallarında çalışan uzman kişilerce ortak olarak yazılmıştır.

Projenin başlangıç tarihinin üzerinden geçen bir yılda öngörülen 7000 isimden 3000 kadarının onaylanarak sisteme yüklenmiş ve web üzerinden ilgili okurlarına sunulmuş olması da sevindirici bir durumdur.

Projenin tamamlanmasının ardından çalışma, sadece biyografik bilgi sunan değil, aynı zamanda alan uzmanlarının çalıştıkları alana dair malzeme sağlayabilecekleri bir veri tabanı da ortaya çıkarmış olacaktır. Örneğin musiki ile ilgilenen divan, aşık ve tekke şairlerini bir arada görmek isteyen bir araştırmacı, anahtar kelimeler yardımıyla bunu kolaylıkla yapabilecektir. Bunun yanında proje veri tabanında şair/yazarların yetiştikleri sahalara, yaşadıkları yüzyıllara, doğum ve ölüm tarihlerine ve eserlerine göre de arama yapılabilmektedir. Daha önce şairlerin doğum yeri, tarikat ilişkileri ve mesleklerine dair çalışmaların projeye eklenen yeni isimlerle ve artan sayıyla yeniden düzenlenmesi ve rakamsal değişiklikler sunacak olması da projenin öngördüğü, alana katkı sağlayacak sonuçlar arasındadır.

Tamamlanmasının ardından İngilizce ve Rusçaya çevrilerek sunulması planlanan projenin, bestekâr şair/yazarların müzikleriyle, minyatür ve resimlerle görsel açıdan zenginleştirilmesi de hedefler arasındadır. Projenin başarısı, Tanzimat sonrası modern Türk edebiyatı, 20. yüzyıl halk edebiyatı ya da şair/yazarlar dışındaki başka meslek gruplarını değerlendirecek biyografik çalışmaların yapılmasına da öncü olacaktır.

Proje ile ilgili ayrıntılı bilgiye <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com> adresinden ulaşılabilir. Proje grubu, Türk edebiyatına ait zengin biyografi geleneğine katkı sağlamak isteyen yeni madde yazarlarını beklemektedir.

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Yayın İlkeleri

bilig, Türk Dünyasının kültürel zenginliklerini, tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymak ve Türk Dünyasıyla ilgili uluslararası düzeydeki bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlanmaktadır.

bilig'de, sosyal bilimler alanında, Türk Dünyasının tarihî ve güncel problemlerini akademik bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

bilig'e gönderilecek yazı; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olmalı veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair, yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan inceleme olmalıdır.

bilig'e gönderilecek bir makale, daha önce bir başka yerde basılmamış veya aynı anda başka bir yayın organına yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler dergiye, durum açıkça belirtilmek şartıyla gönderilebilir.

bilig, yılda dört kez yayımlanır.

bilig'de, yayına kabul edilen yazıların telif hakkı *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığına* devredilmiş sayılır.

bilig'de, basılan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

bilig'e gönderilecek yazılar, aşağıdaki adrese ikisinde yazar bilgisi silinerek üç nüsha ve ayrıca elektronik olarak gönderilmelidir.

bilig'in ayrıntılı yayın ilkelerine www.yesevi.edu.tr adresinden derginin logosu tıklanarak ulaşılabılır.

Yazışma Adresi:

Ahmet Yesevi Üniversitesi
bilig Dergisi Editörlüğü

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuğuluoğlu Sok. No: 30

06430 Bahçelievler / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (312) 216 06 00 • Faks: (312) 215 22 09

www.yesevi.edu.tr/bilig

bilig@yesevi.edu.tr

bilig Makale Sunum Formu

Editorial Principles

bilig aims to present the rich culture and the historical and current realities of the Turkish world within a scientific framework through the publication of scientific research of international standards about the Turkish world.

bilig publishes scholarly articles in the social sciences dealing with the historical and current problems of the Turkish world and suggesting ways of resolving them.

Submissions to ***bilig*** must be either original articles making significant contributions to studies in the field or essays of analysis evaluating previously published studies while presenting novel and worthwhile perspectives.

Submissions to ***bilig*** must not be previously published elsewhere and must not be under consideration for publication by another publishing agency. Papers presented at scientific meetings or conferences may be submitted to ***bilig*** on condition that this is explicitly stated at the time of submission.

bilig is published quarterly.

Ahmet Yesevi University Board of Trustees holds the copyright of articles accepted for publication in ***bilig***.

Authors hold the sole responsibility for the views expressed in their articles published in ***bilig***.

Submissions to ***bilig*** must be sent to the below address in three copies, two of which do not contain author information. Submissions must be sent electronically at the same time.

Detailed editorial principles of ***bilig*** can be found by visiting www.yesevi.edu.tr and clicking on the journal's icon.

Address:

Ahmet Yesevi Üniversitesi
bilig Dergisi Editörlüğü

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuşluoğlu No: 30
06430 Bahçelievler / ANKARA / TÜRKİYE
Phone: +90 312 216 06 00 • Fax: +90 312 215 22 09

www.yesevi.edu.tr/bilig

bilig@yesevi.edu.tr

bilig article submission form